

MOJE VZPOMÍNKY NA SVĚTOVOU VÁLKU 1914 – 1918

Jaroslav Janda

(upravila a k vydání připravila Jaroslava Hlaváčková)

Úvod

Můj dědeček Jaroslav Janda (1. 1. 1884 - 24. 9. 1969) pocházel z prosté rodiny z Vysokého Újezda nedaleko Prahy. Na vojně pobyl mnoho let. V aktivu skoro čtyři roky v letech 1905 - 1908, kdy mu císař pán vojnu prodloužil z důvodu anexe Bosny a Hercegoviny Rakouskem-Uherskem. Potom dalších téměř pět let strávil v 1. světové válce. V databázi legionářů Vojenského historického ústavu je veden jako četař 11. zdravotního oddílu. Jako rakousko-uherský voják byl odvelen na srbskou frontu a byl zajat po dobytí Valjeva srbskou armádou v prosinci 1914. V roce následujícím absolvoval onu strašlivou zajateckou anabázi ze Srbska přes Albánii až do tehdejší Valony (Vlorë), cestu lodí na Asinaru a pobyt ve zdejším zajateckém táboře a poté cestu do Francie a pobyt v několika tamějších táborech. Do sboru českých dobrovolníků legionářů vstoupil ještě před jeho oficiálním povolením podáním žádosti 4. října 1917 v táboře v Carpentras, od 12. března 1918 byl ve výcviku, poté přesunut na frontu, v říjnu 1918 se účastnil zejména bojů u Vouziers a Terronu. Část výcviku absolvoval jako voják u 21. pěšího pluku, poté byl přeřazen k 22. pěšímu pluku. Demobilizován byl 10. května 1919. Vrátil se ke svému občanskému povolání v Planografii v Krakovské ulici na Novém Městě v Praze, zásahů legií na obranu mladé republiky v roce 1919 se již neúčastnil.

V průběhu zajetí si Jaroslav Janda vedl podrobné deníkové zápisky s uvedením dat a zejména s podrobným časovým popisem pochodu zajatců přes Albánii do přístavu Vlorë. Ty se mu však v době jeho působení na frontě ve Francii ztratily. Na první straně paměti uvádí: „Začínám je psát 1. listopadu 1934. Nemám žádných zápisků, ty jsem ztratil kdesi „na poli válečném“ ve Francii, a po dvaceti letech mnohé už vyšlo z paměti. Hlavní důvod, že toto píši, je ten, že mám dvě knihy prázdných listů, které jsem dostal darem, a původně jsem nevěděl, co s nimi. Je nutno je popsat, tož tedy píši. Ale jen skutečné události“.

Zápisky dokončil po dvou měsících práce na Silvestra téhož roku. V březnu 1962 ve věku již více než 78 let paměti znovu pročetl, s úrovní vlastního literárního zpracování projevil velkou nespokojenost, ale přes několik poznámek a dodatků (např. zařazení úryvků z knihy francouzského spisovatele H. Barbusse „Oheň“) již podstatné změny patrně z důvodu zhoršující se paměti neprovedl.

V souvislosti s aktuálním zájmem veřejnosti o události sto let staré v předvečer 100. výročí vypuknutí 1. světové války a v souvislosti s tím, že 1. ledna 2014 uplyne 130 let od jeho narození, publikuji dědečkovy zápisky v elektronické podobě; jejich vydáním bych chtěla splatit dědovi dluh za jeho lásku a obětavost v době mého raného dětství.

Vypuknutí války a cesta na srbskou frontu

V neděli 26. července 1914 byla vyhlášena částečná mobilizace. Do 24 hodin se měli všichni příslušníci vojenských těles, která byla uvedena na plakátech vylepovaných na veřejných místech, hlásiti do války. Můj oddíl však nikde uveden nebyl, asi v souvislosti s tím, že z Prahy je do Mostaru v Hercegovině, kam jsem patřil, dosti daleko. Až v úterý ráno 28. července (můj šéf mě varoval: „nezahrávejte si a jděte se hlásit“) jsem se tedy šel hlásiti na vojenské velitelství na Karlovo náměstí na Novém Městě. Upozorňoval jsem, že patřím do Mostaru k saniterákům. Šikovatel ve službě mi odebral vojenskou knížku, odešel do kanceláře, za chvíli vyšel a prý, abych už tam zůstal. Ven už mě stráže nechtěly pustit, třeba jsem prohlásil, že se musím na vojnu připravit a rozloučit se s domovem. Později jsem se ale přece jen dostal ven a za to jsem tam už nevlezl, jen skrze plot jsem se vyptával známých, co jsem s nimi v aktivu sloužil, kam jsem přidělen, a tak jsem to dělal přes týden, dokud nás neoblékli do mundúru a nenastoupili jsme službu v Albrechtských kasárnách na Smíchově.

Ještě při výkonu služby jsem bydlel a spal i jedl u sestry v Jungmannově ulici. V době služby jsem dostával večeři, často i za kamarády, kteří šli na flám, „aby ještě něco užili, než je zabijí“. Přes den jsem byl většinou pryč, loučil jsem se s Prahou a zajel i k tatínkovi na Vysoký Újezd. Mobilisace šla u našeho útvaru velice špatně, jako by to byla již předzvěst pozdějších potíží a nesrovnalostí. Speditér, který nám měl přivést ze skladiště vojenskou muntúru a výzbroj, ji celý týden vozil po Praze. Rozkazy se neustále měnily, kočí se závozníkem a nákladem se řídili dle těchto rozporuplných příkazů a z Karlova náměstí vezli vše do Albrechtských kasáren, do Karlína na Invalidovnu, poté na Vyšehrad a nakonec opět na Smíchov. No a na cestě v červencovém vedru zavlažovali svá hrdla pivem, kočí popíjel a vyprávěl, jak ho honí s nákladem sem a tam, týden pěkně uplynul. Asi za 14 dnů po vypuknutí války si náš kadet Manda povšiml, že k jeho útvaru nepatřím, ale při pražském sanitním oddílu R. S. t. 3/8 (ReserveSanitatsAbteilung Nro 3/8 Korps) si mě přece jen ponechali. V kasárnách jsme se před odjezdem na frontu dali fotografovat od saniťáka-drogisty Pštrose ze Žižkova.

V noci ze 14. na 15. srpna jsem spal v kasárnách oblečen, měl jsem službu jako „tagskaprál“. Ve tři hodiny ráno byl vyhlášen „tagwach“ a již ve čtyři jsme táhli o síle 12 sanitních oddílů po 60 mužích středem Prahy na nádraží císaře Františka Josefa. Naš oddíl měl hornistu, kterému chyběly přední zuby a ani neuměl troubit, to mu však nebránilo, aby ve všech ulicích nevzbouřil spící obyvatele, kteří udiveně a rozespale vystrkovali hlavy z oken. Na nádraží jsem se rozloučil se sestrou Marií, asi dvě hodiny jsme tam čekali, zatímco milosrdné sestry rozdávaly do vagonů čaj a zákusky. Na mě se nedostalo, až když pak nosili vytištěné písničky na cestu, připomněl jsem, že mám sucho v puse, čaj že jsem nedostal, že nebudu moci zpívat. Honem mi jedna sestra běžela pro čaj, ale pak už mě nenašla, marně asi běhala okolo vagonů. Po cestě jsem písničky přečetl a hned jsem je zahodil z vlaku ven.

Odjeli jsme do tunelu směrem k Benešovu. Seděli jsme na podlaze ve dveřích vagonu, nohy jsme nechali viseti, pozorovali jsme krajinu, vzpomínali, zda zase se někdy budeme vracet domů, a kteří naopak nepříjedeme. Další starostí bylo, kam vlastně jedeme? Jaké máme komandanty? Mimo kadeta Mandy jsme neznali nikoho. Přál jsem si jeti na srbskou frontu.

První naše zastávka byla až v Benešově. Zatáhli nás daleko od hospody. Rozkaz zněl: nevystupovat! Tak jsme tedy vystoupili a alou k hospodě! Tam ale nestačili čepovat, tak jsem se vrátil a tak tak, že mi neujel vlak. Jenom čtyři nám tam zůstali a dohonili nás až v Bosně. Mezi nimi četař Piskáček, Zajíček, Macák, a ještě jeden voják (zapomněl jsem jméno).

Málokde jsme zůstali stát, cestou nám dali oběd, polský salám velké kusy. Jak se vezl v pytích, v tom parnu se zapařil, pak nám bylo špatně. Jak jsme vjížděli do Vídně, ve všech oknech i podle trati plno lidu mávalo šátky a řvalo „heil!“. Vlak pomalu vjížděl do stanice, já opřen o futro dveří jedním ramenem, hlavu ven z vagonu a vrhnul jsem statečně. Ač mi bylo moc zle, připadalo mi směšné, že jim na jejich „heil“ bliju! Zatáhli nás na jedno nádraží na slepou kolej, naši kuchaři vařili kávu s rumem. Šel jsem na latrinu, ta byla důkladná, stále tekla voda, ale velice nepraktická, silné klády a vysoko. Pak jsem si lehl na trávník vedle kolejí a po vypití kávy s rumem a vyspání jsem byl zase chlapík. Zatímco jsme tam stáli, kamarádi se rozběhli do Vídně. Pak nás v noci přetáhli na jižní nádraží a jelo se dále k jihu. Pochopili jsme, že jedeme na srbskou frontu.

Byl jsem tomu docela rád. V aktivu jsem 3 roky a 7 měsíců sloužil v Dubrovniku v Dalmácii, srbsky jsem uměl dobře. Narukoval jsem v roce 1905 na tři roky. V roce 1908 jsme měli jít do civilu. Vypršelo však třicetiletí okupace Bosny a Hercegoviny, došlo k anexi, Srbové a Černohorci s tím nebyli svolni, a tak si nás na vojně nechali o 7 měsíců déle.

16. srpna jsme přijeli do Štýrského Hradce. Zde jsme měli obědovat, na nádraží byly postaveny jídelny (kůlny, lavice a stoly), i jsme měli čas na jídlo, ale jíst jsme nedostali nic, neuvařili pro nás. Prý naši komandanti měli jídlo telegraficky předem objednat. A tak jsme se jen dívali, jak jiné transporty jedí, i naši páni komandanti měli co jíst. My pak jsme si sami něco koupili, ale šlo to těžko, na nádraží nestačili prodávat, a někteří už neměli žádné peníze. Velení tedy objednalo oběd v Mariboru. Bylo to risoto, tam nám ho kecli do esšálek vařící, a jelikož nebyla než krátká zastávka, museli jsme hned do vlaku. Vařící se to nedalo jíst, čas na to nebyl, tak jsem to tam vyhodil, vymyl esšálek a hned se jelo dál. Kdesi na menší stanici jsem dostal kousek sýra a trochu jablečného moštu.

Pozoroval jsem, že už nadšení z války prchá, žádné „heil“, apatie ke všemu, omrzelost'. Do Záhřeba jsme přijeli o půlnoci. Zburcovali mě kamarádi, vedle naší koleje stál vlak s prvními raněnými, co jsem viděl. Byli bledí, nohy raněné obuté v plechových botách. A zase dále! V Sisaku v Chorvatsku jsme ráno pili kávu, ovšem za své, měli jsme jen kotle, vařit jsme nemohli na rozdíl od těch, kdož měli pojízdné kuchyně. Ve Vinkovci jsme na náspu trati viděli vyhozené zakrvácené obvazy, asi je některý kolega sanitář vyhodil z koše, aby měl místo na nové. Dodávalo to vojákům „chuti“, když jeli kolem na frontu.

Počátky saniterácké práce

Pak přes Sávský Brod (17. 8.) a Vinkovci (18. 8.) na pravém břehu řeky Sávy do stanice Guňa-Brčka na břehu levém. Až do Brčky šla kolej po prastarém dřevěném mostě, ale jen málokterý vlak přešel na druhou stranu. Před mostem přišel rozkaz „všechno ven“, naši výzbroj jsme si rozložili na louku na hromady a hned jsme dostali první „saniteráckou“ práci. Vykládali jsme dlouhatánský vlak plný pušečné munice (patrony), prý tam bylo 16 000 000

patron. Vlak stál na několikametrovém náspu, z vysokého náspu vždy dva lidé snášeli bedny do příkopu a do strouhy (byly to bedny asi po 1 400 patron), ze strouhy zase nahoru na louku, a tam jsme bedny skládali do kubíků. Když už beden byla veliká halda, přišel nějaký oficír, a to prý je všechno špatně. A tak jsme to znovu překládali podle šňůry do řad a do vodováhy (louka nebyla rovná), a ač nás bylo hodně, přece jsme tam byli až do tmy. Byla to pak ohromná pyramida munice. Na louce již byly vyloženy dva rozebrané aeroplány, ovšem proti nynějším vypadaly zranitelně a směšně. Večer jsme táhli po dřevěném mostě přes Sávu „ohne Schritt“ do Brčky, a tam jsme dostali v hotelu u žida „guláš“. Ten jistě se stal mnohonásobným milionářem, vařil-li pro tolik vojska břečku za drahé peníze.

Na mostě uprostřed stál jako rukojmí srbský civil-advokát, stráž u něj, aby prý místní obyvatelé most nevyhodili do povětří neb nezapálili. V Brče jsme zůstali asi 14 dní, dostali jsme také první raněné, obvazovali jsme je v turecké škole. Brčka je město dosti hezké, ale bez kanalizace, plno prachu, plno much, plno vojska a raněných, čistota žádná, a tak brzy přišla úplavice. Dostal jsem ji také a dieta vypadalo takto: žádné maso, ovoce, voda, pití v malých dávkách černou kávu, čaj, červené víno. Přitom ale službu jsem konal stále.

Byl jsem stále zapřažen, dělal jsem tlumočníka, chodil jsem nakupovat atd. Byl jsem kaprálem, ale naběhal jsem se určitě nejvíc ze všech. Náš oddíl rozdělili na dvě polovice, pak jsme měli jméno Reserve Feldmaroden Haus 3/8. Jen dva z nás uměli srbsky, já a šikovatel Václav Jakubka, v civilu zahradník z Dobřanského ústavu choromyslných. Z téhož ústavu vrchní ošetřovatel Matěj Kasl byl naším kuchařem. Stal se jím jen z protekce šikovatele, vařit však vůbec neuměl. V turecké škole kuchyň býti nemohla, kotle na třínožkách si tedy rozložil venku na dvoře. Uvařil hovězí maso a polévku, brambory, kávu i čaj. Knedlíky se učil, na konci léta bylo kolem plno švestek, vařil tedy často švestkové. Pod strom postavil stůl, trhal švestky ze stromu a hned je zabaloval do těsta. Vojákům přál, sám rád kávu hodně sladkou, tak ji osladil podle svého. Já ji však nemohl pít, odděloval mi hořkou zvlášť. Když pokrm mastil, lil sádlo sběračkou. Zásob jsme měli mnoho ve 14tém roce, tak nešetřil.

Turecký pop koukal se na naše švestkové knedlíky, divil se a moc ho zajímalo, jak chutnají. A tak jsem mu všechno vysvětlil, jak se dělají, a kuchař mu hned nabídl, aby si přinesl nějakou nádobu, že mu dá s sebou domů na ochutnání. Přinesl si měděnou vycínovanou nádobu, podobnou kaditelnici. Kasl mu ji naložil vrchem, posypal mákem a cukrem a polil vepřovým sádlem. Turci vepřové maso ani sádlo nesmí jísti, měl starost, zda to není sádlo. Kuchař však ho přesvědčil, že to je přepuštěné máslo. Říkal, že jeho žínka mu to také musí vařit, že jim to velice chutnalo, a znovu se ptal a koukal, jak se knedlíky připravují. Turkyně se mnoho neukazovaly, a kdyžtak zahalené.

Raněných stále přibývalo. Někdy se silnice netrhla raněnými po celý den. Všichni oči „na vrch hlavy“, vyděšení, nekonečná procesí. Vypravovali s hrůzou o šrapnelech, o tom, jak Srbi umějí dobře střílet. Avšak dobrá čtvrtina „raněných“ byli simulanti nebo ti, kteří se poranili sami.

Sešel jsem se v Brče se dvěma známými z Prahy. S četařem Křížem, v civilu krejčím, od 11. pěšího pluku, bydlel jsem s ním před válkou u Jarošů v ulici V Jirchářích. Měl obvázané lýtko, prý ho jeden kamarád při útoku do vrchu u Driny, ten, co postupoval za ním, bodl.

Věděl jsem, když mně to vyprávěl, že mě lakuje – asi si to udělal sám. Druhý byl kaprál – jednoroční dobrovolník architekt a stavitel Alois Procházka, tehdy ještě student. Sám se ke mně hlásil, nebyl bych ho poznal. Byl neholený, silně zarostlý, říkal, že mu nic není, že vybuchl granát u něj nablízku. Od toho vzduchu byl poražen a odhozen, v bezvědomí ho naložili na vůz a odvezli. Teď se teprve z bezvědomí probral, ale nic necítí, není-li vnitřně zraněn. Cítil jen hlad. Na frontě měli špatné zásobování.

To už jsme byli odveleni ze školy a v Brčce pracovali na dvoře kasáren 21. pěšího pluku Čáslavského, tehdy proměněných na vojenskou nemocnici. Kasárny byly barákové a uvnitř nacpané raněnými, velké množství lehce raněných leželo venku. Měl jsem komando nad dvaceti muži a konali jsme službu jako výpomoc. Byli jsme na dvoře ve stálé pohotovosti, určoval jsem lidi i na různé výpomocné práce. Když přijel transport těžce raněných, tak ovšem pracovali všichni, ať to bylo ve dne, nebo v noci. Při odpočinku jsme seděli na balech presovaného sena a v noci i v seně spali.

Chtěl jsem panu Procházkovi opatřit něco k jídlu, šel jsem se podívat ke kuchyni umístěné uprostřed baráků, v níž pracoval civilní kuchař a kuchařka. Byla oblehlá lehce raněnými, všichni se už nemohli dočkat oběda. Při mém objevení hned na mě, abych jim dal jíst, zvláště Češi na mě hned doráželi. Říkal jsem jim: „Jo, milí hoši, já nemohu nic dělat, jsem tu jen na výpomoc“. Posílal jsem je na „kompetentní“ místa, ale tam sloužili moc nafoukaní Němci, ani se jich nevšímalí, už na to byli denně zvyklí - čekejte, holoto! Chtěl jsem udělat podfuk. Odešel jsem s Procházkou pryč za roh za baráky, vzal jsem si jeho šálek a požádal ho, aby čekal za baráky, že se mu menáž pokusím nenápadně obstarat. Zároveň mi bylo líto druhých, všem jsem pomoci nemohl. Ti druzí byli jako ostříž, táhli za mnou a chtěli také. Viděl jsem, že to nejde, abych prošel před spoustou hladových očí jen s jedním obědem. Do kapsy se to dát nedalo. Tak jsem se rozhodl! Ať přinesou „basu“ (tác na nošení jídel), dají si do ní svoje esšálky a zůstanou za barákem, jen dva se mnou půjdou pro oběd. Ke kuchyni že jiní nesmí! Tak se také stalo. Šálků byla plná basa, v kuchyni mi do všech dali polévku a maso, zadělávané kedlubny na misku, odnesli jsme to za barák, rozdali. Ale ouvej, tam jich bylo zase nových, a chtěli také. Teď už to bylo jedno. Sebrali, kde jaká basa ležela (byly dány venku u baráku na slunci po umytí k uschnutí), všechny šálky byly naplněny a stále se nosila menáž. A tak všechna menáž pro asi 300 lidí byla rozdána. Někdo si šel i dvakrát a kuchyň vypadala, jako když ji vymete.

Pak jsem se ulil k našemu stanovišti. Nechtěl jsem o ničem vědět, kdo tu menáž rozdál. Nemohl jsem se dočkat, až nás vymění jiný oddíl. Schoval jsem se mezi balíky sena. Ale přišlo dalších deset raněných a chtěli také oběd (asi courali ve městě a přišli pozdě). A že tam má bába s dědkem schované maso a kedlubny pod stolem. Šel jsem tam tedy, podíval se pod stůl a skutečně, tam toho bylo více než dvě porce, jak předtím vojákům tvrdili. Bez odporu vše rozdali (báli se, že je udám z krádeže), a já se svou četou jsem byl brzo poté „ablézován“. Nedověděl jsem se, jak to tam dopadlo, když chtěli dávat menáž těm raněným ležícím v barákách, ani jsem se s tím nikde nechlubil.

Jinak byl v této nemocnici dost nepořádek. Ve městě fungovalo elektrické osvětlení, tam se dělaly operace při petrolejové obyčejné lampě-blikátku, a to ji čistili a nalévali petrolej až

večer, když ji potřebovali. Na náměstí visel na telegrafním sloupu oběšený, asi čtyřicetiletý srbský civil, mrtvola zahalena do bílého prostěradla. Na židli pod sloupem seděl Turčín, kouřil cigaretu, a když jsem ho vyzval: „skinu robu!“ (sundej prostěradlo), zvedl se a odkryl mrtvolu. Ptám se, co učinil: prý vyzvědač.

Vyjíždíme z Brčky k frontě

V Brčce jsme vyfasovali 30 povozů, k tomu 30 párů koní, k nim byli příslušní kočové, původně místní sedláci, mobilizovaní na počátku války. Válka trvala už měsíc a oni museli být po celý ten čas k dispozici v Brčce. Měl nad nimi komando důstojník a posílal je, kam a kolik jich bylo kde potřeba. Ke Drině pro raněné, pro zásoby i pro různé jiné potřeby. Po skončení té které úlohy museli být opět v řadách připraveni. Zpočátku se domnívali, že byli povoláni k jednorázové práci, když poznali, že s námi mají být natrvalo, dosti se jim to zajídalo. A tak se stalo, že starý táta vystřídal syna – hospodáře, dítě tátu a postupně místo zdravých silných sedláků kočírovali naše povozy děti a starci, jeden dokonce osmdesátiletý.

Náš oddíl naložil na tyto povozy kuchyně a výbavu pro 500 raněných, slamníky (prázdné), deky (500 kusů letních, 500 kusů zimních, všechny zabalené po 25 kusech), prostěradla, polštáře, pak esšálky, kbelíky, sběračky, hrnce, sud na 8 hl s červeným vínem, cukr kolik beden, pytel kávy, pytel soli a čaje, rýže atd., konzervy masové, kávové i polévkové. Také jsme vyfasovali lékaře: komandantem našeho oddílu se stal plukovní lékař dr. Václav Milota. Z dalších připomenu zejména profesora Josefa P. Zpočátku jsme vandrovali společně s dalším oddílem, a sice byl to Reservefeldspital. Ti měli dvakrát tolik lidí, na velkém vojenském voze svoji vlastní lékárnu včetně lékárníka, kněze kuráta Gabriela, také několik lékařů. Velitelem tohoto oddílu byl plukovní lékař dr. Ledvinka, nic dobrého v něm nebylo, poroučel i našemu veliteli. Druzí lékaři mu po straně říkali „Slezina“. Rád jezdil na koni, honil vodu, týral lidi a bažil po vyznamenání. Při vyšetřování nemocných sprostě se vyjadřoval, dělal se „populární“ u vojáků: „Jaký máte h....o?“, ptal-li se, jakou má nemocný stolici.

Konečně jsme vyjeli k frontě. Napřed na prvních dvou povozech jeli lékaři, lékárník, kněz, ti si nechali udělat sedadla tlustě a pohodlně vystlaná dekami. Pak jelo třicet vozů feldšpitálu, za ním náš oddíl se třiceti vozy feldmarodenhausu. Na posledním voze jsem seděl já. Ristung (výzbroj, tornu atd.) jsem měl ve voze, po rovině jsme mohli sedět. Byla to dlouhá karavana a hned při výjezdu z Brčky na křižovatce dvou silnic jsme měli smůlu. Vjel do nás automobil, a našich posledních sedm vozů se značně opozdilo. Po uvolnění cesty jsme se dali omylem vlevo, viděli jsme totiž před sebou stejné vozy jako naše. Když jsme je asi za dvě hodiny dohonili, shledali jsme, že jsou to vozy cizí. Přijeli jsme do Brezova Polje a tam nám teprve četníci telefonicky zjistili, kde naši jsou a kudy se k nim dostaneme. Jeli jsme pak po polních cestách a večer jsme je dohonili ve vesnici Čelič, kde jsme přenocovali.

Druhý den jsme po několikahodinové jízdě dostali krátký odpočinek. Na lukách nedaleko silnice měli sedláci nakupené seno a tak ti kočí, co vezli „pány“, nelenili a vzali si seno pro své koně. „Páni“ nic tomu neříkali, a to bylo pobídkou pro druhé, aby si šli také. Teď teprve pan Ledvinka začal řvát, když už rozebrali několik kopek sena, aby ho nesli zpátky. Ti nechtěli uposlechnout, když může jejich kočí, proč ne ti druzí? Vojáci se na to dívali, ale

nezakročili. My vzadu však jsme ani nevěděli, co se vepředu děje. Pak náhle přišel rozkaz: Vergatörung, tj. nastoupit do dvojstupů, a všichni vyfasovali trest: v plné polní výzbroji mašírovat vzadu za kolonou. Tam bylo hodně prachu, bylo horko. Požádal jsem našeho kadeta Mandu, aby mě od toho trestu zprostil, poukazoval jsem na to, že trpím průjmem a často musím na stranu. Řekl mi, jděte si k Regimentsarztovi. Hned jsem se tam vydal, když jsem se k lékařům blížil, seděli už na vozech. Hlásil jsem se dle předpisu našemu Milotovi, ale Ledvinka se mě ptal: „Máte to s krví?“ Já řekl dle pravdy, „někdy ano!“ „Svlékněte se!“ A tak jsem sundal kalhoty a stoje na silnici jsem na pány vysadil holou panímandu. Pan doktor Ledvinka myslel, že budu mít prádlo i tělo od krve, já se však úzkostlivě držel v čistotě. Zařval na mě: „Marš!“ A ukazoval rukou dozadu. Silně jsem se začervenel, natáhl kalhoty, zasalutoval a šel. Ledvinka měl štěstí a já určitě také, že jsem si nevzal po raněných automatickou pistoli, jako ji měli druzí naši kaprálové, dnes bych to tuto nepsal!

Z torny a chlebníku jsem vysypal všechnen obsah na vůz a navlékl jsem to na sebe. Žádný nás vzadu nekontroloval, šli jsme schválně pomalu. Feláci Jakubka a Glovacký nebyli s námi potrestáni. Tím nám vozy odjely z dohledu, přišli jsme do lesa a udělali si sami rast. A vlezli jsme dál od silnice, aby nás nikdo neviděl. Asi po půl hodině ležení jsme slyšeli Jakubku, jak nás volá a hledá. Nechali jsme ho dojít až blízko k nám, teprve jsme se mu prohlásili. Potřebovali nás, silnice šla prudce z kopce a u vozů, které nám byly přiděleny, nebyly žádné brzdy. Ve Slavonii jich sedláci nepotřebovali, tam je rovina jako stůl. Asi půl hodiny už byli před námi, už celí netrpěliví, páni kadeti a lékaři. Hned jsme se udělali „kamot“, ke každému vozu jeden muž s klackem, a brzdit. Tak jsme dojeli až do Sapny a tam byl rast a vařilo se.

Druhý den jsme jeli dál až do Zásoku. Vesnice se rozkládala nahoře na vrchu vysokém asi jako Petřín, my jsme byli na poli (strništi) u potoka, páni okupovali osamělou stodolu. Zde jsme se zastavili asi na 14 dní. Kolem nás „leželo“ hromadu vojska různých útvarů, jako pionéři s pontony (pražáci), trény, koňské špitály, kováři, dělostřelci atd., a ti chodili k nám na „marodvisitu“. U nás dostal voják jen „radu“, co nemá jíst a pít. Nepamatuji se, že by kdo dostal aspoň prášek. My měli lékárnu zapakovanou, dr. Ledvinka byl toho názoru, že Srby utlučeme čepicemi a než spadne listí ze stromů, budeme doma. Ten samý názor v praxi znamenal, že není nutno vybalovat. Dalo by to práci zase to „foršriftmesig“ (dle předpisu) pakovat. Sám, chtěl-li jsem užívat tinkturu opii proti průjmu, musel jsem ke „konkurenci“, totiž k jinému sanitnímu oddílu, tam měli pořádek.

Jednou přišel dělostřelec k nám k marodvisitě a neměl marodní knihu. Tak ho Ledvinka hnal zpátky, a ten chudák musel daleko k svému oddílu. Když se vrátil, tak už se neúřadovalo, až prý zítra. Nazítří dostal radu, aby nejedl ovoce, polévku, maso, a šel. Neměli jsme raněné a žádnou práci, tak jsme se toulali po okolí. Hlavně jsme se vydávali na nákupy vajec a mléka. Kamarádi vyrazili již časně ráno, než prý bude vyprodáno. Já si rád pospal, šel jsem sám až v devět hodin. Ve vrchu jsem je potkal. Vraceli mě, tam už nic nedostaneš, sami také nic nenesli, jen prázdné polní láhve. Řekl jsem, chci se projít, a pokračoval jsem do kopce. Přinesl jsem asi 40 vajíček a mléka, co jsem chtěl vypít, a ještě do láhve. Na neděli jsem opatřil pro kuchyň tolik mléka, že jsme si všichni pochutnali na bílé kávě. Já však ji měl denně. Páni doktoři pili kávu snad jen s kondensovaným mlékem. Byl bych jim mléko mohl

opatřit denně, ale dr. Ledvinkovi bych nalil nejradyji utrejchu. Kamarádi se divili, že přinesu zásoby vždy a oni nic. Uměl jsem totiž srbsky mluvit a znal, jak se chovat.

Maďaři šli na to s puškou a bodákem a lidé, většinou Srbové, před nimi všechno schovávali. Moji kamarádi se s nimi zase nedomluvili, místní obyvatelstvo je mělo za Maďary. Přišel jsem, pěkně pozdravil, prosil jsem, mohou-li mi prodat mléka nebo vajec. Odpověď napoprvé zněla vždy stejně: „Nemá ništa!“ Řekl jsem: „Hvala Bogu ako nema!“ A šel jsem na oko pryč! Dal jsem se hned do řeči s dětmi, obvykle jsem se jich ptal: „Kako se zoveš?“ A podaroval jsem je čokoládou, tu jsem vždycky s sebou nosil (také pro sebe kvůli průjmu). Vesničané mě volali zpět, omlouvali se, že Maďaři by jim všechno vzali, a hned to šlo. Mléko i vejce propodruhé pro mě schovávali.

V Zásoku však to bylo jinak. Celou vesnici jsem prošel při prvním pokusu, nikde jsem nic nedostal. Až tu jsem potkal listonoše, který číst a psát neuměl, ale mezi prsty jedné ruky měl nastrkány dopisy, jak snad mu je na poště rozdělili, komu který patří. V míru jistě snad jednou za rok přišel dopis, ale teď skoro všichni muži byli ve válce buď co vojáci, či určení k různým úkonům, nejvíce opravovat cesty nebo vodit zvířata, co nosila na hřbetě proviant, a tudíž teď hodně docházely dopisy. Listonoš to už zapomněl, co komu náleží, a také ve vesnici nikdo čísti nedovedl. Vojáci, co psali domů, museli si dáti dopis napsat, a ti doma si ho dali přečíst. V tomto místě jsem byl povýšen z kaprála na četaře, a listonoš, když mě spatřil, hned věděl, že budu asi „písmen“, tj. že umím číst a psát.

Přišel ke mně a prosil mě, abych mu přečetl adresy na dopisech. Znovu si je po pořádku skládal mezi prsty. Pak je roznášel a hned všude upozorňoval, tamhleten četař zná číst a mluví „po našemu“ (jako my). Hned za mnou ženy běžely a prosily, abych jim přečetl dopisy. A tak jsem uprostřed návsi četl všem nahlas všechny dopisy, některé latinkou psané rychle, azbukou zpočátku pomaleji. Ony mně samy pomohly některá slova dopovědět, která jsem u špatného rukopisu nemohl rozluštit. Tak jsem se stal tajemníkem celé vesnice a dostal jsem tam vajec a mléka, co jsem chtěl. Ženy tam jsou velice dbalé na svou čest, musel jsem čekat uprostřed návsi a tam mi potraviny nosily. Do stavení jsem nikam nesměl, kde nebyli muži.

Do útoku či na ústup?

Pionéři připravovali pontony, pokrývali je dekami a vycpávali slamou a přitahovali provazy, aby v noci neřinčely, jeli ke Drině stavět most. Drina tvoří hranici mezi Bosnou a Srbskem. Do té doby se chrabrá rakouská armáda přes hranici nedostala. My jsme dle rozkazu stavěli feldšpítal ze stromů a větví, ovšem jen proti slunci, aby nepražilo, ale nikoli proti dešti. Tenkrát nepršelo, a žádný na to nepřišel, že by pršet mohlo. Dostali jsme dva raněné srbské vojáky. Jeden, obchodník z Bělehradu, měl od granátu těžce raněnou nohu, druhý byl raněn lehčeji. Obchodník ležel tiše, ten lehčeji raněný stále mluvil a nadával na svého krále Petra. Byli to první srbští vojáci, co jsme viděli, tak byl o ně velký zájem. Všichni lékaři se na ně přišli podívat, ukojovali svou zvědavost. Myslím, že je ani nepřevazovali, byli už obvázáni. Dávali jsme jim jíst a pít i kouřit. Když lékaři odešli, pustil jsem se do nadávajícího Srba: „Co ty psuješ svého krále, chceš si snad mezi austrijáky polepšit? Stydíš se za to, že jsi Srb? Celý svět obdivuje chrabrý srbský národ, a takto mluvíš? Styď se!“ Raněný obchodník měl oči zářící, vzdor bolestem, které zakoušel. Pak jsem se s ním dlouho bavil, druhý už pak ani slova

nepromluvil. Byli u nás do druhého dne, v noci pršelo, dali jsme nad ně stanové plátно, moc je to ale před deštěm neochránilo. Druhý den jsem se s nimi rozloučil a dal jsem tomu povídavému radu, aby nic nikde neříkal a nes..l si do vlastního hnízda. Pak je odvezli k Brčce.

Také jsme měli polní mši s kázáním feldkuráta Gabriela. Všechno kolem lágrující a na útok se připravující vojsko na ni muselo. Feldkurát kázal napřed česky a pak německy. Dr. Ledvinkovi se kázání naprosto nelíbilo, asi si to pak páter Gabriel „vypil“, morálku mužstva nijak nepozvedl. Kázal totiž, že se nalézáme ve velikém nebezpečí, každou chvíli může zaznít povel: „Zachraň se, kdo můžeš, nepřítel je tu!“ Ledvinka zatínal zuby, koulel očima a přešlapoval, ostatní naši lékaři Češi se usmívali. Když feldkurát kázal německy, všichni čekali, zda-li to také řekne, já jsem pozoroval Ledvinku. Skutečně vše do slova opakoval, Ledvinka zrovna zuřil. Chodil pak chudák páter Gabriel, mladý ještě, sám, a já měl kolikrát chuť s ním si promluvit, ale nedošlo k tomu. Mezi „inteligencí“ císařské armády byla móda, že byl-li v jejich středu kněz, naschvál se bavili těmi nejopzlejšími anekdotami. To jsem znal už z aktivy z důstojnické jídelny v Dubrovniku.

Měli jsme mezi sebou několik Pražáků a Plzeňáků. Pražáci: Zajíček, Macák, Falout, Bošek, Šrank, Biňovec. Nejznámější z nich byli ti první dva. Macák i Zajíček, drogist v civilu, Macák degradovaný kaprál, uměl krásně zpívat (tenor), ale všemi mastmi oba mazaní. Pět takovýchto knížek by bylo málo vše o nich napsat. Největší radost jim udělalo, když našim velitelům něco provedli. Když měli službu, vždy byli ráno opilí od vína a rumu, co hlídali (co měli hlídat!). Šikovatel Jakubka volal lidi na různou práci třeba kolikrát za den, mezi všemi vyvolával jako první: Zajíček a Macák. Jenom, že si to pletl, Zajíčkovi říkal Macák a tomu zas Zajíček. Tito byli pak tak chytří, aby ušli různým pracem, jak mohli, tak vždy se někam scvrkli. Když na Macáka křičel „Zajíček!“, Zajíček se ani neotočil a šel dál, až někam zmizel. Šikovatel měl zlost a sliboval, až přijde, že mu to dá. Pak na něj spustil, pročpak jste utek, když jsem na Vás volal? Ten se upřímně divil, že nic neslyšel, a šikovatele mohl čert vzít! Až pak se vysvětlilo, že sice slyšel volat: „Zajíček, Zajíček“, ale že on je Macák! A tak ušel trestu. Ale přitom oba věděli, že myslí jeho, že si je plete.

Tehdy v září jsem jako četař některý čas i denně jezdil ke korpskomandu k „abfertigungu“ pro rozkazy, s hlášením, pro polní poštu do vzdálenosti 15 - 20 km podle toho, kde jsme lágrovali. Jezdil jsem vozem podobným bryčce bez pér, místo sedadla jsem měl jen otep sena. K tomu zničené cesty, tak jsem vždy přijel pozdě večer celý rozmlácen a roztřesen.

Všichni už měli většinou postaveny stany, já jsem svůj stan míval ještě na voze. Měl jsem ho tehdy jen sám pro sebe, byl jsem stále na cestách. Sundal jsem stan z vozu, našel si místo na vršíčku, a hned jsem začal hloubit díru pro tyč. Druzí, když mě viděli, tak mě zvali, pojď k nám, tady máme pěknou travičku. Postavili si tam dlouhý stan, leželo v něm šest lidí. A skoro samí drogist: Zajíček, Macák, Biňovec, Šrank, dále Peťule a Vondra. Měli to v dolíku, proto ta pěkná travička. Děkoval jsem, že mám raději vršíček a bez trávy. Zasadil jsem tyč, byla habrová, nahoře špička jako bajonetová pochva (infanteráci místo tyče dávali pušku s bodlem v pochvě, díra okovaná ve stanu měla potřebný tvar pochvy) a pod špičkou asi 10 cm nechány tři kusy z větví jako věšáky na šaty. Napnul jsem stan, natloukl kolíky, a nakonec jsem motykou vykopal stružku tak, aby voda tekla pryč od stanu. Smáli se mi, že kopu

stružku, že pršet nebude. Držel jsem se té zásady, že je lépe o hodinu jít později spát, ale dobře spát. Pod sebe jsem dal dvě tlusté chlupaté deky na čtyřikrát složené, svlékl jsem se do košile a spodků a blaženě jsem se natáhl spát. Šaty i boty jsem zavěsil na věšák, také tlumok s prádlem. Dobře jsem spal. Asi po půlnoci začal bít hrom a pršelo, jen se lilo. Vzpomněl jsem si na kamarády a litoval jsem je. Škvírou jsem viděl, jak jsou vyplaveni jako myši, tekla jim stanem voda jako prudký potok a všechno jim plavalo. K tomu ten dlouhý stan, špatně se s ním stěhovalo. V nejhorším čase to přenášet, všude všechno mokré. Já jsem spal v suchu až do rána, nic se mi nestalo, měl jsem to důkladně uděláno. Ráno už nepršelo, natáhl jsem si na nohy bagančata, vyšel ven, kousek od stanu močil. Kamarádi, jak mě viděli, volali: heleďte ho, my se oblečení třeseme zimou a on je jen v prádle! Já na to: za to jste ale měli pěknou zelenou travičku!

Záhada uherského salámu

Jednou večer přijedu, a hned Macák na mě: „Počkej, zugsfíro, ty budeš zavřenej, ukrad’ jsi oficírům uherský salám!“ Myslel jsem, to bude nějaká legrace. Ale všichni mi vážně potvrdili, že v noci někdo ukradl důstojníkům salám. Když jsem byl pro rozkazy, páni chtěli posvačit a salám nikde. Nařídili nástup, všichni museli stát v řadě ani se hnout a šikovatel s kadetem hledali salám ve všech tornách. Všichni nějaký ten salám vlastnili, ale byl buď malý, nebo tenký. Důstojníkům se naopak ztratil velký tlustý, a ten se našel pouze v mé torně. Věděl jsem, že ho nevzal nikdo jiný než Zajíček a Macák a že ho hned snědli. Ten, co u mě našli, byl můj, koupil jsem ho v Praze v Měšťanské besedě ve Vladislavově ulici. Celý už jsem nedostal, byl načatý, a tak jsem si ho nechával, až bude někdy hlad, ani jsem ho dosud neokusil.

Zpočátku jsem čekal, že budu předvolán, a ono nic, žádný si mě ani nevšiml. Šel jsem tedy na kadeta Mandu, a ten mi řekl asi toto: zítra se to dozvíte u raportu, ano, je to týž salám, co se nám ztratil, ještě je na něm cedulka s písmenem B, a v Brčce jsme ho kupovali. Odpověděl jsem mu: „To je můj salám, koupil jsem ho v Praze, a to písmeno může značit Budapešť, nemyslíte? V Brčce jistě továrna na uherský salám není!“ Řekl: zítra se to dozvíme. Druhý den jsem dostal bez komentáře salám zpět a jen dvě kolečka od něj odříznutá. Prof. Josef P. totiž si všiml, že ten konec je příliš suchý a starý. Učinili pokus: odkrojili dvě kolečka, a za dvanáct hodin když ten konec stejně okorá, tak je salám jejich, já budu přísně potrestán a oni ho snědí. Ale salám neokoral, a tak se přesvědčili, že to není jejich, neboť z něho jedli večer, než jim byl ukraden.

Ani se mi neomluvili. Kadetovi jsem ale nesmlčel, jak mě urazil, on se pak s úsměvem vymlouval. Kradlo se dál, víno, rum, krocan, prase, toto pak ale vrátili, měli ho někde ulité, pak ho jako šli „hledat“ a přihnali ho zpět. Na pípu od sudu s vínem se koupil zámeček, demižón s rumem asi 70 litrů byl zapakován ve veliké bedně a tato byla přibita přímo na vůz. Hadici přikázali schovat pod zámek a mělo se za to, že je vše „posichrováno“. Zatím služba, co měla hlídat, sama kradla, stáhla se jedna obruč ze sudu, pod ní se navrtala dírka, nahoře hřebíkem druhá, a tak se naplnila kdejaká nádoba. Dírky se zatloukly dřevěnými kolíčky, obruč se na to místo přitáhla a na pípu, i když byla zapečetěná, se ani nechmátlo. Rum ze sklěněného demižónu se dostal jinak. Prázdná patrona ze starých wendlovek, mosazná 11 mm

kalibr se uvázala na drát, spouštěla se do rumu, vytáhla, vylila do šálku a tak dále, šlo to pomalu, ale byla vždy na to celá noc. Demižón měl široké hrdlo, které přečnívalo z bedny. Uzavřen dřevěnou zátkou, a zátka zapečetěna. Ráno bylo zase vše v pořádku, to obstaral drogist Biňovec. Ten psal ve dne v kanceláři, obstaral pečtní vosk. Ovšem pak bylo velké překvapení, když víno nebo rum došel, podle zápisů ho tam mělo být mnoho, ale nebylo žalobníků, nebylo ani soudců.

Po krásných teplých dnech nastal déšť a my neměli nic nad sebou. Na vozech byly „plachty“, ty byly jen tehdy „nepromokavé“, když nepršelo. Po prvním dešti škrob z nich stekl a byly jak řešeta. Páni měli dlouhou chvíli, tak se nechali ráno časně vzbudit a jeli do Tuzly. Tu noc celou jemně popršelo, a všichni z našeho oddílu mimo mě a šikovatelů proseděli noc u ohně a povídali si. Asi ve čtyři hodiny ráno šel kolem nich prof. P. s druhými, co jeli do Tuzly, a ptal se jich: „Proč ještě nespíte?“ Kasl, kuchař, mu řekl: „A kde máme spát, pane profesore? My tu sedíme od večera!“ Teprve teď se nad tím páni zamysleli a pak jsme vyfasovali dva velké stany. Jeden hranatý jako domek a druhý velký elipsovitý jak cirkus. V prvním jsme spali my a ve druhém kočové, a ještě tam bylo místo pro skladiště.

U Suljin-Hánu, jezdil jsem okolo, se prostíralo velké rovné zorané pole. Na toto pole se svážela mouka, dávala se do pyramid asi tři metry vysokých. Byla to hlavní armádní zásobárna. Přijelo asi 50 pojízdných pekáren a pekl se komisárek. Když byla ohromná zásoba mouky navezena, dalo se do deště. Plachet po ruce nebylo. Stále pršelo, spodních pytlů polovic bylo potopeno. Dělal se strouhy, ale voda nikam neodtékala, dalo to mnoho práce, nežli ji odvedli a přikryli plachtami mouku. Pak měli pekaři zaděláno, jenom že byl chleba zatuchlý, vůbec nebyl k jídlu.

Jednoho dne jsem přijel do Zvorníku a viděl jsem velký úspěch srbský. Do té doby se stavěly pilotové mosty přes Drinu a už bylo zřízeno asi pět mostů bárkových a pontonových. Po mostech nebylo ani památky, v řece plavala spousta trámového dříví. Ptal jsem se, co se stalo. Srbové nahoře na řece naplnili lodní mlýny kamením a pustili je po rozvodněné řece. Mlýny všechny mosty pobořily a všechno uplávalo. Pionérům nezůstalo nic než prázdné podvozky (vozy na pontony). Přijel jsem domů, říkal jsem to našim velitelům. Nechtěli mi uvěřit. Druhý den jeli kolem nás pionéři Češi a naši hoši na ně volali: „Kam jedete?“ Odpovídali: „Do Prahy pro nové pontony, Srbáci nás o ně připravili“. Teď už mi věřili. Druhý den jsme už utíkali také. Nemýlím-li se, bylo to 8. září, když hned nato Srbi zaútočili a mnoho lidí se utopilo v Drině. Jeli jsme zpět do Sapny a pak ještě dále do vesnice, už jsem zapomněl její jméno.

V té obci, jak si dobře pamatuji, žil švec, asi pětatřicetiletý. Učil se ševcem někde v Čechách, postavil si domek s komínem vše v našem slohu s prkennými podlahami a v místnosti, kde pracoval, topil v železném sporáku. V celé vesnici měli jen krby, ohniště na udupané zemi, ze srbského krbu šel kouř střechou tam, kde našel díru. Střecha byla vždy prkenná a na ní se z kouře usazoval dehet.

Tam jsme zůstali asi 10 dní. Všude zavládl strach, dostali jsme „feldruf“ a „losung“. Strážé štram musely konat službu a důstojníci v noci přehlíželi strážé. Neutíkali jsme sami, bylo tam mnoho jiného vojska, které kolem lágrovalo. Ovšem pěchota musela zadržovat Srby. Pomocí čokolády a dětí jsem si získal důvěru vesničanů a denně chodil k jedné srbské rodině pro

svažené mléko, to už byli mužové doma z práce (pracovali na silnicích), a tak jsem se s nimi bavil u ohně v kuči (domku). Hlava rodiny se jmenoval Petrovič, prohlásil jsem se jim jako Čech a z mé řeči bylo jim zjevno, že jsem při nich. Lacino po dvou korunách za kus nám prodávali krocany, a tak jsme je měli asi třikrát k večeři. Navrhl jsem to sám, kuchař se moc tomu bránil, že to dělat nebude. Vzal jsem všechno na sebe. Nakoupili jsme, čtyři muži dostali dohromady jednoho krocana. Dva krocana oškubali, vyndali vnitřnosti a očistili, druzí dva opatřili dříví a pečení. Pekl se na rožni, nad žhavým uhlím dřevěným. Oheň se udělal vedle a žhavé uhlíky se přihrnovaly pod rožeň, se kterým se neustále otáčelo, aby omastek nemohl kapat do ohně. Za rožeň stačily dvě dřevěné vidličky zapíchnuté do země a na dalším klacku opatřeném klikou byl navlečený krocán. Znal jsem to z oficiíské menáže v Dubrovniku, pekli tam tímto způsobem celé tele. V troubě se nedocílí tak chutně pečení upéci.

Poslední den mně stará Srbka upekla za 80 krejcarů krocana na cestu, měli jsme ho dohromady se svobodníkem Faloutem, s kterým jsem navázal přátelství. V civilu byl samostatným živnostníkem klempířem v Praze na Vinohradech.

Na konci září, asi 27. 9., jsme se stěhovali do Sapny. Byla to turecká vesnice, vystavěná na prudké stráni jedné strany silnice, z druhé strany pár větších hospodářství. U potoka turecký kostelík, v tom potoce si Turci myli nohy vždy v pátek, když šli do kostela. Jsou to vlastně Srbové mohamedánské víry. Sami turecky nemluví, používají jen pozdrav: „merhaba“, „sálem alejkum“, odpovídají: „alejkum sálem!“ Zdravil jsem je tak a pak jsme se už bavili srbsky. Tam bylo zle s nakupováním, mléko měli špatné, oni ho dávali do dřevěných nádob, špatně čištěných, a mělo odpornou chuť. Tak jsem kupoval jen „jaja“ (vejce). Ženské se venku neukazovaly, a když, tak celé zahalené. Tam se nakupovalo tak. Turci mají u chalup většinou dřevěných vchody ze dvou stran. Zaklepal jsem na dveře a zeptal jsem se, mají-li vejce. Z druhé strany vyběhl kluk neb děda, sdělil cenu a ptal se, kolik jich chci. Pak zas rychle oběhl chalupu a druhými dveřmi do ní vlezl. Šel jsem tedy k těm dveřím, kterými vešel, a čekal jsem. On ale zase přišel z druhé strany. Zkrátka moje „d'aurské“ oči nesměly do chalupy koukat. Okna mají hustým mřížovým zakrytá jako u zpovědnice. Oni ven vidí, dovnitř není vidět.

Děšť a bláto

Před polovinou října jsme začali stavět stáje pro koně, ale dosti důkladné, aby dovnitř nepršelo. Doufali jsme, že tam budeme přezimovat. Sami jsme bydleli ve staré turecké kavárně, mají v nich kolem zdí rozmístěny lavice jako vojenské pryčny na strážnicích, na nich jsme spali. Důstojníci bydleli v jednopatrovém domku. Zase jsem začal jezdit pro poštu asi 20 km daleko a přivezl jsem jí celé balíky. Jeden rezervista havíř od Mostu dostal bedničku od ženy, ale dali mně jen průvodku, tu jsem musel přinést podepsanou od něho a velitele. Než jsem to vyřídil, bedničku omylem poslali pryč, a tak jsem mu nepřivezl nic. Později mu žena psala, že mu posílala bedničku s dárky, fajfku dlouhou atd. a že jí to přišlo zpět. Tak že mu k tomu přibalí boty holinky a znovu pošle, že bylo v novinách, aby rezervisté si brali boty svoje. To se týkalo rezervistů, co teprve měli rukovat, ale ona tomu nerozuměla. My měli bot dost. Moje sestra Marie také mi je chtěla poslat. Zapakovala je do bedničky, nemohlo se jí to

všechno vejít, co chtěla posílat, vyndala vše a znovu jen to „lepší“ zapakovala. Bedničku odnesla na poštu, když se vrátila, boty stály doma na židli, zapomněla je tam znovu dát.

Když přišlo, topili jsme se v blátě, žádnému se nechtělo ven. Leželi jsme na pryčnách a četli nebo vyprávěli. Jen svobodník Václ. Mirtl „žral“ vojnu, ten měl venku skladiště, v tom rum a víno, a bál se, aby mu ho neukradli. Někdy večer přišel mezi nás a Falout-břichomluvec začal volat břichem: „Pane Mirtl!“ Vypadalo to tak, jako když někdo venku volá. Mirtl vyběhl ven, běhal v blátě kolem chalupy, ptal se všude, kdo ho volal, my se v suchu smáli. Pak přišel a vyprávěl, jak nemá ani chvilku kdy, každou chvilku ho někde potřebují. A najednou zas: „Pane Mirtl!“, tak vyběhl kolikrát za večer.

Náš švec Průša, vídeňský Čech, jel se mnou do Zvorníka koupit si nějaké ševcovské potřeby. Když jsme přijeli k Zásoku, u silnice stál malý domek a v něm byli Maďaři - druhá výzva, opravovali silnice. Průša skočil dolů (uměl dobře německy) a řekl jim, že když jsme tam lágrovali, byli v tom domku nemocní skvrnitým tyfem. Když jim to jejich četař přetlumočil maďarsky, honem se stěhovali všichni ven. Večer při návratu všichni leželi venku daleko od domku. Průša se tomu smál, ale vše si vymyslel, pravda to nebyla.

Jeden den jsem šel se Zajíčkem na druhou stranu vesnice koupit vejce. Přišli jsme do statku, a tu jsme viděli, jak dva kluci rychle vběhli do domu. Šli jsme a ťukali jsme na dveře. Žádný se nám ale nezval. Ťukáme znovu a tu začala baba v kuči křičet, že nám sekerou rozbije hlavu atd. Žádná řeč s ní nebyla. Šli jsme dál, viděli jsme hoča asi šestnáctiletého, ptáme se ho, kde bychom mohli koupit vejce a mléko. On nám přinesl jen pečenou „bundavu“, tj. turka zahradního, že jeho žena mléko nemá ani vejce. Kluk už byl tedy asi ženatý. Nepochodili jsme. Nad touto částí vesnice se vypínala vysoká skála, vylezli jsme nahoru, budeme-li slyšeti z fronty děla. Bylo viděti daleko široko, ale na frontu jsme neviděli, ani nic neslyšeli. Dali jsme se jinudy dolů. Dole v zahradě švestkové česal Turek ze stromu švestky a pod stromem Turkyně nezahalená je sbírala do klínu, do zástěry. Nenadáli se, že přijdeme z této strany, a neviděli nás. Tiše jsme se k nim blížili, bába byla ohnutá, a tak jsme došli na pár kroků. Když jsme došli až k nim, dal jsem pozdravení, baba se lekla, všechny švestky z klína vypustila, a zástěrou si zastřela obličej. Jinak se nic nestalo.

Ke konci října jsme putovali do Suljin-Hánu, asi hodiny cesty od Zvorníka. Tam jsme postavili prvně naše velké stany. Sešel jsem se tam s Andělem z Bráníka, sloužil jsem s ním v Dubrovniku. Tam měli pořádek, měl volno. U nás jsme volno neměli nikdy. Další den jsme se se svobodníkem Faloutem, byl krásný slunečný den, neděle, vydali do Zvorníka. Jeli jsme na voze a měli jsme míti pasírku. Všude před městem byly stráže a bez pasírky se tam žádný nedostal. My ale jsme se tam lstí dostali. Zpět jsem doufal, že nás nebudou prohlížet. Tam jsme po vyřízení našich záležitostí šli do kantiny, do kasáren. Dali jsme si něco jíst a pivo. Zase po dlouhém čase jsme užívali slasti pěkného posezení a popíjení. Bylo tam několik místností, my seděli hned v první. Ale ouvej! Otevrou se dveře a vešel lajtnant s četařem, a ode všech přítomných chtěli pasírky. Co je měli, ukázali a seděli dál. Přišel k nám, neměli jsme je. Vymlouval jsem se, že jsme ze Zvorníka. Byl tam totiž Ledvinkův feldšpítal, vydávali jsme se za jeho členy. Pak načapali ještě jednoho Žida. Lajtnant nás vyzval, abychom šli s četařem na Stationskomando, sám šel kontrolovat do zadních místností. Tak

jsme šli. Napřed ten četař se Židem, ten mu stále brebentil, a my s Faloutem za nimi. Před kantinou stála četa patroly, co zůstala venku. Na ulici plno lidu. Využili jsme příležitosti, kdy Žid hučel do četaře a šli vlevo, my se dali vpravo. Jeden z čtyř patroly to zpozoroval, točil se po četaři, chtěl mu to oznámit, já mu drze se zadíval do očí – a on mlčel.

Ted' jsme se báli, otočí-li se četař, bude zle, ale on se bavil se Židem, myslel, že jdeme za ním. My za nejbližší roh a brali jsme „roha“. Doběhli jsme na náměstí, tam stál náš vůz, ale kočí byl pryč. Falout zapřahal koně, já běhal po krámech, hledal jsem kočího. Ten byl už hezky narumován, ve všech kapsách lahve s rumem - kupoval pro kamarády - a honem jsme ujížděli. Měli jsme strach z Faloutových vousů, on měl krásný plavý plnovous, báli jsme se, že nás prozradí, že nás poznají. Přijeli jsme na rozcestí k Tuzle, tam byla zácpa povozů. Čekat, až vše přejede (byl to Etappentrainzug, tj. asi 150 vozů) zdálo se mi dlouho, a tak jsem nařídil, aby kočí zajel na druhou stranu proti proudu. Daleko jsme však nemohli, ucpali jsme to, nemohli jsme tam ani sem a vtom slyšíme rvát za námi: „halt! halt!“ Otočím se, za námi uháněl povoz, na něm seděl lajtnant a ukazoval na mě prstem, křičel: „Sie!“ Zbledl jsem, myslel jsem si, už nás mají! Ale jen na vteřinu. Vzpomněl jsem si, vždyť to je jiný lajtnant, chce, abych ho nechal předjet. Tak jsme se vmačkli mezi trén a oni dál ujížděli tryskem... Lajtnant, když mě míjel, zuřivě po mně loupal očima, zdálo se mu to dlouho, než jsme mu udělali volno.

Druhý den jsme se všichni stěhovali do Zvorníku. Dostali jsme se právě do těch našich kasáren s kantinou, z kasáren byla nemocnice. Bylo nás asi 30 mužů, Ledvinky jsme se zbavili, ale měli jsme moc práce. Několik set raněných, denně nám jich přišlo nových 700 - 900 mužů, a tak jsme se snažili jich zase co nejvíce posílat dál. Ranění leželi na podlaze ve všech barácích i kolem baráků venku. Kuchaři ve dne v noci vařili, při tom si sami museli zabíjet živé voly, ostatní jim roznášeli jídlo, těžce raněné sundávali z vozů atd. Já měl za úkol shánět od místních pekařů chleba. Pracovali jsme asi pět dní ve dne v noci. Mimo toho přicházely rozkazy poslat 10 - 20 lidí jinam na práci, i do samé fronty sbírat raněné. Náš Reg. Arzt Milota byl velmi hodný člověk, sám pracoval do úpadu, ale neuměl si požádat o posilu jako jiní, a naši lidé museli pomáhat ještě jinde. Proto pak jak se dalo, utekli, zavřeli se ve skladištích a tam spali. Ovšem jen ti chytří, Zaj., Mac., Pět. a Šrank.

Nenápadný ústup

Jednou v noci přijel trén s raněnými, ti stáli ve velikém lijáku na dvoře, a já neměl ani jediného člověka. Udělal jsem rámus, lehce raněné jsme přestěhovali z baráku na děšť a těžce raněné přenesli do baráků. Druhý den večer přišel ke mně kadet Manda, v noci všechno se musí zapakovat, že prý pojedeme kupředu. Ale tiše, aby to nebylo nápadné. Říkal jsem, že to půjde těžko, stáhnout z raněných deky, že tomu nikdo věřit nebude, že půjdeme dopředu. Měli jsme u raněných asi 150 dek a jiných věcí, tak jsme je sháněli dohromady. Ranění ovšem se s námi hádali, a když jsme jim řekli, že ráno pojedeme dopředu, nevěřili, a celou noc nikdo nespál. Čekali se strachem, přijdou-li už Srbi.

Rychle jsme pakovali, já pak dostal rozkaz státi na křižovatce k Tuzle-Zvorníku a Suljin Hánu a všechny prázdné trény a auta zadržet a posílat pro raněné. Zadržel jsem auto, neviděl jsem proti reflektorům, je-li prázdné. Šofér zastavil, podívám se, a oni tam samí generálové.

Salutuji a hlásím, že jsem byl oslněn světlem, že mám zastavovat prázdná auta. Druhý den pak byla panika. Všichni ranění chtěli pryč, žádný nechtěl čekat na povozy. A tak kdo jen trochu mohl, šel pěšky do Tuzly asi tři hodiny cesty. Na cestu jsme dávali půl večky komisárku a jednu konzervu na dva muže. Byla to hrozná podívaná, zvláště na ty, co měli raněné nohy, jak se vlekli pomocí různých klacků. Přes 900 lidí jsme tak vypravili, s nimi asi 6 saniteráků, bylo hezky ten den, naši šli bez mantlů. My jsme brali roha zas k Sapně. Ve Zvorníku jsme nechali čtyři muže, ti měli naložit těžce raněné na vozy, až přijedou, a pak přijít za námi. Asi za hodinu se dalo do deště a pak do lijáku, vzpomínali jsme na raněné, co zkusí na cestě.

Rozpršelo se, čím dál tím více pršelo až do rána. Přijeli jsme do Sapny pozdě večer. A páni chtěli na známé místo. Bylo to od silnice asi 100 metrů. Pole bylo zorané a rozmoklé. Cesta žádná. Ale museli jsme. Co jsme zkusili v tom blátě my i koně. Páni si vlezli do stodoly a my zůstali do rána na dešti v blátě. Ze žluté vody jako káva nám vařili černou kávu s rumem. Bylo mně zle, lehnout nebylo kam. Všude stála voda, k tomu stále pršelo. Kočové udělali oheň, celé syrové veliké olše pokáceli a jak dříví hořelo, voda z něho tekla. Ležel jsem na blízku (usnul jsem únavou, předtím kolik nocí jsem vůbec nespál neb jen málo) a shořel mi kožený kšilt u čepice. Celý se mi zkroutil, čepice byla celá zdeformovaná. Druhý den zase celý den. Tenkrát jsme dostali za společníky vši. Také páni dostali vši. Macák a spol. je nachytali živé do škatulky a potom je vpašovali do lůžek oficírům. Vzali jsme si více dek, a sice ty, co měli ranění, a už to bylo. Neměli jsme aspoň dlouhý čas, chytali jsme vši. Dlouho jsme se jich nezbavili, všichni je dobře nechytali, a tak jsme zas dostali jiné.

Zase jsme zažívali různé události, ale pro nás horší časy. Měli jsme na starosti živý dobytek, voly a ovce. Fasunk, co nám patřil a bylo to něco lepšího, jako olejovky, ementál, cigarety, si už nechávali jen páni. Jen náš velitel Václav Milota na svůj svátek se s námi podělil o salám, sýr, víno, olejovky, cigarety. Ten den byla skopová pečeně, já přijel z Korpskomanda a těšil jsem se na ni, oni ale všechno dali prasatům, prý to nebylo k jídlu. Ti naši kuchaři! Rýži s masem jsme také nikdy nejedli, ta se vždy všechna vyhodila. A nic to nepomohlo, když jsem jim říkal, jak ji mají vařit. Dali více rýže než vody, ta se navařila, Janota s ní chudák musel míchat, zaléval ji hojně svým vlastním potem. Z jednoho kotle rýže mohlo být kolik kotlů a tak se stalo, že rýže byla jako broky a všechna smrděla připálením.

Putování tam a zase zpět

Ke konci října jsme zase jeli do Suljin-Hánu ku Drině. Čekali jsme na dostavění těžkého mostu, zatím jsme jezdili do Srbska „fasovat“ seno. Přes řeku nás převezli po prámu (vešly se na něj čtyři vozy s koňmi a hodně lidí). A tam jsme jeli na louky, seno naložili, prohlídli opuštěné vesnice a zase jeli domů. Vesnice činily smutný dojem, Jen kočka či pes se mihnul, vše vydrancované, úly rozházené atd. Potkal nás německý důstojník a prosil nás: nic nepustošit!

Na dušičky se konala smuteční mše na novém hřbitově. Bylo tam už hodně vojenských hrobů. Byl jsem také s naším oddílem přítomen. Z dálky houkala děla, otáčel jsem se dozadu, a najednou jsem zpozoroval změnu, která se stala s monogramem FJI, který byl zřízen z nabílených prken ve stráni porostlé lesem. Písmena byla obrovská, snad dvanáctimetrová,

daleko svítila do kraje. Srbové asi v noci ji přeměnili takto: FJI = PI čili z Frant. Jos. I udělali Petr I.

Zapomněl jsem na tři příhody, které se již dříve udály. Jela kolem nás nová horská děla, určená pro Japonsko, teď ale si je nechali Rakušáci. Vojáci říkali, jak rychle se dají dopravovat a zastřílet. Asi třetí den jsem již 3 děla ze 4 viděl rozbitá ve správce.

Ve Zvorníku jsme potkali celý pluk vídeňských dobrovolníků. Byl to 4. pěš. pluk Deutschmeisterů, batalion samí mladí kluci. Ptali se mě, jak daleko je ještě do Srbska. Byli hrozně nudočkávi. Řekl jsem: „Tato řeka Drina tvoří hranici, na druhém břehu je Srbsko“. Po celém batalionu nastal šum, jeden druhému to oznamoval, oči jim hořely, a já si myslel: Kdyby tak Srbáci to věděli, že jste tu, ti by strachem upalovali. A brzo již v příštích dnech měli mnoho raněných, a nadšení pryč.

Jel jsem ze Zvorníku k Suljin-Hánu, proti mně táhl batalion pěchoty a vpředu nesl jeden voják bílo-modro-červený prapor. Když došli k místu, kde se břeh příkře svažoval k řece, milej voják prapor hodil do řeky. Dojížděl jsem k nim, felák se s ním hádal, proč ho tam hodil, byli to Chorvati ze Záhřebu, 53. pěší pluk.

Po dušičkách jsme se vydali po novém mostě do Srbska. Zastavili jsme se ve zpustošené vesnici, zajeli do statku a našli zastřelenou velikou stelnou (březi) sviní. Byli mezi námi řezníci, navrhl jsem, aby ji služba do rána celou upekla. Stalo se. Řezníci ji připravili, natáhli jsme ji na silné bidlo, konce jsme položili na pařezy (vykopené) mezi kořeny, druhí sehnali hodně dříví, nasolili a pekli. Mezitím jsme ve stodole našli jednoho mrtvého vojáka a pochovali ho. Ráno jsme vyprázdnili jeden vůz, pečené prase umístili do vozu tak, že konce tyče šly přes čela vozu, prase bylo v luftě! Zabalili jsme ho do prostěradel, měli jsme masa plný fasuňk. To jsme si pak odpoledne při odpočinku dávali. I profesor et comp.

Přijeli jsme pak do Baňa Koviljača. Vyvěrá tam ze země teplá sirná voda, generálovi Czibulkovi kdysi postavil jeden záhřebský architekt pomník, na oslavu „vítězství“, jak hlásala mramorová deska. Postaven byl z kvádrů a schodů rozestavěných pěkných velkých hotelů. Cestou k Loznici leželo mnoho ohromných lipových kmenů, až dva metry v průměru.

Věž kostela v Loznici byla prostřelena dělem. Městečko vydrancované a vypálené, v jednom obchodě všechno emailové nádobí kuchyňské bylo spečeno dohromady. Víno ve sklepích nechali vojáci téct, když si sami nabrali. Je tam kopcovitá krajina, ale kámen nikde, když jsme potřebovali založit vozy, abychom zůstali do vrchu stát, nebylo kde je vzít. Vlezl jsem do zámečnické dílny, vzal 6 starých bubínkových revolverů a těmi jsem zakládal kola, až jsem je postupně všechny vypotřeboval.

Cestou jsme prohlíželi opuštěné srbské zákopy i hroby. Před večerem jsme dojeli do vesnice, opět začalo pršet, vlezli jsme přespat do krámu drogistického. Přibývalo nám stále nocležníků, vesnice byla plna vojska. Ráno jsme dosti pozdě vstávali, byl už den. Najednou se zvedá ze země jeden voják, úplný obr od bosenského pluku, a my všichni se řehtali na celé kolo. Kroutil hrozivě očima, proč se mu smějeme. Celý obličej i oděv měl červený od barvy anilinové, prášek byl rozházen po zemi, a on si mokřý do toho večer lehl.

Tak jsme putovali kolik dní, ale páni velitelé, sami lékaři, zapomněli, že musíme také jíst. Ráno páni nechtěli vstávat. Myslím duší všeho jednání byl profesor P., zvláště když nebyl s námi Ledvinka s jeho polním špitálem. Místo abychom vyjeli brzo ráno a jeli ve dne, šlo to tak. Ráno ve čtyři hodiny jsme měli „tagwach“, páni ovšem spali dál. Dostali jsme kyselý komisárek a černou kávu. Pak jsme čekali, až se páni vyspí, všechno ovšem napakované a připravené k jízdě. Páni nejdříve v 10 hodin a někdy až před 12 hodinou konečně byli připraveni k jízdě. Nasedali na vůz a jelo se. Ve dne to ještě šlo, ač byly cesty všude natřískány vojskem a postupovalo to pomalu. Ale aspoň jsme viděli na cestu. Museli jsme určitou cestu projeti, a do večera jsme nikdy nebyli na určeném místě. Tak jsme se tloukli v noci. To už bylo zlé! Neměli jsme žádná světla! Jen svíčky bez luceren, které na větru každou chvilku zhasly. Na cestu viděti nebylo, každou chvilku jsme zvrhli nějaký vůz. Když jsme ho postavili na „nohy“ a znovu naložili, zvrhl se jiný třeba na tom samém místě a tak to šlo do 12 h v noci! Pak se nám uvařila černá káva a kyselý komisárek k tomu a mohli jít spát jen ti, co neměli službu. Pánům lékařům nic nenapadlo, že nedostáváme žádné „vitaminy“ ani „uhlohydráty“ a že budeme muset chcípnout, jako nám chcípali koně. Oni se sami dobře napapali a „syťý hladovému nevěří“.

Tak jednou jsme se v noci nadřeli, všechny vozy bylo nutno vytlačovati do vršku, co koně nemohli utáhnout. Když jsme vytáhli na rovinu „můj“ vůz a chtěl jsem s ním k předním vozům, co na nás vždy čekaly, shledal jsem, že nás tam naši nechali a odjeli. Za mnou ještě vězelo dalších sedm vozů. Dopálilo mě to, jel jsem dál za nimi. Bylo asi deset večer, všude kolem plno ohňů, volal jsem a asi za hodinu jsem k nim dojel. Tam už kuchaři topili pod kotli, zase vařili černou kávu. Po příjezdu jsem hlásil kadetovi, že vzadu zůstalo ještě sedm našich vozů, všichni že jsme vyčerpaní, aby tam poslal alespoň dva páry koní a lidi, aby je pomohli vytáhnout. A on mi řekl: „Koho tam mám poslat? Vy jste taky unaven!“ Já mu odpověděl, ať tam pošle ty, co jsou odpočinutí. Pak jsem se ho ptal, co dostaneme k večeři? On opáčil, co byste chtěl, aby Vám kuchaři vařili? Ti jsou také unaveni. Říkal jsem mu, že oni se dobře najedí a my už jsme kolik dní jen o kávě. Místo ve dne jezdíme v noci, dřeme se, vozíme na vozech konzervy, a nic nedostáváme. Zase namítl, že kuchaři nám je nemohou ohřívát. Řekl jsem mu, jen nám je dejte, my si je sami dovedeme ohřít. Máme hlad! Tak jsme dostali konzervy, ohřáli si je a zapili kávou. Pak jsem si šel lehnout.

Tenkrát jsem si vozil tajně s sebou slamník a na cestě jsem ukořistil celý balík therového papíru. Ustlal jsem si na zemi pod vozem, z papíru jsem udělal stěny, aby na mě nepršelo a nefoukalo. Vždy jsem se svlékl do košile a spodků, řádně zabalil do dek a těšil jsem se na spaní. Tu jsem slyšel: „Zugsfira Janda!“ Myslél jsem si: vlezte mi všichni na záda, a blaženě jsem usnul. Ráno mě volali ke kadetovi, ten mi hrál, proč jsem nešel těm opozdilcům na pomoc, že mi to nařídil, že mě bude degradovat atd. Hájl jsem se, že mi žádný rozkaz nedal, a když mě degraduje, že budu mít aspoň pokoj. Poslali tam zase Zaj. a M., ti odjeli kousek od tábora, tam si lehli, za hodinu se vrátili a řekli, že je nenašli, že snad někde zabloudili. Ti opravdu nás nenašli, byl tam s nimi šikovatel Jakubka.

Druhý den jsme jeli dál a k našemu neštěstí jsme se sešli s Ledvinkou, který přijel z Krupanje. A tak nás bylo zase více a nám hůře. Byl krásný den, dostali jsme rozkaz zůstatí stát, odpočinek do druhého dne. Nebylo ještě ani poledne, ubytovali jsme se na louce, sluníčko

svítilo, kuchaři začali vařit, a my zatím jsme dostali konzervy, a sice haši, než bude menáž. Ale pan profesor P. to uviděl, vzal jednomu vojákovi konzervu z ruky, díval se na ni a řekl: „Feldvébl! Dejte ty konzervy nazpátek! To je vepřová haše, z toho se dá pro nás leccos upravit, dejte jim kuláš!“ Já to zaslechl, hned jsem všem okolo řekl „honem je otevřete“, a tak nám haše zůstala. Felák se zlobil, proč jsme je otvírali, že hned na nás volal, abychom je vrátili, ale my řekli, že bylo pozdě. Ohřáli jsme si haši, pan Ledvinka si nechal osedlat koně a jel se dopředu podívat, proč nemůžeme dál. Tam byl zbořen most přes potok, do rána měl být znovuzřízen. Zatím mohli přes potok brodem koně a osli, co nosili na hřbetě náklady. On to okoukl, přihnal se zpět, nařídil všechno ihned spakovat, maso už se začínalo vařit, muselo se to vylít a museli jsme jeti. Bylo po odpočinku a po naději, že se jednou slušně zase najíme.

Jelo se tedy. 60 vozů, jako první lékárna, těžký vojenský vůz, v něm zapřaženy dva páry koní, špatně nadjeli, vjeli s vozem do potoka koňmi proti příkrému břehu. Výjezd byl hodně vlevo, oni jeli vpravo, vůz se v proudu zařezával stále hlouběji a hnout se s ním nedalo. Celé odpoledne jsme se s tím mořili, Ledvinka nechtěl dát skládat bedny dolů, jedenáct vojáků se muselo vysvléknout, vlézt do vody, pomáhat za špice kol a tlačit. Já jsem si sedl, když bylo tma, na lávku pro pěší, a díval jsem se, jak se lidé dřou. Pan lékárník šlápnul potmě do hovna, uklouzl a celý kožený kabát měl od hoven zamazán. Prof. P. to zpozoroval, tak se měl čím bavit, když ten si to v potoce umýval. Tady prý něco smrdí, zde asi někdo něco rozšlapal atd. Zatím, co lidé ve vodě mrzli, on se bavil. Asi o 10 hodině večer konečně dal Ledvinka přece rozkaz, aby se část nákladu složila, a tak jsme asi v 11 hodin byli všichni s vozy na druhé straně. Ten rozkaz dal ovšem na rázné zakročení kadeta Mandy, vyhrožoval hlasitě Ledvinkovi přede všemi, že ho udá, že týrá lidi i zvířata, že jsme si mohli všichni odpočinout, a druhý den že jsme mohli bez námahy jeti tam, kde jsme měli býti.

Kadet Manda pak šel při nás, na mě stále mluvil, zase se se mnou přátelil. Jeli jsme do vrchu, koně to nemohli utáhnout, a my museli zase tlačit. Jeden z našich, Hrabák, si ulevil: „Sakramentský Srbáci, pořádný cesty to tu nemá, a válčit chtějí“. Kadet mu na to hlasitě přede všemi řekl: „Oni by vás zkvakli, aby si dělali tady silnice, aby na ně Rakušáci mohli, jak oni si je pěkně zřídí, až budou mít velké Srbsko!“ To se mi docela líbilo, padl mi do noty! Pak jsem se domluvil s kadetem, že byl před válkou u fy Samohrd myslím v Olomouci či Brně, byl inženýrem, stavěl dráhy v Bosně. Před válkou měl zažádáno do Valjeva, a splnilo se mu to – teď tam odpočívá na hřbitově. Zemřel první z našeho oddílu.

Dojeli jsme do malé vesnice, tam kuchaři dovařili ještě v noci maso a dostali jsme menáž. Těch 11 mužů, co bylo vysvlečeno a ve vodě při vytahování vozu z potoka promrzlo, dostalo horké víno se skořicí. Kuchyň jsme měli pod kůlnou ve svahu, dalo se do deště, tak jsme všichni našli pod kůlnu, voda pod nás tekla potokem. Přišel mezi nás infanterák Čech, měl za pasem bombu, říkal jsem mu, aby to zahodil, že nás ještě s tím zmrzačí. Ráno pak z deště, který pomalu ustal, začal padat sníh. Bylo mnoho bláta, ve vesnicích už bylo srbské obyvatelstvo, mnoho lidí se vracelo do opuštěných vesnic. Pak už jsme je stále potkávali, děti, peřiny a různé potřeby měli na vozech tažených voly a na každém voze měli bílý prapor! Tak se mi zdálo, lidé se jako by úmyslně stále pletli na cestách, aby je ucpávali.

Přijeli jsme do Zavlaky. Tam měli Srbové tisíce rakouských ukořistěných pušek ve veliké pyramidě, a při ústupu vše polili petrolejem a zapálili. Vše tím bylo zničené. Stavěli jsme tam stany a před samým večerem jsem dostal rozkaz jeti do Osječiny pro raněného kadeta od infanterie. Poněvadž byla hrozná cesta, vzal jsem si k vozu dva páry koní, abychom tam byli brzo, a na pomoc svobodníka Peťulu. Do vozu hodně přikrývek a sena, udán mi směr, a že je kadet uložen ve škole. Jeli jsme do tmy. Nepršelo už, ale bylo málo viděti, a když se mě kočové ptali na rozcestí kam, vlevo nebo vpravo, musel jsem slézt z vozu do bláta a díval jsem se proti nebi, u které silnice jsou telegrafní tyče. Počítal jsem, ta že bude hlavní silnice, ač mi nikdo nic neřekl, ani mapu mi neukázali. To jsem udělal asi třikrát. Před půlnocí jsme dojeli do Osječiny, poznal jsem školu dle toho, že venku byly vynešeny školní lavice. Vešel jsem do třídy, svítilo se tam. Kadet do břicha raněný ležel na železné posteli s drátěnými matracemi a po zemi leželo asi deset důstojníků lajtnantů a obrlajtnantů. Ti všichni byli „nemocní“ bez zranění. A samí Němci!

Kadet se mě vyptával na cestu, řekl jsem mu, že je hrozná, jemu se z postele nechtělo, tak řekl, že pojede až ráno, až bude na cestu viděti. Na to jsem čekal. Také se nám zpět hned nechtělo. Ustlali jsme si ve dvou na k sobě sražených lavicích, pod sebe seno a nad sebe plachtu z vozu. Kočové si udělali „vatru“ (oheň) a seděli u ohně až do rána. Nám se krásně spalo, žádný nás nebudil, až sluníčko svítilo. Probudil mě paprsek sluneční, který svítil dírkou v plachtě, jinak jsme byli v úplné tmě. Honem jsme vyskočili, připravili vůz, šel jsem pro raněného. Naložili jsme ho a jeli. K němu kolem nasedlo šest důstojníků, ostatní s námi šli pěšky. Za krátko „nemocní“ jeden po druhém slézali dolů, vůz byl bez per, hrozně to drkocalo, v kalužích nebylo viděti hluboké jámy a kameny na cestě. Ke mně se připojil jeden lajtnant a živě mi vyprávěl, že nemůže dýchat (měl celou cestu krátký čibuk v puse a pořád hulil). Když seznal, že jsem Čech, mluvil se mnou česky. Byl to rezervní lajtnant, v civilu pak obchodník z Chebu.

Cesta nám dosti ubíhala. Raněný kadet se ptal, bude-li dále cesta lepší a jak je to ještě daleko. Musel hodně trpět, pak ale prohlásil, abych ho vezl zpět, že už to nemůže vydržet. Tož jsme obrátili a jeli zpět. Tam jsme ho složili, jeho postel už byla obsazená a vyšší oficír ho na ni nepustil. Dali jsme ho tedy na zem a poroučeli jsme se. Pak jsme jeli zpět do Zavlaky a zas jsme dostali důstojníky, jenom že jsme seděli také, později jsme seděli sami, neb jeden po druhém se vytratili. Před večerem potkali jsme naši karavanu, už zase táhli dál. Přeložili na náš vůz zase část krámů od těch, co měli hodně naloženo, a zas jsme jeli k Osječině. Pak jsme putovali stále, generál Potiorek dělal ofensivu, slíbil císaři, že do vánoc porazí Srbsko, či co všechno chtěl dokázat. Cestou jsme viděli a zažili různé příhody, ležící dva mrtvé pětatřicátníky, stopy bitev, šrapnel zaseknutý do silného stromu atd.

V Kamenici

Tak jsme šťastně dojeli do Kamenice. Je to okresní městečko, sídlo soudu, které jsme téměř celé obsadili. Ve všech domech i skladištích samí ranění. Asi 1400. Mimo toho asi 600 zajatých Srbů, neměli obuv, napadl sníh a my je měli krmit a hlídat mimo těch raněných.

Ledvinka od nás se svým špitálem k naší radosti odcestoval, ale měli jsme zase hodně co dělat, a to opět ve dne i v noci. Byla to hrozná podívaná. Ranění úplně bez pomoci, rány na

nohou si balili do papírů, listy to ze soudních knih a protokolů, ten inkoust většinou kopírovací se jim vpil do ran, nedalo se to ničím očistit. Z toho otravy krve. Z počátku jsem pracoval s jedním lékařem, který bohužel brzy odešel. S tím jsem chodil po domech a odebírali jsme nemocným moč. Za jedno půldne v devíti případech. Nádoby jsme žádné neměli, tak jsem přinesl prázdné dělové mosazné patrony od šrapnelů, válely se tam po dvoře. Vojáci leželi v prachu po zemi, ze všech možných národností. Objevilo se několik případů tetanu, i náš nejstarší osmdesátiletý kočí zemřel na tetanus.

Vozil pány lékaře; když zemřel, šel jsem to hlásit profesorovi P. Ten smrt kočího okomentoval skoro nezúčastněně: „Tak chudáček zemřel! No, pochovejte ho“. Ptal jsem se, dívaje se mu do očí: „Pan profesor se nepůjde na něj podívat?“ Chvilí váhal, (ale moje oči mu povídaly: „tak dlouho ti sloužil a teď může mouřenín jít!“), pak řekl: „No, podíváme se!“ Vedl jsem ho i doktora Milotu do sklepa, měli tam oheň a plno kouře, profesor se na něj podíval a řekl: „Tetanus!“ A zase šli ven. Pochovávali jsme mrtvé hned za chalupami.

První večer nám přislíbili, že budeme mít přidělené místo na spaní. Ale nic se pro nás nenašlo, raněné přece jsme nemohli vyházet na mráz. Tak jsme si stavěli ten samý večer naši společnou boudu. Kolíky nedaly se zamlátit do zmrzlé půdy, a tak to moc nedrželo. Varoval jsem, že nám to spadne, kdyby přišel vítr, ale řeklo se, do rána nám to vydrží a zítra to předěláme. Dal jsem si tam svůj slamník a leželi jsme s Faloutem vedle sebe. V noci padal sníh a pak silně pršelo, některé kolíky povolily, střecha se prohnula dovnitř. Do té prohlubně stékala voda a tvořil se nám nad hlavou rybník. My však unaveni po štrapácích tvrdě spali. Najednou kolíky všechny povolily a celý rybník vody na nás jako vodopád. Popadl jsem rychle boty, aby mně do nich nenateklo. Mně s Faloutem se nic nestalo, byli jsme na slamníku, hůře bylo druhým. Ovšemže bez klení a smíchu se to neobešlo.

Pak druhý den se časně ráno začalo vařit a vařilo se stále ve dne i v noci. Měli jsme asi 5 kotlů, a to pro všechny nestačilo. Jak se některý kotel vyprázdnil, ihned se dovnitř nalila voda a vložilo maso a vařilo se dál. Menáž se dávala ihned, jak bylo uvařeno, třeba i v noci. Mě ranění stále všude chytali a žalovali, že ještě nedostali jíst, a jinde že už dostávají podruhé. Lehce ranění si šli sami, ti, co nemohli, byli na tom hůř. Proto jsem to řídil, aby po druhé se začala rozdávat menáž tam, kde nedostali, a sám jsem ji tam v kbelíku donášel a rozdával. Zvláště na české vojáky jsem pamatoval.

Zásoby jsme brzo vyčerpali, a tak se dělaly zájezdy do opuštěných vesnic a rekvíroval se dobytek, krávy i prasata, aby bylo co vařit. Ubytoval jsem se druhý den ve skladišti se ševcem Průšou, ten tam spravoval obuv a v noci jsme tam spali – když jsme mohli. Pověděl mi, že je tam bedna od Červeného kříže s dárky pro raněné a že páni všechno nechali pro sebe, mimo pár červených kapesníků a vojenského fajfkového tabáku. Ihned jsem udělal visitu. Bylo tam plno krásných věcí, různé pečeně a maso v konzervách, olej, rybičky i špenát a fazol. Salát i marmelády. Stockwerkova čokoláda asi deset velkých krabic, čaj v olověných obalech a mnoho jiných dobrých věcí jako kondensované mléko aj. Hned jsme zabavili část pro sebe. Celý balík čokolády jsem dal do kapes, a večer po tmě bez řeči, abych nebyl poznán, jsem ji raněným rozdával. Průša chodil se mnou, jeho žádný po hlase neznal, upozorňoval, aby nikomu nic neříkali, že to pro ně krademe. Říkal to česky i německy. Také tam bylo kolik

rodin s malými dětmi, těm jsem také dával čokoládu i menáž. Celou noc seděli venku v mrazu a sněhu u ohně, ženy a děti.

Sami jsme také z toho jedli a dávali našim kamarádům, ale jen některým, co to neřekli. Postavili jsme si tam železná kamna a v těch si ohřívali konzervy nebo dělali řízky z vepřového masa, to jsme dostali v kuchyni. Kadet Manda přišel na táčky, divil se, co nám to voní, ale nic od nás nedostal. Ten měl stále všeho dost, jen v poledne jedl jednou u kuchyně pro všechny, podruhé v offizierskuchyni a pak v offiziersmenáži.

Hlásilo se k nám na práci hromadu lidí, byli to buď rekonvalescenti, nebo zdraví od pěchoty, a já jsem všechny přijímal bez ptaní a vědění našich komandantů. Měli jsme mnoho práce. Byli 3 kuchaři a 4 - 6 lidí jim pomáhalo nosit vodu, dříví, atd. Dále jsme sehnali jednoho Rumuna, povoláním zlatníka, a ten nám pekl chleba. První než byl kvásek, byl chleba jako sušený knedlík. Pak se to ale dalo jíst.

Fasování bylo takové, že jsem jeden čas stál v cestě trénům. Co koně nosili na hřbetě chleba atd., jsme část zabavovali pro sebe. Ptal jsem se vodičů koní, odkud to dopravují. Bylo to ze Suljin-Hánu a trvalo jim to do Kamenice celých šest dní. Pro bláto a sníh a bezedné cesty vozy málo, nebo vůbec nemohly jeti, hlavní zásobování bylo na hřbetě zvířat. Chleba jsme ale od nich nebrali, jen rýži, sůl atd. Ten chleba vypadal! Jeden kůň nesl na zádech 4 - 6 pytlů chleba. Vždy byli za sebou uvázáni dva i více koní. Druhý kůň byl uvázán za sedlo předního koně. Když se brodili přes potok, tak ten první kůň jak vyšel z hloubky na mělčinu, dal se rychleji ven na břeh; ten druhý ale nemohl tak rychle v hloubce. A tak obvykle se stalo, že druhý kůň prvnímu stáhl sedlo s nákladem do vody a bláta. Když se počítalo, že jen dvakrát denně se válely pytle s chlebem ve vodě a blátě, do Kamenice to bylo 12 krát, a to už pak nebyl chleba v pytlích. A na frontu to šlo ještě 2 - 4 dni. To dělení a ta pochoutka.

Také kanony nemohli koně utáhnout. Tak odjeli jen se samotnými kanony a pak přijeli pro předky od kanonů, v jejichž skříních je uložena munice. Zatím to hlídala stráž. S hrůzou jsme to všichni pozorovali a o tom mluvili. Až teď nás Srbi poženou, bude to zlé. Všichni se utěšovali tím, že jim vozy necháme a nebudeme se s tím dít.

Srbští zajatci za mnou chodili a prosili mě o boty. Dával jsem jim novou rezervní obuv z tornister zemřelých. Zemřelé jsme ale pochovávali v pláštích a botách. I jejich břitvy jsme jim dali do hrobu. Někteří srbští zajatci nám za to prohazovali sníh mezi baráky a zametali. Jednou ke mně přišli dva, žádali mě o obuv, dostali, ale když jsem na nich chtěl, aby nám pomáhali, vymlouvali se, že jsou inteligenti, že tam jich mám jiných kolik set. Představili se mi, já si zapamatoval jen jednoho. Jmenoval se Christo. Asi třetí den nato vidím tři vojáky s bajonety na puškách, že vedou dva Srby. Myslel jsem, že jsou to čerstvě zajatí, a oni to byli Christo s tím druhým. Vojáci byli Maďaři, nikdo z nich neuměl než maďarsky. Kaprál mě vojensky s puškou pozdravil, něco mluvil a podával mi lístek. Podepsal jsem tam nějaké jméno nečitelně – ne moje, a řekl jsem „igen, jól“, což značí „ano, dobře“, a Maďaři šli zpět. Ptal jsem se Srbů, kde byli, oni mi řekli, že si šli sehnat něco jíst do okolních vesnic a že byli chyceni. Já jim to ale nevěřil. Oni se dušovali. Čekali, že je ohlásím a že budou zavřeni a souzeni. Já jsem jim říkal, že hlásit nic nebudu, aby šli, a až budou podruhé utíkat, aby to udělali chytřeji. Snad se jim to podařilo, pak už jsem je nespátl.

Rozkaz: do Valjeva!

20. listopadu jsem dostal rozkaz jeti do Valjeva, 17 km daleko. Měl jsem jít na Korpskomando č. 15. Pak nakupovat petrolej, lampy, svíčky a jiné věci a přivést poštu. Vzal jsem si dva páry koní, cesta byla hrozná, sníh, bláto, také rezervní kolo. Kočí ho nechtěli vzít, že nebude potřeba, já však neustoupil. Asi po hodinové jízdě se nám jedno kolo hned rozsypalo, a to rezervní bylo malé, piksla už se nedala navléknout, tak bylo možno dát jen samotný hřebík-závlačku. Zpočátku jsem nevěděl, mám-li se vrátit, ale pak jsem přece jel. Spoléhal jsem na sekeru, bez které se sedlák ze Slavonie nikam nehne, že ztratíme-li kolo, uděláme si ze dřeva plaz. Ty scény po cestě, uvázlá auta, mrtvoly lidí v blátě ležících, mezi nimi i jedna žena, pak mrtví mladí hoši vodiči oslů a koní v blátě na cestě utopených. Dále zdechliny zvířat, volů a koní, jelo se přes všechno, koni přes krk jedním kolem, žádný to neporučil odklidit. Vůbec trény a jejich důstojníci, ti prohrávali válku svou nedbalostí a hloupostí.

Na dobrém zásobování ve válce všechno záleží. Rakousko zmobilizovalo do války spousty potahů, aut a zvířat civilních, mimo vojenské trény. Ale člověk jen trochu myslící nevěděl, má-li se smát nebo nadávat. Například: Srbové na ústupu za sebou ničili telegrafní tyče a dráty se válely po silnici. Takový etapový trén (který měl až 150 vozů, vpředu dva důstojníky a pak četaře a kaprála na koních) vjel do drátů a koně se do nich zapletli, celý trén tak zůstal stát. Řidič vozu slezl, koně vypletl, přešel, ale drát zůstal na silnici. Nezapletl-li se druhý, jistě to byl buď třetí či čtvrtý pár koní; a pak se procedura opakovala. To nebylo jen jeden den, ale každý den celý měsíc! A „osvícené“ důstojníky od trénu ani nenapadlo, že by ten drát prostě mohli dát z cest odstranit.

Nebo na cestě stál starý rozsypaný vůz v místě, kde z jedné strany silnice byla vysoká příkrá skála, z druhé strán s dole tekoucím potokem. Dva vozy nemohly projeti, tedy se to dělalo tak, že trén projížděl jedním směrem a ti, co jeli proti, museli stát a čekali, až trén projel. Zastavili další části a jeli za trénem a k tomuto nepatřili, a svůj nechali projíždět a zas museli ostatní čekat. A bylo to tak jednoduché: starý vůz shodit se stráně nebo ho rozebrat a na vracející se prázdné vozy každému něco naložit, a nemuselo se čekat. Důstojníci od trénu to neměli asi v „dienstreglamá“, a v hlavě bohužel také ne.

Cestu 17 kilometrů jsem dělal celý den se dvěma páry koní v lehkém voze. Reg. Arzt Milota chtěl, abych ještě ten den přijel zpět, ale já všechno uvážil a řekl jsem si, že v noci se mlátit na cestě nebudu. Zajeli jsme s povozem na jeden dvůr v městečku, koně jsme dali pod kůlnu a já jsem si šel shánět nocleh. Byl už večer, ve městě vznikl požár, hořel dům, vojsko hasilo. Jeden krám semenářský a sedlářský byl vydrancován od rakouského vojska, na prostředku ulice jsem našel celý tucet řemínků na biče, zvedl jsem je, chtěl jsem je dát kočím. Dále byl zdemolován dvoupatrový dům, původně v něm byla drogerie. Maďaři prý drancovali, přišli se svíčkami do sklepa, slídili po víně, zapálili benzín a ten vybuchl, celé křídlo domu se zborilo a Maďaři tam zůstali.

Chodil jsem po městě, zaslechl jsem české hlasy ze sklepního okénka, z kterého se valil kouř. Volal jsem dolů, mají-li tam místo pro jednoho se vyspat. Křičeli, že jsou tam jak slanečci, že se mohou udusit. V jedné ulici jsem uviděl červený kříž. Jdu tam, v domě sídlil maďarský

sanitní oddíl. Krásně teplo, čistá dřevěná podlaha. Hlásil jsem, že jsem přijel, a žádal, aby mě nechali se vyspat. Felák Maďar se mnou mluvil německy, ale jak jsem řekl, že jsem Čech – prý nemají místo. Byl tam sám, chtěl jsem spát na podlaze, nejde to. Šel jsem tedy a Maďary jsem měl zase o něco „raději“ než dříve. Konec konců jsem se vyspal na voze na dvoře, do rána byl hezký mráz. Ráno mi kočí hlásili, že jeden kůň už nechce žrát, že asi zhyne. Do té doby nám jich poslo osm. Šel jsem po svém, pošty bylo jen málo, k tomu měsíc starých lístků. Viděl jsem tam „Pferdespital“, vstoupil jsem dovnitř, zvěrolékaři jsem hlásil, co se mi s koněm stalo, chtěl jsem si ho s nimi vyměnit za zdravého. Řekl mi: my máme všechny koně nemocné, a pak byste si musel přinést „Verpflekcetl“ podepsanou od komandanta vašeho oddílu. Šel jsem tedy dál hledat petrolej. Většinou byly krámy zavřeny, a kde bylo otevřeno, petrolej neměli. Kluk asi dvanáctiletý šel po ulici. Ptám se ho, kde bych ho mohl koupit. Zpočátku si mě prohlížel s nedůvěrou, pak opáčil: „Pojď se mnou!“ (tam se tyká). Dlouho mě vodil ulicemi, já už si myslel, že si ze mě dělá dobrý den a nakonec že mi uteče. Zavedl mě do jednéch vrat, do velkého dvora, a ve dvoře domek. Před domkem maďarský četař a civil Srb invalida (měl obě dřevěné nohy, chodil o berlich), nemohli se domluvit. Kluk na Srba zavolal: „Táto, evo ti soldáta, hoče kupit gasa!“ Muž se otočil a prosil mě, abych Maďarovi vysvětlil, že sirky jsou u nich státní monopol, že jsou oproti Rakousku drahé. Maďar mu dával 5 kr. za 10 škatulek, ony ale stály 25 kr. Vysvětlil jsem mu to německy, Maďar zaplatil a šel.

Muž mě odvedl ke svým známým, zadem mi prodali dvě plechovky petroleje, pak svíčky, lampy, koření a vše, co jsem chtěl. Pozval mě do svého domova, uctíval slivovicí a černou kávou. Dali jsme se do řeči, divil se, jak dobře mluvím srbsky. Říkal mi hned: tato válka bude trvat nejméně tři roky, Rakousko i Německo bude poraženo a Češi budou osvobozeni! Mimo toho kloučka, co mě přivedl, měli ještě dvě menší děti, kluka sedm a žabku asi čtyři roky. Dal jsem jim čokoládu a dlouho jsem se s nimi bavil. Třetího dne ráno jsem se teprve vydal jen se třemi koňmi zpět, nemocného koně jsme nechali stát ve dvoře. Cesta byla stále zatarasená mrtvolami. Reg. Arzt už myslel, že nepřijedu, ale nic nenamítal, když jsem mu vysvětlil situaci.

Došel nám obvazový materiál, tak se neobvazovalo. Pan profesor P. chodil už jen na procházku. Jeden jednorochák Pražák prosil o ošetření, ale pan profesor ho bez citu odbyl, že lékaři nemohou stále pracovat, že si musí také odpočinout. Z procházky si přinesl trofej, zkoumal, co to vlastně našel. Zavolali mě, abych mu to vysvětlil. Byla to dřevěná, pěkně vyřezávaná hůlka, na jeden konec se namotala vlna, druhý konec se držel pod páždím při předení niti. Nit se souká levou rukou, vřetenem pravou rukou kroutí a na vřeteně natáčí. Ženy nesou na trh velký náklad na hlavě, a při tom ještě po cestě předou. Pan profesor myslel, že je to nějaký domácí bůžek.

30. listopadu jsem jel do Valjeva opět, ale jinou, novou cestou. Stará cesta se kroutila nahoru do příkrých vrchů a zase dolů, nová vrchy objížděla, neměla nikde velké stoupání, většinou se přidržovala říčky Kolubáry. Dokázal jsem to za dva dny. První cesta vedla k invalidovi. Obdaroval jsem jeho rodinu zrnkovou kávou, měli jsme jí dost. Zvedl v kuchyni jedno prkno v podlaze, pod ním schovával slivovici, rum, koňak. Nebál se mě, přede mnou skryš odhalil, mezitím žena venku číhala, kdyby šli cizí.

Tentokrát měli na dvoře návštěvu, nějaký rakouský vojenský oddíl s koňským horským trénem. Koně, co nosí břemena na hřbetě. Kovářka jim prodala podkovy a neuměla si to spočítat, až pak si uvědomila, že žádala málo. (Kovář byl na frontě srbské.) Prosila prostřednictvím invalidy, abych jí to znovu spočítal a požádal důstojníka, aby jí to doplatil. Tak jsem napsal účet, spočítal, a šel jsem na lajtnanta oddílu. Vysvětlil jsem, co kovářka žádá, a on beze slova účet vyrovnal. Pak jsem ale slyšel jeho vojáky mluvit, byli to Slovinci, on dle vzhledu jistě byl Slovinec, bylo mi divné, že se nemohli sami domluvit.

Od 15. korpskomanda jsem toho dne přivezl rozkaz (nevěděl jsem, co vezu, bylo to vždy dobře zapečetěno), měli jsme se stěhovat do Valjeva. Tak jsme se 6. prosince na Mikuláše stěhovali. Pan profesor každého obdaroval jedním žebírkem čokolády, já měl tehdy celou krabici zas ulitou, bylo to 10x10 žebírek. Stěhování jsme si vysvětlovali takto. Z Valjeva do Mladenovace vede úzkokolejná dráha, v Mladenovaci končí normální kolejová dráha z Bělehradu. Srbové dráhu poškodili při ústupu, dráha teď je zase opravená a raněné budeme moci posílat do Rakouska, a do Srbska poteče zásobování a munice. Přijeli jsme do Valjeva jen s polovicí našeho materiálu, devět koní nám pošlo a ostatní při špatném krmení a bez ustájení v noci onemocněli. Zůstalo tam ve skladišti vybavení na deset vozů, vedle vozy prázdné. Hlídal to svobodník Mirtl. Také tam zůstali Zajíček a Macák a ještě dva jiní, ti nakládali raněné, pro které přijely druhý den trény.

Ve Valjevu jsme zajeli na zahradu proti nádraží, cestu jsme prorazili pobořeným plotem. Bydleli jsme v jedné jizbě, na podlaze byla vysypána pšenice, v zrní jsme se natáhli na noc. V další části domu bydlel majitel. Ráno jsem zrovna před vraty viděl stát baterii dvanácticentimetrových dalekostřelných děl. A u nich několik párů volů. Vše hlídal Feuerwerger (ohněstrůjce-felák), důstojník od jiné branže se vyptával, kdy posledně stříleli. On říkal: na Loznici. A co jste dělali od těch dob? Jeli jsme sem. Co teď tady děláte? Pochcípali nám koně, tak jsme žádali o voly, a ty jsme také dostali. Nejsou nám ale nic platní bez postrojů, tak teď zas jsme žádali na ně o postroje. Až je dostaneme, budeme moci dál.

U naší poštovní pošty č. 310 jsem potkal Žižkováka Cihelku od Ledvinkova feldšpitálu. Nesl poštu, pozdravili jsme se, on mi říkal: „Běž si honem pro poštu, máte toho tam hromadu, kdybych býval věděl, že jste tu, tak jsem vám to vzal. Pak si dobře namaž boty, ať se ti to dobře poběží, Srbáci nás zase poženou“. Nechtěl jsem mu to věřit, namítal jsem, že už dráha jezdí. Ale on s celou vážností tvrdil svou. Podal mi ruku, přál mi vše dobré a utíkal ke svým. Znal jsem ho dobře, ten vždycky všechno věděl dřív než snad sám Potiorek, a vždy co tvrdil, byla pravda. Na poště bylo zatím vše klidné, dopisů jsme měli tentokrátě spoustu. Přinesl jsem ji domů, dr. Milota mi nařídil, abych dovedl feláka Glovackiho ke korpskomandu, měl nás tam ohlásit. Vedl jsem ho tedy, nacházelo se ve velké soudní budově na hlavní třídě Karadjordjeva. Byl jsem překvapen! Naše korpskomando č. 15 stálo na ulici připraveno k odchodu. Při něm kavalerie co ochrana, dále všechny kanceláře v bednách a na koních, všechen personál, kterého bylo hojně, generálové, štábní oficiři atd.

Dráty od telefonů ustříhané, už jsem začínal věřit, že zase poběžíme. Uviděl jsem mezi personálem jednoho známého kaprála Čecha. Hned se ptám, co to má znamenat. Povídá: „To znamená, že budeš mít zase 18 kilometrů k abfertigunku“. Jedeme dopředu, jmenoval mi

jednu vesnici. Divil jsem se naschvál, co že páni z takového krásného paláce jdou na vesnici. On buď opravdu nic nevěděl, nebo nechtěl nic prozradit.

Vrátil jsem se, dostal jsem rozkaz vyfasovat oves a seno pro koně a s deseti potahy jeti do Kamenice pro to, co jsme tam zanechali. Vzal jsem jeden vůz a jel jsem pro fasuňk. Měl jsem lístek na 200 kg ovsu a nevím co sena. Přišel jsem do hlavního skladu pro celou armádu, skladiště bylo velice prostranné, ale skoro prázdné. Uprostřed haldy kusové soli, vypadaly jako kusy ledu. Pak dva pytle s ovsem. Přidělili mi asi 10 kg ovsu. Bylo to směšné. Naložili jsme pytel na vůz, ještě jsem se otočil a čtu nadpis a vidím, že místo u 15. kóru jsem to fasoval u 16. kóru, oni to nepostřehli. Našemu felákovi jsem to vysvětlil, napsal druhý lístek a jiný náš četař jel znovu fasovat k 15. kóru. Oves jsem si vzal sám pro mých 10 vozů a jel jsem znovu ke Kamenici. Doufal jsem tam ten den dojeti a naložiti a druhý den se vydati brzo ráno k Valjevu. Cestou jsem kupoval kukuřičnou slámu. Stůžek slámy stál na poli, zajeli jsme k němu a nakládali na vozy. Majitelka toho stohu křičela, uviděla nás ze své kuči a běžela slámu zachraňovat. Naříkala, já však jsem jí slíbil, že slámu dobře zaplatím. Nevěděla, co za ni chtít, já však jí dal více, než sama žádala. Tak byla nakonec spokojena.

Do Kamenice jsme dorazili až pozdě večer. Cestou jsme několikrát ztratili kolo od vozu, naši slavní kočijáši místo zákolníčků železných měli dřevěné proutky. Dlouho to netrvalo, proutek se přebrousil a kolo bylo venku. Cestou jsem potkal karavanu posledních raněných, provázeli je Zajíček a Macák. Nikomu jsem neřekl, co si o situaci myslím, jen Faloutovi, těšil jsem se, že nás Srbové chytnou a budeme mít pokoj. V Kamenici Mirtl popsal všechny dveře u skladiště: „typhus“. Báł se, aby mu tam vojáci nevlezli a sklad nevykradli. Večer jsem vytahal všechny hřebíky a skobky ze zdi, a dráty druhý den upevňoval místo dřevěných zákolníčků. Chtěl jsem jeti nerušeně, a pak, plné vozy zvrhávat a znovu nakládat se mi nechtělo. Ráno jsme nakládali, přitom jsem našel světelnou raketu, byl na ní návod, jak se s tím zachází.

Zašel jsem za chalupu, namířil na psy, zatáhl za šňůrku a ona taková rána jako z děla! Psi utekli na jednu stranu, já na druhou. Čekal jsem, přijde-li někdo to vyšetřovat - nepřišel nikdo. Jeden kočí měl naloženy balíky pokrývek, byly jako velké sudy. Poručil jsem všem, aby měli všechno dobře naloženo a převázáno provazy, jen on neuposlechl. Že mu to nespadne. Chtěli si nadjetí (v noci trochu mrzlo), jeli přes strniště k silnici. S pole na silnici to šlo z kopce, kočí na vozech, a jak ten s balíky neuvázanými sjížděl, balíky ho srazily pod vůz, a to zrovna do kaluže hluboké a vůz se překotil na něj. Chlap křičel, celý byl potopený, jen hlavu nadzdvíhal, přední kolo mu stálo na zádech. Dva balíky se odkutálely daleko na druhé pole přes silnici. Nadzdvihli jsme vůz, chlapa vytáhli, já mu ještě vynadal – a teď teprve mu náklad stáhli provazy. Chlap byl jako omočený v čokoládě, celý zmrzlý.

Chaos a panika

Ted' nastala cesta, na kterou co živ budu, nezapomenu. Ani vypsati se to nedá. Potkávali jsme plno vozů, všechno to utíkalo zpět. Při tom na cestě neudržovali pořádek, nemohl jsem proti proudu, projel jsem dobře se šesti vozy, čtyři mi odřízli, musel jsem pro ně, přední musely čekat. Tak jsme se jen pomalu dostávali dopředu, sotva jsem odstranil jednu překážku, byly tu jiné tři. Přitom mi důstojníci říkali, abych jel zpět, zpočátku jsem se bránil, že pojedeme z Valjeva vlakem. Později, když se mě Obrststabsarzt I. třídy ptal, řekl jsem mu, že náš

abteilung je určen zůstat u raněných ve Valjevu, že nemohou být ponecháni sami, bez pomoci. Pokýval hlavou a já jel dál. Na silnici v místech, kde jsem mohl předjet po polích vedle silnice, všude jsem předjížděl, ale někdy to nešlo. A právě v takovém místě felák si dal na tu stranu silnice, co jsme měli jeti, stůl, a vydával pro svoje vojáky žold. Když jsem ho prosil, aby mě nechal projeti, řekl mi, že k Srbákům máme dost času, oni že ale čas nemají. Asi k polednímu jsem dojel na místa, kde šla silnice z vršku dolů a tam uprostřed stáli pekaři s vozy a pekárny. Vozy ale měli napříč šikmo přes silnici, já nemohl kupředu. Žádal jsem je, aby mě pustili, oni řekli, abych požádal jejich velitele. Ten ležel na prázdném valníku (slunéčko hezky hřálo, ač to bylo 8. prosince) a jen podotkl: podívejte se, co naše koně žerou, (měli k obědu čistou slámu), musíme je nechat odpočinout. A nepustil mě, třeba jsem mu řekl, že mám být včas ve Valjevu, musel jsem čekat celou hodinu.

S námi táhla k Valjevu silná kompanie pětatřicátého regimentu s hejtmanem v čele. Hauptmann měl „Kaiserbart“, vousy jako císař pán. Když potkal známé oficíry, zastavil svou kompanii a dal se s nimi do řeči. Já s vozy jsem je předjel, oni mě později zase dohonili a zase předhonili. To se stalo několikrát. Litoval jsem je, byli to Češi i Němci, šli jako na jatky, měli krýt ústup přehající armády.

Mnozí odsuzovali generála Potiorka, že byl jako vojevůdce neschopný. Žádný sebelepší vojevůdce by s takovou armádou nic nesvedl. Rakouští důstojníci byli zvyklí lenošit, ten vyšší to nakládal na toho nižšího, jeho parádicka se honila a pohodlíčko. Teď, když přišla doopravdy vojna, báli se o svou drahou kůži, zůstávali vzadu, ani svou frontu neviděli, jak vypadá. Ovšem, že hlášení museli podávat lživá, opak byl pravdou, oni však bažili po zlaté medaili, a tak hlášení bylo skvělé. O zásobování se starali tak, že mě jednou leutnant od trénu řekl, že rakouský voják nemůže přece žádný říci, že má hlad! Sešel jsem se s ním u pekaře, žádal jsem o větší přiděl, ranění měli stále hlad. Dostal jsem 200 komisárků, chtěl jsem 500. Ten samý leutnant asi třetí den byl zavřen, posílal trouba mamince domů snad 20 000 K. Zjistili, že zásoby místo pro vojsko do skladiště prodával do Zborníku Židovi, a ten je vojákům draho přeprodával zpět. Žida zavřeli také.

Dále chyba byla v tom, že když se někam posílal prapor vojska, veliteli praporu se řeklo, půjdete tam a tam, jste jako záloha divise. Ten tomu musel rozumět tak, že tedy ona divise je rozmístěna před tím místem, kam měl jít. Šel tedy najisto ve čtyřstupech a dostal se Srbům rovnou do rukou, neb nikdo tam z divise nebyl. Pak měli Srbové také velikou praxi z balkánské války a pak jsou to rození vojáci. Spojili se tajně s telefonem rakouským, a tak znali vše předem dobře, co se kde chystá, a dovedli toho využít.

František Podubecký, na frontě u 88. pěšího pluku, mi vyprávěl, že měli bojovat na úseku, kde Srbové vůbec nestříleli. Ráno se osmaosmdesátníci rozhlíželi a uviděli srbského vojáka, jak vyskočil nahoru na zákopy srbské. Měl v ruce nádoby a běžel směrem k rakouským zákopům. Nestříleli na něj, čekali, co bude dělat. Nabral si ve studánce vodu a šel klidně zpět. Naši o té studánce ještě nevěděli. Po odchodu Srba zase Čech vyrazil pro vodu a Srbové také nestříleli. A tak tam měli pěknou vojnu. Večer šly dopředu na noc přední hlídky, a tu ze srbské přední hlídky volal Srb česky na našeho vojáka, že dnes v noci budou Češi vyměnění Maďary, a těm že to Srbové pěkně natrou. Voják po vyměnění to oznamoval svým

důstojníkům, ti o ničem nevěděli. A o půlnoci přišli opravdu Maďaři je směnit! Tedy Srbové to věděli dříve než oni. K ránu se pak z těch míst dříve tiché fronty ozývala nejprudší palba; Podubecký byl pak zajat na jiném úseku fronty, kde je Srbové sbírali zezadu potom, co je obešli.

Tak jsme se motali proti proudu až do večera. Viděl jsem, že jsme ještě daleko od Valjeva. Pětatřicátníci také se zastavili a udělali si oheň. Zajel jsem se svým trénem vedle cesty na pole, aby si koně i lidé odpočinuli. Sám jsem po odpočinku netoužil, moje touha byla, abychom byli ve Valjevu dříve, než tam přijdou Srbové. Ale nešlo to. Na koně bylo moc naloženo. Ustanovil jsem se takto: svobodník Mirtl zůstane na místě tak dlouho, než se vrátím s pomocí. Sám půjdu do Valjeva a vezmu s sebou ještě dva vozy. Doufal jsem, že do rána budu zpět. Mirtl mi slíbil, že bude čekat do dvanácti hodin. Řekl jsem mu, aby každému k večeři přidělil konzervu a chleba, zásoby se vezly na vozech, řekl jsem na shledanou a šel jsem. Byla tma, 8. prosince 1914, a zanedlouho jsem na cestě osaměl. Šel jsem dosti rychle, dával jsem pozor, kdybych někoho potkal nebo narazil na přední hlídky Srbů, hned spustím srbsky připravenou řeč, abych nebyl v rozpacích a oni omylem se nedali hned do střelby. Pak jsem se zatočil na vrch, tam bylo trochu jasněji od vzdáleného požáru. Šlo se mi pěkně, trochu mrzlo. Asi v 10 hodin jsem se blížil k Valjevu. Za městem z té strany jsem vešel do sadů, vlastně vysokého lesa a v něm upravené cesty. Vpravo podle vrchu tekla říčka Kolubára a pak tam stál o samotě pivovar, „u pečini“ (u jeskyně) se tam říkalo. Pak blíže k Valjevu se rozkládaly kasárny 17. pěšího pluku srbského. Tam bylo teď úplné ticho, jen v některých oknech světlo, leželi tam vesměs jen ranění. Jindy se před kasárnami procházela stráž. Blížil jsem se k Valjevu a slyšel jsem vybuchování puškových nábojů a zář z míst, co stálo nádraží. Šel jsem se nejprve podívat na nádraží. Tam u kolejí a po celém peroně ležela sta a sta raněných všech národností. Slyšel jsem německy, maďarsky, polsky, italsky, česky.

Bitva o Valjevo

U Čechů jsem se zastavil a ptal jsem se, co tam dělají. Čekáme na vlak. Kdy jel poslední vlak? Dnes dopoledne. Šel jsem dál k ohni. Stály tam nakupeny spousty beden s puškovými náboji, vše hořelo, patrně polito petrolejem, patrony postupně vybuchovaly jako světelná fontána. Lidé hned blízko u toho leželi po zemi a hráli se. Kuličky ze zapálených patron nelítaly daleko, nemají takový odpor jako v pušce.

Dostal jsem se k našim. Vlezl jsem dírou v plotě na zahradu, málo jsem viděl, předtím jsem se díval do plamenů. Čekal jsem, až jsem se trochu „rozkoukal“. Měli tam stát vozy, ale všude bylo prázdno. Šel jsem na dvůr, otevřel dveře, co jsme předtím spali, a také prázdno. U majitele domu svítily. Koukám do okna, vidím několik Srbů-civilistů, seděli a polohlasně mluvili. Nechtěl jsem se mlátit přes zahradu, kde jsem několikrát prve zakopnul o velké kameny z pobořené zdi, šel jsem k vratům, vedoucím do vedlejší ulice. Vrata jsem však nemohl otevřít, ani dvířka. Jak jsem s nimi lomcoval, zaklapaly, Srb vyšel ven na dvůr a ptal se: kdo je? Řekl jsem mu, kdo jsem, a ptal jsem se ho, kam naši odjeli, na kterou stranu. On mi zatím otevřel dvířka a ukazoval rukou: u tome pravcu (v tomto směru). Poděkoval jsem a vydal se naznačeným směrem, ač jsem mu mnoho nevěřil. Šel jsem ulicí a do všech osvětlených oken jsem se díval. Až jsem v jednom okně uviděl ševce-kamaráda Průšu, jak se

bláženě směje a něco veselého vypráví. Vešel jsem dovnitř, a to bylo haló! Hned mi sdělovali, že tam zůstaneme v zajetí.

Hlásil jsem se Reg. Arzt Milotovi a žádal ho o souhlas, abych ihned mohl vyjet se dvěma povozy, abychom mohli ubrat nákladu těm, co měli moc naloženo, že čekají víc než v půli cestě k Valjevu. Řekl mi: „Jděte si lehnout a odpočiňte si“. Upozornil jsem ho, že na vozech máme zásoby konserv, když nám je Srbáci vezmou, nebudeme mít ten první čas co jíst. On ale rukou odmítavě zatřepal a řekl znovu: „Jděte teď spát, pojedete až ráno“. Nepotěšil mě, ale co dělat. Navečeřel jsem se, chvíli jsme si popovídali a šel jsem si lehnout.

Ráno 9. prosince jsem byl první vzhůru, nechal zapřáhnout dva páry koní do dvou vozů a ještě jeden pár na přípřež, a jeli jsme. U pivováru jsme prvně zvrhli, trapovali jsme, v zátočině jsme ztratili kolo. A pak zase dále. Cesta ubíhala, ale čas také. Dívám se na hodinky a ono už půl dvanácté, a já Mirtlův tábor ještě neviděl. Konečně jsem ho spatřil v dálce, zrovna otáčeli, chtěli jeti zpět. Bylo přesně 12 hodin a on byl puntíčkář. Zahvízdal jsem na prsty, on se otočil, uviděl mě a hned zas zastavoval. Dojeli jsme, rozdělili náklad, ale zpozoroval jsem, že kočové už nechtěli poslouchat, všichni až na jednoho byli ožralí. Konečně po mnohém zdráhání se to přece provedlo, seřadil jsem je za sebou, první jel řádný střízlivý muž, bývalý starosta. U toho jsem seděl na kozlíku. Na posledním voze seděl Mirtl. Navnadil jsem je, že ve Valjevu se všechno naloží na vlak a pojedeme domů. Je potřebí, abychom tam dojeli včas, aby nám vlak neujel. Musel jsem lhát, jinak bych už s nimi nic nesvedl. Teď už jsme potkávali jen ojediněle uprchlíky, smáli se nám, kam jedeme, že jdeme Srbům do rukou.

K poledni jsme potkali asi 30 mužů s Fahnrichem (praporčíkem) v čele. Zastavil nás, jednou nohou stoupl na váhy u voje a spustil na mě německy: „Tak vy jedete do Valjeva a tam už jsou Srbi. Ti vám to všechno poberou. Mají-li to dostat Srbové, tak to dejte nám, co máte od jídla. Moje lidé už kolik dní nic nejedli“. Řekl jsem mu, že nic k jídlu nemáme, že vozy s jídlem už jsou ve Valjevu, že vezeme jen deky, slamníky. Přitom jsem se otočil a ty slamníky jsem nadzdvíhoval. Ale ne hluboko, pod nimi byly bedny s kulášovými konservami. On mi uvěřil, ani se nepřesvědčil, mluvím-li pravdu. Já lhal, ani jsem se nezačervenal. Oni šli tedy zklamaně dál, já jel také, a pak už jsme měli pokoj.

Když jsme dojížděli k pivováru, na vrchu v lese jsem zpozoroval vojáky, nemohl jsem však rozeznat, jsou-li to „naši“ nebo Srbi. Jak jsme se blížili a jak kola rachotila, oni sebou trhli, hned pláclí sebou na zem a pozorovali nás. Důstojník se na nás díval dalekohledem. Na červený kříž (prapor) jsem si nevzpomněl, byl ve Valjevu, tak jsem vystrčil levé rameno s páskou červeného kříže. Důstojník to spatřil, tak se zase otočili. Byli to austrijáci. Skoro současně nad nima praskl šrapnel, zrovna proti nám, a teď začali se kočové otáčet s vozy a chtěli zpět. Musel jsem skočit dolů a nutit je, aby pokračovali v cestě. Mirtl to dělal účinněji, měl uříznutou pádnou habrovou hůl, a tou je mlátil hlava nehlava. Myslel jsem si, jsme dva, jich je tolik a jsou opilí, vrhnou-li se na nás, tak nás utlučou. Neměli jsme nic než pionérsébl. Konečně se nám to podařilo udělat pořádek a vjížděli jsme do Valjeva.

Valjevo je výstavné město v pěkné kotlině mezi dvěma vrchy. Vpravo mělo pozice srbské vojsko, vlevo kladlo poslední odpor rakouské dělostřelectvo. Stříleli přes Valjevo z děl na sebe a my jsme mezi ně vjížděli. Ve městě samém bylo úplné ticho, nikdo se na ulici

neobjevil. Naše vozy klapaly místy po dlažbě, tu a tam Srb-civil vystrčil hlavu, díval se, kdo to jede, pak se zase schoval. Nevěděl jsem, máme-li jeti rychle, ale řekl jsem si, že by mohli Srbi po mně střílet. Tak jsme jeli rychlejším krokem. Rakouské dělostřelectvo střílelo granáty, srbské šrapnely. Granáty létaly ohromnou rychlostí. Výstřel, ostrý hvizd, a už vyletovala země jako fontána do výše. Zcela zřetelně jsem viděl srbské vojáky klidně přecházet v místech, kam granáty dopadaly.

Srbové hned na střelbu odpovídali. Po výstřelu letěl šrapnel syčivě a pomalu, dlouho to trvalo, než doletěl na určené místo a tam vybuchl snad 3 m nad terénem. Stačily však 3 - 4 šrapnely a rakouská děla umlkla na dosti dlouhou dobu. Mezitím jsem dojel do gymnasia, kde byla nyní nemocnice, kterou jsme převzali. Při vjíždění do vrat stranou u zdi stál četař Stelmer, Němec od Tachova. Usmál se na mě a zdravil, ale byl velice bledý. Regimentsarzt Milota ihned dal rozkaz vše z vozů rychle složit a na vozy dát raněné rakouské důstojníky. Pak rychle mám já s nimi ujetí. Neříkal jsem nic, nechtělo se mi zase do Rakouska. Vzpomněl jsem na četaře-Němce. Vyhledal jsem ho, požádal, aby se přihlásil u Miloty, že jsem unaven, že pojede sám. On hned ochotně si to šel vyjednávat, já ale ve strachu, že by na tom lékař přece trval, jsem se ulil, abych nebyl „na očích“. Tajně jsem sledoval nakládání raněných důstojníků, také jeden raněný felák se tam dostal, dal našemu kaprálovi 20 korun, aby ho naložili. Pak odjeli. Do Valjeva se už nevrátili, neboť Srbové velice rychle šli pak kupředu, více nikde se rakouské vojsko nepostavilo na odpor, ač měli hodně dobrých míst. Ale jak se rakouské vojsko dalo na útěk, žádný už ho nezadržel.

Škoda, že neměli Srbové dosti sil, ti by byli táhli až do Vídně a Budapešti. Jak nám později v létě vypravovali „čerství“ čeští zajatci, kteří byli také v Srbsku při Potiorkově ústupu, ti „ustoupili“ až do Prahy, ovšem později k ústupu používali vlaků. V Praze byli 14 dní a pak zase jeli na jih hledat svůj regiment. Ovšem starali se o to, aby ho dlouho nenašli.

Přebíráme lazaret po Maďarech

Dostali jsme se na „krásné“ místo, Maďaři tam před námi hospodařili. Sami utekli a nás tam strčili. Na dvoře stály sanitní vozy napakované dle předpisu, vše nové, nosítka nebyla dosud použita – úplně čistá. Zato ale v gymnasiu to bylo hrozné. Ve všech místnostech i po chodbách všude po zemi samí ranění, nebylo prostě kam šlápnout. A mezi raněnými rozestavené různé nádoby, kastroly, hrnce, konve, pekáče – a všechno plné, už přetékalý výkaly. Žádný to asi kolik dní nevynášel, a tak jsme měli na uvítanou hodně co dělat. Přitom tam mohli každou chvíli přijít Srbové. Lidé se právem obávali, že nás všechny pobijí, až uvidí ten nepořádek. Rychle jsme dělali, co jsme mohli. Vyklízeli jsme velké skladiště, dali tam slámu a nosili jsme z chodeb raněné. Chodby se pak čistily atd. Já jsem na tu práci najímal lidi, ponejvíce Čechy, kteří se chtěli ulejt, ti se u mě hlásili na práci jen za jídlo. Naši kuchaři se také činili, vařili zase ve dne v noci. Vlastních saniteráků bylo 30 mužů a my měli krmit, ošetřovat a převazovat přes 3 000 raněných. Ovšem tolik raněných by se tam nevešlo, měli jsme je ve třech ulicích ve všech domech, školách a hotelích. Je samozřejmé, že jsme sami nemohli stačit na všechny, jen jim dávat „gusky“ (láhve na močení) neb mísy na velkou potřebu.

Čech František Novotný, výborný houslista, budu o něm ještě psát, vyprávěl, že nic jiného nedělal, jen nosil mísu a láhev od jednoho ke druhému. Rozdal všem jídlo, sám však jíst neměl kdy. Jídlo mu vystydlo, měl hrozný hlad, a sotva posloužil jednomu, už volal druhý: „bolničar, molim te, gusku“ (bolnice-nemocnice, bolničar-ošetřovatel, molim te-prosím tě). Konečně se dostal k jídlu a spěchal, aby to rychle snědl, ale to už zase volal jiný. Počkej, hned to bude! Ten ale zase prosil. On ale jedl dál. Snědl to a přinesl mu mísu. Srbák ale prohlásil: „Netreba, usro sam se!“

Ranění nebyli dlouho převazováni, v obvazech měli plno vší. Někteří měli už otravu a operovali jen dva lékaři, dr. Milota a dr. Schwarz, o něm nevím, odkud tam přišel. Pracovali od časného rána dlouho do noci, samé amputace. Kadeta Mandu jsme přivezli z Valjeva nemocného, měl skvrnitý tyfus. Ve sklepě gymnasia zůstalo po Maďarech asi šedesát mrtvol, už se začínaly rozkládat. Co s nimi? Dr. Milota vydal rozkaz: na dvoře sousední školy vykopat jámu a pohřbít je tam. Vykopali tedy velikou jámu a do ní se mrtvolky skládaly. Jedna řada hlavami na jednu stranu, druhá opačně. Byli tam chudáci jak herynci ve škatulce. Než se jáma vykopala, tak nám jich asi 30 přibylo, a k tomu několik amputovaných noh. Vše jsme do jámy uložili, každou vrstvu polil lékárník roztokem zelené a modré skalice. Při tom k nám přiběhl jeden civil-Srb a volal, co nás to napadá, to že tam nemůže zůstat. Říkal jsem mu, že to máme nařízeno, ven na hřbitov nemůžeme, když se tam střílí. Dobrá tedy, odpověděl mi, ale až se přestane střílet, musí se to zase odvézt.

Střelba ve městě

Už se střílelo i ve městě. Kulomety a pušky, také dělostřelecký souboj trval. Ukradl jsem si chvíli, vyběhl jsem na půdu gymnasia a světlíkem vystrčil hlavu, pozoroval jsem boj. Na vrchu nad Valjevem a nad kasárnami 5. pěšího pluku mělo posice rakouské dělostřelectvo a tam také asi někde byli Češi pětatřicátníci, co šli při nás, když jsem jel k Valjevu. Pod nimi byl vysoký břeh a tam se docela klidně pohybovali Srbové. Zastavili se v místě, kde se před válkou kopala hlína na cihly, byl tam břeh hluboko prokopán, usedali na zem a bez nervosity jedli, zatímco jiní a jiní docházeli. A za nimi vzadu topolovou alejí táhla volská spřežení srbská děla! Tady dole pod strání takřka před nosem rakouských vojáků.

Musel jsem dolů, byl už jsem nahoře dlouho. Dole jsem uviděl srbské vojáky, pušky, bodáky a patrontaše měli rakouské. Byli to lehce ranění, zvedli se, ustrojili a vyzbrojili rakouskou výzbrojí, válelo se jí všude plno. Srbský poručík měl zavázanou hlavu. Náředník (srbský felák) byl 7x prostřelen strojní puškou, ještě nebyl zdrav, namáhalo ho mluvení. Naši mi říkali, že náš svobodník Hrabák chtěl se ve sklepě narychlo oběsit, protože se bojí komitů. Srbský náředník mi přikázal, abych všem rakouským vojákům oznámil, že každý si má dělat svou práci, nikomu se nic nestane. Nikdo nesmí koukat z oken nebo zkoumat, co se kde děje. Vyložil jsem mu příhodu s Hrabákem a on dal ke všem vchodům strážu, ujistil nás, že nikoho dovnitř nepustí.

Oznámil jsem všem, co je nařízeno, na rakouské důstojníky jsem musel jít dvakrát, aby nekoukali z oken, neb že hned budou na ně Srbové střílet, neuposlechnou-li. To pomohlo. Já sám jsem ještě několikrát vyběhl na půdu, ani jsem si neuvědomil, jaké mně hrozilo nebezpečí. Na půdě Grandhotelu byl ještě rakouský kulomet, ten ostřeloval železný most přes

Kolubáru. Srbové nevěděli, odkud střílí, kulometčík se schovával dál od vikýře ve tmě, sám však měl ze čtyřpatrového domu pěkný výhled. Jak ho hledali, koukali po střechách, uviděli mou hlavu, já ale náhodou zrovna šel dolů, oni na naši střechu pak stříleli a přišli dovnitř zjišťovat, není-li tam rakouský kulomet. Jeden náředník chtěl, abych s ním znovu vystoupil na střechu, že tam někoho viděli. Pak prohlížel sám celou půdu a střechu, na římse byly ozdobné sochy. Podotkl, že asi stříleli na ty sochy, z dálky vypadaly jako vojáci. Nepřiznal jsem se mu, že jsem na střeše byl. Konečně kulomet vypátrali a „umlčeli“.

Viděl jsem pak, jak někteří v našem skladišti kradou různé věci. Měli jsme vaselinu na leštění bot, tak jsem si je namazal naposled, než ji také ukradnou. Boty se mi hezky blyštěly, když jsem vyšel ven na dvůr. A kde se vzal, tu se vzal – komita! Pušku měl zavěšenou křížem přes záda, na prsou na řemínkách dvě bomby, přes prsa šikmo na řemeni asi šest rakouských patronaší a v nich srbské patrony. Byl to parádník, hezky byl vymustýrován. Uviděl mě, zůstal stát. Koukal se mi na moje boty, pak zase mně do očí a zase znovu na boty. Čekal jsem, co bude říkat, on ale nic. Tož jsem sám začal. Bylo na něm vidět, jak je rád, že rozumím srbsky, hned živě povídá: „skyni sokule!“ (sundej boty!) Ptám se, proč. On: „není třeba!“ Já: „není isto třeba“ (také). A v tom přišel raněný srbský náředník a ze dvora ho vyhnal ven.

Jeden Čech, Bednářík, teď je u pražské policie, ze zvědavosti šel se na ulici podívat, co se kde děje. Já ho varoval, najednou „cvrnk“, někdo po něm střílel, kule se odrazila od železného zábradlí a vlétla mu do lýtky. Začal pištět a kulhal honem zpět.

Spaste mě, bratři Srbi!

Z maďarských vozů sanitních jsem nechal vybrat všechna nosítka, celkem přes 20, byla úplně ještě nová neupotřebená, a na těch jsme přenášeli raněné. Zvláště na hlavní třídu Karadjordjeva, v hotelu Balkán, dělal povyk jeden raněný Srb. Křičel neustále: „Bratři Srbi, spaste mě, švába mi nedal už 14 dní nic jísti!“ Věděl, že rakouské vojsko je na ústupu a čekalo se, že přijde vojsko srbské. Srbské vojsko ale obcházelo město, jak jsem viděl z půdy, když se jich dostatečný počet shromáždil pod vrchem před rakouskými posicemi, udělali útok, vytáhli na vrch svá děla a pálili za utíkajícím vojskem rakouským. Ovšem děla rakouská všechny sebrala, co byli na vrchu. Tím byla bitva u Valjeva ukončena a srbské vojsko táhlo s praporem do Valjeva, právě třídou Karadjordjeva. Šli jsme právě pro toho křičícího Srba. Salutoval jsem praporu, zůstal jsem stát. Šli nějak smutně. Neměli totiž hudbu, jen trubači a bubeníci hráli do pochodu.

Přišli jsme pak do místnosti, kde byl onen raněný. Lehčeji ranění, jak uviděli srbské vojsko s praporem (byla jich asi naše rota), otevřeli okna, ten raněný křičel dvojnásob. Tišil jsem ho, že dostane hned jíst a ošetření, ale on vedl stále svou. Naložili jsme ho, a dalších více, ale někteří začali proti nám mluvit a nadávat. Když se situace stávala pro nás hroživou, najednou jeden Srb z jednoho kouta se ozval: „Ten četař není vinen, to je hodný člověk, já ho znám!“ Otočil jsem se po něm, ale neznal jsem ho, ptám se ho, odkud mě zná, on řekl, že z Kamenice. Teď teprve se vřava utišila a já jim mohl říci na omluvu to, že jsme tu teprve druhý den, Maďaři že utekli, nám to tu nechali ve velkém nepořádku a že pracujeme ve dne v noci a děláme, co můžeme.

Pak jsme vyšli ven s celým průvodem, nad Valjevem vrčel rakouský aeroplán a já se po něm otočil. Tu jsem zaslechl volat: „Jeroslav! Jeroslav!“ A hned jsem uviděl mého známého invalidu, jak ke mně o berlichospíchá. Objal mne, sbíhali se lidé kolem nás, on jim všem vyprávěl, že jsem Čech, že jsem mu zachránil život. Maďar že ho chtěl zabít, když mu nechtěl prodat za 5 kr sirky. (Pravda to nebyla, oni si zkrátka nerozuměli, Maďar nevěděl, co on chce, platil mu cenu, jakou byl zvyklý platit v Maďarsku.)

Nedaleko stál komita v civilu, měl jen šajkaču, čepici s odznakem. Ten zase prohlásil všem, mně se dívaje do očí: Češi by měli být postříleni ze všech první, že proti nám šli. Že prý jsme měli udělat povstání a ne jít na ně. Vykládal jsem mu, že Němci by to byli také rádi viděli, aby měli záminku nás zničit, majetek nám pobrat. Že jsme byli Němci obklopeni. On ale trval na svém.

Zapomněl jsem napsat o tom invalidovi, co mi o sobě vyprávěl. Byl raněn ve válce proti Turkům u Skadaru, byl vezen po moři po válce do Terstu, pak přes Slavonii do Bělehradu a domů do Valjeva. Když jsem prvně s ním mluvil, jak už jsem vpředu napsal, říkal mi hned, Rakousko a Německo tu válku nevyhraje, vy Češi budete mít samostatnost. Smál se tomu, jak Rakousko vede válku. Sám jsem se toho pak všimal více, když mě na to upozornil, jak rakouští vojáci jsou hladoví, zamazaní, roztrhaní, oni že mají lepší vojáky a lépe se o ně pečuje. Viděl jsem tenkrát na trhu sud, a z něho vyčnívaly nohy vojáka, šel jsem k němu a koukám, co ten rakouský voják v tom sudě dělá. Na dně velkého prázdného sudu leželo pár lupenů špinavých od zelí a on si je vybíral jako zlato. Mě si ani nevšiml, byl úplně zabrán opatřováním jídla. Pak na nádraží jsem viděl na zemi velkou hromadu fasolí, nechali je tam při ústupu Srbi a polili je petrolejem, a rakouští vojáci to přehrabávali, čichali k tomu, a co méně smrdělo, si vařili a jedli. I ještě ve Zvorníku, když všeho bylo dost, chodili k nám vojáci žebrot. Bylo mně tenkrát divné, jaké mají čisté bílé zuby. Bylo to od švestek, 14 dní hlavní jejich potravy. Teď, když jsem viděl srbské vojáky, přišli také k nám na návštěvu (do světnice, kde jsme spali), byli všichni čistí, zvláště puška se leskla, kdežto rakouské pušky byly celé rezavé.

Co letěl aeroplán nad Valjevem, ze všech zahrad civilisté po něm stříleli. Také větší kluk toho invalidy přinesl rakouskou karabinu a patrony, chtěl, aby táta střílel také, ale ta byla zrezavělá, že nemohl závěr vytáhnout. Kluk mi pak řekl, že má 7 pušek rakouských, měl je ve studni uvázané nad vodou, studně byla zakryta (pumpa). Omluvil jsem se, že máme mnoho práce, a slíbil jsem, jak budu moci, že je opět navštívím. Šel jsem po svém, potkal srbského poručíka. Zeptal se mně: „Znaješ-li srbsky govorit?“ Přisvědčil jsem. On ukazoval prstem kolem na lidská lejna všude po chodnících, dvorách a zahradách a řekl: „Vo, to ti je austrijská kultura!“ Při tom po mně zakroutil zlostně černýma očima a vyplil se přede mnou. Řekl jsem mu na obranu: „Pane poručíku, my jsme Češi, jsme tu druhý den. Byli tu Maďaři před námi. Tam jsou vozy s maďarskými nápisy. My jsme byli v Kamenici“.

Srbští lékaři

Druhý den jsme dostali srbského doktora v hodnosti kapitána, ten ale nic nedělal, jen chodil a poroučel, co chvíli přetáhl někoho pravítkem, které stále nosil v ruce. Také Falouta uhodil, právě jsem se k tomu hodil, Falout mu nerozuměl, co chce. Chtěl, aby umyl kartáčem

podlahu. Kartáče však nebyly, ani hadry. Pak se zase vykopávaly ty mrtvolky a vozily na pohřebiště vedle valjevského hřbitova. Tu práci konali většinou Češi, dal jsem jim komisařek a mýdlo, říkal jsem jim, aby si vždy před jídlem umyli ruce, ale vše marné. Vytahovali z jámy, mrtvé hodili na vůz a hned do chlebníku rukou pro chleba, který nosili stále při práci s sebou. Kradlo se. Také do sklepa přibývalo stále mrtvol. Měl to na starosti kaprál Šrank a kapitán Stoklasa. Vedli to ale špatně, tak jsem pak sám udělal pořádek. S počátku se to dělalo tak. Někdo zemřel, dali ho na nosítka a odnesli do sklepa. Byl to totiž suterén v moderní budově gymnasia, v části byly uloženy školní lavice. Ve sklepě se nechala mrtvola i s nosítky. Vzadu bylo dost placu, ale další se dávaly vždy blíže ke schodům. V noci pak jen otevřeli dvěře, jednu půlku, a mrtvolu dolů hodili po schodech. Do rána jich tam bylo tolik, že se nemohly otevřít dvěře. Ráno se pak braly mrtvolky hned na kraji, a tak ty vzadu stále zůstávaly. Naložili jsme jich asi 30 na vůz rakouské vojenské lékárny. Cesta na hřbitov vedla hodně do vršku, náklad musely táhnout 2 páry volů.

Tam se házeli mrtví na zem, a když se dodělala šachta na 25 mrtvol, tak se do ní skládaly. U šachty byl Stoklasa, každý den večer přišel opilý, Srbové mu dávali pít rakiju, musel pít na „dušu“ toho kterého vojáka. Naše pohřbívání vypadalo však ještě nejslušněji, hůře byli pohřbíváni mrtví z jiných nemocnic. Vozili je na malých srbských mizerných vozech, a když chtěli více naložit, cestou spadla tu hlava či noha a brousila se o kolo. Později se z prken dělaly hluboké fasuňky, nabílely se vápnem, a bylo to lepší. A tak po celý den od rána do večera se jezdilo a dlouho jsme nestačili odvážet, zvláště když vypukla epidemie.

Čekali jsme od Srbů pomoc v podobě potravin, ale dlouho to trvalo, než něco přišlo, Srbové chudáci neměli aut ani koní, vše se většinou vozilo volskými potahy. Zpočátku, než Srbové vtáhli do Valjeva, naši lidé si za střelby opatrovali, krávy, voly i koně asi opuštěné a od rakouského vojska tam zanechané. Také ve mlýně pro mouku byli a přinesli ji, z toho se pak vařilo raněným.

14. prosince přijel srbský doktor major, měl plnovous, vypadal jako Pašič. Mluvil s dr. Milotou, a ten mě poslal jeden večer k panu majorovi, že tam něco dostanu, abych mu to přinesl. Šel jsem do naznačené ulice, zaklepáno a na zvolání „volno“ jsem vstoupil do kanceláře pana majora. Štram jsem zasalutoval a srbsky hlásil: „Prepokorno javim, gospodine majore, da me šalje gospodin pukovni liječnik dr. Milota“. („Poslušně hlásím, pane majore, že mě posílá pan plukovní lékař dr. Milota“. Za Rakouska se muselo srbochorvatsky „prepokorno“, tj. přeposlušně, ne pouze „pokorno“). Pan major mě pozdravil, zavolał sluhu Ivu a nařídil, aby mně dal dva celé uherské salámy. Sluha mě vyzval, abych šel s ním, zavedl mě do veliké místnosti, tam bylo až ku stropu vyskládáno po třech bednách na sobě. Salám však tam visel jen jeden. A tu jsem sluhovi pomáhal sundati jednu bednu, kterou načínal, aby mi mohl dát druhý salám. Při tom přišel pan major, nemohl jsem se zeptati, kde ten salám vzali, bylo mi podivné, že jsou tam tak veliké zásoby. Nemohli je za tak krátký čas dopravit do Valjeva. Dráha nejezdila. Buď je měli ukryté a rakouské vojsko je nenašlo, anebo je tam rakouské vojsko zanechalo, totiž Maďaři, a zapomněli je ve strachu ze Srbů rozdat svým vojákům, a teď je Srbové po nich našli. Večer k nám přišlo na noc pár srbských frontovních vojáků, každý měl dva chleby a jedenapůl velkého uherského salámu. Nabízeli nám, abychom s nimi jedli, vzal jsem si jen jedno kolečko, na další pobízení jsem poděkoval s tím, že oni

jdou na frontu, že tam budou jídlo potřebovat. Prohlíželi jsme si je, pušky se jim jen leskly, mantly měli na pohled nehezke, ale byly stokrát lepší našich. My jsme v našich brzo promokli v dešti a třásli se zimou, ale od srbských plášťů se kapky odrážely a byly stále suché. Šili je z vlny a velbloudí srsti.

Pan srbský major na nás naléhal, abychom nosili šavle na znamení, že nejsme zajatci dle konvenční úmluvy, vzal jsem si ji tedy jen jednou na vycházku ven, ale viděl jsem, jak na mě Srbi se dívají, tak jsem ji zase odložil.

První z nás zemřel kadet Manda, to jsme mu šli na pohřeb všichni ve dvojstupu se šavlemi, také dr. Milota, Osolsobě akcezist a lékárník měli šavle. Čekali jsme, že nás civilisté Srbové napadnou, nic se však nestalo. Když jsme šli zpět, viděli jsme cikánskou svatbu. Novomanželé si vezli do nového domova hned nábytek.

Dali jsme kadetovi na hrob kříž, byl pochován v rakvi a sám. Když jsme však později pochovávali Jar. Peťulu z Klatov, šli jsme po hřbitově a uviděl jsem, že Srbové dali kadetovi kříž obarvený, cirilkou psaný na jiný hrob, než ležel, tak jsme ten jejich přemístili k našemu kříži. Měl tak kříže dva. Druhý z našich zemřel Ant. Průša v epidemické nemocnici nad Valjevem v kasárnách 5. pěšího pluku. Pak nám zemřel dr. Václav Milota, byl to tehdy už desátý cizí doktor, jak psaly o tom noviny. To bylo ale později, asi v únoru.

První Vánoce ve válce

My měli stále mnoho práce, ale lepšilo se to přece. Přišly naše Vánoce a náš plukovní lékař Milota dal nám zabít krávu, která nám zbyla dosud z našeho dobytka, dojili jsme ji. Do Vánoc jsme všechny naše zásoby vypotřebovali. Pro raněné jsme neměli k večeři nic, jen černou konservovanou kávu. Sami jsme se trochu lépe zařídili, pro všechny ale jsme nemohli sehnat tolik, kolik jsme chtěli.

Seznámil jsem se asi týden před Vánoci s pivovarskou chasou. Když rakouské vojsko obsadilo Valjevo, nakomandovali do opuštěného pivovaru slad'áky, samé Čechy od 35. pěšího regimentu Plzeňského. Také tam byl mezi nimi Kejř, syn sládka z holešovického pivovaru Praha VII.

Pak ale, když zase Potiorek ustupoval, naši milí slad'áčci neustoupili, schovali se do jeskyně u pivovaru a vylezli, až tam byli pány Srbi. Také se vrátil sládek a podstarší, sládek byl Němec z Banátu, podstarší Čech z Karlína. Ten podstarší onemocněl, hledal u nás pomoc. Dávali jsme sládkům cukr a ocet (nebyl nikde tenkrát k dostání) a oni nám slíbili, že nám prodají pivo na Vánoce. Byl jsem tam návštěvou, objevil jsem vojáka z Domažlic, snad trochu příbuzného s dr. Milotou. Řekl jsem mu to, a pak jsem tam dr. Milotu a akcesistu Osolsobě vedl. Když jsme přišli do parku před pivovarem, přešli jsme okolo asi dvacetiletého mladíka, ten náhle vystřelil z revolveru do stromu, což můj průvod značně polekalo. Pivovarští mluvili o tom, že mají málo sudů, tak jsem druhý den sebral pár koní a vůz a po celém Valjevu jsem bez ptaní sebral kdejaký prázdný sud. Byla jich vrchem fůra, zavezl jsem je rovnou do pivovaru. Tam měli z toho radost, překvapil jsem je.

Na Vánoce jsem jel pro pivo. Dr. Milota koupil pro mužstvo saniteráckého abteilungu 1 hl a pro sebe a své hosty další 1 hl. Já pak prikoupil dvě osminky hl, jednu pro mě s Faloutem a druhou už jsem zapomněl, komu. Přijel jsem s vozem a právě jsem přišel k hádce, co měl sládek s jedním náředníkem. Nechtěl mu prodat pivo, trval na tom, aby si přivezl sud. Já jsem zase další tři sudy přivezl. Honem mě uklidili na šalandu, dali mi plecháč piva, a že musím čekat, až náředník odjede. Pivo nedostal a před ním mě nechtěli pivo dávat. Jak jsem vstoupil na šalandu, zarazil jsem se. Při pivě tam seděl pan kapitán od trénu, salutuji, on děkuje a hned se mi představuje. V dobách míru dělal v tomto pivovaře kočího, teď je kapitán. Jistě však, ač kočí, měl více praxe a rozumu než rakouští oficiři od trénu.

Na Štědrý večer jsme všichni vzpomínali, maso z krávy jsme dostali syrové a tajně jsme z něj na školní světnici dělali guláš. Kuchyně byla na dvoře a tam to nešlo. Bylo moc očí všude, a všem jsme nemohli dát. Mimo toho jsem pekl palačinky, k tomu pivo. Bylo dobré. Také elektrické osvětlení jsme si zařídili, sami bez ptaní jsme se připojili na síť, na ulici ze sloupů jsme byli odpojeni. Udělal jsem vypínač k svému lůžku, na zemi u okna jsem spal, na prkně na okenní zdi byl provisorní vypínač. Přišli k nám na návštěvu srbští vojáci, když nás slyšeli po večeri zpívat: „Narodil se...“ Byl jsem smluven s Faloutem, ten stál u vypínače, na mé komando zapnul neb vypnul světlo, já byl na druhé straně a srbští vojáci se divili, že na můj rozkaz „samo“ se světlo rozsvítí nebo zhasne.

Přišel ke mně jeden Čech voják a žádal mě, abych ho vzal „do práce“, že má sanitní kurs. Jmenoval se Oldřich Zelenka, byl ze Žižkova, prý obchodník, ač příliš mladý, asi 21 let. Vypadal velice žertovně. Na světle šedém vojenském mantlu měl černé záplaty všelijak nakoso přišité. Dovedl jsem ho ze žertu na operačku, tam ho přijímal Macák (měl bílý plášť jako doktor), ten si ho otáčel, komandoval mu: hapták, kertajch (pozor, čelem vzad) a byl přijat. Dobře se osvědčil, až na to, že bednu se starými obvazy odnesl na hnojiště a nepodíval se, že tam byly amputované nohy, které potom psi tahali po dvoře. Pak měl Zelenka ten zvyk, že často zakroutil hlavou a krkem, jako by ho škrtil límec. Z domova dostal do zajetí 200 korun, a tak si na léto koupil bílé šaty a panama klobouk a honil vodu. Jednou mu ale vrána za letu na klobouk něco pustila, mnoho jsme se mu nasmáli. Dopíši o něm do konce. Když jsem před vánočními svátky dlel u Padovy v Itálii v r. 1918 po dobu 11 dní, šel jsem silnicí do Padovy a v dálce jel po silnici proti mně na oslovi italský český legionář a pokrucoval si hlavou. Myslím si, ten to dělá jako Zelenka ve Valjevu. Když jsme se sešli, on to byl opravdu Zelenka. Vypravoval mi, že nemohl utíkat, když jsme opouštěli Srbsko, dostal se do rakouské armády, byl vyšetřován, nalhal jim, že byl raněn. Poslali ho na italskou frontu a on brzo se dostal do zajetí a do legií. Později jsem se sešel s ním v Praze.

Vedle gymnasia měla vojenská menáž srbských důstojníků hudbu, hráli často koncerty a většinou české písně, i z Prodané nevěsty. Navštívil nás pak hudebník, Čech z Moravy, Picmaus, klarinetista. V míru sloužil u vojenské muziky v Castelnovu (Hercek Novi) v Boce Kotorské. Tam si namluvil Černohorku, po vojně si ji vzal za ženu a poté s sebou na Moravu do svého rodiště, byl perleťářem. Tam se Černohorka naučila česky. Měli ale málo práce, proto po balkánské válce odjeli do Bělehradu, on opět k vojenské hudbě. Ženu s dcerkou měl dosud v Bělehradě, později si je přivezl do Valjeva. Také jsme se dostali se Zajíčkem do vinárny, a tam jsme společně se Srby zpívali píseň, tehdá u Srbů oblíbenou:

Petar první, jáší vranca(koně),

Franja Josip, na magarca (osla),

Petar první, vino pije,

Franja Josip, suze lije (slzy).

Každá řádka se za zpěvu dvakrát opakovala, tak jsme hned mohli zpívat s nimi. Píseň byla ale hodně dlouhá.

Dostali jsme nového lékaře, velmi energického, černý plnovous, dovedný operatér. Jak přišel, měl papír a tužku, měřil na kroky šířku a délku všech místností a zakresloval do plánu. Pak třídil nemocné a raněné. Stále jsem musel chodit s ním a jeho nařízení tlumočit našim lidem. Mluvil na mě většinou německy, já mu srbsky odpovídal, on se chtěl blýsknout před Srby cizí řečí. Kouřil jednu cigaretu za druhou, velice mu lichotilo, když jsem mu ji zapálil, jak dal novou do úst. Všichni se ho báli, on fackoval i nemocné svoje rodáky, a to úplně bez příčiny. Kupříkladu při lékařské visitě dal nemocnému, který musel stát, pod páždí teploměr. Ten měl velkou horečku, byl sláb, zapotácel se, vypustil teploměr z podpáždí a ten se rozbil. Lékař dal nemocnému facku a podnáředníkovi také, proč nemocného nedržel, a to přede mnou. Podnáředník prohlásil, že má doma tři teploměry, že jeden přinese. Lékař mu nařídil, že musí přinést všechny tři, že jsou potřeba v nemocnici, a ne u něj doma. Podnáředník patrně lhal, řekl, že má tři, ale měl asi jen jeden, ale musel přinést tři. Dostal dovolenou na 24 hodiny a koně, jel tedy celou noc domů a hned zpět, zbývající dva musel koupit, jinak dostal facky za to, že lhal.

Při té příhodě s teploměrem přišel k němu náš akcesista Osolsobě, stěžoval si mu, že my rakouští saniteráci špatně spíme a jíme, že nám jejich, tedy srbští vojáci, co chvíli ubližují atd. Pravda to nebyla, ale asi ho někdo z rakouských důstojníků navedl, aby pro nás vymáhal lepší stravu. Vzpomněl jsem si, jak se o nás dříve nestarali, a teď se o nás zajímají. Měl jsem z toho ale velikou radost, jak ho srbský doktor zpražil: to před jeho příchodem se zlobil a křičel, teď ale klidně mu do očí pravil: Co chcete pro vaše lidi za jídlo? Oni jedí to samé, co naši lidé, a víte proč? My jsme byli po balkánské válce vyčerpaní, hotoví žebráci, a vy jste nás přepadli, pustošili naši zem, my nic nemáme, vše jste nám vykradli, a co máme, o to se dělíme rovným dílem s vašimi lidmi. Až budeme mít více, také víc dostanou. Nechtějte od nás víc, než my sami máme. To jste zavinili sami. Pan akcesista Osolsobě tedy odtáhl jako spráskaný pes.

Pak jsme tam měli kulhavého srbského podporučíka, spal s „našimi“ oficíry v jedné místnosti. Srbové velice málo spali, on šel spát v zimě nejdříve v 11 -12 h a vstával a myl se už ve 2 h ráno. Co pak dělal, je u Boha, „naši“ důstojníci rádi chrněli do 8 ráno a on je budil ve 2 h.

Začátkem ledna přijeli srbští saniteráci. My spali v jedné školní třídě na zemi, byla tam kamna, mohli jsme si zatopit. Teď jsme si kladli otázku, kam nás dají, zajisté se ubytují na našem místě. Venku bylo asi 25 cm sněhu, oni zajeli na dvůr a my s hrůzou čekali, kam nás vyženou. Odhrabali na dvoře na jednom místě sníh, udělali si „vatru“, kolem ní dali trámy a seděli tak kolem ohně až do rána. Jen na chvíli přitom si zdřímli, buď vsedě, nebo ve voze. A my jsme zůstali ve škole.

Febris recurrens a všude kolem smrt...

15. ledna 1915 jsem cítil, že mnou lomcuje zimnice, měřím si teplotu a mám 39.2 horečky. Mnozí z našich už leželi nemocní, a tak také mě to neminulo. Do té doby zemřeli tři, tak jsem si řekl, snad také půjdeš do neznáma. Chtěl jsem, aby po mně zbyla fotografie, šel jsem rovnou k fotografovi (ten byl na frontě, fotila mě jeho žena) a dal jsem se vyfotografovat. Zaplatil jsem předem a prosil, aby mně brzo udělala obrázky, že si pro ně pošlu. Neříkal jsem jí, že jsem nemocen, ale už jsem tušil, že pro ně sám nebudu moci přijít. Přišel jsem, napsal jsem adresy domů bratrovi a sestřím a požádal jsem kamarády, aby mně vyzvedli tu fotu, až budou hotová, a poslali je na příslušné adresy. Pak jsem si ulehl. Tu noc jsem měl jistě přes 40 st. horečky, ve všech kostech jsem měl bolest, jako bych v nich měl žhavé olovo, a pak jsem nic o sobě nevěděl. Za 24 h jsem ale nic necítil. Přišel k nám dr. Živkovič, internista, hodný a velice pracovitý lékař. Ten chodil po nemocných od rána od sedmi hodin až do dvou hodin v noci, a to den co den. Tomu jsem řekl o svém stavu, ale teď že mi již nic není, chtěl jsem vstávat. On ale nesouhlasil, prohlásil, že mám zvrtnou zimnici, febris recurrens, že zcela jistě ji asi do 8 dnů dostanu podruhé a pak by to bylo daleko horší.

Horečka pak opravdu přišla, a to velice silná, blouznil jsem, dávali mi ledové obklady, dělal mi je Kasl, ošetřovatel z blázince z Dobřan, a ten to uměl. Dali do škopku sníh, složili dvě vojenská prostěradla na šířku asi 40 cm a délku přes 2 m. Jedno prostěradlo bylo na sněhu, druhé jsem měl na sobě křížem přes prsa a záda, přes to druhé suché. Po deseti minutách ho vyměňovali až 6 - 8krát za sebou, a když mi horečku srazili, pak po půlhodině. Za deset minut, když prostěradlo sundali, kouřilo se z něho, jako když se vyvaňuje prádlo. Jednou v noci na mě ošetřovatel zapomněl, usnul, já jsem bláznil a čtyři mě pak nemohli přemoci a dát mi obklad. Honal Ant., v civilu lakýrník z Plzně, na mě mluvil, říkal mi, „zugsfiro, ty jsi nemocnej, máš horečku, nech si dát obklad, bude ti to dělat dobře, ty nevíš, co děláš!“ Já mu na to řekl, že mi nic není, že vím, co dělám, a abych to dokázal, jmenoval jsem všechny kolem mě, nakonec jeho: ty jsi Honal, jsi „zez Plzně“ a říkáš „mordie“. Museli se všichni smát, a pak mě přece přemohli a dostal jsem asi 6 „ledených oblog“ po 10 minutách za sebou.

Zajímavá byla má fantazie, co jsem prodělával v té horečce. A sice nejprve jako věštbu, co se se mnou stane, a pak se mi to podruhé všechno jako ve skutečnosti stalo. Já to očekával pak, předem jsem věděl, co se mi stane.

Toho dne Srbové kolem školy po ulici táhli na frontu těžká dalekonosná děla. Ti, kdož mohli chodit, si o tom povídali, já pak to v horečce slyšel, i ty otřesy země, jak pod tíhou těch děl se chvěla. Z toho pak vzešlo mé fantasírování a já viděl v tom snu, jak všechno vojsko srbské táhlo zpět z fronty, přestalo se válčit, a sice proto, že se dozvěděly válčící státy, že jsem toho já vinen. A tak táhli Srbové kolem mě, děti venku křičely: „To Janda je vinen!“ Divil jsem se tomu, jak ty děti znají moje jméno.

Pak přijela srbská kavalerie. Seskákali s koní, udělali kolem mě kruh a začali mě sekat šavlema. Kusy masa ze mě litaly, já čekal, až zemřu. Jak jsem ležel na zemi, proti mně na zdi visely hodiny, bylo za pět minut čtyři hodiny. Řekl jsem si v duchu: aha, já musím ten trest cítit až do čtyř hodin, potom asi zemřu. Dívám se kolem sebe po třídě, vidím, všichni kamarádi spali, na některé svítilo světlo, někteří byli ve stínu. Myslím si: aha, ti, co jsou

ozáření, ti přijdou do nebe, ti, co jsou tmaví až černí, přijdou do pekla. Řekl jsem si: já tu válku zavinil, tak to vezmu všechno na sebe, řeknu to u posledního soudu. Nač mají jiní trpět. Dívám se na velkou ručičku, až bude na dvanácti. Očekával jsem smrt, jaké to asi bude. Stále jsem byl více a více napjatý. Najednou ručička dospěla přesně na dvanáctou, malá byla na čtyřech. Mně hlava v tom okamžiku prudce trhla na stranu. Byl jsem mrtev! Seděl jsem na velikém balvanu a letěl jsem vesmírem. Země pak za volání lidí: „sláva, sláva“, jela se všemi lidmi jako velký výtah nahoru do nebe! Moje sestra Marie byla také mezi nima, ale plakala, poznal jsem ji po hlase: „já ti to pořád říkala a tys mě neposlech!“

Slyšel jsem tikání hodin a dle toho jsem házel hlavou ze strany na stranu. Zpozorovali to, šli mi dáti obklady, já stále házel hlavou. Honal mi řekl: „neházej tak hlavou, dyť si jí utrhneš“. Pomyslel jsem si, je to pravda, a změnil jsem to: místo na stranu jsem s ní kýval nahoru a dolů. Pak jsem se pomalu uzdravoval, zatímco jiní kolem mě mřeli. Někteří byli úplně hluší od té nemoci, který neměl dosti silné srdce, zemřel. Také Jos. Falout, který ležel vedle mne (dal jsem ošetřovateli Hájkovi korunu a on nám nacpal slámu do slamníků, tak už jsme neleželi na holé zemi). Slábl vůčihledě. Dostávali jsme na měkko vejce vařená, polévky a čaj. Krmil jsem ho, ale on už nakonec ani to v ústech neudržel, teklo mu to z úst. Viděl jsem, už je s ním konec, ale nic jsem mu neříkal. V noci pak mě někdo volá, já se probudím, Falout byl nade mnou. Řekl mi, „Jando, tady ti dávám moje hodinky a snubní prsten, buď s bohem, vrátíš-li se domů, pak pozdravuj mou ženu!“ Vymlouval jsem mu to, že co ho to napadá, že nezemře, on mi však řekl: „já to vím dobře, slyšel jsem Kasla, ten to říkal“. Nedal si to vymluvit. Vzal jsem ty věci, prsten jsem si dal na prst, ale za chvíli jsem ho musel sundat, prst jsem měl celý dřevěný. Nebyl mi malý, asi sugesce. Pak jsme usnuli.

Ráno můj první pohled padl na místo, kde ležel Falout. Místo bylo prázdné, postříkáno lysolem. Otočil jsem hlavu na druhou stranu a proklínal jsem Viléma II. a všechny, kdo zavinili válku. Kamarádi, když zemřel, ho tiše vynesli, aby mě nevzbudili, „ten prej by dělal“, říkali. Divili se pak tomu, že jsem klidný, nevěděli, že už dlouho nespím a že o tom vím. To už jsem ho neuviděl více!

Rekonvalescence

Učil jsem se chodit. První moje cesta se židlí, kterou jsem před sebou šoupal, byla k umývadlu, vsedě jsem se umyl a zase zpět k mému lůžku pouhých asi pět kroků, a co to dalo námahy! Než jsem byl úplně zdrav, viděl jsem zemřít ještě: Šranka, Turečka, Turka, Macka, Macáka, Janotu, Boška, Zengra, Ullmanna, a ještě dva Němce, jména jsem zapomněl, ale jsou na obrázku z Valjeva. Němec na obrázku nahoře třetí – č. 20 od pravé strany v horečce vyběhl na ulici, vlezl do Kolubáry, tam na mělčině uprostřed řeky lezl po čtyřech, jeden srbský voják pro něj skočil. Pak nám zemřel dr. Václav Milota. Po druhé straně ležel nemocen Josef Rubáš, ten byl před onemocněním zaměstnán v operační síni tím, že při amputaci držel nohu, kterou při tom uřezávali. Byli tam američtí doktoři, jeden z nich chodil pak k Rubášovi a léčil ho. Přinášel mu prášky a léky, prohlížel tep, německy neuměl, Rubáš také ne, doktor se ho ptal: „Rubáš, šajs?“ Tlumočil jsem to Rubášovi, že se pan doktor ptá, měl-li stolicí. Rubáše uzdravil, ale sám pak zemřel.

Nemoce roznášely nejvíce vši. My měli chlupaté deky a tam jich bylo mnoho. Z dlouhé chvíle jsme je zabíjeli, když jsme se uzdravovali. Srbové statečně bojovali proti epidemii. Celé město, všechny zdi do dvou metrů vysoko i chodníky byly natřeny vápnem. Neměli jsme bez dovolenky courat po městě a roznášet nemoci. Kapitán Golubovič se staral o pořádek v tomto ohledu. Měl k tomu četu vojáků. Každý den dopoledne i odpoledne se procházel městem jako by nic. Jeho četa as 50 kroků nenápadně za ním. Viděli jsme z našich oken na trh, a tak jsme ho pozorovali, jak si při tom počínal. Přišel k zajatci, dal se s ním do řeči, ptal se, má-li dovolenku. Obyčejně ji neměl. Dal zajatci z každé strany po facce, zatím od čety tam přišel voják a ten ho odvedl do arestu. Tam dostal na lavici 25 ran holí, byl zavřen a pak dodán na zajatecké komando. Přezdili jsme kapitánovi „facka-hejtman“.

Kapitán byl na bytě u jedné baby s českým zajatcem četařem Vladimírem Marešem z Ústí nad Orlicí. Mareš si byt i stravu sám platil po celý rok. Zajatec Janota z Plzně, v civilu zaměstnán ve Škodovce, podruhé ženat, přišel ke mně, když jsem přišel k sobě, a oznamoval mi s radostí: „Zugsfiro, už jsem na to přišel, jak se vaří rejže!“ Dostal pak skvrnitý tyf a zemřel.

Pak jsem začal chodit, nejraději ale na zajateckou poštu. Tam jsem všechny dopisy vybíral a roznášel. První lístek jsem dostal od tatínka, ten mi psal: „To jsme rádi, že tam jsi, odtud je jich tam (v zajetí) hodně“. Byl tam také nemocný učitel Černý, ten měl smutnou náladu a stále naříkal. Chodil jsem večer k němu, četl jsem mu a překládal do češtiny o Janu Husovi srbsky psanou knihu. Ten ale také zemřel. Naučil jsem se rychle číst kyriliku srbské písmo a denně jsem večer četl na dvoře srbským vojákům noviny. Byli to velice vděční posluchači. Voják, který sám neuměl číst ani psát, koupil třeba patery. Byly v jednom nebo dvou listech. Politika, Pravda, Novosti, Piemont, poslední měl okrasné písmo, špatně se mi to čtlo, ale také jsem později na to zvykl. Jednou byl mezi posluchači starý čiča, asi 65 let. Když jsem dočetl, ptal se mě, jak dlouho jsem se učil číst srbsky. Řekl jsem mu 14 dní. On kroutil hlavou a řekl: „J... mu švábsku majku, ja som Srb, imam 65 godina (roků) a nisam još naučiv“.

Mezitím jsme dostali nového „chirurga“, byl to mladý sedlák Marian, prodělal balkánskou válku, naučil se dělat amputace nohou. Přicházelo z fronty mnoho Srbů s umrzlými nohama. Mnohdy, jak mu sundali čarapu (punčochu), maso v ní zůstalo, zbyly jen kosti a černá noha do půli lýtky. Sedlák měl hodně práce a počínal si velice obratně. Jednou přišel hlavní velitel-lékař celé srbské armády, a to právě tehdy, když měl Marian uspaného vojáka a řezal mu nohu. Dostal vynadáno on i lékař Živkovič, byl velký rámus, ale po odjezdu druhý den to šlo zase znovu. Byla to bída, lékařů byl nedostatek a voják měl přece více naděje, když se dal operovat, jinak měl jistou smrt. Léčit se to jinak nedalo. Pak přišla anglická mise a s ní Miss Sandes. Ta přivezla spoustu léků a obvazů za několik milionů. Také mnoho postelí do nemocnic a přístrojů. Chudé děti v řadě srbských měst podělovala šatstvem a obuví, vozila toho plné bedny. Jako sluhu jí přidělili Čecha Hájka z Prahy na Františku, téhož, co mě v nemocnici ošetřoval. Fr. Novotnému půjčila housle, ten nám dával koncerty jak Kocián. Pak tam byl u nás raněný ing. Marek z Moravy. Sloužil u Bosenského pluku, měl fez na hlavě, za mnou chodil, že prý potřebuje prádlo. Dostal několikrát, ale pak jsem se dozvěděl, že ho prodává a kupuje si cigarety. Pak jsem ho upozornil na výzvu v novinách, měli se hlásit inženýři na stavbu dráhy Niš-Kňazevac. Přihlásil se, byl přijat, dostával dobrý plat, chodil

v civilu, dělal pána. Pak na stavbu dostal jednoročáka Stoklasu. Odměnu od Marka jsem si „vyzvedl“ na ostrově Asinara.

Do Valjeva byly poslány anglické, americké, francouzské i švédské ošetřovatelky Červeného kříže. Práce stále dost. Maďaři, když jim někdo zemřel v ulici v privátních domech, co oni leželi, tak mrtvého vytáhli na dvůr a zahrabali ho do hnoje. Když přišly svátky velikonoční (uskrs), dostali všichni rakouští zajatci jakékoliv národnosti stejně tak jako Srbi po třech obarvených vajíčkách, bílé, červené a modré, také pečeni a víno. Divil jsem se tomu, kde to sehnali. Všude to ovšem snad nedostali, ale v naší nemocnici ano.

Pak mě navštěvovala cikánka, mladá, hezká, psal jsem jí dopisy, jejímu muži do zajetí v Rakousku, byl někde v Uhrách. Nemohla dostat předtím od něho odpověď, co já jsem ty dopisy psal, tak došla odpověď brzo po odeslání dopisu. Každá byla psána jinou rukou, on neuměl psát stejně jako ona. Blízko Valjeva je cikánská obec Grabovica, tam odtud pocházela, měla tam hospodářství, dala mi dinár a vejce. Kamarádi se mi kvůli ní smáli, já jsem se mnohdy schoval, ale ona si mě dovedla vždy najít. Ostatně byla velice pěkně ustrojená a čistá. Přišla vždy v neděli. V celém dopise, který mi diktovala, se stále opakovalo: „já se sekýrám, není-li ti zima. Já se sekýrám, nemáš-li hlad“, atd. Pak jsme se přestěhovali na půdu, na naše místo dali raněné. Jeden raněný měl uražený celý obličej- bradu, sanice lící kosti, nos, jazyk, ústa i tváře a oči, a ještě chudák dýchal a žil, po přivezení z fronty asi 24 hodiny u nás. Nic se s ním nedělalo.

V průběhu uzdravování jsem chodil na hřbitov, všichni lékaři, co zemřeli, byli pochováni na civilním hřbitově, měli dubové kříže s vyřezávanými nápisy. Náhle jsem dostal silné revmatické bolesti, mazání mě udělali drogisté Biňovec, Zajíček, Mikuška, pracovali tehdy v lékárně. Pomohlo mi to. Sešel jsem se se saniterákem Dalmatincem, se kterým jsem sloužil v Dubrovniku. Měl uříznutou nohu vysoko ve stehně, pěkně se mu to zahojilo, učil se chodit o berli, ale pak dostal tyfus a zemřel. Pak přicházely dopisy na vojáky, kteří však už mezitím zemřeli, a bylo jich hodně. Když ti doma o něm nic nemohli zvědět, psali adresu na nás všechny zajatce: „Váleční zajatci ve Valjevu“. Prosili nás, abychom jim napsali pravdu, aby alespoň věděli jistotu, kde jejich blízký zemřel. Posílal jsem pak mnoho lístků na všechny ty rodiny, psal jsem vždy všechna data, co o nich bylo v úmrtní knize zanešeno, ale příbuzní stále tomu nechtěli věřit a znovu mi psali o další podrobnosti. Psal jsem i do Vídně a Uher, stálo mě to dosti peněz za lístky. Jen setník Lenz, co založil na olšanském hřbitově „hroby v dáli“, mi za mou informaci o jeho synovi poslal 10 K. Mluvil jsem s ním u hrobu v dáli po příjezdu do Prahy a představil jsem se mu.

Také jsem psal o Fr. Linhartovi, jeden jeho bratr byl v Praze VII. v Rudolfově třídě, nyní Veletržní, druhý někde v Hradci Králové. Toho mrtvého jsem znal osobně, ležel raněný v gymnasiu. Také jsem dostal dva dopisy od vyslance Václava Lejhance z Drače, jeden český, druhý německy psaný. Také jsem některé lístky psal sestře německy z toho důvodu, že na censuře neležely dlouho, podezřívali jsme Němce, že jinojazyčné dopisy a lístky sabotují. Lejhanec byl příbuzný s Linharty.

Nejvíce a rád jsem si dopisoval s rodinami našich zemřelých kamarádů. Turečkovům do Břeží u Čachrova jsem nechal poslat sestrou společnou fotografii, on se sice s námi fotografoval

dal, ale pak si ji nekoupil, oni ji tedy neměli, já jich měl několik. Byl to jejich jediný syn, tesař, dali mu v Čachrově postavit pomník, na něj foto vyňatou ze společné, co jsem jim dal. Po skončení války jsem jel do Březí, byl jsem tam celý týden, nechtěla mě jeho matka pustit. Byla už vdovou. Tamější farář byl strýček zemřelého kamaráda. Dopisování jsme udržovali po celou válku.

Později přišel zase nový sanitní oddíl srbský a jeho velitel kapitán doktor byl šovinista, proti nám silně zaujatý. Všichni hned museli jít pryč. V tom čase jsem byl se šikovatelem Glovackim u srbského Červeného kříže, já mu přetlumočoval srbské dopisy do češtiny, on je psal pak německy Červenému kříži rakouskému, zůstali jsme tam pár dní déle než ostatní, ale museli jsme pak také jít pryč.

Léto 1915

Bylo jsem vcelku rád, změna mi vždy dělala dobře. Nastalo příjemné léto, teplo, zase jsem viděl něco jiného v jiném prostředí. 14. června jsem přišel do bývalých vojenských skladů za Valjevem v lukách na zdravém vzduchu. Tam byli ubytováni zajatci, spali v polících tři nad sebou. Seznámil jsem se s Pražákem četařem Aloisem Procházkou, v civilu typografem, s desátníkem Františkem Podubeckým, nyní ředitelem pražské mlékárny v Nuslích. Bylo to v prvním poschodí. Měli sporák a vařili si. Četař Procházka byl velitelem zajateckého baráku, zároveň se staral o fasování chleba a jídla, mýdla, pošty atd. Uměl srbsky, v aktivu sloužil u 91. pěšího pluku v Kotoru v Dalmácii. Zanechal v Praze ženu a dvě děti. Podubecký byl otcem jednoho děcka. Chodilo to tam denně následovně. Ráno ve čtyři hodiny byla polévka, obvykle fazolová nebo krupicová, a kousek masa. Pak všichni zajatci nastoupili do řad a z nastoupených byli vybíráni zajatci k různým pracem. Část jich byla určena k čistění a metení města. Jiná část ke kopání hrobů, skládání mouky, uhlí, atd. Na nakládání uhlí na lokomotivy byla četa stále tatáž pod velením jednoho kaprála. Ti ráno nemuseli nastupovat, práci měli stálou. Šarže a nemocní také nemuseli nastupovat, pak ševci a ti, co čistili ubikace zajatců. Moji kamarádi tam byli již asi o měsíc dříve a mezitím se dostali zase do jiné nemocnice umístěné v bývalých dělostřeleckých kasárnách. Ze saniteráků jsem tu zůstal sám se Zajíčkem. V poledne se nevařilo, až večer po páté se vydávala večeře. To se vraceli zajatci „domů“ z práce.

Hned první den večer jsme seděli na louce u baráků, zpívali jsme, Zajíček dostal z domova peníze (jeho máti se sestrou měli v Platýze obchod perskými koberci, teď jsou v Palackého ulici, Praha II.), posílal pro slivovici, byli jsme veselí. Do našeho zpěvu nám zařičel kůň, který se pásł nedaleko, snad se mu zpěv nelíbil, nás to ale rozesmálo. Pak vrána pustila za letu na Zelenkův panamák „pozdrav“, smáli jsme se znovu. Zelenka měl zlost. Na vrchu nad námi Srbi zkoušeli ukořistěné vrhače plamenů. Stříkalo to na velkou dálku, i na zemi pak to hořelo. Zapomněl jsem napsat, po ústupu generála Potiora zůstala v Srbsku obrovská kořist za mnoho milionů. Srbové vše svázeli do Valjeva, děla, pekárny, pojízdné kuchyně, vozy atd. U baráků stál vůz až z Čech a ten sedlák se jmenoval Srb, zapomněl jsem odkud, měl na voze tabulku. Večer jsme šli spát, schody byly nahoru odzdoła v jednom směru, zábradlí pak u nich nahore nebylo. Zajíček šel pak ještě ven, šel rovnou, zapomněl, že u schodů není zábradlí a

spadl, nebylo tam světlo, zlomil si nohu dole v lýtku. Kostí se mu zkřížily a prorazily ven masem. Obvázali jsme ho a odvezli do nemocnice, co byli naši.

Zůstal jsem tam, líbilo se mi tam. Jako četař jsem pracovat nemusel, pomáhal jsem Procházkovi, nadělal jsem z plechu různě velké poličky a vařil jsem také. Mouku jsme kupovali od těch, co s ní pracovali, lacino. Srbové dělali často prohlídku, ale nic u nás nenašli. Jeden den jsem si uvařil 80 švestkových knedlíků. Obvykle ráno ve čtyři jsme si šli pro měnáž, ale jedli jsme to až v poledne. Z masa jsme si udělali kuláš, k tomu jsme přikoupili brambory, cibul, omastek, neb houskové knedlíky udělali. Chodili jsme pro poštu, tam se dal s námi do řeči advokát z Loznice, byl tam zaměstnán. Vyprávěl nám, jak byl v Praze v Měšťanské besedě, jak oni mluvili, Češi jim nerozuměli. Pak řečnili Češi, oni zas jim nerozuměli, ale pak si zazpívali „Hej, Slované“, a tomu prý rozuměli nejlépe všichni. Chválil náš národ, říkal, že jeho praděd, děd, otec i on byli a jest Srbové, ale řekl, když přijel domů z Čech (byl v různých místech, v Táboře a jinde), že kdyby to bylo nějak možno a všichni Srbi byli převezeni do Čech a Češi převezeni do Srbska, pak by Srbové při té hustotě obyvatel v Čechách zahynuli hlady, že by je ta země česká ani neuživila – kdežto Češi v Srbsku by se stali milionáři. Myslel to tak, že Srbsko je jen řídce obydleno a Srbové nedovedou vytěžit z půdy tolik, co český sedlák. Říkal, naši mladí jdou studovat do Čech do hospodářských škol, a když se vrátí, sedlačí zas tak, jako jejich táta, žádné novoty doma nezařídí. Češi pole hnojí, naši hází hnůj do řeky Kolubáry.

8. června, 16. července a 6. srpna jsem dostal peníze od sestry, šel jsem si tedy do města jednou za čas přilepšit. Z tábora jsem se dostal snadno, ačkoli všude kolem stály stráže, měly vojenské budky. Stražár si opřel pušku o budku a lehl si do stínu budky. Jak slunce postupovalo, stín se také točil, a tu strážár při tom popolézal, a tak se stalo, že nakonec byla puška na jiné straně než strážár. Stačil pak účet (starý) třeba na petrolej, ale hlavní bylo, aby měl razítko, pak ho stačilo ukázat, stráž se podívala: imáli žigu (razítko) a hajdy, mohls jít.

Hůře však bylo ve městě. Tam chodil facka-hejtman. Dával jsem pozor. Přišel jsem do středu města, kde se prodávala skopová neb vepřová pečeně, pekla se v dřevěných dlabaných necíčkách v pekařské peci. Za dinár bylo kilo pečeného masa, k tomu za 40 para chleba, pak jsem šel do vinárny na čtvrtku vína. Tam jsem to jedl a popíjel. Měl jsem ještě k večeři a druhý den oběd. Jednou jsem vstoupil do vinárny, v levé jsem držel v papíru zabalenou pečení a chléb, a on tam v koutě seděl Golubovič ještě s jedním leutnantem. Co dělat! Zpět? Ne. Štram jsem scvaknul podpatky a zasalutoval, oba mi také salutovali a já šel dál k jinému stolu. Dal jsem si ale jen osminku, myslel jsem, že mě vyženou. Nevyhnali, bavili se při rakiji, dal jsem si ještě jednu, oni pak vstali dříve a mně při odchodu salutovali sami. Ovšem že jsem vstal a štram jsem „jim to hodil“. Jindy jsem šel vyzvednout peníze s adresátem, on srbsky neuměl. Potkal nás Golubovič a řekl: „Je-li vy šetáte (procházíte se) po Valjevu“. Chtěl jsem mu ukázat ten list, on ale řekl dobře, máte dovolenku, a šel. Ale dovolenka to nebyla. Při zpáteční cestě nás volal srbský lajtnant do důstojnické srbské menáže. Byl trochu stříknutý, museli jsme si s ním ťuknout a napít se vína.

Vesele nám ubíhal čas, hráli jsme šachy, prali prádlo, nebo u potoka do pískovce jsme vyrývali různé figury. Jeden pískovec měl podobu krokodýla asi tři metry dlouhého, tak jsem

ho pak „vytvořil“. Z jiného kamene zase žabu, umrlčí lebku, sovu, atd. Pak se tam chodili na to Srbáci dívat a přivedli tam i našeho velitele zajatců, majora. Byl tlustý, dobrák, smrkal do ruky a bacil s nudlí o zem a pak teprve použil šátku. Jednou přišel rozkaz z „hůry“, aby Židi byli posláni někam do Skopje na jihu Srbska. Postarali se tak Židé z celého světa o své soukmenovce. To ale dobráka majora zle popudilo, že před námi si ulevil: „Job mu Isukrsta čifutskoga“, tj. Ježíše židovského. Ti Židé byli dříve s námi v gymnasiu, jeden byl Maďar Berger, druhý prý patřil do Rakouska, ale jeho rodiče bydleli v Německu a on studoval universitu ve Vratislavi. Ten vypadal jak starý žebrák, zamazaný, roztrhaný, místo bot srbské opánky, kapičku u nosu stále, no hrozně. Nám chodil za nemoci vylévat a přinášel nám láhev na močení. Pak jsme se rozešli a teď jsem ho nemohl ani poznat. Byl z něj kluk jak panna, a tlustý na prasknutí. Uměli se o sebe postarat.

Četař Procházka mi vyprávěl, jak on prožíval nemoc febris recurrens. Sebral v horečce někde nějaký papír, šel na srbské velitelství, tam jim říkal, že dostal od Boha telegram, aby už přestali válčit. Srbové nepoznali, že mluví z horečky, měli za to, že je opilý, dostal 25 ran holí a dali ho do arestu. Utekl jim však, a přece nezemřel. Dnes je ve Strašnicích podruhé ženat. Pan Podubecký to měl ještě horší. Byl v nemocnici jen pro zajatce, tam měli vše v rukách Maďaři-zajatci. Ti odnášeli do umrlčí komory ještě živé lidi, řekli, ten už je v posledním tažení, a tak ho odnesli. Podubecký tam ale přišel k sobě, vyhrabal se ven z kupy mrtvol a odešel, a tak se zachránil. Stalo se i několik případů, že zdánlivě mrtvý byl už v hrobě, zpozorovali, že se hýbe, tak ho znovu vytáhli a vezli do nemocnice zpět.

Stále jsme dostávali spoustu dotazů na vojáky z Čech, a tak jsme se s Procházkou shodli na tom, že si opatříme knihu, chodili jsme pak od jedné nemocnice ke druhé a všechny mrtvé českých jmen se všemi daty jsme si opisovali. Já četl, Procházka zapisoval. Poslední nemocnici jsme si nechali epidemickou, ta byla nad Valjevem na vrchu v bývalých kasárnách 5. pěšího pluku. Byl tam totiž černohorský doktor, měl pověst tyрана, tak se nám tam nechtělo. Ani jsme nedoufali, že nám to dovolí. Řekl jsem, nic horšího nám přece nemůže udělat, než nás vyhodit. Šli jsme tedy. Nechali jsme se u něho ohlásit. Chvilku jsme čekali před jeho kanceláří. Srdce nám tlouklo, když si nás nechal zavolat. Vstoupili jsme, současně štram salutovali a přednesli svou prosbu. Že čeští lidé nám posílají zoufalé prosby, abychom jim napsali o osudu jejich rodinných příslušníků, takže chceme poslat seznam dle abecedy Národní politice, aby jej uveřejnila. Černohorský doktor se na mě díval a pozorně poslouchal. Oči měl jako jehly. Pak zavolal kaprála Srba z kanceláře, poručil mu, aby nám dal knihu zemřelých, stůl a dvě židle. Poděkovali jsme mu a dali se do práce. Tak jsme shromáždili ze všech šesti valjevských nemocnic několik set jmen se všemi daty: jméno, příjmení, den a rok narození, u jakého vojenského tělesa sloužil, kam patřil, atd. Naše námaha byla marná. Procházka měl knihu u sebe a při útěku ze Srbska knihu buď ztratil, nebo mu ji někdo vzal a patrně zničil.

Mezitím Srbové postavili malou polní dráhu od nádraží do Kamenice (17 km). Počítám, že materiál ukořistili po rakouských dráhařích. Munice, mouka a různé potřeby se překládaly z jednoho vlaku na druhý. K tomu bylo určeno 40 lidí. U nich měl stráž jeden děda ze třetí výzvy (treči poziv), usnul, jeden zajatec po druhém si nabral mouky a odešel do města mouku prodávat. Děda-stražar se probudil a měl tam prázdno. Běhal kolem a hledal, když tu jsme šli

s Procházkou z pošty, tak se nás ptal, zda nevíme, kde jsou jeho lidé, že usnul a oni mu všichni utekli. Smáli jsme se mu, jak umí dobře hlídat. Když prodali, tak mu pak jeden po druhém se vrátil a v poledne už je měl zase všechny. Nic z toho nebylo. Picmaus nás pozval na oběd, totiž mě a Honala. Musel jsem jít. Měl už rodinu ve Valjevu. Jeho paní nás vřele přivítala, dala nám dobrou hovězí nudlovou polévku a pak pravé české švestkové knedlíky. To jsme se měli! Ona mluvila česky dobře, ale jejich asi šestiletá dcerka už hodně zapomněla.

9. září se mi stranou na starém kompostě podařilo najít několik vzrostlých trsů rajských jablíček. Hned jsem „sklízels“, měl jsem jich asi 50. Pak jsem si vařil knedlíky s rajskou omáčkou. Hned byla změna v jídle. Jídlo, byť bylo sebelepší a třeba byl hlad, nechutná a protiví se, když je stále jedno a to samé.

Zajatci italské národnosti si smažili skokany – žáby. Po jejich hodech vždy bylo v potoce plno kůží ze žab i s hlavou. Jednou výš na potoce jsme si „hráli“, stavěli jsme si přes potok jez a zadrželi hodně vody. Pod jezem nebyla už skoro žádná voda, Taliáni si tam umývali po hodování nádobí. Měli vojenské esšálky a kastrol. My nevěděli o nich, oni o nás. Potok se tam všelijak kroutil. Pak jsme jez zbořili a voda se valila dravým proudem dolů a Taliány tak překvapila, že jim většina nádobí uplavala, pustě nám po taliánsku nadávali.

Na nádraží při úklidu našli starou pušku, někde zahrabanou, a sice tu s křesadlem. Také jim usnul strážár, byla to parta, co nakládala uhlí na lokomotivy. Oni strážárovi ve spaní proměnili pušky, jeho mu schovali a dali mu starou. Kapitán velitel nádraží na ně koukal z okna. Byl to hodný člověk, rozuměl žertu. Chtěli, až se strážár probudí, jak se lekne, kde má pušku. Pracovali a nenápadně ho pozorovali. Kapitán to urychlil. Sešel dolů a na strážce volal. Ten se probudil, popad pušku a zkoprněl. Kapitán na něj zuřil, on myslel na „čáry“. Měli z něj velikou zábavu. Pak se tomu sám smál, na naše nadával, co mu to udělali.

V Srbsku se dalo dost snadno cestovat vlakem. Zvláště tomu, kdo uměl srbsky. Jeden český zajatec ve Valjevu dostal z domova dopis s adresou na kamaráda z rodné vesnice, který byl v Niši. Psal mu do Niše, ten odpověděl, že se tam má moc dobře. Pustil se tedy za ním sám vlakem. Na nádraží si vylezl jako jiní srbští vojáci na střechem vagonu a jelo se. Když se ho konduktér ptal, kde má povolení k jízdě, klidně mu řekl, že ho má uvnitř ve voze kapitán. S každým vlakem jel totiž nějaký kapitán. Konduktér se ale kapitána neptal, myslel si, že je vše v pořádku. Když přijel do Niše, vyhledal svého kamaráda, pobyl 14 dní, nelíbilo se mu tam a přijel pak stejným způsobem zpět. Do Valjeva také přišel „desentér“ Čech, utekl Srbům z jedné vsi u Šabace, kde dělal pekaře. Byl tam samojediný zajatec mezi Srby, patřil k našemu komandu. Ten, když mluvil s námi česky, nasmáli jsme se, on už nevěděl, co je česky a co srbsky. Kupř. furuna (kamna) říkal, to že je české slovo. Šel k majorovi, přiznal, že tam odtud utekl, že tam nebude, že se s ním špatně zachází, že nemá mantl a prádlo atd. Major se smál, až slzel, poklepal mu na rameno, řekl, aby si u nás pár dní odpočinul, a že to zařídí, že mu nesmí nikdo ublížit. Byl u nás asi týden, dobře nás pobavil a pak dostal plášť, oblek, čepici, boty a prádlo a jel tam zas. Majorovi řekl ale před odchodem, jak nebudou s ním lépe jednat, že uteče zas a už tam nepůjde. Major mu dal lejštro a jel.

Asi 12. července 1915 dostali jsme vzácnou návštěvu. Přijel americký vyslanec Karel Vopička. Navštěvoval všechny zajatecké tábory, do našeho tábora přijel na nákladním autu,

na kterém byly židle. Procházel se mezi námi, každý musel být na svém místě. Každý si mu mohl stěžovat. Žádal jsem ho, aby nás saniteráky Srbové používali jen k obsluze raněných, a že jsme Slované, avšak že s námi Srbi nedělají žádného rozdílu od Němců a Maďarů. Že jsme byli přinuceni jít na Srby, nešli jsme dobrovolně. Chodila s ním velká suita důstojníků, také náš major, ten byl celý červený v obličeji, nerozuměl, myslel, že si stěžuji na něho. Viděl jsem to, tak jsem přidal k tomu, že jinak zde v našem táboře jsme úplně spokojeni, že pan major a druzí důstojníci s námi dobře zacházejí a dělají vše, co mohou. Slíbil mi, že se za nás přimluví. Když všechny obešel, šel ještě jednou kolem mne a znovu se mnou dobrou češtinou mluvil, přitom se s majorem domlouval německy.

Byla tam ještě jedna figurka, na kterou mě upozorňovali hned první den. Cikán Fiala od vojenské hudby nějakého vídeňského pluku v hodnosti četaře nebo feláka. Byl to neodbytný člověk, vybrečel na každém, co si umínil. Nic neměl, ani halíř, ráno se ptal některého: „Co budeš dnes vařit? Kuláš? Jak to děláš?“ „Cibul se usmaží na omastku, do toho dám maso, orestuji, zapráším moukou, pak zaleju čistou polévkou a nechám povařit. K tomu brambory nebo knedlík“. On: „Já nevím, co bych si měl dnes ukuchtit! Já si udělám tady kuláš. Máš cibul? Dej mi jednu. Dej tu větší, tu já rád“. A teď to šlo od jednoho k druhému bez milosti. Jeden mu dal omastek, druhý mouku, třetí maso, a on opravdu z ničeho si uvařil. Chleba mu nechutnal, ten prodal za 10 krejcarů a koupil si palačinku, jeden podnikavý Chorvat je pekl na výdělek, přitom prodával za mariáš (5 para) štamprdlí rakije. Na mě však Fiala nikdy nepřišel, ignoroval jsem ho, aby si na mě nezvykl.

V šesté rezervní nemocnici

Blížila se zima a v šesté rezervní nemocnici se pro mě uvolnilo místo. Byl tam četař Maďar, ten v noci flámoval, na flám bylo třeba peněz, tak je kradl. Načapali ho, zavřeli, šikovatel Jakubka o mně řekl srbskému majorovi. Ten o mě zažádal 8. září na zajateckém velitelství, ale doručitel žádosti ji ztratil, a pořád mě tam neposílali, ačkoli v rezervní nemocnici mě čekali. Byl jsem připraven na stěhování a zároveň jsem byl informován o novém majorovi a práci, která mě očekávala.

Šel jsem mezitím na návštěvu ke svému známému invalidovi. Otevřel jsem vrata, vstoupil jsem na dvůr, byla tam četa nějakého srbského oddílu, major se sluhou právě chystali koně. Zasalutoval jsem, chci jíti dál, major na mě křikl německy: „Kam jdete?“ Salutuji znovu a hlásím mu srbsky, že na návštěvu k domácímu pánu. Ukázal prstem na vrata a řekl: „Marš!“ Zasalutuji, udělám čelem vzad a jdu. Vtom vyšel invalida ven o berlích, asi vše viděl z okna, hned prosil majora, aby mě nevyháněl, že jsem jejich člověk, že jsem mu za obsazení Valjeva rakouským vojskem zachránil život před Maďarem atd. Při tom už jsem otvíral vrata, jak jsem se otočil, major mi pokynul rukou, abych se vrátil. Poděkoval jsem a šel ke svému známému, který mě neustále chválil, až mi byla hanba, že to vše říká v mé přítomnosti.

14. září, kdy se srbský pan doktor major nemohl dočkat, až mě konečně pošlou, dal zapřáhnout kočár a jel sám osobně na zajateckém komandu. Nechali mě vyvolat ven, hlásil jsem se mu, ptal se, chtěl-li bych jít k němu, já přisvědčil. Poslal mě pro listiny do kanceláře, a pak tam také přišel. S doklady jsem se asi o půl dvanácté hlásil znovu u pana majora v nemocniční kanceláři. Tu se stala věc, na kterou jsem nebyl zvyklý: první slova doktora

majora byla: „Už jste obědval?“ Po vysvětlení, že se na zajateckém komandu v poledne nevaří, zavolal sluhu, nařídil, aby mi obstaral oběd a chleba, nemají-li, aby mě dali jeho (majorovu) porci. Po jídle jsem se u něho zase hlásil a dostal rozkaz, abych přišel po druhé hodině. Ve dvě odpoledne byl totiž vždy raport, všichni museli přijít, co byli zavoláni, sluha stál stále venku u dveří, jednoho po druhém dovnitř vpouštěl. Sluha byl zajatec Chorvat.

U raportu si major nechal naposledy mou maličkost. Nabídl mi židli, posadil jsem se, bavil se se mnou přes hodinu. Velice pozorně naslouchal, vyptával se, odkud jsem, mám-li rodiče, zaměstnání, kolik mám sourozenců, kde jsem se naučil srbsky, atd. Pak mi řekl, abych hodně chodil na sluníčko, že si musím napřed odpočinout. Šikovateli Jakubkovi sdělil, že zatím žádnou práci konat nebudu, že mě musejí napřed vykrmit a pak že budu dělat službu. Teď jsem byl zase člověkem. Spal jsem na vlastní posteli, čistě ustlané, v pěkném pokojíku, byli jsme tam tři. Dostal čisté vyžehlené prádlo, bílý čistý plášť, vykoupal jsem se v lázni, dostával jsem denně ¼ litru dobrého červeného vína. Mimo to jsem si zvykl pít slivovici, řekli mi, že mi to pomůže od průjmu, na který jsem byl náchylný (až do roku 1917).

Ihned ale druhý den jsem nastoupil práci. Měl jsem pod sebou asi 20 lidí rakouského vojska ošetřovatelů raněných, nad nimiž jsem měl dozor, psal jsem denně po vizitě lékařské diety, co má se vařit na druhý den pro nemocné a raněné. Byli to vyjma našeho Zajíčka, který se už uzdravoval a mohl chodit, samí Srbi. Dostávali pečeně, vína, moučnický a velice dobré ošetření lékařské. Mimo majora tam byli ještě dva lékaři, a sice jeden rakouský zajatec Němec z Merana, šarže Asistentsarzt. Druhý černý lékař, snad kapitán, ten co byl v gymnasiu. Byl trochu výstřední, ale dovedný operátor. Dlouho tam však nebyl. Jednou před operací, měl vše připraveno, šikovatel Jakubka dělal apparatsmana, přivezli již raněného a dali na operační stůl, lékař si sedl na židli a po chvilce mlčení řekl: „Není mi dobře, odvezte ho!“ Sám si změřil teplotu, měl horečku, brzo konstatovali tyfus, zemřel pak v infekční nemocnici v kasárnách 5. pluku. Před smrtí prý s ním velice ošetřovatelé zkusili, velkou potřebu konal místo do mísy do vaty, kterou ho museli podestlat. Druhý lékař Němec byl internista, mladý, veselý, jeho koníčkem byla matematika. Dával mu Zajíček úkoly k výpočtu, které jsem přepsal ze srbské matematické knížky z hromady složené na půdě gymnasia, kde jsme později spali. Lékař se divil, kde to Zajíček bere. Jednou ho ale doběhl, dal mu vypočítat známou chytačku, jak 15 jeptišek dostalo dohromady 30 l mléka, 20 kg švestek, 17 l podmáslí, co dostala každá. To neuhádl, výsledek zněl „diaré“, tedy průjem. Zajíček měl zlomenou nohu zatíženou závažím, pak mu německý lékař nohu měřil a řekl Zajíčkovi: budete ji mít o 2 cm kratší. Zajíček mu odpověděl: Co na tom, zato ta druhá je o 2 cm delší, tak se to vyrovná. Ležel tam raněný komita, v civilu lékárník, byl usedlý ve Švýcarsku, asi 35letý. Ten nám vyprávěl o komitech. Chválil ale především komity bulharské, ti že jsou lepší. Bylo zajímavé u Srbů i u Bulharů, že sebe tolik nechválili, více vždy ty druhé. Ve Francii jsem mluvil s Bulhary a ti zase chválili srbskou artilerii i komity. Srbští artilerijci (dělostřelci) chválili zase ty bulharské.

Komité byli z nejodvážnějších mužů, intelligence u nich převládala. Nejvíce jich bylo a užívalo se za tureckého panství. Malé čtyry, často jen jeden či dva vnikli do týla nepřátelské armády, prohlédli si, jak jsou rozloženy síly nepřítele, oznámili to své armádě a pak zvláště za noci učinili střelbou z kulometů a bombami paniku u nepřítele. Toho využila regulérní jejich

armáda a snadno nepřítele bez velkých ztrát porazila. Je známo ze začátku války světové v Srbsku, jaký byl strach z komitů, že ve všech vesnicích dali usmrtit Rakušáné všechny kohouty, neb kohoutí kokrhání měli za komitské signály. Vzpomínám si teď na raněného českého dělostřelce, co nám vypravoval o hrdinné rakousko-uherské armádě. Bylo to v Brčce, kdy jsme měli první raněné vůbec v turecké škole. Měl roztržitěnou jednu ruku tak, že z ní byly cary. Jistě mu ji pak uřízli. On o té ruce nemluvil, jako by to ani nebyla jeho. Měl stále na paměti „hrdinnost“ armády, ke které sám náležel.

Jeli prý do Srbska, Srbové ustupovali. Večer přijeli na větší vrch, bylo daleko vidět na všechny strany. Na tom vrchu už byli trény, pekaři, landverák a různé jiné branže. Dál už se jim do tmy nechtělo, tak si tam udělali „lágr“. Oheň dělat neb kouřit nebylo dovoleno, prý je to blízko fronty. Bylo již nashromážděno asi 250 lidí. Najednou v noci blízko výstřel z pušky! A sice ze staré pušky srbské. Ten stačil úplně, že povstala úžasná panika, všichni se hnali zpět, koně, děla a trény tam zanechali. Běželi dolů a zas nahoru na druhý vršek. A tam, protože nikdo už nestřílel, se všichni zastavili. Čekali, co se bude dít. Nedělo se nic. Na dřívější místo se jim však nechtělo. Zůstali tam tedy do rána. Ráno, když se rozednilo, důstojníci tam namířili dalekohledy. Pásli se tam jenom jejich koně, jinak ani živá duše. Opatrně poslali hlídky napřed a oni povzdáli za nimi. Tam úplně prázdně, jen koně se tam klidně pásli.

Zajíček se uzdravil, chodil s visitou, dával léky, jak komu bylo co předepsáno. Byl tam také jeden srbský voják, měl lues. Někomu dávali v sousedství tinkturu jodovou na ránu a on chtěl na Zajíčkovi, aby mu také najodoval šourek, měl na něm vředy luetické. Zajíček nechtěl. Říkal to německému doktorovi, ten se smál a při příští visitě říkal majorovi, co ten srbský voják chce. Mluvili německy, tinktuře jodu Srb rozuměl, po visitě opět naléhal na Zajíčka, aby mu to najodoval. Zajíček nechtěl a voják si bral celou světnici za svědka, že pan major to nařídil. Zajíček ho upozorňoval, že by to nevydržel, ale on tomu nechtěl věřit, a jen aby mu to namazal. Zajíček mu tedy namazal jen jeden vrádek na zkoušku. Srb prohlásil, namaž to všechno. Zajíček to tedy udělal. Ten držel, dělal hrdinu, ale za chvíli už se svíjel a čím dál více naříkal, nemohl to vydržet. Chtěl pušku, byl by se zastřelil, řval bolestí, museli ho hlídat, aby si něco neudělal. Pak to omýval, ale bylo to ještě horší. Vtom přišel doktor asistent, voják ránu právě ukazoval Francouzům, ony nevěděly, proč tak řve bolestí. Jedna z nich uměla trochu německy, tak jsme jí to vysvětlili. Doktor mu to pak zasypával práškem, vysušoval to. Zajímavé pak bylo to, že mu namazání od vředů pomohlo, ale aby to kůň vydržel, a ne člověk. Druhý den už mu bylo tak dobře, že nekřičel. Pan major se pak smál, když celou historii slyšel.

Sanatorium

Dále za Valjevem asi půl hodiny od naší nemocnice byla hospodářská škola, při ní pěkná budova jednopatrová moderní, parketové podlahy. Z Anglie došly krásné železné postele, pérové vložky, a pan major udělal ze školy sanatorium pro rekonvalescenty. Přidělil do sanatoria šikovatele Jakubku, kterému vymohl plat, jako měli srbsští náředníci (šikovatelé). Já jsem pak převzal po Jakubkovi celou nemocnici, byly to dvě budovy, dříve jsme měli každý jen jednu. Stačil jsem to dobře, srbsky psát jsem uměl, tak jsem si napsal jeden lístek

s rubrikami, tam jsem vepsal přehledně všechny místnosti, kam co patřilo. Dříve můj předchůdce psal na každou světnici lístek zvláště.

Měl jsem v nemocnici jednoho Maďara, který neuměl nic než maďarsky. Musel jsem se kvůli němu naučit několik maďarských vět. Čistil chodby, okna a záchody, pořádek tam byl vzorný. Když jsme měli pracovní plášť jen trochu ušmudlaný, hned jsme ho museli dát do prádla, dostali jsme opět jiný čistý. Na to byl major neúprosný. Nejzajímavější bylo přijímání nových ošetřovatelů. Když zřídil sanatorium, potřeboval 15 lidí, požádal však na zajateckém velitelství o 30 lidí. První cesta všech byla do lázní, kde je holič ostříhal dohola. Pak se všichni koupali a mezitím všechny jejich věci daly se desinfektovat do aparátu. Pak se oblékli (oděv z aparátu smrdí a je celý pomačkáán, jak známo). Pak všech 30 nastoupilo do řady na chodbě. Ohlásilo se to majorovi, ten vyšel z kanceláře. V ruce měl malé lístky papíru a na nich napsaná čísla. Šel od jednoho ke druhému, vyptával se jich, zda už byli ošetřovateli a jaké mají původní řemeslo. Dle výpovědi dal pak každému lístek s číslem. Pak řekl: co mají číslo 1, stoupnou si sem, vedle nich s číslem 2, pak 3. Potom si z nich sám sortýroval tak dlouho, až jich měl 15, tolik, co potřeboval. Ostatním sdělil, že mohou jít zpět na zajatecké komando. Tito poslední ovšem bručeli, že byli dohola ostříhání, smrděli a na určitých místech byli namazáni petrolejem proti veškám.

V tomto špitále se měli jak ošetřovatelé, tak nemocní nejlépe jistě z celého Srbska. Všichni čistě spali i jedli, nikdo ze zajatců nespal na zemi. Pan major se dostal do novin. Srbové mu vyčítali v novinách, že mají v jeho nemocnici všechno v rukou „Švábi“, oni že nemají nic, jen rozdělování chleba. Pan major si pak po přečtení novin nechal všechny Srby nastoupit a řekl jim: „Dali jste mě do novin. Máte na starosti jen rozdělování chleba, je to práce lehká, na osobu a den jeden chléb, a přece není dne, aby to bylo dobře, vždy se na některé nedostane. Dostanou to do rukou také Švábi a budete vidět, že to pak půjde dobře“.

Dále jim nařídil, do skladiště že nesmí nikdo vkročit, chleba se bude vydávat oknem. V okně byla hustá železná mříž, chleba skrz se nedal prostrčit, dal tedy vyříznout jeden dílek ve mříži a od toho dne Srbové si chodili pro chleba pod okna skladiště, kdežto my zajatci jsme mohli do skladiště. Pan major byl před válkou v Mnichově, měl tam dům, do války přijel se synem. Ale byl to dobrý Srb a dobrý vlastenec.

V neděli před 21. září ráno mě major zavolal, nařídil mi, abych dal zapřáhnout do třech volských vozů, a na každý vůz slamník přikrytý čistým prostěradlem. Myslel jsem, že na vozech povežeme rekonvalescenty. On ale si nás po obědě všechny zajatce-ošetřovatele nechal nastoupit a větší polovinu všech, asi 30 lidí, vzal na výlet do sanatoria. Nasedali jsme na slamníky na vozech a volí nás tam dotáhli. Tam jsme si prohlédli všechny místnosti, krásně to bylo zařízeno, sešli dolů do zahrady, a tam jsme dostali všichni dobrý čaj a chléb. Sám pan major nám chléb krájel a rozdával, kdo chtěl ještě, dostal. Při tom krájení chleba přišel k němu hlídač a žaloval na rekonvalescenty, že mu trhají na zahradě hrušky. Pan major se ptal: „Kdo je trhá, zajatci nebo naši vojáci?“ Hlídač řekl: „Naši“. Major: „Čí jsou ty hrušky?“ Hlídač: „Státní majetek“. Major odvětil: „Státní? A čí jsou naši vojáci? Ti nejsou našeho státu? Je ti těch hrušek líto? Pojď sem, já ti je zaplatím!“ Hlídač ale nešel, znal, jakou „minci“

by za ně dostal. Major: „Styd' se, našim lidem nedopřát hrušek! Hrušky může hlídat stará baba, oni hlídají jiné hrušky- naše hranice. Marš, ty babo!“

Naši lidé řemeslníci byli od Srbů hledáni, a všichni se dobře uplatnili. Jeden cukrář Čech dělal dorty a různé jiné výrobky, dostával 5 dinarů denně, nocleh, celou stravu, i mu prali prádlo. Švec Jupa, když šil pro jednoho srbského kapitána vysoké boty, celá vesnice se na něj dívala (šil venku, jak tam v létě zvykem). Šel jsem do města, jeden uzenář tam zaměstnával naše dva lidi, podivil jsem se, co tam mají naděláno vuřtů a pěkné, jako pražské. Koupil jsem jich celé kilo, správně jsem počítal, že až je ukážu, budou všichni chtít také. Zůstaly mi dva, a ani všem jsem nemohl přenechat. V krámě jich měli plno navěšených, také tlačenu a jaternice. Řekl jsem, zítra půjdu pro jiné. Druhý den jsem tam přišel, krám byl, jako když ho nejlepší vymete, a majitel smutně stál u prázdného pultu. Myslel jsem, že ho sfeudovali nebo nesmí vyrábět (v novinách jsem četl vyhlášku, prasata do čtyřiceti kil váhy se nesměla zabíjet). Ptám se ho na to, on mi řekl, masa bych mohl opatřit habaděj. Tak vám utekli naši? Ale ne, ti pracují pořád, jenom že nestačí udit a dělat, jde to jako na dračku. Za čtvrt hodiny, hned jak to dám do krámu, je to pryč. Dal bych jim každému kolik tisíc, kdyby mě to mohli naučit. Odešel jsem s prázdnou, to bych byl tam musel číhat, až něco bude k mání. Musel jsem ale zpět, bylo to dosti daleko, byli jsme až za městem. Srbští uzenáři dělali suché kobásice, nebylo to k ukousnutí a bez chuti. Sám jsem jinému uzenáři opatřil uzenáře-Čecha, ale tomu se tam nelíbilo, nemohl se s nimi dobře domluvit.

Ten čas stálo po kolik dní srbské dělostřelectvo celá baterie u nádraží. Měli u děl pěkné koně, úplně nové postroje. Jednou rychle odjeli ke Drině, ale zas se brzo vrátili. Ptal jsem se ohněstrůjce (felák od dělostřelectva), co se děje na frontě, on mi řekl, že mysleli, že „Švába“ chce útočit, ale po několika ranách ho umlčeli („Švábu“).

Byla to doba, kdy se Bulharsko chystalo do války proti Srbsku. Proto stáli u nádraží připraveni, a hned, jak to začlo, jeli vlakem na bulharskou hranici. Byla to zlá doba pro srbské vojsko, ale při rakouském by vznikla za těchto poměrů panika, kdežto u Srbů zůstal klid, žádný chaos. Nastala také naše cesta Srbskem, a pak hrozná cesta, cesta Albanií.

Počátek anabáze

Všichni zajatci z komanda vyšli z Valjeva už o několik dní dříve, nesli krumpáče a lopaty. Pan Procházka měl velení, kopali Srbům na různých bodech zákopy. My z nemocnic jsme vyšli až jako poslední, 19. října 1915. Bylo nás ještě hodně, udělali z nás čtyry, přidělili k nám strážu (třetí výzvu) a dali jsme se na pochod. Chtěl jsem si odskočit k invalidovi se rozloučit, ale už mě nikam nechtěli pustit, ač nás v městě formírovali. Šli jsme pak kolem naší nemocnice, pak kolem sanatoria, ještě jednou jsme se neradi loučili. Pan major tam zůstal. Různé vojenské spisy a věci se zakopaly tajně pod kůlnou do země. Každá četa měla asi 150 - 200 lidí. Měl jsem hodně prádla, mýdlo atd., bylo to dosti těžké. Po delším čase se to proneslo, ale čeho se zbavit? Vždyť vše budeme potřebovat. První den jsme spali v hostinci na podlaze, bylo mi špatně. Druhý den jsme šli dál (ve čtyřstupech), spali jsme v Gorním Milanovaci v nějakém skladišti. Denně jsme fasovali jeden bochánek chleba, ale více nic. Pak jsme došli do Čačaku po železném mostě. Cestou jsme viděli zákopy připravené a žena s volským potahem vezla k nim dělové náboje. Nikde jsme neviděli ustrašenost nebo paniku.

Někteří lidé také odjížděli na povozech, ale málo. Zajíček nemohl dobře stačit, zafačoval si peníze papírové na tu zlomenou nohu a šel pomalu. Jen málo peněz si nechal v kapse pro denní potřebu. Po cestě se tu a tam vezl a zase nás dohonal.

V Čačaku u mostu jsme dlouho stáli. Přicházely k nám tamější ženy a ptaly se nás, co mají dělat. Kolem mě jich bylo nejvíce. Radil jsem jim, nikam neutíkejte, buďte doma. Kam byste chtěly utíkat? Vojáci by prázdné byty vykradli, když budete doma a nebudete mít doma žádné zbraně, tak se vám nic nestane. Dostal jsem pak od jedné celý kukuřičný koláč, na který jsem později mnoho vzpomínal. Já ho totiž nejedl, byl pro mě hořký, daroval jsem ho někomu. Později ovšem, když přišel hlad, býval by mi chutnal nad všechny dorty. Zůstali jsme tam dva dny. Je to hezké městečko. Byl tam právě trh na slivovici, pěkná podívaná pro mě. Tam si mohou všichni i sami pálit slivovici. Z celého okolí přijeli sedláci a prodávali. Také jsem si koupil. Za 10 krejcarů litr.

Byli jsme ubytováni v trestnici při soudu. Na dvoře tam Srbové kovali voly, byl mezi kováři jeden, který se u nás léčil a hlásil se k nám. Kování volů v Srbsku jde velice rychle a šikovně. Vola porazili na zem a všechny čtyři nohy uvázali na kulatě ohoblovanou kládu. Kláda byla podepřena do výše (vodorovně), jeden kovář koval přední, druhý zadní nohy současně. Zvířata vůbec přitom netrpěla a šlo to úžasně rychle. Tam nám také uvařili menáž, večer se rozdávala. Byl jsem v řadě (ve frontě) na menáž, a pomalu jsem postupoval ke kotlům. Musel jsem však „někam“. Dal jsem můj šálek kamarádovi a šel jsem. Byl tam hrozný záchod. Veliká obezděná jáma, na ní scházela prkna, bylo nebezpečí, že by tam mohl někdo spadnout a snadno se utopit. Nahoru jsem vylezl, ale už jsem nestačil sundat kalhoty. Stalo se mi „neštěstí“! Tenkrát mi nebylo do smíchu. Musel jsem se nad tou jámou zouti z bot, sundat kalhoty a to tak, abych se nezamazal. Svlékl jsem i podvlékačky a na nich pod vrchní kalhotou jsem měl flanelové, těmi jsem se očistil. Byla tma, šikovatel Jakubka mně půjčil svíčku. V nemocnici jsem měl postel, bylo mně dobře. Teď pár dní jsem ležel na chladné zemi a můj katar a průjem se zase ohlásil. Co jsem pak s tím cestou vytrpěl, nebudu dále psát. Stačí, když napíšeš, když jsme se s kamarády asi v červnu 1916 sešli na Asináře, Kasl, vrchní ošetřovatel z chudobince z Dobřan, který viděl sta lidí umírat, když mě viděl, měl husí kůži po celém těle – všichni mě měli za mrtvého. Spali jsme v trestaneckých kobkách po zemi. Byl to poslední spánek pod střechou.

Druhý den jsme dostali zase menáž a chleba a táhli jsme na nádraží, měli jsme jet vlakem. Vlak už však byl pryč, jen naše vagony celé železné prý z Ameriky tam stály na kolejích. Byla to škoda, kdyby nás byli svezli aspoň do Kruševace (do Soluně to asi nebylo možno), mohli jsme míti ušetřeno 5 dní cesty v blátě. Když jsme vycházeli 19. října z Valjeva, tam se rušila trať, zvláště výhybky se nakládaly na ploché vagony a odvážely pryč. Zde ale se jezdilo posud.

Šli jsme tedy pěšky dál. Cestou jsem si koupil mléko, sýr neb slivovici, měl jsem litrovou láhev skleněnou a polní láhev púllitrovou aluminiovou. Šlo se celý den, jen tu a tam jsme dostali odpočinek. Někdy pršelo, někdy byl vítr, někdy oboje, jindy sluníčko, sešli jsme se z jiných míst se zajatci, a bláto na cestách bylo jako kaše, spoustou lidí jemně rozšlapáno. V Kraljevu jsem spal na suchém hnoji. Ochladilo se a napadl sněhový poprašek. Na hnoji pak

to bylo pro nás nejprůhodnější. V noci ale nás probudil křik, to majitel vyháněl s revolverem v ruce zajatce, kteří si vlezli na půdu do sena. Také nás z hnoje vyháněl. Pak ale přece nás tam nechal, ti ze sena ale museli dolů. V Trsteniku jsme spali na půdě osamělého domu, spravovali jsme si tam boty. Špatná cesta a bláto a boty nám počaly povolovat. Vezli tam také soustruh z Kragujevace z arsenálu. Snad ho chtěli někam zakopat. Tam jsme se sešli s Procházkou a Podubeckým, ale oni se spolu tenkrát hněvali. Procházka dostal předtím zase asi 25 ran, že sám nechtěl také kopat. Namítal, že na krumpáč není zvyklý a jako četař takovou práci dělat nebude. Po bití se uradil se svými lidmi, že utečou. Také se jim to podařilo a dostali se k rakouskému vojsku. Ale ne všichni. Ti se připojili k nám, zahodivše předtím lopaty či krumpáče. Dál jsme šli ke Kruševaci. Tam až dojel také Zajíček. Koupil si jídlo, vlezl si tam na půdu soudní budovy a byl tam tak dlouho schován, až tam přišlo rakouské a německé vojsko.

Nás vedli dál za město na vrch, kde přistály francouzské aeroplány a při nich Milan Rastislav Štefánik. Někteří Češi s ním mluvili, kupř. Václav Nekovář. Říkal jim: „Nedomnívejte se, že pádem Srbska bude konec války, ta se povede dál, Německo s Rakouskem musí být poraženo“. Já jsem si aeroplány také s velkým zájmem prohlížel, ale nevěděl jsem, že je tam mezi mužstvem náš budoucí ministr války.

Tam jsme fasovali mouku. Kam ji dát? Zavázal jsem konce nohavic u čistých spodků a do nohavic jsem ji nasypal. Bylo to zas těžké, ale věděl jsem, že pak přestane fasování chleba. Někteří jako Honal a Hrabák hned druhý den mouku ve městě prodali a za to si koupili slivovici a něco jíst. Za den to snědli a vypili a pak se koukali na nás, když jsme si vařili. Byl bych je byl varoval, ale oni nikomu nic neřekli. Spal jsem tam pod voznicí na zemi.

Další dni jsme maširovali dále, cestou jsme pili vodu žlutou jako kafe, ale k velikému podivu a navzdory tomu, že to byla voda dešťová, byla velice dobrá. Večer jsme si udělali oheň a vařili. Pak jsme u ohně spali. Místo chleba jsme vyfasovali kus hovězího masa, rozporcovalo se to, každý dostal kousek. Jednou v noci jsme se vypravili na zelí, ale moc jsme ho nepřinesli, jen jsme paběrovali. Došli jsme do Kuršumlije, ovšem po kolika dnech, dostali jsme tam něco ke koupi. V Urdare jsme ráno vyfasovali brambory. Když se celá četa o ně rozdělila, přišlo na mně 1 a ½ brambory. Pak jsme kolik dní nic nedostali. Jeden den ráno jsme vyšli, a jen jsme ušli asi 100 kroků, leželo před námi velké město s tureckými mešitami – Priština. Mrzelo nás, že jsme to nevěděli včera, že je město tak blízko. Jak jsme vešli do města, ač bylo časně ráno, již prodávali horké vařené brambory ve šlupce. Měl jsem posledních 10 kr. (20 para), tak jsem si je koupil, bylo jich asi 7 kusů. Tenkrát už dávno jsme nešli v řadě. Slábli jsme my zajatci i naši staří strážcové. Všichni nemohli stejně rychle kupředu. Sešli jsme se obyčejně tam, kde jsme věděli, že budeme něco fasovat. Čekali jsme na to vždy dva až tři dny. Zatím došli i ti nejposlednější. Obyčejně jsme se drželi pohromadě: Jakubka, já, Rubáš, Kasl, Hrabák, Honal, Šlajs, kdežto šikovatel Glovacki šel s Mirtlem, někdy jsme se také sešli, ale vždy celá parta první jsme byli pohromadě večer při ohni, někdy aspoň my tři první. V pozdějším čase hladem a nemocí vyčerpan, často jsem zůstal sám, až druhý či třetí den při fasuňku se s nimi zase shledal. Dlužno uvážit, že všechny cesty byly do nedohledna zaplaveny zajatci, kterých se počítalo na 65 000, dále 60 000 rekrutů a několik tisíc žáků důstojnické školy srbské.

Na pochodu se staly i povzbudivé příhody, došlo k náhodným šťastným setkáním bratrů. To se stalo našemu známému zajatci Němci původem, česky dobře mluvícímu, v civilu dovednému zámečníkovi. Pokud se dobře pamatuji, byl z Liberce, poprvé jsem se s ním setkal ve Valjevu v gymnasiu a přijímal jsem ho tam na práci, on se pak stále držel při nás, byl s námi i v 6. rezervní nemocnici. Také jsme však byli svědky náhodného setkání, kdy jeden zajatec našel svého bratra již mrtvého. Sám ho tedy s kamarády pochoval.

Z Prištiny do vysokých hor

V Prištině jsme měli čas na prohlídku města, na trhu se nám sbíhaly sliny v ústech. Hlad jsme měli veliký, ale skoro nikdo už neměl žádné peníze. V jedné okrajové části města právě komedianti stavěli boudy, jeden z nich právě seděl na střeše té boudy. Náš Hrabák začal hlasitě vyvolávat: „Račte vstoupit, tady je to zvíře, co papá lůj a kaká svíčky. Právě začíná krmení“. A tu jiný komediant z boudy česky na nás volá: „Dobře to umíte, je vidět hned, že jste Češi!“ Nás to rozesmálo, nepomysleli jsme, že nám tam někdo porozumí.

Druhý den jsme fasovali chleba a suchary vojenské a také jsme se setkali s prvním zajatým Němcem s piklhaubnou na hlavě. „Provázelo“ nás srbské dělostřelectvo, které stále střílelo. Zatímco jedna baterie střílela, druhá nás předjížděla, zaujímal nově posice, a pak první opět nastupovala na nové místo odporu. Pozoroval jsem při tom srbské dělostřelce, byli úplně klidní při tom, žádná strach neb panika. Výborná organisace.

Z Prištiny jsme se vydali na další pochod na Kosovo Pole. Na tomto pro Srby posvátném místě byli srbští vojáci dojatí k slzám. Přišli jsme do vesnice, kolem ní se do veliké dálky táhla úplná rovina, nikde strom ani kousek dřeva k nalezení. Ve vesnici samé rostly vysoké vrby, a tu se na ně zajatci vrhli jako žravé kobylinky, jali se lámat z nich větve na oheň k vaření jídla. Vesničané se však na nás ozbrojili a už nás všechny hnali ven z vesnice, a žádné další zajatce tam už nepustili. Měl jsem kousek masa, vařil jsem si ho na poli, přitom jsem topil kukuřičným strništěm. Druhý den jsme za pochodu v dálce uviděli les a nějakou větší obec. Pospíchali jsme, tam že si budeme moci lépe uvařit. Šli jsme však celý den a nemohli jsme dojít cíle. Ještě druhý den jsme šli až do oběda, kdy jsme nakonec dosáhli obce Mitrovica. Na návsi u studně právě vytahovala tyčí s hákem nádoby s vodou krásná srbská dívka, oblečená ve zlatem vyšívaný kroj. Ochotně nám zapůjčila hák, naplnili jsme si všichni své láhve vodou. Museli jsme dál, dostali jsme se do lesa, bylo tam po dešti. Všude stála voda, hledali jsme dlouho nějaké vhodné místo, kde by se dalo uvařit, a to stranou od cesty, aby nás srbští strážci neviděli. Ve dne na pochodu jsme se nikde nesměli zastavit a vařit, k tomu byl určen až večerní odpočinek.

Sbíral jsem dříví, rozdělal oheň a na kůl nad oheň zavěsil za drátěná oka šálek s vodou, hrál si vodu a přitom zadělával na knedlíky. K ohni si lehl a na mé počínání se beze slova díval Honal, ani dost málo mi v ničem nepomohl. Zavařil jsem knedlíky, všechno se mi to do šálku nevešlo, myslel jsem, uvařím také Honalovi. On svoji mouku, jak už jsem napsal dříve, prodal v Kruševaci. Do této doby jsem to dělal hloupě. Vždy jsem vyrobil „knedlíky“, byly ovšem velice jednoduché a nedokonalé bez vajec a soli, po uvaření jsem vodu ze šálku vycedil a knedlíky snědl. Tady jsem si uvědomil, o co lepší by bylo zavařit do vody menší noky a i s tou vodou to sníst. Netrvalo by je tak dlouho vařit jako knedlíky. Snědl jsem tedy svůj

pokrm i s vodou a dal jsem pak Honalovi zbylé těsto, aby si také uvařil večeři, říkal jsem si, co já mu to mám ještě vařit. Honal si těsto sice vzal, ale ani nepoděkoval, cítil jsem jeho zklamání, že to dostal syrové. Řekl, že si těsto uvaří až další večer. Dal jsem si pozor, jak s ním naloží. Ani další večer se nenamáhal, přidal je do hrnku Šlajsovi, který měl k večeři dvě brambory, aby to těsto zavařil jako strouhání do polévky, a trochu mu na oplátku dal. Měl od těch dob ode mě pokoj.

Honalovy netečnosti a lenosti si brzy všimli i ostatní. Když jsme sháněli, často s velkými obtížemi, trochu dříví na oheň, Honal se ani nehnul, ale když byl oheň rozdělaný, první se u něj tlačil. Byl mladý a silný, spíše bychom očekávali, že pomůže těm slabším. Ta lenost budila ovšem u všech odpor! Vyčetli mu to. Nikdo mu nepodal nic k jídlu. On ale nic nedbal, lehl si na zem k ohni do bláta, voda se na něj valila. K tomu málokdy se myl, a dle toho také vypadal.

Další dni celé propršely, bez ustání jsme v dešti museli po celé dny jít a jít, a večer, když jsme si udělali oheň, přišly opětovně průtrže mračen. Někdy jsme se až na samou noc zastavili, nic jsme kolem sebe neviděli. Někteří sbírali dříví, druzí obstarávali vodu. Když se shledávali, křičeli na sebe třeba: „Pepíku!“ Chorvati křičeli: „Tady!“ Tím ten hledající svého druha nemohl dlouho najít, pletli ho. Po dlouhém úsilí se nám pak podařilo rozdělat mohutný oheň, hlavy jsme si pokryli dekami, pářilo se z nás důkladně. Kam oko dohlédlo, samé ohně. U nohou se nám prudce valil rozvodněný potok, voda hučela tak, že nebylo slova rozumět. Museli jsme hodně křičet. Přitom hrom hřměl bez ustání.

Já jsem byl opět nemocný, průjem a katar, snažil jsem se být na sebe velmi opatrný. Měl jsem dlouhé vlněné srbské punčochy, ty jsem stále opatroval. Každý večer u ohně jsem se zul, punčochy opral z bláta, usušil na holi u ohně a po usušení dal opět čisté do rance. Poté umyl nohy a druhé rezervní suché punčochy jsem obul. Přes noc jsem měl nohy v suchu. Říkal jsem, nohy mě musejí celý den nést, musím jim dát večer to správné ošetření.

Jednoho rána jsem ke svému překvapení uslyšel známý hlas, který trochu „šišlal“. Potkal jsem tak náhodou našeho bývalého sluhu ze závodu Planografie Václava, bydlícího v Roztylech u Prahy. Byl v jedné četě, která chodila ještě ve čtyřstupu. Při našem radostném setkání mi vyprávěl, že byl v zajetí ve Velké Palance, dělal pekaře, ve volném čase hrál kopanou. Měl se tam moc dobře, jídla měl dost. Na cestě ho nedávno stihla nehoda, v noci byl okraden o svou mouku. Daroval jsem mu jí tedy plný šálek. Pak už jsem ho nikdy v životě neviděl.

Další den mi bylo špatně, bolela mě silně hlava, šel jsem tedy s přemáháním pomalu, všichni kamarádi mi odešli. Večer jsem byl sám s cizími Chorvaty, v jejich táboře si lidé pekli placky ve žhavém popeli. I když jsem ten večer na jídlo neměl ani pomyšlení, tušil jsem, že druhý den by mi snad už zase chutnalo, tím spíše, že do večera, než si budu moci zase něco uvařit, bude dlouho. Upekli jsem si tedy na zítra placky v popeli, byly malé, asi pět kousků. Hladový jsem si lehl, celou noc mžilo, ráno jsem se probudil zimou. Podařilo se mi dohonit mou partu, ptali se mě, kde jsem spal, co jsem vařil. Řekl jsem jim to upřímně. Kasl chtěl ochutnat, je-li to dobré. Pak chtěli také ochutnat ti druzí. A tak mi to všechno snědli a já ani neochutnal a celý druhý den jsem nic nejedl.

Přišli jsme na cestě k nějakému hánu (turecký hostinec na samotě u cesty), a tam se lidé tlačili, něco se tam snad prodávalo. Nemohli jsme se tam ale dostat. V té tlačenci našel Jakubka pěkný vojenský plášť. Ten, co ho ztratil, měl ho pouze přes ramena přehozený, spadl mu a lidé po něm šlapali. Jakubka si ho tedy přehodil přes ramena a šel. Chtěl odměnu za zvednutí, nálezné, až se někdo přihlásí. Až druhý den přišel jeden hezký mladý voják, a ten na Jakubku spustil čistou srbsčinou, prosil ho, aby mu ten plášť vrátil, že ho den předtím ztratil. Jakubka mu srbsky odpovídal, ptal se ho, co tam měl v kapsách, chtěl zkrátka zjistit, je-li to opravdu jeho plášť. Já něco při tom Jakubkovi řekl česky, a tu se ukázalo, že ten, co tak krásně mluví srbsky, je Čech jménem Veselý. Všichni jsme se tomu smáli, že Češi nevěděli jeden o druhém, že jsou Češi. Dostal svůj plášť bez nálezného zpět. K tomu musím připojit poznámku, že na frontě u Vouziers jsem obvazoval raněného Čecha, který měl asi patnáct velkých ran způsobených střepinami granátu. Tehdy jsem se domníval, že je to ten Veselý z našeho pochodu, byl mu velmi podoben. Jistě jsem se to však nedozvěděl.

Před Prizrenem nás naposledy předjelo srbské dělostřelectvo. My jsme jen šli, ač ani to nebylo jednoduché. Oni přitom stále bojovali, ještě zajali hodně Němců a Rakušanů. Také jednoho mladého cikána, černého jak čert. Večer jsme se ho vyptali, jak ho chytili. On nám slovensky vyprávěl, že si šel do vesnice pro seno, chtěl si navečer ustlat, nevěděl, že ve vesnici jsou ještě Srbi. Tentýž večer při rastu jsem si vařil svoji obvyklou polévku s noky, přišel ke mně Čech od cizí čety, chtěl si v popeli upéct dvě poslední brambory. Tak jsem mu nabídl, aby si je rozkrájel do polévky, že mu dám polovic. Měl velký hrnec, v tom jsme to společně uvařili a měli oba dost.

Došli jsme k samému Prizrenu, na mostech přes řeku stály stráže a dál do města nás nechtěly pustit. Prizren mě zaujal, bylo to hezké romantické město vysoko na skále jak jesličky, napočítali jsme 16 minaretů. Vysoko nad Prizrenem se tyčila vojenská pevnost. Ubytovali jsme se před branami města na velikém tureckém hřbitově. Turci umísťují v hlavách hrobů velké ploché kameny, nijak krášené, jen jak se plát kamenný z bloku vylomí. Udělali jsme si lůžka vždy v dolíčku mezi dvěma hroby. Začal foukat silný a studený vítr, tu zajatci začali vylamovat na hrobech kameny, které stavěli ve směru proti větru, aby na ně nefoukalo. Oheň nikde nebyl, žádné dříví se nenašlo kolem, ani co sirka obnáší. Turecké hospodářství. Kolem větších měst jako Priština, Prizren a Debar jsme za několikahodinových pochodů neviděli ani dřívíčka, a naopak v neobydlených částech Srbska a Albánie rostly opravdové pralesy. Co se tam však pokácí, nikdo znovu neosází, tak jako je tomu u nás. Já jsem si kámen z hrobu nedovolil vzít žádný. Byl by to vandalismus, a navíc jsem očekával, že by se nám ti pozůstalí mohli za zneuctění svých nebožtíků mstít. Nic se ale nestalo. Zůstali jsme tam tři dny, dvě noci jsme tam na tom hřbitově spali. Druhý den jsem se přece s kamarády dostal přes most do města. Řeka tam prudce teče s vrchu, a v ní mnoho otáčejících se sudů, v sudech byly kůže, na povrchu sudů lopatky, aby jimi voda mohla otáčet. Byla to část procesu vydělávání koží. Na hlavní ulici u banky stálo rozbité auto značky Laurin a Clement z Mladé Boleslavi. Potkali jsme francouzské námořníky táhnoucí na provazech malá děla nahoru na pevnost. Před odchodem z Prizrenu jsme vyfasovali po půlce bochníčku chleba a dali se znovu na pochod podél řeky Drin, tam už začínala Albánie.

Zase jsme byli seřazeni ve čtyřstupech, ale nešlo se dobře. Z levé strany řeka se srázným břehem, nastal večer, byla obava, aby se někdo nezřítíl ze srázu dolů. Šli jsme opatrně, při tom mě srbský strážár zezadu napadl a uhodil mě velmi bolestivě kolbou od pušky do stehna, aby mě pobídl k rychlejší chůzi. V momentální zlosti jsem dostal chuť do něj strčit, ani by to žádný nezpozoroval, a zřítíl by se ze skály do propasti. Pak se mi omlouval, když viděl, že jsem četař.

Konečně jsme měli večerní rast. Z té půlky bochníčku chleba, co každý dostal, už dávno nikdo nic neměl. Vlezli jsme si do hustého trní a udělali si tam oheň. Kam pro vodu. Někdo hlásil, že vepředu je voda, studánka, ale jsou tam Srbi, nikdo tam nesmí. Za pokus to však stálo, vzal jsem více nádob a společně s Rubášem jsme se vydali do tmy naznačeným směrem. Zákaz platil, stráž na nás volala, ozval jsem se tedy raději srbsky, že si chceme nabrat vody. Stráž nás bez pardonu hnala zpět. Otočili jsme se, když vtom vyšel důstojník, poprosil jsem ho znovu, a ten nařídil stráži, aby nás nechala vodu do našich nádob nabrat. Když jsme se vraceli, viděli nás jiní, hned si po našem příkladu také přinesli vodu. Na dalším pochodování jsme dospěli až k řece překlenuté mostem o jednom oblouku, bez zábradlí, dle mého dojmu starého římského slohu. Dál už ovšem cesta pro povozy nevedla, a tam také museli Srbové tažená děla a vozy naházet do řeky. Něco z toho zachránili snad zakopáním. Za řekou zajatci kopali a upravovali novou cestu v těžkém terénu, šlo jim to však velmi pomalu.

O hladu a v mrazu v albánských horách

Poslední zastávkou před cestou do hor byla Bicana. Obyvatelé tam na nás hleděli jako na zjevení, tolik lidu tam jistě nikdy předtím neviděli. V Bicaně jsme na cestě stoupající ostře do strmého vrchu viděli ještě se pohybovat poslední vůz, pak cesta skončila a dále se nacházela jen špatná stezka pro osly. Dostali jsme se vysoko do hor, foukalo to tam, poletoval sníh a nikde nebylo kouska rovného místa, kde bychom se mohli při spaní položit, bez obavy, že se někam nezřítíme do propasti. Zůstali jsme jen tři známí pohromadě, Šlajs, jeden Chorvat, co s námi pracoval v 6. rezervní nemocnici, a moje maličkost. Došli jsme do jakéhosi zátiší pod skálou se třemi krásnými vzrostlými jasaný. Chorvat nemeškal, hned vylezl na strom, lámal větve, my se Šlajsem jsme je dole tahali na hromadu. Zatím se dalo do deště. Když jsme měli dosti dříví na celou noc, chtěli jsme si rozdělat oheň a odpočívat, ale trvalo nám to tam nejméně celé dvě hodiny.

Sirky jsme už neměli, jen zapalovač s knotem. Příprava ohně byla tedy zdlouhavá. Po večerech jsme si z podšívky z kalhot vyráběli cupaninu. Jako vždy i tento večer jsme si udělali hraničku dříví k podpálení. Dříví bylo mokré a stále více a více pršelo. Sklonili jsme se nad hraničkou, přes sebe hodili deky, hlavy jsme měli všichni pod dekou. Zapálili jsme knot, ten jsme přimáčkli k cupanině, jak cupanina doutnala, nehořela ještě plamenem, Rychle jsme knot na zapalovači udusili, museli jsme šetřit, měli jsme ho jen kousek. Přidali jsme k cupanině kousek papíru, obyčejně obálku ze starého dopisu, foukali jsme do toho usilovně, až to chytlo plamenem. Podpalovali jsme slabé větvičky a suchou trávu, dělal se nám kouř, dusili jsme se pod dekou. Museli jsme nadzdvihovat deku a vystrkovat hlavy, buď tam foukl vítr a zas nám to udusil, nebo natekla voda, a my jsme začínali znovu. Hrozná a nekonečná

práce. Byli jsme tam sami, daleko široko nic, žádný oheň jsme neviděli. Když se nám to konečně podařilo, byli jsme napolo uzení.

Seděl jsem na kameni a byl jsem podepřen zády o strom. Šlajs se usadil naproti mně, Chorvat ze strany vlevo, vpravo šel kouř. Deky jsme měli přes sebe na hlavách, pilně jsme přikládali, aby nám déšť oheň tak pracně pořízený neuhasil. Oheň příjemně hřál, my začali dřímat, jen deky napité vodou byly těžké, pomalu se sesouvaly ze zad, a jak nám déšť tekla za krk, po nějaké době nás probudil. Deky se vytáhla zase nahoru přes hlavu, necítil jsem při tom, že jsem si shodil čepici do ohně. Šlajs jako první ucítil, jak to zasmrdělo, vytáhl zbytek čepice z ohně, zůstalo z ní dno a jedna strana. Udusil jsem jiskry a dal čepici do kapsy. Šlajs měl v ranci srbskou „šajkaču“ (srbskou čepici hodně podobnou vojenské lodičce), druhý den ráno ji vytáhl a půjčil mi ji, ale s výhradou, že až bude potřebovat hadry do bot, buď že mu ji vrátím, anebo mu za ni dám nějaké hadry. Schoval jsem si zbytek ohořelé čepice, abych měl aspoň něco, až dostanu „výpověď“.

Na dalším pochodu jsem sbíral po cestě rozházená zrnka kukuřice, asi padala z dřevěného pytle. Mouku už jsem neměl, vařit jsem neměl co, tak mi ta tvrdá nevařená zrnka chutnala jako mandle. Šlajs na mě naléhal, abych prodal hodinky a řetízek -oboje stříbrné- a zlatý snubní prsten, všechno, co mi odkázal Falout. Dlouho jsem se tomu bránil, doufal jsem, že to snad po válce přinesu jeho pozůstalým. Nebyl jsem tím však povinen, bylo to „právem“ moje. To všichni věděli.

Bylo to tak. Když někdo zemřel, jeho pozůstalost jsme sepsali a všechny peníze a předměty i se seznamem předali do naší vojenské kanceláře k odeslání příbuzným, měl to na starosti šikovatel Glovacký. Pak jsme se přesvědčili, že nic odesláno nebylo, a někteří prohlašovali, že se z toho má Glovacký dobře. Měl těch věcí již plný kufr. Bylo to o Štědrém večeru v prvním roce války v gymnasiu, kdy jsme záležitost společně rozebírali a řekli jsme si, že toho po nás po nikom asi moc nezbyde, a když, že naši doma to s největší pravděpodobností nikdy nedostanou. Proto jsme si všichni navzájem dle svých sympatií určili svého dědice, já si určil Falouta a on zas mě, a že ať si to každý užije, jak chce, ať to projí nebo propije, ale nic už neodevzdávat do kanceláře. Od těch dob, když někdo zemřel, dostal jeho věci jím určený kamarád. Do kanceláře se neodevzdávaly ani věci po cizích zemřelých, ty jsme předali těm, kteří jim před smrtí posloužili a ošetřovali je. V nejlepším případě se jednalo o pár korun, většinou nikdo už skoro nic neměl. Po Faloutovi zbylo asi 6 korun, hodinky s řetízkem a zlatý snubní prsten. Jak jsem již výše napsal, dal mi to vše sám, než zemřel. Na Vánoce, když jsme si předběžně odkazovali své „majetky“, měl jsem já sám asi 200 korun. Pak jsem šest neděl stonal a po mém uzdravení mi zůstalo 30 korun, které jsem brzo spotřeboval. Ještě ve Valjevu jsem prodal své hodinky Doxa za 24 dináry. Šlajs do mě nyní hučel (půjčil mi čepici, chtěl z toho také něco mít, z toho svého dobrodiní), že pokud nebudu jíst, padnu vysílením, a kdo ví, kdože to dostane, ten to pak sám užije. Věděl jsem to také, v duchu jsem se už rozhodl, že prodám hodinky, ale prsten že přinesu zpět, dočkám-li se návratu.

Sešli jsme se zase s naší partou, několikrát jsme se vyspali na různých místech, vyměňovali jsme prádlo za kousek kukuřičné placky nebo kukuřičný klas, i zahradní turky nám za to dávali, naučili jsme se, že albánský chleba je „buk“ atd. Šlo se nám hůř a hůř do vysokých

kopců a zase hluboko do propastí, denně jsme se brodili přes potoky, někdy ani oheň jsme neměli, a když ano, vařili jsme si k večeři už jen čaj z ostružin.

Jeden den ráno po špatném spaní bez ohně jsme asi po hodinové chůzi vstoupili do vysokého borového lesa. V lese ti šťastní, co tam už včera došli, (les se schovával za vrchem, my ho dříve neviděli) zanechali nám vysoké hromady popele, uvnitř hromad bylo ještě žhavé uhlí. A nedaleko ležela kostra osla, důkladně ohlodaná. A stále na ní další hlodali, teď, zatímco jsme se k nim přibližovali. Byli to Hušek a Honc, šli stále spolu jak dvojčata, o všechno se rovným dílem dělili a dohromady si vařili. Přidal jsem se k těm paběrkujícím a hned jsem také hledal, co bych mohl z kostry poslého osla upotřebit. Kostí byly jak oškrabány ode všech šlach, jen kolem řitě byl ještě kousek podělaného masa, jen malý proužek. Dlouho jsem se nerozmýšlel, vyřízl jsem tu část, trochu jsem svou kořist opral vodou z láhve a už jsem ji rozkrajoval na malé kousíčky, aby se mi brzo uvařila. Dal jsem maso do šálku, dolil vodou, zapíchl dřevěné vidlice do země, přes to klacek a na něj jsem navlékl drátěný oblouček od šálku. Přihrnul jsem pod šálek žhavé uhlí, bylo ho tam mnoho, a za chvíli se mi to vařilo.

Honc a Hušek si vařili lépe. Měli zeleninu, cibuli a snad i sůl, dali si na své polévce záležet. Do vaření jsme se dali pár kroků od stezky, kterou za námi přicházeli další a další zajatci, těm už zbyly jen kosti. Rozbíjeli je kameny a také využívali možnosti vařit na žhavém uhlí, bez soli, jen ty kosti a vodu. Honc a Hušek se těšili na dobrou krmí, přikládali ještě dříví, plamen jim šlehal až na bidélko, to náhle přehořelo a celý obsah hrnku se jim vylil do ohně. Litoval jsem je upřímně. Vtom se k naší kuchařské společnosti přiblížil srbský kapitán, ihned se rozkřičel na strážáry, ať zastřelí každého, kdo nejde dopředu. Ti se také rozkřičeli a vystřelili i pár ran do vzduchu, aby nám to vaření překazili. Rychle jsem sebral své věci, do oušek šálku prostrčil dřevo, aby mě šálek nepálil, a už jsem se svou kořistí sbíhal stezičkou z příkré stráně dolů. Měl jsem při tom strach, že budu kapitánem dostižen a že mi moji polévku vylije. Jísti se vařící nedala. Když jsem seběhl dolů, spatřil jsem v údolí bystřinu a desítky zajatců, zkoumajících možnost přechodu na druhý břeh. Zahnul jsem ze stezky napravo do hustého křoví, dál od lidí. Šálek jsem si chladil o studenou zem a míchal s jeho obsahem. Za chvíli už jsem mohl jíst. Maso bylo měkké, chuti výborné. Nic na světě mi nikdy lépe nechutnalo jako tenkrát. Hušek a Honc si, chudáci, tenkrát nepochutnali.

Přidal jsem se ke skupině zajatců a pozoroval je, jak se usilovně snaží překonat ten vodní proud a dostat se přes říčku na druhý břeh. Ani jeden člověk nepřešel suchou nohou, všichni byli úplně či alespoň z polovice mokří. Voda prudce tekla, leckomu hned nohy podrazila, kolik metrů ho před sebou hnala. Šel jsem opodál, vyměřil jsem si, kam asi doskočím, čeho se chytím a pak šup do vody a zas ven. Byl jsem mokrý jen pod kolena, podařilo se mi vyhnout se celkovému promáčení. Pak šla stezka znovu do vrchu. Dohonil jsem naši partu, ta měla zrovna v parádě opuštěného osla. Byl očividně slabý, motal se. Chtěli ho zahnat kousek stranou a tam ho zabít. Žálostivých očí bylo mnoho, ale před Srby a Chorvaty jsme se nesměli veřejně odvážit ho zabít a pak to maso jíst, byli by nás snad utloukli. Přenechali jsme osla těm šťastnějším, kteří jsou za námi a přijdou k němu před večerem. Museli jsme stále kupředu.

Opět jsme vystoupili vysoko do hor, večer silně mrzlo. Lidé padali, aby už více nepovstali. Míjeli jsme mrtvolu mladého Srba-rekruta. Na nohou měl dobré šněrovací boty, my už byli

všichni polobosi. Vysoko v horách na planině jsme nenašli žádný úkryt před větrem, žádné dříví či chrástí. Stmívalo se, na obzoru se objevila velká kůlna či salaš, blížili jsme se k ní. Pod střechou už se skrývalo mnoho zajatců i srbských vojáků. Ti bez rozpaků postupně kůlnu rozebírali a zakládali ohně, kouř nám čpěl do očí. Mnozí se nechali slyšet, že mají zálsk na boty mrtvého rekruta. Chtěl jsem se o ně také pokusit. Není to vandalství? Není! Mrtvý je nepotřebuje, já či jiný voják či zajatec si můžeme zachránit život. Vrátil jsem se, k naznak ležící mrtvole vedly stopy mnoha lidí, ale bylo vidět, že nic nesvedli. I já jsem se marně pokoušel. Mrtvola byla přimrzlá tak, že ani nohu jí nebylo možno odtrhnout od země. Po delším marném namáhání jsem se vrátil pod kůlnu. Darmo jsem měl pak hádku, nechtěli mě na mé místo pustit. Od ohňů rozmrzla střecha našeho útulku a na nás tekla celou noc voda. Venku trochu mžilo a na zemi vše spadané ihned umrzlo. Ráno jsme měli klouzačku, sotva jsme šli. Jeden krok kupředu a pět kroků dozadu, stále nám ujížděly nohy.

Další zastávkou bylo malé městečko, prý Malá Debra. Venku před kavárnami vysedávali Turci, kouřili a mračili se. Promluvil jsem na ně srbsky, zda by ode mě odkoupili hodinky. Nerozuměli. Ukázal jsem je tedy, jeden Turek si je zevrubně prohlížel, a vtom přišel srbský podnáředník, Turkovi je vytrhl z ruky a mně řekl: „Našemu nepříteli je budeš prodávat? Dám ti za ně víc než Turek“. Chtěl jsem je prodat za 30 dinárů, usmlouval to však na 20 a jeden bochníček chleba. Chleba žádný neměl, sliboval, že mi ho koupí. Chodil jsem s ním po městě, chleba však nikde k dostání nebyl. Dostal jsem nakonec dva papírové desetidináry a slib, že chleba dostanu později. Kde pak mu byl konec! Za městem jsme přespali a druhý den pochodovali dál. Šlo se nám teď lépe, po rovině, vlevo se táhl horský hřbet, který jsme překonali, na úpatí hor stále ještě daleko od nás se ze země kouřilo, vyvěrala z ní horká voda. Tak jsme se dostali do města Debaru, cesta z Prištiny až sem nám trvala dva týdny.

Okolo města se táhly vybudované zákopy, i ostnatým drátem chráněné. Město samo bylo hezky velké. Na opačném konci města se nacházela dvoupatrová rozlehlá kasárna, postavená z nepálených cihel. A na louce před kasárnami se nám naskytl pro nás nejkrásnější pohled na bývalé stádečko asi patnácti nyní už silně nafouklých chcíplých koní. Ihned jsme si řekli, v noci že budeme hodovat. Já jsem mezitím sám chodil po městě, rád bych nakupoval, ale za papírovou bankovku mi nikdo nechtěl dát ani jednu do úst. Před mým odchodem do města jsme se dohodli, kde se večer sejdem, kde budeme spát. Našli jsme si totiž polopobořený jednopatrový dům, pokojům nahoře i dole scházela jedna z obvodových stěn. Nahoru do patra stále ještě vedly dřevěné schody. Po marném chození městem jsem se vrátil na místo našeho noclehu. Tam už měli kamarádi oheň a okolo ohně bylo nějak živo. Už hodovali, a i pro mě měl Kasl připravený pořádný kus masa. Podával mi ho se slovy: „Tu máš, cuksfiro, to máš za ty placky, co jsem ti tenkrát snědl“. Maso jsem napíchl na hůl, otáčel jsem s ním chvíli nad ohněm a žárem, snad se to jen rozpařilo, ale já už také hodoval. Snědl jsem celý ten kus masa, Kasl měl ho ještě plný chlebník a sliboval, zítra že mi ještě dá. Pak jsme se v pokoji v patře vyspali a ráno už se nemohli dostat dolů, schody byly spálené.

Před odchodem z Debaru jsme po dlouhé době fasovali chléb a suchary. Ta trocha jídla nám ale dlouho nevydržela. Hlad byl veliký. Bylo až k neuvěření, co člověk vydrží, více než kůň a osel, a to se mohli po cestě občas napást. Naši ale už také začali padat a my ostatní jsme sotva pletli nohama. Ještě za našeho pobytu v Debaru jsem došel při hledání dříví až na hřbitov,

doufal jsem, že vypráším trošek mouky z faldů spodků. Sehnal jsem si dřevo ze starých rakví, rozvázal nohavice a prášil je, ale mouky nebyla ani polévková lžíce. Nasypal jsem ten poprašek do trochy vody a roztok jsem vypil.

Hned druhý den po odchodu z Debaru jsme na cestě našli ležet sekerou zavražděného člověka, měl rozpolcenou hlavu. Asi to byl obchodník. Při rabování kapes vrah po cestě rozházel tužky, notes, papíry. Vzal si jen peníze. Při dalším únavném a nekonečném pochodování jsme stále nemohli najít příhodné místo k přenocování. Totiž kde bychom měli zdroj vody, dříví a také nějaké zvěř. Až za tmy jsme zarazili u strouhy se stromy plné trní. Pozdě jsme šli spát a ráno, když jsme se probudili, už bylo sluníčko na obloze. V noci silně mrzlo, všechny kaluže byly zamrzlé. Pospíchali jsme tedy se vstáváním, tím více, že stráže na nás hodně hartusily. Ve spěchu jsem si zapomněl obléci na kalhoty „hosenspange“. Byly to jakési manžety v barvě kalhot, asi deset cm široké, připínaly se na dolní konec kalhot. Šel jsem tedy ten den bez nich. Brzo jsme přišli na silnici, po obou stranách se rozlévalo veliké jezero. Silnice nás vedla více jak hodinu jako by po mostě, jenom že místy se voda vylévala až na cestu, která byla jen nepatrně vyšší než hladina vody. Bylo to Ohridské jezero a my se blížili k městečku, které se jmenuje Struga.

Veliký krajíc chleba

Premýšlel jsem, jak si opatřím něco k jídlu. Žádné rezervní prádlo už jsem neměl. Po důkladné prohlídce rance jsem objevil pěkný kus mýdla, usmyslel jsem si, že bych ho snad mohl vyměnit za chleba. Na ty dva papírové desetidináry jsem už ani nepomyslel, když jsem se tehdy v Debaru marně celý den namáhal je udat. Stráže nás zavedly na křesťanský hřbitov, ohrazený zdí, a tam jsme měli čekat. Někteří zapálili ohně, pokud jim ještě zbyly nějaké suroviny, vařili si. Byl velice krásný den, konec listopadu 1915. Nakonec se mi po ochabnutí pozornosti stráží podařilo ze hřbitova utéci a vydat se do města zkusit štěstí.

Hned v první ulici se na kládách u jednoho z domků vyhřívaly staré babičky, které mezi sebou a jedna přes druhou obrovskou rychlostí, skoro jako „mašinkvér“, rozprávěly slovanským jazykem. Bylo to bulharsky či makedonsky, slova jsem nestačil chytat. Ukázal jsem jim mýdlo a prosil jsem o výměnu za něco k jídlu. Bylo jich pět, a tak ho jedna po druhé znalecky potěžkávala, a jedna z nich mi za mýdlo nabídla maličký měděný penízek, velký asi jako náš haléř. Říkal jsem jí o kousek chleba, ale ona mi po chvilce váhání kostku mýdla vrátila, opět s rychlým nesrozumitelným štěbetáním a odmítavými pohyby hlavy i posunky rukou.

Jdu tedy dál a dál, na hlavních ulicích jsem nepochodil, zašel jsem tedy do ulic postranních. Po nějaké době jsem potkal asi třináctileté děvče, snažil jsem se ji nepoplašit, podával jsem jí mýdlo a ve všech místně použitelných jazycích jsem vyslovil svou prosbu o chléb - srbsky „lebac“, makedonsky „tajn“ a albánsky „buk“. Dívka se na mě podívala, vzala mi z ruky to mýdlo, beze slova se otočila a vydala se tím směrem, odkud původně přišla. Následoval jsem ji, sledoval jsem, jak vešla do jednoho čistého domku, čekal jsem tedy venku. Slyšel jsem ji vevnitř mluvit, ani slůvka jsem nerozuměl. Na její slova odpovídal vřeštivý ženský hlas, ten stále zesiloval, přestal jsem už doufat. Ještě jsem děvče litoval, že za mě snad dostane i bití. Děvče asi stále za mě prosilo, stará roztála, ale ven se na mě podívat nešla. Po chvilce ticha

vyšla ta dívka a nesla veliký krajíc chleba. Jak mi ho podala, mnoho jsem jí děkoval, ona mi pokynula a v ruce džbán odešla ulicí.

Já nemohl uvěřit svému štěstí a padl na mě strach: teď se probudím a budu zase zklamán! Ale chleba jsem stále pevně svíral v ruce: byl to chleba, který jsem za celou válku nikde v Srbsku neviděl. Pravý žitný chleba, veliký krajíc z velikého selského bochníku, jako by ho ukrojila naše česká „pajmáma“. Zašel jsem k jezeru za boudu a tam jsem celý ten krajíc snědl. Před tím jsem byl hladov a blízek zoufalství, ten krajíc mi říkal: doufej, dějí se i nemožnosti, nezahyneš! Teď už s lepší náladou a novou nadějí do budoucnosti vykročil jsem do města. Náhodou a po paměti jsem ještě jednou prošel kolem domku, kde mě potkalo to štěstí. Nemohl jsem si nepovšimnout, že se čistotou a uspořádáním nápadně lišil od domků ostatních.

Prohlížel jsem si teď v klidu město i jezero. Po břehu jezera jsem došel k dřevěné boudě, před jejímž vchodem bylo na pultíku na prodej vyloženo plno velkých nasolených ryb. Vyndal jsem z kapsy kalhot peněženku, z peněženky jeden papírový desetidinár, peněženku s druhým desetidinárem a snubním prstenem vrátil zpět do kapsy. Ukazují prodavači bankovku a chci koupit alespoň jednu tu krásnou rybu. Tu prodavač promluvil čistě srbsky. Další zázrak! Zaradoval jsem se, že se s ním domluvím. Nabízel, že mi prodá ryby za celý desetidinár, jinak ne. Prosil jsem ho úpěnlivě, že si chci koupit mouku, aby mi alespoň něco vrátil. Domluvili jsme se a za devět dinárů jsem koupil čtyři velké ryby, byly rozpůlené jen v ocasu, půlky držely stále dobře pohromadě, a jeden dinár mi vrátil nazpět. Ryby vážily nejméně půldruhého kila každá, dal jsem si je do ručníku a chtěl jsem je po cestě vyměňovat za kukuřičnou mouku, fazole a další potřeby na vaření.

Další půlhodinu jsem chodil po městě a hledal, co bych ještě koupil. Ruce už mě bolely od toho nošení, podařilo se mi prodat půlku ryby za dinár. Chtěl jsem si své dva dináry dáti do peněženky, stále jsem je držel v ruce. Ryby jsem si na chvíli položil na koš u stromku (stromky ve městě byly ohrazené košatinou, aby je osli neokusovali), sáhnu do kapsy a ta byla prázdná! S hrůzou jsem si uvědomil, že jsem si portmonku musel dát do díry vedle kapsy a ta mi vypadla nohavicí ven, což by se nemohlo státi, kdybych měl nohavice sepnuté „hosenšpangami“. Jak tak hledám a hledám, najednou se vedle mě objeví Šlajs, vidí ryby a ptá se, co se mi přihodilo. Nabídl se, že mi u ryb počká, abych se vrátil a zkusil peněženku hledat. Já jsem si marně vzpomínal, kde mi mohla vypadnout, snad u té boudy s rybami. Dal jsem se proto zpět k boudě. Po městě se pohybovalo plno lidí a ještě více zajatců, říkal jsem si, je to marné, už ji nenajdu. Běžel jsem ale přece s nadějí, že snad bude ležet u samé boudy.

Proti mně najednou srbské vojsko roztažené v řetěz přes ulici, ženou před sebou zajatce rozprchlé po městě zpět na hřbitov. Nablízku byli Bulhaři, Srbové je museli protiútokem odrážet, nechtěli, abychom využili této příležitosti k útěku. Nás to však ani nenapadlo! Šel jsem stále proti proudu vojáků. Z dálky jsem už si vybíral hodného člověka, k tomu že půjdu, ten že mě pustí. Poznal už jsem jich dosti cestou. Sešli jsme se. „Natrak, natrak“ (zpátky) na mě stále křičeli, já jsem však prohlásil, že jdu „službeno“, tj. služebně, a oni mě bez okolků pustili. Dal jsem se stranou k boudě, doběhl jsem tam, místo kolem boudy nebylo ještě vyčištěno od „Švábů“. Bouda byla obležena zajatci, mačkali se, kupovali ryby. Nejbližší ke

stěně stál komandant naší čety, původem Maďar, který se staral se o fasuňk, dostal přiděly pro všechny a nám je rozděloval. Rozumí se, dostal někdy vynadáno, ale někdy mu také více pro něho zbylo. Povídám mu, „pusť mě, já se podívám“, a přitom mu odtáhnu nohu, šlapal po mé peněženke! Sebral jsem ji a šel spokojeně „domů“ na hřbitov. Tam mi Hušek dal za půlku ryby celý šálek fazolí, po cestě jsem si jich ještě koupil pytlík, byly poměrně laciné, a hned jsem vařil. Napřed ty fazole, když byly měkké, přidal jsem do hrnku kus slané ryby a pak už jsem blaženě jedl. Půlku ryby jsem hned dal Šlajsovi, myslel jsem náhradou za tu čepici. On však, když rybu dojedl, přišel s politikou, že prý by svou čepici potřeboval, jestli jsem si už nějakou koupil. Viděl jsem, kam míří, dal bych mu další rybu bez říkání, ale tak neupřímně na mě jít.... Vrátil jsem mu tedy čepici, poděkoval jsem a nasadil si na hlavu zase svou ohořelou. On si „šajkaču“ dal do rance, a jak jsem později zjistil, stále ji nosil v ranci, do bot ji neupotřebil.

V městečku Struga jsme přespávali na hřbitově po dvě noci. Spalo se nám dobře, byl ohrazený zdí, za zdí hned domy a kostel, byli jsme chráněni od větru. Pak jsme se dali dále na pochod, hned poté, co byli Bulhaři protiútokem Srbů odraženi. Zase jsme šli ve čtyřstupech, jsem si skoro jist, že už jsme nikde nic nefasovali k jídlu. Ráno jsem si vždy nasypal trochu fazolí do šálku, zalil je vodou a šálek jsem tak nesl až do večera. Hezky mi vždy nabobtnaly a večer jsem je měl rychle uvařené doměkka. Nesl jsem si i zbylé ryby, pomalu je jedl a cítil jsem, jak mi ta sůl dělá dobře, dříve jsem kolik neděl musel vše jíst bez soli.

Dny byly krásné, slunce hezky hrálo. Došli jsme k rozsáhlému lesu kaštanovníků. Při odpočinku se lidé ihned rozeběhli po lese, rozhrabávali na zem spadané listy a mezi listům hledali jedlé kaštany. Já jsem nenašel ani jeden. Šikovatel Jakubka měl v chlebníku břitvu, dostala se na ni snad sůl a celá mu zrezavěla. Na tomto místě ji chtěl ji hodit do řeky, zabránil jsem tomu a dostal jsem ji darem. Na další cestě jsem se bavil tím, že jsem ji po mnoho dní během pochodu leštil dřevěným popelem. Prodal jsem ji krásně vyčištěnou jednomu Arnautovi za dva uvařené kukuřičné klasy a čtyři velké ořechy. Na kaštanovníky navázala krajina velkých zimostrázových porostů. Vzpomínal jsem na báby z Uhelného trhu, ty by dělaly věnce!

Jednou jsme se společně s Rubášem vydali dál od našeho stanoviště, doufali jsme, že v zázemí uděláme s našimi posledními kousky majetku lepší kšeft. On měl na prodej barevnou košili, já chtěl udat svou peněženku. Dlouho jsme šli a nakonec objevili jen samotou obklopenou políčkem. Na poli pracovala starší, snad asi padesátiletá žena. Ta ale chudák vyhlížela! Pracovala bosa (v prosinci!), byla špatně a chudobně oblečená. Kus břicha obnažený, sukně nedosahovala do pasu, horní část těla ani nepokryta krátkou vestou, nohy i břicho celé rozpukané od zimy a větru. Prohlížela si košili a vedla nás do svého domku, tam Rubášovi nabídla půlku velkého kukuřičného koláče. Peněženku nepotřebovala. Tolik jsem si tehdy přál, abych tak někdy po válce jí mohl poslat naše české koláče a buchty, ta by koukala!

V Čukusu jsme dostali rozkaz zůstat stát. Dál se nesmělo. Příbývali další a další zajatci a vojáci, všechny stráně do daleka byly obsazeny, na stráních zaplály ohně. S námi to bylo zlé. Všichni jsme už přišli o kapesní nože, až na šikovatele Jakubku, a jedním nožem šlo řezat dříví na oheň špatně. V rokli u potoka jsem našel i s kořeny vyvrácený strom. Dal jsem návrh,

abychom se vydali podle potoka, že jich asi najdeme více. A skutečně, za hodinu jsme měli takových vývratů velikou hromadu. V době dešťů musela hodně stoupnout voda a ta vyrvala vrby a olše i s kořeny. Nelezli jsme už nahoru na stráň, dole v rokli jsme si udělali tábor a založili mohutný oheň, vařili si večeři. Na noc jsem si pod sebe nalámával jehličí se slabými větvičkami a pěkně si ustlal. Střídali jsme se v přikládání, aby nám oheň neuhasl. Když přišla řada na Honala, přiložil jen jednou, pak tvrdě usnul. Jak oheň vyhasínal, stále se k němu přibližoval, ráno jsme vstávali, měli jsme na sobě dvacet centimetrů silný příkrov sněhu, a Honal ležel v popeli a byl celý černý. Znovu jsme rozdělali oheň, uvařili čaj z ostružin, rozkřiklo se, že se bude fasovat mouka.

Tedy honem kupředu k velikému stavení. Bylo plné bosých zajatců. Srbové řekli, kdo má obuv, ať jde dál, jen bosí tam měli zůstat. Já měl v té době boty tři. Dvěma scházely podrážky a opatky, měl jsem je na nohou všelijak svázané, ta třetí bota sice byla také bez podrážky, ale měla skoro celý opatek. Tu jsem si obouval ráno, když jsem viděl, že během dne za pochodu bude převládat pahorkovitá krajina. Z vršku se mi lépe šlo s opatkem, neujíždělo mi to tak, mohl jsem se za opatek zadržet, po rovině jsem obouval ty dvě bez opatku. Připomínám, že jsem nikdy v noci nespál obut, v mokrých botách byla strašná zima. Vždy jsem si přezul suché punčochy vlněné a bylo mi teplo. Za to jsem měl večer i ráno trochu práce punčochy vyprat a usušit. Honal, ten byl bez práce, večer sebou plácl a spal, ráno vstal a hned mohl jít. Nemyl se, v obličejí se mu lámala suchá špína, jiný by to nevydržel, on ale byl silný a zdravý.

Ve větru a vánici

Fasování jsme se nedočkali, domluvili jsme se s naším četařem, aby dal náš fasuňk jednomu mladému hochovi, který šel s námi, a tomu jsme řekli, aby to užil pro sebe. Šli jsme statečně kupředu. Sníh stále padal, už ho bylo 75 cm. Zanedlouho jsme se dostali opět do hor. Tam to hodně foukalo, zvláště v jednom místě, div nás to nesfouklo do propasti. Šli jsme po hřebenu hor. Vpravo i vlevo hluboké rokle. Asi za hodinu jsme přišli do lesa, netrpěli jsme už tolik zimou. K večeru jsme potkávali úplně bosé zajatce, utíkali zpět. Mnoho jich na naši otázku, proč jdou zpět, ani neodpovědělo. Až Češi nám řekli: dopředu se nesmí, srbské strážce nikoho nepustí. Dole na úpatí hor teče velká řeka, nemůže se přes ni, dá se přejít jen po mostě a na něm hlídkují srbské strážce. Radili nám, abychom šli také zpět, že je to marné. Takový kus neschůdné cesty jsme měli za sebou, teď ji máme dělat ještě dvakrát, zpět, a pak zase sem znovu. Zastavili jsme se na místě, zpět jsme nešli!

Vedl po té cestě telefonní drát. Místo porcelánových izolátorů nastrkané kozí, beraní nebo volské rohy. Doufali jsme, že snad telefon funguje, než dojdeme na místo, odkud byli předešlí zajatci vyhnáni, pošlou telefonický rozkaz, aby nás pustili. Chtěli jsme dojít až k mostu. Zatím padla noc, cestu osvětlovalo pár ohňů, zajatci, co se nevrátili, se tam chystali nocovat. K mostu bylo ještě daleko, dozvěděli jsme se od nich. Rozhlíželi jsme se po příhodném místě k nocování, a tu jsme uviděli chlív. Našli jsme v něm místo i pro naši skupinu. Někteří uvnitř měli oheň, také jsme si ho založili. Rubáš ani Jakubka už neměli co do úst, já schraňoval trochu fazolí a poslední dvě porce ryby. Jakubka měl větší kotlík, půjčil mi ho a já ze všeho uvařil, na tři díly rozdělil a společně jsme se najedli. Ve chlívě by se dal kouř krájet, štípal do očí, dal jsem si přes oči ručník a ulehli jsme k odpočinku, ne však na dlouho.

Přišla četa Srbů. Křičeli: všechno ven! Zdvihami jsme se. Srbové dusili ohně. Lidé nařikali, že venku bez ohně zmrznou. Všechno bylo zapadlé sněhem do metrové výšky. Neviděl jsem nic, měl jsem oči podrážděné kouřem. Navrhl jsem Jakubkovi, zda by s komandantem té čety v klidu nepromluvil. Čekali jsme, až všechno vyšlo. Šli jsme pak k podporučíkovi. Ten nás vyslechl a řekl: vidit černo! To znamená: uvidíme! Čekali jsme dlouho, pak nám Čechům dovolil, že můžeme vevnitř zůstat, pokud nebudeme dělat oheň. Šli jsme si tedy znovu lehnout. Také jiní se postupně mohli vracet. Spali jsme tam dvě noci. Ve dne, když jsem musel jít ven, byl jsem úplně oslepen od sněhu.

Teprve třetí den jsme mohli pokračovat v naší strastiplné cestě. Celý ten čas v chlévě jsem měl mokré ručník uvázaný přes oči. Trochu se mi to zlepšilo. Tak jsem šel vždy za někým a díval jsem se mu na nohy, abych viděl, kam mám šlápnout. Hned po ránu jsme se museli brodit vodou. Ihned nám to na nohách mrzlo. Také často jsem se musel zastavit a dřevem zašpičatělým jsem si vyšťuchoval z bot sněh, který se mi tam nacpal a utvrdl tak, že jsem nemohl jít. Cestou jsme viděli zmrzlé a polozmrzlé ležet na zemi. Přes nebezpečná místa mě převáděl Rubáš, abych se nezřítíl do propasti. Všechno mi na zemi splývalo, neviděl jsem, kde mám stoupnout. Začala se cesta snižovat, kus velice příkře, zůstal jsem s Rubášem hodně vzadu, nestačil jsem druhým. Potkali jsme srbského vojáka, měl pěkný bochníček chleba na prodej, srdce se na něj smálo. Rubáš se ho začal vyptávat, co za něj chce, pak s ním dlouho smlouval. Myslel jsem, že peníze nemá, že jen tak mluví, ale on pak z kapsy vyndal asi tři dináry stříbrné a chleba koupil. Srbák mu půjčil nůž, on chléb přepůlil a polovici mi dával. Nechtěl jsem nic vzít, ale on nutil, musel jsem přijmout. Ani když čtvrtku jsem odlomil a jemu vrátil, nechtěl. On mně dal ten chleba proto, že jsem se s nimi rozdělil o poslední fazole a kousky ryby.

Sestup do údolí u Elbasánu

Konečně jsme sešli dolů k řece a po mostě mohli bez překážek přejít na druhou stranu. Stráž už tam nebyla. Pak to šlo po rovině, já už lépe viděl, zvláště proto, že dole nebyl žádný sníh. Spatřili jsme pole s tabákem, naši zajatci tam už paběrovali. Ještě velice dobrý tabák si přinesli. My s Rubášem jsme šli dál. Dohonili jsme cestou Biňovce, měl na hlavě koženou aviatickou čepici, klacek v ruce a s námahou a bídě se vlekl. Tam jsme s ním mluvili naposled, říkal, že dál nepůjde, že se přihlásí do nemocnice v Elbasánu. Přibližovali jsme se k městu, viděli jsme palmy a pomerančovničky i s pomeranči na stromech, upozorňoval jsem Rubáše, ten to neznal. Já jsem měl možnost žít na teplém mořském pobřeží v Dubrovniku a Dalmácii. Ve městě nás nahnali do veliké kůlny, bylo tam už nacpáno plno lidí. Ač tam taková zima nebyla, někteří začali lámat olivové stromy, a obyvatelé, místo, aby tomu zabráňovali, šli a káceli sami stromy celou noc, a tahali je hned domů, aby jim je zajatci nevzali. Celou noc se ozývaly rány sekerou, a do rána byly spousty krásných olivovníků pokáceny.

Druhý den jsem našel Srba-obchodníka, který mi byl ochoten za papírový peníz něco prodat, ale počítal ten desetidinár jako pět dinárů stříbrných. Dal mi nějaké drobné zpět, koupil jsem si kukuřičnou mouku. Pak jsme se my čtyři, Jakubka, Rubáš, já a ten mladý hoch, kterému jsme postoupili svou polévkovou lžící mouky v Čukuse, ubytovali venku za tureckou vilkou

v zahradě. Upravili jsme si ke spaní takový kout mezi zadní stěnou vilky a dvěma zdmi plotu. Na plechu nad ohništěm jsem pekl kukuřičné placky zadělané vodou. Chutnaly mi jako dort. Vzpomínal jsem na Čačak, tenkrát mi ta placka připadala nedobrá a hořká, ač byla pěkně upečená. Zde mi sládl v ústech, třeba byla spálená. Přišel na nás s protesty majitel té vilky, něco mluvil a házel rukama, my také tak, více rukama jsme mu ukazovali, že dáme pozor, že mu jeho majetek nezapálíme. Tak nás nakonec nechal na pokoji.

Druhý den ráno jsme se sešli ve velkém počtu u jedné mešity, měli jsme fasovat chleba. Seděl jsem u vrat, která vedla do zahrady, dál v zahradě byl malý domek. Sluníčko svítilo, těšili jsme se na chleba. K vratům přišel zajatec, zatloukl a čekal. Za delší dobu vyšla dívka asi desetiletá, on ukazoval na svá ústa, říkal: „buk“ a zaprosil, sepnul ruce. Dívka se beze slova otočila, vrátka do zahrady za sebou zase zavřela. Zajatec chvíli čekal, ale pak se sebral a odešel pryč. Myslel, že se dívka nevrátí a on už nic nedostane. Pak ale dívka přece jen vyšla, myslela, že ten prosící jsem já, a dala mi kus studené vařené kaše připravené snad z krupek. Ty jejich mlynářské výrobky vesměs vypadají jako šrot, ale ne tak pravidelně mletý jako u nás. Kaše byla chutná, řekl jsem jí: „Alejkum sálem!“ Ona mi odpověděla: „Sálem alejkum!“

Konečně jsme se dočkali chleba. Každý jsme dostali celý kilový bochníček. Byl to pro nás veliký svátek. Dlouho však ten svátek netrval, za půl hodiny neměl nikdo už ani drobeček. V Elbasánu jsme byli tři dni. Pak jsme se dali na další cestu již s radostí, že jsme v teplém kraji blízko moře, že alespoň nebudeme trpět zimou. A na to konto jsme zase prodávali prádlo a věci, o kterých jsme se domnívali, že můžeme bez nich býti. Někteří vojáci měli místo blůz „Waffenrock“, tedy svou parádní blůzu. Viděl jsem, jak si ji jedna Arnautka zkoušela, zda jí dobře „padne“. Museli jsme se smát. Nedočkali jsme se výsledku, zda a jak prodávající pochodil. Chtěl jsem prodat prádlo, podařilo se mi vyměnit za jídlo košili, ale spodky jsem nemohl udat. Prodával jsem už delší čas kousek po kousku, výsledek byl ale ubohý. Arnauti stáli na cestách, po nichž jsme přicházeli, zahradního turka v rukou, za košili uřízl pouze kus turka, asi tak veliký, jako se teď za 50 halěrů prodává řízek melounu. Mnozí z nás už neměli nic, co by směnili, ani tu košili. Čekali, až ten, co jedl turka, zahodí tvrdou kůru, zvedli ji a hladově hryzli. Sehnali jsme koňskou scíplotinu a po večerech jsme si vařili kuláš.

Krajina byla kopcovitá, cesta neschůdná a rozkopaná, protože Albánci zrovna stavěli silnici z Elbasánu do Tirany. Nenacházeli jsme ani pořádného místa k nocování. Nalámal jsem si vždy špičky větviček, na těch jsem si ustlal. Dříví jsme měli málo, ponejvíce vykopané trní z míst, kudy byla plánována trasa nové silnice. Do rána byl opět silný mráz, mnoho lidí v noci zmrzlo, mnoho se jich nemohlo ráno postavit na nohy. My jsme se zimou probudili a vařili na posilněnou zase kuláš. Přišli k nám albánští dělníci a dívali se na naše vaření. Zanedlouho se k nám dopotácel polozmrzlý zajatec, Čech, Albánci ho zpozorovali. Smílovali se nad ním, hned udělali velký oheň, vzali ho dva pod pažďemi, drželi ho ve stoje u ohně a otáčeli s ním, aby se ohřál. Pak ho posadili na zem k ohni, jeden vyndal z balíčku hezký kus kukuřičného chleba (asi to bylo jeho celodenní jídlo, daleko široko nebyla žádná obec či stavení, kde by se dělníci mohli stravovat) a podal ho zajatci. Ten spokojeně jedl, Albánci ale zase se dívali na nás. My jsme pospíchali, abychom byli hotovi, než bude dán rozkaz k pochodu. Chtěl jsem tomu zajatci dát trochu teplého guláše, otočím se po něm, a on už byl pryč. Také Albánci ho

hledali. Asi mu bylo teplo a najeden šel dál, ani jsme toho žádný nezpozoroval. Měl svým dobrodincům aspoň ještě poděkovat.

Nasyceni a plni radosti z toho, že i mezi Albánci jsou dobří lidé, veseleji se nám to pak šlo. Stále jsme šli většinou shora dolů do údolí, cesta byla již o dosti lepší. Do večera jsme ušli veliký lán světa a zastavili jsme se na pokraji pralesa. Na zemi se válela velká spousta shnilých spadlých kmenů. Tamní lidé, jak jsme zjistili, berou na topení raději syrové dříví než suché. I Srbové. Utábořili jsme se, oheň jsme měli, ale k vaření už nic, jen čaj z ostružin. Druhý den ráno byla cesta opět neschůdná. Přes kořeny, výmoly, skály a zas rokle, brzo jsem zůstal vzadu a už jsem našich nedohonil.

Asi ve čtyři hodiny odpoledne jsem došel k řece. Předtím při odpočinku jsem si nevšiml, sedl jsem si k opuštěnému ohništi, deku jsem měl svinutou křížem přes sebe, a ta mi přišla do žhavých uhlíků. Ucítil jsem zápach, ale už bylo pozdě. Deku jsem měl propálenou, dvě díry asi pět centimetrů v průměru. Na břehu jsem se posadil, pozoroval jsem, jak zajatci řeku přecházejí. Řeka mívala kdysi dřevěný most, ten byl úplně pobořen, z vody trčely jen nepatrné zbytky pilířů. V tom místě byla řeka nejužší, avšak nejhlubší. V místě, kde se Albánci brodili, byla řeka velice široká. Nemohl jsem se rozhodnout, co mám dělat. Čekat do rána, abych na noc nebyl mokrá, a ráno hned vlézt do řeky a zkusit se zahřát pochodem, nebo jít teď na noc do vody? Někteří přecházeli oblečení, druzí nahatí, oblek na hlavě. Voda se dala přejít v příznivém případě po pás. Někteří upadli, byli celí zmáčení, ti, kteří přitom nesli na hlavě oblek, museli ho chytat v proudu, oblek byl také celý umáčen. Bylo těžko se nějak rozumně rozhodnout. Kdybych našel moji partu, bylo by to dobré, při ohni bych se ohřál. Ale cizí u svého ohně ohřát nenechali.

Vtom jel přes řeku Albánec na koni. Dával jsem bedlivě pozor, kudy pojede, řekl jsem si, ten to jistě zná, kde je mělko. Zapamatoval jsem si direktivu, na protějším břehu strom, k tomu tedy musím rovně. Svlékl jsem se, upevnil si své svršky na záda a kolem krku, aby mi nic nevypadlo, a pustil jsem se přes řeku. Voda byla ledová, začátek prosince, asi 5. prosince 1915. Báł jsem se, že mě vezmou do nohou křeče a bez pomoci budu ztracen. Byl jsem už po pás ve vodě. Klapal jsem zuby. Voda byla ledová a čistá, ale zůstat stát jsem nesměl. Proud pod nohama podemílal písek a kamení na dně a člověk klesal stále níže. Místy jsem klesl více do hloubky, ač jsem stále udržoval směr dle stromu na protějším břehu. Když jsem byl asi v polovici, už jsem nohy ani necítil. Pomalu mi to ubývalo. Dojdu? Myslel jsem, dojde-li, snad padnu na břehu vysílením. Tam se o mé hadry ostatní rozdělí, mě tam asi nechají zmrznout. Cítil jsem to tak, jako by ta půlka těla, co byla ve vodě, nebyla moje, jako nějaká bedna, od které se nemohu odpoutat. Konečně byl jsem jen po kolena ve vodě, šlo to teď rychleji. Konečně venku.

Rychle se oblékám. Na mokré tělo fouká studený vítr. Dobře jsem došel, neupadl jsem. Byl jsem rád, že jsem nešel oblečen. Suché šatstvo přece jen trochu hrálo. Když jsem stál zase hotov s rancem a dekou napakován, otočil jsem se na druhý břeh. Už jsem ho však sotva rozeznal, byla tma, na takovou dálku sotva bylo něco vidět. S chutí jsem vykročil. Ohně ještě nikde. U cesty stála chalupa se zahrádkou. Zahrádka zcela zaplavená bahnem po velké vodě. Tu a tam vykukovala z bahna cibulová, ještě zelená nať. Vlezl jsem do zahrádky a asi pět

cibulek s natí jsem vytáhl. Byla to moje snídaně, oběd a večeře! Na to jsem se napil, ale po napití mi byla ještě větší zima. Rozhodl jsem se, že půjdu třeba celou noc, abych nezmrzl. Už jen pohybem jsem se mohl zahřát a ztuhlé údy rozhybat. Cesta se lepšila, šlo to stále rovinou. Tak jsem šel asi do 11 hodin v noci, kdy jsem spatřil hodně ohňů. Před půlnocí jsem se k nim dovlekl. Hledal jsem naši partu. Nohy ale už jsem necítil. Slyšel jsem mluvit česky, lehl jsem si k nim. Nevychodili mě, oheň však neměli. Tak jsem ležel až do rána. Bylo to na lukách před Tiranou 6. prosince 1915.

Z Tirany přes Drač do Kavaji

Měl jsem ráno po té večerní koupeli velký hlad, do města se však nesmělo. Svlékl jsem vlněný svetr, že ho dám za jídlo. Lidé z Tirany se k nám vydali na louku před městem, vycítili možnost si přivydělat. Prodávali kukuřičné koláče, které pekli z kukuřičné mouky rozdělané pouze vodou, vzniklé řídké těsto nalili na mělkou kulatou formu a placku upekli v peci. Již dříve v Elbasánu děti takové formy s těstem nosily k pekařům k upečení. Prodal jsem za 40 krejcarů (80 para) svůj svetr, ten koláč stál 60 para. 20 para mi zbylo. Trochu jsem se nasýtil, pak jsem zase hledal naši partu. Na louce už byly tisíce lidí, ale přece jsme se nakonec sešli. Vyprávěli, že přes noc byli ve mlýně, měli od majitele dovoleno vyčistit mlýn a tu trochu mouky, kterou smetli, si směli vzít. Vařili si „kačamak“, kaši z mouky a vody, také mi trochu dali. Bylo v ní ale mnoho písku, který nám potom dlouho skřípal v zubech. Slyšeli jsme prudkou dělostřeleckou střelbu, to už rakouská flota bombardovala v Drači přístav. Při tom potopila lodě s moukou, která byla určena také pro nás, a ty lodě nás měly odvézt do Itálie. Nám to mnoho uškodilo, nefasovali jsme už nic k jídlu, a asi o deset dnů déle jsme museli za hrozných poměrů pochodovat až do Valony. Tisíce a tisíce lidí to zaplatily životem.

Při hledání nějaké potravy na lukách jsme také uslyšeli a poté objevili želvy, vydávají zvuk jako zelený luční koník. Šli jsme po hlase a našli jsme jich asi půl tuctu. Hned jsme kuchali a vařili z nich kuláš. Měly v sobě každá až 16 vajíček. Nejhorší bylo, že jedním nožem šlo kuchání pomalu, museli jsme je rozřezávat a po kouskách vytahovat z krunýře. Zase pro naše hladové žaludky hody! Pak se někteří pokoušeli dostat přes řeku do města. Šel jsem na most, na cestě jsem potkal naši partu bez šikovatele, vraceli mne, že stráž nechce nikoho pustit. Radili jsme se, nakonec jsme se postavili do dvojstupu a já šel v čele. Na mostě jsem hlásil srbské stráž, že jdeme služebně. Viděl saniteráky s červeným křížem na rukávech, pustil nás. Za mostem asi 40 - 50 kroků byla už brána do města. Z brány jsme viděli vycházet srbského kapitána. Upozornil jsem naše, že budu komandovat: „vpravo hled“. Přestali se hned smát, že jsme stráž přelstili, při míjení kapitána jsem štram komandoval a salutoval, hoši udělali „vpravo hled“. Čekal jsem, že nás důstojník zastaví a bude se ptát, kam jdeme. Rychle jsem se připravoval, co mu řeknu. On ale šel dál svou cestou. My se v městě za rohem „rozešli“. Za těch posledních 20 para jsem si koupil čevapčiči upečené na rožni. Bylo chutné, vytvarované z mletého masa jako šišky, jimiž se u nás vykrmují husy. Prohlížel jsem si město, tu a tam jsem zaprosil. Nedostal jsem však nic než hlavičku česneku.

Pak jsme se na lukách před Tiranou ještě jednou vyspali a druhý den jsme nastoupili už přes město další pochod k Drači. Zase jsme šli ve čtyřstupech, naše četa šla poslední. Na konci města byl pekař, prodával chleba, vyžebbral jsem si kousek. Chutnal skoro tak, jako tmavý

chleba od našich pekařů. Po celodenním pochodu jsme se zastavili blízko lesa, u lesa byla postavena bouda pro ovce a kozy, jen kukuřičnou slámou krytá. Večer začalo pršet, tak jsme si hned zalezli pod střechu. Upravovali jsme si místo ke spaní, rozdělali oheň, když tu se náhle objevil rozezlený Arnaut se sekerou, oheň nám uhasil. Nás pak za mávání sekerou a s velkým křikem vyhnal. Šli jsme tedy o kousek dál, lehli jsme si na pokraji lesa. Chtěli jsme jít na dříví, ale někdo z našich řekl: „Dříví máme kolem dost, jen počkejte, až Arnaut odtáhne“. Přitom ukazoval na ohradu pro ovce, která se táhla od boudy až k nám. Byla složena ze silných holí zapíchaných v zemi, nahoře houžvemi svázaných k sobě. Dala se velice snadno rozebrat. Arnaut odešel, chalupu měl daleko na vršku, z chalupy do místa, co teď jsme byli my, nic nemohl vidět. Mimo toho si každý z nás nechal po ruce pádný obušek, kdyby na nás v noci přišel, je nás přece osm, budeme se bránit. Celou ohradu jsme rozebrali, vesele jsme si topili, ani jsme to do rána všechno nespálili. Ten měl asi radost, když to uviděl.

Do rána přestalo pršet, pěkně zase svítilo sluníčko. Šel jsem se k potůčku umýt. Jak jsem se nad vodu nahnul, viděl jsem ve vodě jako v zrcadle chlapa, že jsem se ulekl. Otočím se, kdo za mnou stojí, byl jsem tam sám. Podívám se znovu, ale poznat jsem se nemohl. To tedy jsem byl já! Vzpomínal jsem, jak jsem litoval v duchu ty druhé a odhadoval, jak asi daleko se ještě povlečou, než padnou! Sám jsem se nikde neviděl, zrcátko jsem neměl, a teď jsem se náhodou spatřil, jak daleko ubozeji vypadám než ostatní! Cesta dosud trvala asi sedm týdnů, toto se stalo asi 8. prosince 1915, celých 7 neděl jsem se neholil, byl jsem zarostlý, hubený, na hlavě tu směšnou trosku čepice – zkrátka dlouho jsem se prohlížel, než jsem uvěřil, že jsem to skutečně já! Přišli i ostatní se mýt, upozorňoval jsem je na zrcadlo a řekl jsem jim, jak jsem zklamán, že jsem se měl za silnějšího, než jak teď vidím tu ruinu člověka.

Na další pouti jsme došli do městečka před Dračí, kde jsem prodal svou deku za 5 stříbrných dinárů srbskému vojákovvi. V městečku jsem na ulici koupil u pojízdného krámků teplou rýžovou kaši, kterou jsem hned snědl. Pak jsem stál u krámků a chtěl koupit mouku-šrot. Při čekání, až na mě dojde řada, uslyšel jsem zakvíknutí husí. Hejno husí se náhle rozeběhlo, lidé se otočili, nikdo však si pořádně nevšiml, proč ty poděšené zvuky. To totiž jeden Čech nepozorovaně uchopil husu za krk, zmačkl a schoval pod plášť. Sešel jsem se s naší partou a šli jsme za ním. Odbočili jsme cestou doleva, do Drače nikdo nesměl. Byl jsem tím dosti zklamán, měl jsem do Drače dva dopisy pro konzula Václava Lejhance, chystal jsem se, že ho „pumpnu“ o nějaké staré boty. Moje jsem denně znovu a znovu svazoval dohromady, bylo to přece jen lepší, než jít bos v trní a kamení.

Za městečkem sundal Čech svůj z pytle vyrobený ranec ze zad a husu si do něho strčil. Patřil k partě o pěti lidech. Jmenovali se mezi sebou: „Franto“, „Pepíku“, a jednomu říkali „Fiala“. Šli jsme teď vysoko po stráni, vlevo hluboké údolí a dál za ním zase stráň, již zalesněná. Lesem šla nahoru cesta a vysoko na vrchu, kde les končil, byla stavení. Dole pod lesem se rozprostírala malá rovinka, tu a tam chumáč křoví, a páslo se tam asi stohlavé stádo ovcí a koz. Na poraženém kmeni seděli a své ovce a kozy pásli dva chlapci asi desetiletí. Pod jejich nohama se táhla strž, kam jsme my z naší stráně dobře viděli, oni ale ne. Seděli jsme a odpočívali. Hoši se dívali na nás, na to podivné nekonečné procesí zajatců. Na svoje stádo úplně zapomněli. Strží se ke stádu plížil Pepík. Pozorovali jsme se zájmem, jak jeho pokus skončí. Stádo se stále popásalo, dál a dál od hochů. Pepík k němu došel, stádo před ním

prchalo. Dalo se cestou lesem vzhůru. Pepík najednou vyrazil a na samém kraji stáda chytl kozu, klekl na ni, koza už jen zakvikla pod jeho nožem. Svlékl plášť, kozu zabalil a hodil si ji na rameno. Šel rovnou směrem k hochům. Jeho kamarádi na něj hvízdali a rukou nenápadně upozorňovali na hochy. Pak už uviděl on hochy stejně jako hoši jeho, hoši vstali, on se ale rychle uhnul do strže, k hochům nedošel. Ve strži pod místem, kde hoši seděli, kozu obratně vyvrhnul, nohy a hlavu odřezal a vše strčil do pytle. Zdařilo se mu to dobře. Ti si večer dají do nosu, mysleli jsme si!

Ten samý den před večerem jsme uviděli moře! Sešli jsme dolů z vrchů, hledali místo k přespání. Zapálili jsme oheň, vařili kačamak. Ten s tou husou viděl u našeho šikovatele větší kotýlek, vypůjčil si ho na vaření. Sliboval, že se s ním o jídlo rozdělí. Při odevzdávání kotlíku mu ale dal jen půlku husích jater. Šikovatel čekal aspoň stehno. Večer k nám přiběhl pěkný pes. Lákali jsme ho a drželi, že ho zabijeme a budeme mít hody. Někdo ho volal, pes se cukal a ohlížel, my neměli odvahu ho zabít, snad až se více setmí. Majitel psa byl nablízku, věděl, že pes je dole u nás, šel sám dolů, tak jsme psa nakonec pustili. Na vrchu nad námi jsme viděli větší statek, kolem statku krávy a krocani. Někteří se pokoušeli už ve dne chytit krocana, ale majitel je odehnal a krocany zahnal do dvora. Navečeřeli jsme se kačamaku a odešli jsme dál spát, byly tam kupky sena a více dříví, totiž trní, napíchaného kolem políček či luk. Seno jsme ustlali pod sebe, přikládali do ohně a klidně spali. Ráno jsme šli kolem místa, kde ta „parta husa-koza“ večer vařila. Kolem ohniště rozházeno jak po skvělé bohaté hostině plno kostí. Nedaleko na balvanu u cesty seděl mladý Prušák s piklhaubnou, na kolenou držel celou kravskou hlavu staženou z kůže. Na naši otázku odpověděl, že ji dostal od těch, co tu večer vařili, pomáhal jim v noci stahovat krávu. Teď prý čeká na kamaráda. Poradili jsme mu, aby hlavu schoval do pláště a koukal jít dál. Jinak až Arnaut pozná, že mu schází kráva, půjde ji hledat a jeho zabije. Nechtěl nám věřit, ale řekli jsme mu, že v těchto krajích má větší cenu kráva než pět prušáckých životů. V tom českém „kvintetu“ byli asi dva řezníci, jednomu dokonce koukalo z batohu topůrko od sekery. V jediném dni ukořistili husu, kozu a krávu.

V městečku Kavaja jsem si v krámech prohlížel vystavené kozí maso, a tu mě někdo zatahá za rukáv. Byl to zajatec -Slovák, ptal se mě, chci-li koupit maso. Řekl mi: já mám maso, nemám ale peníze na sůl, dej mi 50 para, já ti dám na oplátku maso. Vyhověl jsem mu, dal mi masa aspoň kilo. Bylo také z té samé krávy. Koupil jsem si sůl a dal se pak do vaření. Zavařil jsem do polévky šrot, trochu mi ho zbylo, byla ta polévka skoro jako krupicová. Ani nedovedu popsat, jak mi chutnala.

V arumenské vesnici

Druhý den jsme ještě naposled a po dlouhé době vyfasovali od Srbů každý asi tři polévkové lžíce mouky. Na celý týden putování do Valony to bylo hrozně málo. Těšili jsme se, že aspoň půjdeme po rovině a u moře, že nebudeme trpět zimou. Ale ono to bylo zase jinak hrozné. Tři dni jsme se brodili bahnem a vodou. Přitom voda byla chůzí zkalená, často jsme zapadli po pás do hloubky. Daleko široko se táhla nížina, celá byla zatopená vodou. Do večera jsme byli zamazaní až na hlavu na prst tlustě bahnem. Konečně jsme vystoupali na trochu vyšší terén, který už nebyl zatopen. Na té vyvýšenině se rozkládala vesnice, nám se dál nechtělo, viděli jsme zase jen zátoku.

Odbočili jsme stranou do vesnice, já měl na prodej své spodky, Rubáš portmonku. Vesnice i lidé v ní žijící byli velmi podivní. Ženské a dívky měly na čele vytetovány křížky, my jsme nikomu nerozuměli, tak jsme jen posunky mluvili. Celá vesnice i kostelík byl z prutů jako nůše upleten, střechy těch stavení byly zrobeny z kukuřičné slámy. Do vnitřku těch „domů“ bylo „zdi“ viděti. Domy byly asi 20 kroků dlouhé a 6 kroků široké, uvnitř v polovici místnost přepažená asi metr vysokým plůtkem, na jedné straně plůtku žili lidé, na druhé dobytek. Slepice užívaly celého domu, snadno přes plot přelítly. Nabízel jsem své spodky, všude jsem však byl odmítnut. Až jedna babka spodky si dlouho prohlížela, dívala se na mě a kynula mi, abych šel s ní. Na konci vesnice měla malou chalupu, celou omazanou blátem. Musel jsem čekat opodál domu. Přišla ke mně mladá žena se dvěma dětmi. Pokukovala po mně, jedno dítě chovala na klíně, bylo asi roční, druhé se batolilo po zemi. Stará vyšla ven a dala mi cibuli s natí a kousek studené kaše. Sama zašla zase do chalupy. Já jsem kaši i cibuli snědl dříve, než se stará vrátila. Mezitím mladá zpozorovala na mé ruce Falantův snubní prsten, ukazovala mi nejdříve na prsten, pak na své děti. Rozuměl jsem z posunků, že dle prstenu pochopila, že jsem ženat, že se mě ptá, kolik mám dětí. Ukazoval jsem na prstech, že dvě, a potom zase rukou, jak jsou velké. Lhal jsem, ale co to bylo platné, byla to politika. Stará vyšla s dřevěnou miskou plnou šrotu – to byla jejich mouka. Byl jí po přesypání plný šálek. Děkoval jsem, mladá staré hned vyprávěla, asi jak jsem tu cibuli s kaší rychle snědl a také, že mám dvě děti. Stará zas mi ukazovala, abych počkal, přinesla mi ještě kus kaše. To za to lhaní.

Rubáš zatím vyjednával u druhého domku se starším mužem, tomu se jeho peněženka velice líbila, ale dával za ni jen dva kukuřičné klasy. Rubáš chtěl více. Přistoupil jsem k nim, dal jsem se s ním sám do vyjednávání. Teprve teď se chlap rozhovořil čistou srbštinou, prve nás nechal zbytečně se namáhat. Vyprávěl, že letos mají velkou bídu, že už třikrát seli kukuřici a povodeň jim to zaplavila a všechnu setbu zničila. Že to lidé dlouho nepamatují, aby byl tak špatný rok. Už v Elbasánu mi říkal Srb, který mi vyměnil desetidinář, že tolik sněhu tam nenapadlo už 18 років. Tady ty povodně taky asi na nás čekaly, až tudy půjdeme. Za peněženku nakonec Rubáš dostal ještě jeden klas navíc.

Našli jsme si kus strniště a vařili si večeři. Přišla k nám dvě asi patnáctiletá děvčata, jedna měla plnou zástěru soli. Rubáš uviděl sůl, dával jim mýdlo, ony záporně kývaly hlavou. Rubáš chtěl mýdlo zase schovat, já mu ho vzal a vysvětlil, to ony přisvědčují, a podal jsem mýdlo děvčeti. Rubáš chtěl nastavit ruku na tu sůl, já hned nastavil jeho čepici. On zprvu odporoval, ale dal se přemluvit. Oba jsme čekali, že mu to děvče trochu soli do čepice usype, ale ta mu ji dala všechnu. To jsme si pak jídlo osolili, měl jí vrchovatou čepici. Dle všeho tam byla sůl laciná, moře bylo blízko. Ráno, když jsme vstávali, pochopili jsme, že jsme udělali velkou chybu, že jsme ze sebe večer nesmyli bahno. Při ohni do rána na nás uschlo, kalhoty jsme měli jako naškrobené, sotva se nám v kolenou ohýbaly. Dlouho to však netrvalo, museli jsme znovu do vody a bahna, „škrob“ tedy povolil. Zase celý den ve vodě a bahně, před večerem jsme došli k řece Škumba. Ta byla hluboká, museli nás převážet na lodi, byla to veliká nákladní hranatá loď, jako jsou v Praze na písek. Vešlo se nás na palubu asi 60, přístavní můstek tam žádný nebyl. Loď zůstala stát kousek dál od břehu, my opět museli až po pás do vody, vytáhli nás na palubu a převezli. Na druhém břehu už to bylo lepší. Vjeli s lodí ke břehu, až narazili na dno. My jsme seskákali do vody, lodi se ulehčilo a již prázdná

se zdvihla ze dna. Při převozu jsem se sešel s jedním Chorvatem, s nímž jsem se seznámil ve Valjevu. Byl velice svěží a tlustý, vyprávěl, že celou cestu jde sám, daleko od cest, co my jdeme, každý den dostane jíst, pít, i dobře spí. Že hladu ještě neměl. Že by byl k nám nepřišel, ale nikde není most ani přívoz. Zase že půjde stranou, že tady při tolika tisících lidech by nic k jídlu nedostal.

Na večer jsme bahno smyli, nedaleko vesnice zapálili oheň. Stále hladoví, mysleli jsme jen na jídlo. Umiňoval jsem si ten den, co jsem dostal za své spodky kaši a šrot, že si večer uvařím jen polévku, že budu šetřit a že tak musím vydržet se skromnými zásobami tři dny. Bylo více než jisto, že už více fasovat nebudeme, ale večer, když jsem si polévku uvařil a osolil, nezdržel jsem se, a vařil jsem znovu, k tomu hustý kačamak. Pak jsem dal trochu Rubášovi a neměl jsem zase nic. A naděje do příštích dnů žádná. Po cestě přibývalo mrtvol, pro nás už všední věc, ale řekl jsem si, tady bych nechtěl padnout, snad někde dál, kde bude přívětivější krajina.

Za zlatý prsten kůzlečí maso

Úspěch, co měli ti s tou kozou, se nedal zapomenout. Hlad nás nutil k tomu, že jsme se umluvili, že společně něco musíme podniknout, dokud máme ještě trochu síly. Ve vesnici jsme viděli krocany, husy, slepice, ovce, chtěli jsme se v noci odvážit krádeže. Byli jsme za vsí schováni mimo cestu, čekali jsme na příchod noci. Byli jsme domluveni, že musíme mít nějaké zbraně, tedy v našem případě připadala v úvahu hůl. Každý jsme si pořádnou opatřili. Já si to představoval tak, že ji budu potřebovat na ubití kozy či jiného zvířete, ale někdo z našich řekl, že na lidi, abychom se mohli bránit, kdyby se nám věc nepodařila a vesničané se probudili. V noci jsme pak táhli zahradami k vesnici. Srdce mi prudce tlouklo, umiňoval jsem si, že dám pozor, abych někoho nezabil. Přál jsem si, raději aby se nám to povedlo bez srážky s lidmi. Zůstali jsme stát, dva šli kupředu na zvědy. Slyšeli jsme husy, pak se ti dva vrátili, že tam není možno se přiblížit, že ta havěť dělá hrozný rámus. Na druhé straně za potokem byla ohrada, a v ní kůň, šiml bez ohlávky. Šli jsme tedy na koně. Nechali mě u potoka hlídat. Svítíl měsíček, viděl jsem jejich marnou námahu. Nemohli se k němu přiblížit, vždycky jim utekl. Nepodařilo se to. Byl jsem skoro rád. Byl bych litoval majitele koně, až by ho našel ráno zabitého, s vyřezaným masem. Neuměli jsme to. Vrátili jsme se s nepořízenou.

Ráno jsme ťapali dál. A zase bahnem. Z levé strany od východu se k nám blížila srbská jízda. Ptal jsem se, odkud jedou, říkali mi, že z Elbasánu, vede prý tam odtamtud krásná cesta. My dělali veliké kolo, ovšem náš cíl byl zprvu Drač. Kdybychom byli šli tou cestou, co jízda, už jsme mohli dávno býti ve Valoně. Dál jsme došli k řece Semen, tam nás po četách zase převáželi. Já jsem radil, abychom se pokusili vpašovat se do čety, která se právě převážela, abychom nemuseli čekat. Před řekou se vždy nahromadilo mnoho lidí, naděje na jídlo byla vždy tam, kde bylo lidí méně, a mohli jsme se rozběhnout do okolí. Tu noc jsme přečkali na poli v kukuřičné slámě, až ráno nás z ní majitel vyhnal. Došli jsme pak do Fieri (Fier), a tam nás čekala pastva pro oči! Městečko bylo plné italských vojáků, chodili po ulicích a krámech a kupovali pochoutky, které jsme si už ani nepamatovali. Na pultících krámků bylo vyloženo plno krásných porcí pečení různého druhu jako v pohádce: krocani, husy, kuřata, skopové. Peníze však nebyly. Měl jsem prsten. Co dělat? Šel jsem k zlatníkovi, prsten jsem prodal. Dal

mi za něj čtyři dináry. Koupil jsem si kůzlečí maso a dva velké kukuřičné koláče. Zbyl mi ještě malý stříbrný peníz. Zas jsem se najedl. Těšil jsem se na maso, že si ho uvařím. Vařil jsem večer, pojedl, zbyla mi ještě celá kýtka a kus masa na druhý den.

Do italského zajetí

Z Fieri jsme po celodenním pochodu došli k řece Vojuse (Vjosë). Byla hluboká, převoz obstarávali italští vojáci. Nad řekou na vysokém břehu stála řada italských stráží, nikdo ze zajatců nesměl dolů k vodě. Naše trojice Jakubka, Rubáš a já jsme však chtěli, než usedneme na břeh, smýti bahno alespoň z kalhot. Ukazoval jsem italskému vojákově své zabahněné kalhoty, rukou pak na vodu a pokusil se o dvě italská slova: „akva, lavábo!“ (voda, umýt). Voják nás tedy pustil dolů k vodě. Sundali jsme zbytky bot, vymyli boty od bahna. Vlezli jsme pak po kolena do vody a smývali bahno z kalhot. Nikdo si nás teď nevšímal. Radil jsem, že by bylo dobře, abychom se dali co nejdříve převézt na druhou stranu. Jakubka říkal, máme dost času. Taliáni mají jistě hodně zásob, tak nám u nich zle nebude. Rance jsme měli u sebe, jen Jakubka si nechal ranec nahoře na kopci u kamarádů. Já jsem vyšel z vody a stále se šoulal blíž a blíž k přívozu. Šlo to štram povojensky. U vody dole byl nástup, přesně to odpočítali, pak po fošně pouštěli na loď-prám. Byl uvázán na laně, lana ukotvená na obou březích. Stál jsem už docela blízko. Tři boty, svázané tkaničkami, měl jsem přehozené přes ruku. Kalhoty oprané a vyždímané, bez spodků, ale vespod dlouhé suché vlněné punčochy. Za mnou stál šikovatel s Rubášem. Prám se naplnil. Italský seržant, který řídil nalodění, všiml si mého toužebného pohledu a křikl na mě: „avanti!“ Nemusel mi to říkat dvakrát. Hop a skok a už jsem po fošně běžel na prám. Ohlédl jsem se, volám na Rubáše, na Jakubku. Rubáš byl už v půli fošny. Šikovatel ho přemlouval, ať se vrátí, Talián pobízel kupředu, ale Rubáš se vrátil zpět na břeh. Vytáhli tedy na prám fošnu a odrazili od břehu. Věděl jsem, že kdyby byl šikovatel měl u sebe ranec, jeli by také, takto jsem jel s cizí četou. Na druhé straně Vojusy nás převzala četa bersagliérů. Obstoupili nás, bodáky nasazené, široké klobouky s peřím jako mívali pražští policajti, ouzské kalhoty, peleriny na ramenou, a už nás vedli ve čtyřstupu. Srbské stráže šly zpět! Bylo nám jich líto. Tak jsme se 15. prosince 1915 ocitli v italském zajetí.

Cesta do Vlorë

Kdybych byl tušil další vývoj událostí, byl bych jim hodil svou kůzlečí kýtu. Zcela jistě jsem si tím zachránil život, že jsem se toho dne dostal na druhou stranu řeky. Oni hrozně pak zkusili, jak jsem se až později dozvěděl. Jak jsem byl proti nim šťasten, ani jsem to však nechápal. Asi po hodinovém pochodu přikázali rast. Já šel bos, neměl jsem ani času se obout. Jeden šikovatel, říkali mu Fráňa, uměl italsky, mi poradil, abych ty už křampy zahodil, že dostanu obuv novou. Udělal jsem to. V těch místech byla cesta dobrá. Vytáhl jsem z rance kousek kukuřičného koláče a jedl jsem. Schovával jsem ho, abych zbytečně nedráždil jiné hladovce, Fráňa ale přeci to uviděl a řekl: „Ten neví, co je hlad, když má ještě teď co jíst!“

Do večera jsme došli do italského tábora, byl dobře volen mezi skalami. Nás umístili do olivového háje, zajatců už tam bylo mnoho, a ještě po nás přišlo několik čet. Museli jsme být

pohromadě jako ovce, kolem stály stráže, nechtěli mě pustit ani ven na velkou potřebu, udělal jsem to tedy strážárovi skoro u nohou, kde stál, když mě bál pustit. Byl dán rozkaz nastoupit do dvojstupů, avšak čelem proti sobě a dál od sebe, aby bylo možno projít prostředkem. Pak už za tmy při lampionech nám rozdávali maso. Jeden voják nesl porce masa v kbelíku, druhý je nabíral a rozdával porce vpravo i vlevo do našich šálek, ty jsme drželi v ruce. Mnou končil výdej, obrátil se ke druhé frontě, rozdával jim a pak zase mnou znovu začal. Dostal jsem tedy dvě porce, on tu první porci neviděl, měl jsem esšálek ve stínu, druhý voják s lampionem špatně svítil. Pak nám další voják naléval makaronovou polévku. Maso bylo dobré, ale polévka nedovařená, makarony tvrdé a polévka jako by dolitá studenou vodou. Pak se dalo do deště, lidé začali lámat olivové haluze a rozdělali oheň. Olivové dříví velice dobře hoří, šel jsem také k ohni a dal jsem si upéci kousek kůzlečího masa, měl jsem ho napíchnuté na hůlce. Chorvati mě stále honili pryč, přece jsem to však upekl.

Z deště se stala průtrž mračen, liják byl veliký a za stálého hromobití. Znal jsem to, taková průtrž může být jen v blízkosti moře, jinde jsem takovou nezažil. Museli jsme stále být pohromadě, pod nás a kolem nás tekla celá řeka vody. Daleko horší to bylo pro ty před řekou. Voda stoupla o několik metrů, prám se utrhł a odplaval a ti za řekou, bylo jich několik tisíc, bez jídla. A museli tam být až do 25. prosince, kdy Italové zase začali převážet. Tedy celých deset dní tam čekali.

Do rána pak se zvedl prudký vítr, místo kávy nám Italové do všech řečí nechali tlumočit, že je jim líto, že pro nečas nebylo jim možno uvařit pro nás kávu. Dále aby ti, kdo nemohou dobře jít, zůstali ještě v táboře, že dostanou jíst a půjde se s nimi pomalu. Ať nastoupí ti, co mohou dobře chodit. Nevím, ale každý se cítil dosti silen. Každý totiž doufal v lepší příští, tam vpředu nám snad kyne pomoc, tady toho moc nedostaneme. Seřadili nás do čtyřstupů a teď už se šlo rychlým italským tempem. Nedlouho potom jsme přišli k velikým skalám, cesta byla úzká a špatná, ve čtyřstupech to nešlo, prošel sotva jeden. Transport se tím protahoval, bylo nás asi tisíc, šlo to pomalu a za stálého vřískání stráží: „avanti, avanti!“ Ital, který šel vedle mě, mi po cestě vyprávěl: „Italia humána, manžá (jíst) ...“, užíval také rukou, tak jsem hned pochopil, že Italové jsou humánní, dají nám jíst a postarají se o nás. Někteří ale „manžá“ rozuměli: Maďar, Maďaři říkali: „igen, Magyar ember!“ Naopak Češi se bránili: „já nejsem Maďar, já jsem Čech!“ Šlo se mi špatně po ostrých kamenech, úplně bos, celou noc předtím nohy ve vodě, měl jsem je rozmáčené, na kamení velice citlivé. Když jsme došli na nejvyšší vrchol hor, uviděli jsme pod sebou v hloubce moře a to se táhlo daleko, daleko, až kam oko dohlédlo.

Ten den, 16. prosince 1915, mi můj italský průvodce ukazoval rukou cíl naší cesty a řekl: „Porta di Valona“ (Valoňský přístav). Říkal jsem to druhým, měli jsme radost, ale bylo to ještě na kolik hodin cesty. Za to se šlo stále z kopce dolů. Cesta byla místy velice neschůdná, balvany, křoví a výmoly. Došli jsme k jakési tvrzi, tam nás nechali asi hodinu stát. Čekali jsme, že dostaneme nějaké jídlo, nedostali jsme však nic. Pak jen jeden z vojáků začal rozdávát kousky chleba, druhý cigarety. Ježto jsem nekuřák, dostal jsem místo chleba cigaretu. Ptal jsem se souseda, zda kouří, on se na mě zle osopil. Myslel, že na něm chci tu jeho cigaretu, já mu ji naopak chtěl dát. Když ji dostal, byl pak jako med. Dali jsme se na

další pochod. Místy byl jíl, nohy se bořily, a nemohli jsme je vytáhnout. Pak se cesta postupně začala zlepšovat, množily se stromy, hlavně olivovníky. To už jsme scházeli k úpatí hory.

Ted' přišel tvrdý oříšek. Přišli jsme k potoku, po nočním lijáku hodně rozvodněnému. Už se smrákalo. Kolem potoka rostly vrby. Potok byl dosti široký, i pro zdravého silného člověka dosti nesnadno k přeskročení, úkon zvláště pro nás vysílené a nemocné skoro nemožný. Lidé skákali, mnoho jich padlo do potoka, prudká voda je s sebou odnášela. Já běžel podle potoka, hledal jsem příhodnější místo. Nenašel jsem ho, tak jsem se vrátil. Nikdo ze strážných mě kupodivu neupozoroval, jinak bych byl musel skákat bez dlouhého rozmýšlení. Všichni už byli pryč, zůstal jsem tam sám. Za potokem z druhé strany leželo asi deset mrtvol. Většinou Maďaři. Uvažoval jsem, že když skočím a nepovede se mi to, nikdo mne nezachrání, poplavu až k moři. Vybral jsem si místo, kde byly na druhé straně potoka vrby, skočil jsem do vody k těm vrbám a chytil jsem se předem vyhlédnuté větve. Byl jsem však stále skoro pod pažďe ve vodě. Vydrápal jsem se nahoru, sebral jsem přehozený mantl a ranec a prohlížel jsem mrtvé, nejsou-li někteří od českého regimentu. Jeden z nich měl pěknou čepici. Nadzvedl jsem mu hlavu a řekl jsem mu: Kamaráde, dej mi čepici, ty už ji nepotřebuješ. Čepici jsem si vzal. Jedna strana byla zamazána blátem, nedal jsem ji tedy na hlavu, nesl jsem ji v ruce a pospíchal jsem za ostatními.

Špatně se mi šlo, stále bos a pod nohama nová silnice čerstvě vyštěrkovaná, ještě nehotová. Zajatci zůstali stát u italských kuchyní, tam jsem je nakonec dohonil. Italského vojáka mluvícího perfektní němčinou obklopoval velký chumáč zajatců. Vysvětloval, že ted' se už budeme mít dobře. Dostaneme všechno nové. Oblek, boty, prádlo, vše. V přístavu na nás již čeká velká transportní loď, budou nám vařit, ráno kávu, pak oběd i večeři, i víno dostaneme. Pod dojmem tohoto sdělení jsem zahodil čepici, chtěl jsem si ji sice vyprat od bláta, ale ted' dostanu novou, tak co s ní. Dále mluvil proti italským důstojníkům, že týrají vojáky i dělníky na stavbě silnice a špatně se o ně starají s menáží. On že byl dlouho zaměstnán v Německu. Jižní Itálie a italské ostrovy jsou plny raubířů, Italové, kteří jako on pocházejí ze severní Itálie, jim sami říkají „Raubersinseln“. Ptal jsem se ho tedy, na co ted' vlastně čekáme. Odvětil, že nás přes město povedou, až již budou zavřeny krámy, v devět večer že nastane policejní hodina. A to proto, aby nás lidé neviděli, v jakém jsme stavu. Byl jsem vykoupáný z přechodu toho potoka, oheň na zahřátí a osušení nikde. Byla to dlouhá doba čekání.

Nic ale věčně netrvá, a tak jsme se dočkali. Ve městě zavírali krámy, někteří lidé nám do řady něco podávali. Nastavím ruku, dostal jsem kousek chleba. Stačil mi ten kousek, abych byl šťastný! Pochodovali jsme přes celé město a dál do přístavu. Přístavem dál po strandu k otevřenému moři. Měl jsem z toho hrozný dojem. Proč nás nenechali blíže pod vrchem, proč nás vedou na výběžek daleko do moře sahající? Na nechráněném místě silně foukalo a z vody se šířilo chladno. Klepal jsem se celý zimou, vzpomněl jsem na ty mrtvé u potoka, litoval jsem jich, že padli před cílem, a ted' i my jsme odsouzeni padnout u cíle? Stráže tam měly stany, bály se snad, že jim uplaveme? Zpozoroval jsem, že do jednoho stanu nikdo nešel. Šoural jsem se pomalu k němu, byl prázdný. Aspoň jsem byl za větrem. Druzí ale, kteří mě sledovali, přišli také. Stan byl pro pět osob, nás se tam namačkalo více než deset. Hřáli jsme se jeden od druhého. Písek byl pod námi mokrý, hanebně studil. Dal jsem pod sebe ranec

a plášť, usnuli jsme přece. Zatím v přístavu valonský biskup dal pro nás vařit pozdě večer rýžovou kaši, my o tom nevěděli, až ráno nám to řekli. Biskup prý nad námi hlasitě plakal.

Nalodění na Gordobu

Ráno 17. 12. jsem si nalámal dříví z oleandrů, tyto keře tam všude rostou divoce jako u nás trní, a uvařil jsem si kousek masa. V noci přšelo, sladkou vodu jsem nabíral z kaluží. Celá kůzlečí kýta mi ještě zbyla, počítal jsem, že druhý den nás někde vylodí a že budu zase vařit. Pak nás rozdělovali na čtyři o stejném počtu lidí a pochodovali jsme na přístavní můstek. Zatím se sluníčko vyhouplo přes vrchy, nám bylo blaze. V přístavu byla ukotvena obrovská loď, jmenovala se „Gordoba“ a jejím domovským přístavem byl Janov. Vstupovali jsme na bárky, převáželi nás k lodi a my vystupovali po spuštěných schůdcích nahoru na palubu. Tam nás italští mariňáci šacovali, všem vzali nože, mně vzali jen hřebík, nůž jsem neměl. Dvě vojenské patrony, srbskou 7 mm a rakouskou 8 mm, byly do sebe vsunuty jako pouzdro a v nich jsem měl schována péra ke psaní, mně nechali. Pak jsem dostal plechové číslo, malou a velkou plechovou mísu, sběračku a láhev. Nádobí bylo určeno vždy jedna sada pro deset zajatců. S tou velkou mísou jsme si šli pro menáž, pak jsme se rozdělili na 10 dílů.

Lod' byla dobře zařízena na transporty vojska. Dole v podpalubí byla zřízena nad sebou železná lůžka, bylo nás naloděno 1500 lidí mimo posádky. Celý den jsme měli příkázáno býti nahoře na palubách, teprve po večeři nás pustili dolů. Přes den se podpalubí desinfikovalo a větralo. Ten samý den ve tři hodiny odpoledne naše loď opustila Valonu. Už bylo na ní naloděno přes tisíc zajatců, my jsme ji jen doplnili a jeli. Průvod nám po cestě dělaly dvě italské torpédovky. Také na přední špici lodě i zádi naší lodi bylo vždy po jednom rychlopalném dělu. Naše radost byla nevýslovná, já jsem ji však měl hodně zkalenu tím, že se Rubáš a Jakubka se mnou nedostali na loď.

Ten den v poledne nás vyzvali k fasování oběda, šel jsem ještě se dvěma kolegy. Donesli jsme náš příděl, našli jsme si místo na zadní horní palubě. Tam jsme si velice opatrně dělili na deset dílů hovězí polévku, kousek masa, příkrm, buď makarony nebo rýži, zemli, 1/10 l červeného vína. Večer zase to samé, ale za příkrm jsme dostali salát či zeleninu. Ráno k snídani potom zemli a černou zrnkovou kávu. Když káva zbyla, rozdával se zbytek. Mně se podařilo jen jednou, že jsem po snídani dostal přídavek - plný šálek kávy. Na lodi měli i chladírnu, denně jsme měli jen čerstvé maso. Také zemle byly denně čerstvě pečené v parní peci. Zeleninu krájeli na strojcích do podoby vkusných vzorů, hvězd, koleček, vroubkovaných tvarů, brambory byly též loupané strojem, parou se také vařilo. Vše bylo velice čisté a dobré, ale lidé přesto na to hubovali, že je jídla málo. Když v kuchyni vymývali kotle a špínu vylívali do moře, lidé už s prázdnými šálky na ten okamžik čekali, aby aspoň něco do nich zachytili. Také zbyla-li menáž, nemohli ji kuchaři mezi zajatce ani v klidu rozdat, byli by se pro ty zbytky ubili. Raději to vše vhodili do moře, a žádný zbytky nedostal.

Naši zajatci, kteří uměli italsky, se měli lépe než my ostatní. Zapomněli však brzo, co je hlad, když jsem dal jednomu svůj poslední malý stříbrný peníz s prosbou, aby mně dal něco od menáže, nabral mi pomeje, plovaly v tom makarony, ale také zbytek cigarety. Jen ty makarony jsem z hladu snědl, špínu s cigaretou jsem vylil. Při rozdávání vína mi několik zajatců nabídlo své víno výměnou za čtvrtčku zemle, tak jsem tedy „kupoval“. Denně jsem

tak měl 6/10 l vína, 2/10 l svého a 4/10 l koupené, v poledne 2/10 l a večer také 2/10 l. Tím pitím vína jsem se trochu zrestauroval, byl jsem na tom podobně jako ostatní dosti bledě.

Stroje stále ve dne v noci pracovaly na plno, bylo to přece jen lepší než šlapat pěšky. Po večeri nás vždy pustili dolů do podpalubí. Byl jsem až v nejdolejším patře, chodilo se po schodech, elektrické osvětlení svítilo po celou noc. Spalo se většinou po třech na dvou postelích, já měl ale štěstí, měl jsem postel sám pro sebe. Slamníky byly vycpány mořskou trávou a bylo by se nám to dobře spalo, ale bylo tam plno vši. Už jsem jim dávno odvykl, až nyní na lodi nás zase napadly. V noci třikrát až čtyřikrát jsem vstal, šel jsem pod elektrickou lampu, stáhl košili a chytal jsem vši, obvykle 25 - 30 kusů na jednu léč. Za noc tedy 90 -100 kusů. Bylo nás však málo, co jsme se čistili, a vši tam musely být statisíce.

Snad druhý den už jsme projížděli úžinou mesinskou, ještě tam byly znát stopy zemětřesení z roku 1908, kdy v Mesině samé přišlo o život, nemýlím-li se, asi 80 000 lidí. Naše loď plula blízko, jasně jsme viděli některé zbořeniny. Dále jsme pluli okolo ostrova-sopky, jen ohromný kužel vystupoval nad hladinu moře a kouřilo se z něho. Ptal jsem se italského mariňáka, co je to za sopku, on mi odpověděl „Vulcano“. Myslel jsem, všechny sopky se přece italsky jmenují „vulcano“, chtěl jsem vědět, jak se jmenuje konkrétně tato sopka, ale on jen opakoval: „vulcano“. Myslel jsem, že mi snad nerozumí, ale on rozuměl dobře, co chci vědět. Až později jsem si dohledal na mapě, že to byly Liparské ostrovy a mezi nimi i sopky Vulcano a Stromboli. Ptal jsem se námořníka, kam nás vezou, kde nás vylodí, on odpovídal, že na Sardinii. Tady jsme byli blízko břehů Sicílie, na Sardinii bylo ještě daleko. Mariňák měl se mnou svatou trpělivost, svěřil jsem se mu, že mám kýtu, zda by mně ji nemohl nechat uvařit v kuchyni. Jak jsem ji ale vytáhl z rance, on ji popadl, a místo aby ji nesl do kuchyně, hodil ji do moře. Přál jsem si v duchu, kdyby tak letěla k Rubášovi, ten by ji popadl.

Tak se střídal den s nocí, v noci jsme pluli blízko Neapole, pozorovali jsme oheň a kouř z Vesuvu. Bylo to velice krásné za noci. Já musel často na záchod, ten byl nahoře na palubě. Nikdy jsem se nezapomněl rozhlédnout po širém moři. Mnoho lidí trpělo mořskou nemocí, já jsme jí byl ušetřen. Přes den jsme seděli na palubě, pozorovali moře a také chytali vši. Slunce krásně svítilo a hrálo, my ale měli ponejvíce na mysli jídlo. Pomalu jsem se seznamoval se svou novou partou. Pamatuji si jen některá jména: četař Šimek, který byl před válkou u pražské policie, dále ženatý lakýrník z Libně Procházka, Miksa, ženatý a povoláním kominík z Laa na Dyji z Dolních Rakous, Zapadlo, ženatý obuvník ze Staré Paky, Trousil, kočí z Prahy. Po válce jsem si pravidelně dopisoval s dalším z nich, Hančem z Víchové nad Jizerou. S těmi jsem později na Asinaře bydlel v jednom stanu. Po čtyřech dnech plavby po moři jsme připluli do velké zátoky, ještě daleko od břehu ostrova Asinara. Na břehu jsme již rozeznávali stany, tam už bydleli ti, kteří byli dopraveni před námi. Záviděli jsme jim, že se mohou procházet, a mysleli jsme si, že se jistě mají lépe než my. Nebyla to ale pravda. My měli denně vařeno čerstvé a chutně upravené jídlo, na ostrově měli jen konzervy a suchary. Ještě neměli potřeby k vaření a hlavně jim chyběla voda. To jen my jsme se chybně domnívali, snad kvůli tomu neukoženému hladu, že se máme hůře. Hlad jsme měli neustále, sotva jsme snědli oběd, už jsme čekali na večeri.

Život a smrt na ostrově Asinara

Přiblížil se Štědrý den a Hod boží vánoční, ale ničím se ty dny nelišily od ostatních. Byly to moje už druhé vánoce ve válce a šesté na vojně. Trávili jsme je na lodi. 29. 12. nás konečně začali vyloďovat na ostrov. Převáželi nás na bárkách do přístavu, kam mohly jen malé lodě. Seřadili nás a potom jsme nastoupili pochod do lázní a desinfekce. Mezitím, než jsme se vykoukali, naše obleky nám desinfikovali. Stanice už byla dávno před válkou postavena, ostrov byl používán jako karanténa pro cestující z Asie a Afriky. Po vykoupaní hromadném, teplé sprchy, mýdlo, vyšli jsme do jiné čekárny, tam jsme se oblékali. Šlo to rychle, dostali jsme každý deku a pochodovali jsme cestou do nitra ostrova asi půl hodiny cesty od přístavu. Tam jsme byli rozděleni po pěti a každá pětice dostala dohromady jeden stan. Ihned jsme je stavěli do řad na trávníku. V noci vál studený vítr od moře, my byli po koupání, a tak jsme se celou noc klepali zimou.

Druhý den jsme fasovali suchary a kulášovou konservu. To byl přiděl na celý den. Za malou chvilku jsme to snědli a čekali jsme zase celý den a celou noc, než jsme opět fasovali. Italové znali Rakousko-Uhersko, byli si vědomi, o jaký se jedná babylon národů, a tak nás rozdělili dle národností. Studené konzervy mi nedělaly dobře, víno nám scházelo, káva i večere, teď jsme vzpomínali na loď, tam bylo přece lépe. Měl jsem stále průjem, léky žádné, byl jsem bez peněz, a také koupit nebylo kde. Vykopali jsme si latriny, ne veliké, a když byly plné, sebrali jsme stany a postavili je o kus dál. Tak jsme se stěhovali každý týden jinam. Přišel lékař, mohli jsme se postavit do fronty na prohlídku. Šel jsem se postavit také, ale napřed jsem dobře pozoroval, jak se provádí. Nemocní stáli v řadě na jedné straně za nízkou zdí, lékař na druhé straně, ale dosti daleko, asi 20 kroků od nemocných. Uprostřed byli tlumočníci z řad zajatců. Většinou všichni jsme měli průjem, silné nucení na stolicí a křeče, už z nás nešlo nic než šlemy. Já musel chodit až třicetkrát za 24 hodin. Lékař se vždy stejně zeptal, kolikrát denně jde nemocný zajatec na stranu. Když dostal odpověď, že třikrát, dal bizmutový prášek, vše bylo v pořádku. Když mu odpověděl, že pětkrát, nedal nic, mávnul rukou, a to znamenalo: izolovat! Řekl jsem tedy třikrát a dostal jsem ten prášek, chodil jsem tam pak denně a léčení se opakovalo. Později jsem se rozhodl, že se pokusím dostat do nemocnice, doufal jsem, že tam budu léčen. Když jsem tam došel a ptal se na metodu léčení, dostalo se mi odpovědi, že nemocní průjmem jsou jen izolováni. Léky nedostávají, mají stejnou stravu jako v táboře. Tak jsem se otočil a šel jsem zpět do tábora.

Na ostrově byla veliká bída o pitnou vodu. Ta se musela loděmi dovážet ze Sardinie. My ji fasovali až po třech měsících, a to na muže a den pohárek na pití, asi ¼ l. Lidé trpěli velikou žízní, utíkali z tábora daleko do skal a hledali vodu. Na jednom místě voda kapala se skály, někteří si tam postavili prázdné plechovky od konserv a čekali celou noc, až jim tam nakapala plná plechovka. Jiní si je tam večer postavili a ráno pro ně šli. Ovšem někdy je jiný předešel a vodu jim vzal. Z mého stanu do skal chodil Jan Carda, povoláním obuvník ze Smíchova. Vodu ráno přinesl, uvařil si čaj z ostružin. Později se však dosti často neudržel, žíznivý vypil vodu nepřevařenou.

Jednou ráno jsme vstali, seděli před stanem a čekali, až budou volat k lékaři. Mluvil jsem s Cardou, necítil se dobře a nemohl se dočkat prohlídky. Já jsem tam přišel až později a prohlížel si nemocné, co právě „vyšetřovali“. Viděl jsem zajatce, který sotva stál na nohou, motal se a také s obtížemi mluvil. Byl to Čech, myslím si, ty už tu dlouho nebudeš. Ptali se ho

na jméno, on řekl: Jan Carda. Před hodinou jsem s ním mluvil a teď už jsem ho ani nepoznal, jak rychle se jeho stav zhoršil. Museli jsme ho odnést a on též den, 18. ledna 1916, zemřel.

Předběhl jsem trochu s vyprávěním. O týden dříve 10. ledna jsme i my fasovali nový „mundúr“. Jiné čtyři už byly převlečené, my jsme dostali oblečení jako nejposlednější ze všech. Náš velitel, italský poručík židovského původu, měl na všechno času dost. Toho dne nás odvedli na pláž, tam jsme se vysvlékli do naha, všechno se naházelo na hromadu a zapálilo. Zahnali nás do moře, některý se i potopil pod vodu, já jsem tam byl jen po kolena. Trochu jsem se opláchl a pak jsem se postavil do řady. Šli jsme kolem hromad prádla a obleků a z každé hromádky každý něco dostal. Všechno bylo nové. Tedy: dvě košile, dvoje spodky, dvoje onuce, nákrčník, dva kapesníky, kalhoty, blůza, pelerína, boty dvoje a čepice. Já však čepici nedostal a boty jen jedny. To jsem dostal až v červnu, kdy se znovu rozdávalo, a musel jsem o to prosit lajtnanta italsky. „Signor tenente, la prego uno baretto nuovo“ (Pane poručíku, prosím jednu čepici novou). S čepicemi jsem měl smůlu, do té doby jsem chodil bez čepice a musel být mezi těmi, na které se nedostala. Tehdy v lednu jsem se coural po břehu moře. Z po vodě plovoucích neshořelých zbytků hadrů, které jsem si vylovil, jsem čepici vlastnoručně ušil. Nebyla zlá, ale parádu jsem v ní nedělal.

10. ledna jsem také snad samojediný psal bratru Václavovi do Berlína a sestře Marii do Prahy. Nesmělo se ještě psát, byla mezi námi cholera a cholerina, já své lístky propašoval do přístavu do schránky na psaní. Lístky ale došly až v březnu. Zato jsem dostal jako první z našeho tábora peníze. V té době jsme se stěhovali dolů na rovinu, tam jsme si postavili stany do řad a náš tábor dostal jméno „Campo Perdu“ (Pole ztracené). Celá adresa pak zněla „Campo Perdu, II. reparto, III. Gruppo, Isola Asinara“. Další tábory nesly názvy „Stretti“, „Fornelli“, „Tamborina“, „Cala Reale“. Byly vždy několik kilometrů od sebe vzdáleny, měli jsme zakázáno se navštěvovat. Kolem každého tábora přecházela stráž, nikoho nepustila ven.

Zase jsme byli rozděleni dle národností, vyfasovali jsme polní kuchyně a vařili jsme si. Ráno černou zrnkovou kávu, v poledne hovězí maso a polévku, večer rýži nebo makarony. Asi dvakrát v týdnu nebylo maso, místo toho slušná porce velice chutného sýra a v poledne i večer buď rýžová kaše neb makarony. V našem stanu jsme opět bydleli v předešlé sestavě, jen po návratu z nemocnice se odstěhoval Trousil, potom odešel Šimek bydlet do kanceláře. Bydleli jsme tedy pohodlně čtyři ve stanu.

Procházka se Zapadlem chodili pracovat do přístavu, zařizovali a uklízeli stan pro italského poručíka, Dostávali od něj denně bochníček chleba, někdy i viržinku. Zapadlo začal s oběma komoditami obchodovat. Bochníček chleba měl cenu italského krátkého viržinka. Vyměnil za celé viržinko bochníček chleba. Pak viržinko překrojil na dvě půlky, od každé půlky odkrojil kousek a udělal si z toho cigaretu, každou půlku viržinka vyhandloval za půlku chleba. Měl tedy zase celý chleba a jako výdělek tu cigaretu. Pak stále pokračoval, až měl vydělanou celou liru. Miksa zase chodil pravidelně každý den dopoledne do přístavu s pytlím přebírat menáž. Již z daleka z řady (šlo jich více) nám na prstech ukazoval, co bude zítra. Jeden prst značil maso – to on neměl rád. Nejraději ukazoval dva prsty, to značilo „dvakrát hustá“ (menáž), byl sýr a hustá kaše ráno i večer.

Miksa byl pečlivý, rád zašival i pral. Pro mě pral prádlo jen za kousek chleba. V noci mluvil ze spaní, ale jen německy, poněvčas vyhrožoval, že dá někomu pár facek. Také rád chytal vši. Měli jsme bílé nákrčníky, každou chvíli jsme je sundali a vši z nich vybírali. Na krku jim bylo teplo, tam se nejvíce držely.

Věčná touha po chlebu

Stále jsme měli hlad a i v noci a ze spaní mluvili o jídle. Vyprávěl jsem, jaké pytle chlebových kůrek a suchého chleba jsem před válkou posílal sestře do Mnichova Hradiště pro její domácí havěť. To bychom měli kačamaku! Zvláštní je, že jsme si žádný nepřáli pojíst nějaká vybraná jídla. Toužili jsme jen, abychom se dočkali a mohli jíst našeho českého chleba tak dlouho, až bychom měli dost! Snili jsme o tom, abychom mohli takový velký chleba sníst na posezení! To by byla slast a vrchol blaha! Jen suchý, třeba tři dny starý, žádné sádlo či máslo – to jsme považovali za rouhání, za přemrštěné žádosti.

Konečně jsme měli dovolení psát domů, každý dostal lístek a smělo se napsat všehovšudy jen 14 řádek. Všichni jsme se těšili, že dostaneme odpověď a možná i peníze. Miksa dal námět k hovoru, co on komu koupí jako dárek, pokud to bude on, kdo dostane peníze jako první. Prý chleba a cigarety. Pak musel slíbit Procházka a Zapadlo, že i oni dají něco do placu. Byla řada na mně, čekali, že sám začnu něco slibovat, nemohli se dočkat, ptali se. Řekl jsem, že jim na..., že si koupím sám. Procházka mě pak pomlouval, věřil, že to myslím doopravdy. Někdy jsme dostali jen půl chleba, nedostalo se na nás, jindy jsme dostali jen suchary.

Na ostrově se totiž náramně kradlo. Kradli italští vojáci i zajatci. Italové chleba prodávali, ti to z hladu nedělali. Jedna celta (stan), totiž těch pět lidí z jednoho stanu, se domluvila a kradla rafinovaně. Chléb byl přivezen lodí do přístavu v pytlích. Dvě čety zajatců pytle s chlebem přenášely do skladiště, kam bylo z přístavu jen asi sto kroků. S každou četou šlo 15 vojáků s bajonety na puškách. Zajatci měli přehozené peleriny, dosahující až ke kolenům, pro krádež jako stvořené. Zajatec už z dálky hledal očima v lodi pytel, který měl díru. Jak se nad pytel sehnul, pelerina vše zakryla, on rychle díru více roztrhl, vytáhl bočník a strčil ho pod páždí, přitom pytel hodil na záda. Na molu se četa seřadila a pochodovala pak společně. V půli cesty stál nosičův spolubydlící, měl pod pelerinou pytel, při setkání do sebe jako neradi vrazili a zakryti pelerinou chléb předali jeden druhému. To se stalo rychle a za stálého pochodu. Tak propašovali kolik chlebů, pak je tajně odnesli do stanu. Ti, co nosili chleba, byli po ukončení prohlížení, nic se u nich už nenašlo.

Ale i ti, co neměli pomocníka, dobře chléb pronesli. Jednou na ně koukal velitel ostrova-generál z okna z druhého poschodí baráku. Četa přišla až ke skladišti, on křikl na stráž: stát, nikdo ať se nehne! Sešel dolů, nařídil veliteli stráže, aby všechny zajatce prohlédl, nemá-li někdo z nich schovaný chleba. Velitel nenašel nic. Musel tedy znovu hledat, a zase marně. Tu generál přistoupil k jednomu zajatci a zvedl mu čepici, on měl pod čepicí schováno půl bochánku, druhou půlku již po cestě ukusoval a jedl. Dopadlo to však dobře. Vojáci dostali vynadáno, že špatně hlídají, a ten zajatec dostal ještě jeden celý chleba a asi 2 liry. Ti, co jsem o nich prvně psal, nosili vždy tak tři bochníčky a dva ho od nich přebírali. Večer se pak ve stanu důkladně najedli, jednou ráno se volalo: káva! Oni ze stanu nelezli, tak se je snažili vzbudit, ale oni byli všichni mrtvi, těla celá modrá.

Chleba stále scházel, měsíčně tisíce bochníčků. Bylo zajímavé denně pozorovat zajatce, jak se na chleba těší. Dostali jsme vojenský esšálek s miskou, pohárek na vodu a dřevěný soudeček na vodu, místo polní láhve (já dostal dvě) a lžíci. Nůž mělo jen pár jednotlivců, co ho včas ukryli. Lžíce byly měkké jako z olova a snadno se daly ohnout. Držadlo lžíce jsme si rozklepali jako kosu, každý měl placatý kámen, a na tom držadlo brousil. Při tom jsme sledovali cestu, po níž měli přijít nosiči. Pak nastala hádka: jsou to naši nebo ne? Ano, jsou to naši, sláva! Rozdávání se provádělo dle čtených jmen. Za 10 minut po rozdělení chleba se dával oběd, nikdo neměl už ani kousíček, aby si ho mohl nalámat do polévky! Což aby tak byl vydržel někomu na ráno do kávy!

Sám jsem se o to pokusil a dokázal jsem to, stálo mě to ale nesmírnou námahu. Ostatně jsem platil kouskem chleba za vyprání prádla Miksovi nebo za přinesení Italy již vyvařeného a na smetiště vyhozeného čaje či starého lógru, za holení kapesním nožem! Jednou to zkoušel Miksa. Prohlásil, že musí mít ráno ke kávě i k večeři čtvrt bochníčku chleba. Aby to dokázal, zaklel se, ať mu ruka upadne, když na ten chleba dříve sáhne. Rozdělil si chleba na čtvrtky, jednu snědl hned, druhou za chvíli k polévce, zbylé dvě si zabalil a schoval a vyhlásil tu strašnou kletbu. Aby na jídlo nemyslel, šel sušit prádlo na vršek, od země nám vlhlo a pokud se nevětralo, plesnivělo. Umluvili jsme se na něj. Když se vracel, jedli jsme každý kousek chleba, přitom jsme hlasitě mlaskali, chleba chválili, jaký je dnes dobrý. Ten asi není dovezený ze Sassari na Sardinii, to už bude z nových pecí, co se právě stavěly na Asinaře. Při tom jsme tajně pozorovali Miksu, jak bojuje sám se sebou. Procházka si krájel nový krajíček, Miksa to viděl, utekl ze stanu. Venku trpěl, hleděl na to nemyslet, ale nevydržel to. Přišel, Procházka se ho ptal, proč nejí chleba, když má na něj chuť, to že je hloupost, že mu ruka neupadne! A Miksa se do svého chleba hned dal, snědl obě čtvrtky, ani na večeři s jednou nevydržel. Když jsme dostali jeden chleba dva dohromady, to bylo dělení, i vážky si lidé udělali a zkoušeli, není-li některá půlka větší. Dětilo se to nad dekou, každý drobeček se přitom sesbíral nasliněným prstem.

Se mnou to bylo stále ještě zlé. Někdy i třikrát denně jsem nedoběhl včas na latrinu. Zvláště v noci. Jakmile jsem se v noci probudil, nečekal jsem, až se mi bude chtít na stranu, šel jsem hned, někdy jsem tam i šťastně došel. Stan se zavíral jedním cípem, na kterém byla šňůra a oko, které se upevnilo za kolík s háčkem, zaraženým v zemi. Ve dne za slunečního svitu byl stan suchý, očko se dalo lehce s kolíku odepnout. V noci se stan vlhkem napnul a šlo to těžce. Při tom otevírání cípu se mi to často stalo. Další nesnáz byla ta, že jsme v noci nemohli vždy najít svůj stan. Stanů bylo mnoho a úplně stejných, v řadách dle šňůry postavených. Často se stalo, že jsme omylem lezli do jiného stanu. Udělal jsem si proto větrník z plechovek vodorovně se otáčejících, abych náš stan poznal. Někteří vyráběli figurky a panáky různých tvarů, aby dle toho svůj stan našli. Někdy byla zima a přšelo, rakouští Srbové si rozdělali oheň a při ohni si povídali třeba celou noc. Seděl jsem často s nimi, bylo to blízko latriny. Když jsem se prohrál u ohně, cítil jsem se lépe, od země ve stanu přece byla zima.

Práce a zábava v táborech

Kolem tábora zajatci postavili zeď asi 1,20 m vysokou. Když však byla dokončena, byl dán rozkaz ji zbourat a stavět znovu asi o 5 m dále. Později se každé ráno cvičilo. Bylo veselé

poslouchat ranní svolávání cvičenců ve všech řečech. Cvičencům se oficiálně říkalo „sokoláši“. Tak i Maďaři i Němci volali na ty svoje: Sokoláši antreten!(nastoupit). Pak se zase budoval násep přes mělkou mořskou úžinu. Tím se značně zkrátila silnice, vedoucí do táborů Stretti, Tamborina a Fornelli. A toto vše se dělalo proto, aby zajatci měli nějaké zaměstnání a nerozstonali se stálým ležením ve stanech a myšlenkami na jídlo.

Byla vypsána soutěž na zvelebení okolí stanů. Z písku, škeblí a oblázků jsme si krášlili své stanoviště, tvořili ornamenty a nápisy, např. Kde domov můj? Jeden bosenský Srb si pořídil oslavný nápis s chválou Itálie, že se nás ujala a nakrmila, a všude veřejně haněl Rakousko-Uhersko. Nenávist vysvětloval tím, že mu ve válce celou rodinu vyvraždili a chalupu zapálili.

Potom se stavěly z betonu pomníky i celá krásná sochami zdobená kaple. Sochař Adolf Svárovský nám postavil sochu s mečem v ruce a korunou na hlavě jako symbol vlasti. Maďarský akademický sochař zase zbudoval pětimetrový pomník znázorňující naši albánskou anabázi. Také se dali lidé do řezbářství, generál jim později zařídil dílnu. Vyráběli často opravdu krásné věci: tabatěrky, sošky, psací přibory, mandoliny, housle. Češi si ustavili pěvecký sbor, krásně jsme zpívali. Také při mši. Vydávali psané noviny o jediném „výtisku“, každý do nich mohl poslat příspěvek. Noviny se na můj návrh jmenovaly „Kokrhý a krákory“, jak jsem četl kdysi před válkou, a zprávy se nahlas u pomníku předčítaly.

Italové měli na ostrově svou hudbu, hráli ale jen jednu a pořád tu samou písničku, více asi neuměli. Říkalo se té písničce „makaronenmarsch“, bylo až protivné poslouchat tu jejich hru. Mladý kaprál František Novotný, o němž jsem psal už za pobytu ve Valjevu, hudebník vojenské hudby, vždy chodil pro kuchyně na dříví. Jednou cestou zpět s dřívím na hlavě zastavil u „hudby“, zůstal tam stát a poslouchal. Hudebník mu podal se smíchem křídlovku. Novotný odhodil dříví na zem, vzal křídlovku a hrál jim tu „jejich“ celou, jak už ji dávno znal dle poslechu z paměti. Taliáni žasli, hrál mnohem lépe než oni. Hned se s ním spřátelili, už první den mu dovolili sebrat všechny zbytky chleba povalující se v jejich barácích. Později mu přidělovali čistý chleba i menáž a generál mu nad italskými muzikanty udělil komando. Denně s nimi cvičil, rozepsal jim noty k českým písničkám od Kmocha, i tu „jejich“ jim přepsal. Hráli pak důstojníkům, byli pozváni na svatbu, Novotný se rychle naučil italsky.

Na Asinaře jsem se také sešel s inženýrem Markem, kterému jsem byl ve Valjevu tak často dobrý. Přišel ke mně se žádostí, abych ho převedl do sousedního tábora, tam že mají kantinu, on se tam bojí jít sám. Slyšel, že to se strážemi umím, chce si koupit v kantině něco k jídlu. Šel jsem tedy s ním. Po cestě se mi chlubil, že dostal asi 800 lir. Italové ho však okradli, vyměňoval si své dináry a dostal za ně málo. Přesto se má dobře, kupuje si cigarety, jen ty lepší, proto už hodně utratil. Šťastně jsme přešli oboje hranice táborů a zanedlouho stanuli před boudou, kde se prodávalo víno, sýr, chleba, cigarety, olejovky. Koupil si pár maličkostí, k tomu čtvrtku vína za čtyři krejcary (šoldy), ochutnal a prohlásil, že není dobré. Ale to mu nebránilo ho na tři loky vypít, mně ani ochutnat nedal. A já mu k těm penězům pomohl, četl jsem srbské noviny, upozornil jsem ho na místo, kde peníze vydělal. Ještě předtím jsem ho podporoval prádlem i jídlem. Dovedl jsem ho zpět do našeho tábora, myslím, že mi neřekl ani děkuji.

Hromadné pohřbívání

Žilo se dál při vzpomínkách na jídlo a chleba, kterého jsme si kdysi nevážili. Nejhorší bylo to, že jsem neměl peníze ani žádné zprávy z domova. Den co den jsme se ptali, zda už někdo nedostal dopis. Stále nic. Jistě že touhou po domově dosti našich lidí zmíralo, kdyby dostali jediný lístek, naplnil by je radostí, novou nadějí, a i na těle by lépe prospívali. V našem táboře „Campo Perdu“ jsme snad na tom byli ještě ze všech nejlépe. To proto, že naše loď, která nás přivezla a na které jsme pobýli 13 dní, denně pro nás třikrát vařila, i víno jsme dostávali, a tak jsme se zase zrestaurovali. Našich mrtvých na choleru zemřelých bylo několik stovek, a to ze dvou táborů (se započtením toho, kde jsem byl „na nákupu“ s Markem). V jiných táborech se jednalo o tisíce zajatců, nejvíce mrtvých měli ve Fornelli. Byli to zejména ti, kteří nejdříve čekali na obnovení převozu přes Vojusu a jedli všechno možné, žáby, ještěrky, trávu i mrtvé kamarády. Doplazili se do Valony a divoce se vrhali na suchary, které jim Italové rozdávali. Rvali, co mohli, ani mlácení puškou a ostnaté dráty nepomáhaly. Na loď se dostali ve zbědovaném stavu, jejich lodi neměly zařízení na transporty ani nevařily, ráno jim rozdali studené konzervy a suchary, to snědli najednou a pak nic, až zase druhý den ráno. Celý ten čas na lodi museli zůstat dole v podpalubí, někteří zase naopak měli místo jen nahoře. Již při plavbě jich mnoho pomřelo, pochovávali je do moře, uvázavše na každé tělo kus železa (starý přepálený rošt z lodních kotlů), ani prý jim to staré železo nestačilo na všechny mrtvolky. Ti, kteří zemřeli již při doplutí na ostrov, byli potom na břeh převáženi v bárkách, vynášeni a hned pohřbíváni v šachtách. Byl to právě náš sanitní oddíl, který je odnášel k pohřbení do šachet dál od břehu.

Mezi těmi přivezenými jsme také mnoho našich poznali: šikovatele Glovackého, sluhu doktora Miloty Chylíka, Hoška i Honce (to byli ti, co si se mnou vařili v lese oslí maso) a mnoho dalších. Živí doposud z našeho oddílu zůstali: Jakubka, Kasl, Hrabák, Rubáš, Honal, Šlajs, Mirtl. Zajíček se dostal domů, Biňovec prý zemřel v Elbasánu a o Vondrovi jsme neměli žádných zpráv. O Vondrovi jsem zatím nepsal. Byl povoláním holič, pilně převazoval ve Valjevu raněné a nás při tom holil. Odešel s francouzskou misí a naposledy jsem ho viděl v Kruševaci. Po válce jsem se o Vondrovi doslechl, že byl v legiích, psal jsem mu domů do Čáslavi, odpověď jsem však nedostal. Pochybuji, že by se nechtěl se mnou vidět a ke mně se nehlásil.

Jaro a léto roku 1916 na Asinaře

Přiblížil se březen, tehdy nastalo na ostrově krásné jaro, tisíce nádherných květů tam rozkvetly. Všechny možné odstíny barev a květy plné jakoby ve skleníku pěstované. Chodil jsem se na ty květy dívat, nejvíce jich bylo na loukách asi půl hodiny cesty od našeho tábora. Také tam byly veliké kaktusy až osm metrů vysoké, byl jich celý háj, zcela divoce rostlých. Kromě toho i fíkové stromky.

S příchodem jara byl k nám převelen nový lékař. Ten se pacientů nebál. Nechal si nás nastoupit do řady, měli jsme míti s sebou misku od šálku. Já o tom nevěděl, přiběhl jsem na nástup jako poslední a nic jsem s sebou neměl. Můj soused mi tedy půjčil svůj šálek. Lékař šel od jednoho ke druhému a s pomocí tlumočnicků se vyptával, jak se kdo cítí. Za ním šel italský seržant s velkou láhví koňaku. Každému nalil trochu koňaku na misku, lékař mu do misky nakapal tinkturu opii. U mě se mu stalo, že při povytahování zátky mu tato celá vyklouzla a

do mého šálku se dostala desetkrát větší dávka, než druhým. Chtěl zprvu, abych trochu ulil na zem, ale pak si to rozmyslel, zavolal vojáka s koňakem a nalil mně tam ještě pořádnou dávku koňaku. Vypil jsem to všechno, v žaludku mě to příjemně hrálo, dělal jsem si naději, že mě to uzdraví.

Shodou okolností se stalo, že ten den jsme dostávali i víno. Prý se tak o nás postaral náš císař, a měli jsme výhledově dostávat i žold. Asi od počátku června mi vypláceli 30 centessimů denně, tj. 9 lir za měsíc. Vína jsme dostali každý italský „trinkbecher“, pohárek na pití o objemu asi třetiny litru. Někteří hned začali s vínem obchodovat, nabízeli ho za půlku bochníčku chleba. „Koupil“ jsem ho, dva pohárky po půlce chleba, dva na úvěr. Měl jsem láhev jeden a půl litru, tam jsem si víno nalil. Umínil jsem si, že ho budu užívat jako léku, a to jeden pohárek denně. Ale špatně to dopadlo, já ho vypil ten den všechno. Předně bylo dobré, nefalšované (později před rozdáváním lili do něj vodu), a za druhé ten koňak mě rozechřál a to víno na to, tak jsem se nechtě opil. Říkal jsem si, ještě trochu, až jsem neměl nic. Zato ale jsem spal celou noc jako dub, ráno jsem šel na latrinu, dle zvyku jsem pospíchal, ale nebylo toho zapotřebí. Stolici jsem měl poprvé za kolik měsíců normální. Pak už se mi to stále lepšilo a při druhé lékařské prohlídce jsem sám hlásil lékaři jako odpověď na jeho otázku, kolikrát jdu denně: „due volta“, tedy dvakrát. Při této prohlídce operoval lékař jednomu Čechovi prst. Stáli jsme na zoraném poli, doktor vzal nožik, namočil v desinfekční tekutině, píchl do bolavého prstu, rozřízl. Pak ale koukal jinam, bavil se s druhými, velice obratně vyňal první článek prstu (kost) a zahodil. Pak mu ránu zavázal, operovaný si svoji kůstku zvedl a schoval. Za pár dní se mu to zcela uzdravilo. Do té doby mu prst naši medicí z řad zajatců léčili mastmi, ale měl to stále horší.

Jeden z těchto mediků, pocházel z Terstu, mi tehdy vyprávěl, jak šel v transportu od Vojusy do Valony, vedeném zbrklým poručíkem italským. Někteří zajatci nemohli tak rychle jít, jak on je vedl, a sami jeho podřízení italští bersagliéri nesli některé z nich i hodinu na zádech. Poručík italský to zpozoroval, vrátil se k zadnímu konci transportu, ptal se, kteří nemohou, dal rozkaz, aby je položili do řady na zem. Sám sedm těch nebožáků před očima všech postřílel z browningu. Rozumí se, že ostatní pak napnuli poslední svoje síly, aby stačili rychlému tempu, ze strachu, že je také postřílí. Bersagliéri plakali, když na prosby, že jim pomohou a do Valony je donesou, nic nedal. Ten poručík zajatce u té tvrze, jak jsem o ní dříve již psal, předával jinému důstojníku. Ten je spočítal, řekl, že mu jich sedm schází, a poručík na maršrútu musel napsat, že je postřílel, že by byli tak jako tak nevydrželi. Bylo z toho vyšetřování, on se odvolával na medika z Terstu a požadoval, aby mu dosvědčil, že by zajatci byli stejně vyčerpáním zemřeli. Dostal-li ten vrah trest, a jaký, jsme se už nedozvěděli.

Na ostrově bylo také uvězněno sto dvacet Prušáků, tehdy Německo s Itálií oficiálně ještě neválčilo. Přeli jsme se o to, zda je Italové pošlou domů či ne. Zastával jsem ten názor, že to jsou zajatí převzatí od Srbů a jen Srbové o nich mohou rozhodovat. Byli jsme přesvědčeni, že Itálie nás převzala jen proto, aby nás prozatím živila.

Zásilky z domova

19. března 1916 přišel nejradostnější den mého života na Asinaře. Na sv. Josefa v neděli přišel pro mě četař Šimek, že mám v kanceláři peněžní dopis. Znal mě osobně, musel jsem

však přivést svědka dosvědčivšího, že jsem to opravdu já. V kanceláři jsem podepsal potvrzenku a dostal dopis peněžní, ve kterém bylo 49 lir. Jednu liru si nechala filiálka berlínské banky co poplatek, byl jsem rád, měl jsem aspoň drobné. Byla to veliká událost, byl jsem první v našem táboře, možná že úplně první zajatec na celém ostrově, co dostal z domova peníze. Těšili se z toho všichni, doufali, že oni také už brzo něco obdrží. Vše se to událo hned zrána, Miksa odešel pro fasování a Zapadlo s Procházkou už pracovali v přístavu.

Hned jsem koupil od Italů čtyři bochníky chleba a pak jsem šel do naší kantiny, kterou jsme v našem táboře měli otevřenou už asi 14 dní. Málo lidí mělo peníze, jen Italové mohli kupovat. V kantině měli veliké zásoby zboží, a to dosti laciné. Koupil jsem mortadellu salám, pořádný kus sýra, konzervy s rybičkami, tři škatulky cigaret populárek, plnou láhev vína. Šel jsem s tím do stanu, dobře jsem všechno uschoval. Upřímně jsem se těšil na nadělování, jak svým druhům ve stanu udělám radost. Pro každého jsem nachystal celý bochánek chleba, balíček (10 kusů) cigaret, salám, sýr, rybičky. Zatím jsem jedl a pil sám.

První do stanu přišel Miksa. Dal jsem mu salám, chléb z mého a víno. Jedl, byl v dobré náladě a pil. Než přišli Zapadlo s Procházkou, víno z láhve už bylo vypité a Miksa šel pro jiné. Oba nic o tom nevěděli, že mám peníze. Vytáhl jsem uschované dárky. Měli velikou radost. Pili jsme společně z jedné láhve, naléval jsem do pohárků a ťukli jsme si. Když jsem po té malé oslavě vyšel ze stanu, každý na mě koukal a všichni unisono tvrdili, že jsem tlustší. Za hodinu jsem snad nemohl tak ztloustnout, ale byl jsem spokojený, tím jsem se jim zdál tlustý. Při té spokojenosti jsem měl však obavu, že se najím tak, až prasknu! Ten den mimo obvyklé menáže a chleba jsem snědl navíc jeden bochník chleba, sýr a salám, vypil aspoň 1 ½ l vína. Ale pocit sytosti jsem ještě neměl, ten jsem neměl ještě celý měsíc poté. Naopak stále jsem měl jen pocit hladu. Byl bych jedl kdovíco ještě, ale držel jsem se, bál jsem se, že by se mi něco stalo. Rozumí se, že jsem nejvíce přál Miksovi, jak by ne, když mně pral prádlo už třetí měsíc a třeba i třikrát týdně, a přitom aby ani jedno prádlo nebylo podělané. Teď ale nastal pro mě lepší život, byl jsem zdrav, stále čistý, ani vši jsem už neměl.

V kantině prodával starší, šedivý kantinský, měl mladší, asi pětatřicetiletou velice tlustou ženu. Z celého tábora tam chodili lidé jako do biografu. Totiž Italové nemají studu tolik co my, jim je to jako samozřejmost, co dělají, dělají to všichni tak. Paní kantinská kojila děcko. Trnul jsem hrůzou, jak s tím děckem zacházela. Vyndala prs ze šatu a děcko držela jen jedním loktem za hlavičku při prsu (u krčku vzadu), při tom chodila, prodávala, tou samou rukou, co loktem svírala děcko, přidržovala si i zboží, které krájela druhou rukou. Celé tělíčko dítěte se volně houpalo sem a tam, a ku podivu nás všech bylo úplně spokojeno, jen když mu dosti teklo. Pak dostalo druhý prs za stejných okolností, první však zůstal také venku. Po nasycení položila maličkého do koše, pak prodávala dál oba prsy venku, neměla času je uschovat, třeba jako jindy jen velice nedostatečně. Její muž také ničeho nepozoroval, že by to budilo nějaké pohoršení. My ovšem nemohli pochopit ten kontrast – zem papežů a mravnost. Byla by však bývala obdivovaná i jinak – tolik mužů a jedna žena.

Přece však nebyla jediná mezi námi. Jedna žena s námi prodělávala celou cestu a utrpení z Bělehradu do Valony až na Asinaru. Byla to Maďarka, jeden zajatec, dle vzhledu maďarský Žid, měl v Bělehradě poměr s onou ženou. Šla s ním, kam on šel, myslím, že se vydávali za

manžele. Ona také obdržela italskou muntūru vojenskou, místo kalhot si spíchla z peleriny sukni. Jejich stan byl postaven odděleně asi 50 kroků od našeho tábora a tam spolu žili osaměle. Také je tam navštívili jiní Maďaři, on někdy na oplátku přišel do našeho tábora, ale ona to měla asi zakázáno. Sám jsem ji viděl jen z dálky. Nelišila se od nás, snad jen tou sukni.

27. března mi došlo 75 lir, 30. března devět lístků polní pošty, první zprávy z domova. Z těch jsem se dozvěděl, že prvních 50 lir poslal bratr Václav z Berlína, ostatně jsem to tušil. Dalších 75 lir poslala sestra Marie. Byl jsem velice šťasten, rychle jsem se zotavoval, čas teď lépe utíkal. Také tento měsíc březen je tam nejkrásnější. Hvězdy na úplně čisté obloze se třpytily tak, jako jen někdy u nás v zimě na venkově. Pozorovali jsme kometu či oběžnici, denně byla na jiném místě, ohon viděti neměla, velice jasně svítila vždy večer na západním nebi. Pěstovali jsme tam „hvězdářství“, pozorovali Malý a Velký vůz, Draka, Kassiopeu, Orion, Kastora a Polukta, Věhu. Již cestou přes Albánii jsme v noci určovali dle polohy Orionu, kolik je asi hodin, v zimě je na obloze po celou noc.

S oblibou a rozechvěním jsem se chodil dívat na západ slunce do moře, musel jsem přejít na druhou stranu ostrova. Náš tábor byl asi uprostřed ostrova, v těch místech je nejužší, asi za půl hodiny jsme ho přešli. Západ slunce jsem mnohokrát viděl a nabádal ostatní, aby se také šli podívat. Slunce nad vodou bylo jako ohromná červená koule, stále klesalo nížeji k hladině, ale v tom okamžiku, kdy se jako by dotklo vody, ihned se zploštilo do tvaru elipsy. Pak rychle klesalo pod hladinu, až poslední paprsek zhasnul, slunce bylo pod vodou a rozhostila se tma. Od prvního doteku do posledního paprsku to dlouho netrvalo, hodinky jsem už dávno neměl, abych to změřil. Dnes bych řekl asi 2 minuty.

Jak jsem již psal, voda na ostrov se musela dovážet lodí ze Sardinie, na niž bylo možno dohlédnout z našeho ostrova. Korsika se nacházela na západ od Asinury, pozorovali jsme ji z té strany, co západ slunce. V přístavu byla velká cisterna, tam se voda z lodi zařízené pouze pro dopravu vody přepumpovala. Pro tolik tisíc lidí ale ani cisterna na ostrově ani jedna loď nestačila. Z cisterny se voda pumpovala a ve voznicích vozila volskými potahy do táborů, to bylo až sedm kilometrů daleko do nejvzdálenějšího tábora, k nám asi půldruhého kilometru. Proto později na příhodném místě blízko táborů, kde mohla loď až téměř ku břehu, stavěli cisterny velké betonové, a do těch více loďmi se voda dovážela. Do té doby, než se toto zařídilo, voda stačila jen do kuchyní na vaření. Po vybudování cisteren jsme fasovali na muže a den jeden pohárek, třetinu litru. Italská armáda má místo polních lahví dřevěné soudečky, měl jsem dva, ale vodu v nich málokdy. Jeden soudek jsem si okrášlil řezbou. Pak jsme kreslili pohledy na polní lístky, na velikonoce vajíčka s pohledem.

Také se hrála kopaná a chodili jsme se koupat do moře. Sekali jsme také „maso“. Byl tam mezi námi jeden „Čech“ šikovatel Slavík. Tvrdilo se o něm, a on to nepopíral, že u Smedereva zastřelil tři české „landšturmáky“, když nechtěli při útoku kupředu. Před válkou byl prý zaměstnán v tabákové režii. Do války narukoval jako fráter, ale než jeli do fronty, byl udělán šikovatelem. Někteří mu vyčítali, že to udělal, že nesmí do Čech, ale on říkal, že také nebude mlčet. Ten také při sekání masa si přisadil, ale lidé se na něj domluvili, hned ho každý uhádl, a teď on musel držet. Neuhádl dlouho a dostával pořádné rány. Styděl se přerušit hru a držel statečně, ale moc příjemné mu to nebylo. Jednou musel držet asi patnáctkrát. Když už

nechtěl dál sekát, vysmáli se mu, že se bojí. Při koupání jsme se smáli, on měl zadnici jednu modřinu. Dostal pak hned nato poštou z domova bedničku s jídlem, bylo to v sobotu. V neděli ráno byl nalezen ve stanu mrtev. Někteří hádali, že mu někdo poslal otrávené jídlo z pomsty za zastřelené landšturmáky. Jiní, já také, byli toho mínění, že po těch nelidských ranách při sekání masa a po tom množství ran se mu vnitřně něco stalo a on na to zemřel.

15. dubna jsem dostal telegram od sestry, posílala mi 200 K. Ty jsem pak v pořádku obdržel 8. května v sumě 135,50 italských lir. Chtěl jsem jí potvrdit příjem peněz, též jsem poslal telegram, ale udělal jsem jí zbytečné starosti. Telegrafní stanice se jmenovala dle té původní karanténní stanice „Asinara lazzareto“. Sestra se domnívala, že ležím v nemocnici těžce nemocen. 29. dubna jsem se sešel s Podubeckým, Kaslem, Rubášem a Šlajsem, mnoho jsme si vyprávěli o našich osudech. Kasl mi ukazoval, jakou má po těle husí kůže, nemohl uvěřit, že mě vidí živého. Oni však daleko více vytrpěli než já. Podubeckému jsem půjčil 10 lir, více nechtěl, sám do té doby nedostal ani lístek ani peníze. Psal své paní, aby těch 10 lir poslala mému otci, poněvadž už jsme se spolu nesešli, on myslel, že jsem z Dušníků. Paní je tam na jméno Janda poslala. Já ovšem o tom nevěděl, když jsem ve Francii peníze potřeboval, tak jsem jí napsal a ona mi je poslala znovu do Francie. Dopisem jsem jí to vysvětlil. Byl bych rád něco peněz dal i Rubášovi, ale nepodařilo se mi s ním býti sám, Šlajs stále byl při něm. Mrzelo mě to, doufal jsem, že se s ním sejdu ve Francii. V květnu už se o tom mluvilo, že tam budeme brzy převezeni. Na suchu byl i Marek, a tak mě začal hned obíhat. Doslechl se, že mám peníze a jsem ochoten půjčit. Já se mu však záměrně vyhýbal a chystal jsem se, že ho odmítnu. On vycítil, že z toho nebude nic, a dal mi pak pokoj.

12. května v poledne, zrovna když jsme obědvali makarony, uviděli jsme nad mořem letět vzducholoď. Němci a Maďaři ji měli za zeppelin, ale byla francouzská. Letěla plavně směrem k jihovýchodu. Pojednou však začala kroužit na místě. Viděli jsme, že balon je v půli prolomen, oba konce jsou více nahoru. Pak se nám balon ztratil za vrchem, tak jsem i s makarony rychle utíkal na místo, odkud byl zase vidět. Upozorňoval jsem druhé, že se vzducholodi něco stalo, nějaká porucha. V tom jedna strana balonu, z našeho pohledu ta pravá, praskla. Plyn unikal, tím pravá strana rychle klesla, v levé byl plyn, ta zase šla nahoru, balon tedy místo vodorovně stál kolmo. Za několik vteřin vyšlehl mocný plamen a balon náraz padl do moře. Němci byli smutni, pak ale jsme byli smutni my Češi, když jsme se dozvěděli, že to byl balon francouzský. Z našeho přístavu na místo pádu balonu rychle jely dvě italské torpédovky a lodě okolo meškající. Ještě tam zachránili některé živé, všichni byli zranění a popálení, mnoho mrtvých. Mrtvé převáželi do Francie do Toulonu.

Poté si pamatuji, bylo to 15. května, rozdávali všem zajatcům krabičky cigaret a růžence, prý dárky od papeže. Mnozí je s nadávkami zahazovali, já měl asi tři, chtěl jsem si je ponechat, ale později jsem o ně přišel.

V červnu začaly lodě odvážet zajatce do Francie. My jsme na to s touhou čekali. 23. června jsem dostal znovu 50 lir od bratra Václava. To už bylo na ostrově k nesnesení. Veliké vedro, žádný stín, ve stanech nebylo prostě k vydržení. Lidé si z lesíku přinášeli a zasazovali ke stanům celé stromy, aby jim dělaly stín. Také jísti nám v horku nechutnalo. Makaronů a rýže už jsme měli až po krk, menáž se v poledne vzala v kuchyni, nikdo ji nechtěl. Jen Miksa si

nabral jídla ještě i k svačině, snad byl jako kominík tomu horku zvyklý. Vše, co se nesnědlo, hodilo se do latriny. I chleba už se válel mezi stany. Přestal hlad. Ještě horší než vedro byl vítr s pískem. Nikdo ve stanech nezůstal. Utekli jsme buď k moři, nebo do kopců, kde bylo křoví a stromy. Písek jsme měli všude: v očích, na těle, v zubech, při jídle chrupal v ústech. Pak začaly výstupní prohlídky, zkoušeli ode všech lejna a podezřelé dali do separace. I já jsem tam byl dán a spal jsem tam asi tři noci. Pak mě propustili co zdravého. Někteří přitom švindlovali, dali do své skleněné zkumavky lejno od kamaráda, a pak šli všichni do separace.

Přesně 7 měsíců poté, co jsme z Valony vypluli na Asinaru, bylo to 17. července 1916, jsme se nalodili na velkou nákladní loď a jeli jsme do Francie, do Toulonu.

První dojmy z Francie

Na lodi jsem se dostal až do nejdolejšího patra, dolů i nahoru se lezlo se po žebřících. V podpalubí bylo příjemné teplo, jak jsme vyjeli na širé moře, rozpoutala se prudká bouře. Nejprve jsme se hezky houpali, aniž bychom něco viděli, vysoké vlny zakryly jakýkoliv výhled. Vyšplhal jsem se až na palubu, která byla zakryta plachtovím. Stožáry lodi se proti obloze kymácely s celou lodí sem a tam. Prošel jsem na lodní bok k zábradlí, kde byly zřízeny záchody. Z jejich okének bylo přece jen trochu viděti na vodu. Také na doprovod torpédovek, ty se jen občas vynořily nad hladinu, byly více pod vodou. Motal jsem se po palubě a prohlížel loď. Kormidlo se tam otáčelo automaticky s pomocí pohonu parním strojem. Stroj byl umístěn až nahoře pod velitelským můstkem, v kabině, kde nikdo nebyl. Chvilí bylo kormidlo v klidu, pak se točilo vpravo, zastavilo, zas vlevo a tak stále.

Brzo začala řídit mořská nemoc. Lidé běhali na záchod a zvraceli jako o závod. Žebříky z podpalubí ani nestačily „frekvenci“, a tak to pouštěli do kádí, kde dříve byla pitná voda. Kádě se nacházely na palubách ve všech patrech, okolí kádí bylo stále plně obsazeno. Já jsem se držel až do večera. Už vrhl i jeden námořník, připomínal mi kamaráda Falouta, měl krásný plnovous černé barvy. Byl jsem na kraji lodi, kde se nejvíce kymácela. Doprostřed mezi sebe mě Maďaři nechtěli pustit. Byl jsem svědkem všech těch vrhnutí, tak jsem také začal zvracet. S počátku bylo co, ale když už to bylo posedmé, bylo to zlé. Samé zelené šlemy. To už na palubě byla tma. Šel jsem si lehnout mezi Maďary. Nesměl jsem mluvit, abych se neprozradil. Stále jsem se mezi ně soukal dál a dál, až jsem se pohodlně uložil ke spánku. Docílil jsem toho tím způsobem, že jsem se spícímu Maďarovi zapřel o nohu. Noha mu zdřevěněla, on ve spaní nohu trochu odtáhl, udělal místo, já se popošoupl a hned na jeho ruku. Zase se to opakovalo, zase jsem získal více místa. Spal jsem pěkně celou noc na zdravém vzduchu. Ráno jsem se umyl, žaludek se mi hodně třásl. Pak se ukázala země, blížili jsme se k Toulonu.

18. 7. 1916 jsme přirazili k molu, kde byly ve dvou řadách od mola až k nádražnímu perónu seřazeni francouzští černošští vojáci. Tímto špalírem jsme pochodovali až k vlaku. Nastupovali jsme, dostal jsem se do osobního vagonu, byla to asi kdysi I. třída. Sedadla byla měkce vycpávaná. V každém oddílu byl strážce-černoch. Upozorňoval nás na tabulku hlásající, že je ve vlaku zakázáno kouřit. Ten panečku mluvil nosem! Zase jsme byli trochu lidmi a mezi lidmi-civilisty. Nejvíce jsme věnovali pozornost ženám. Cesta vlakem nebyla dlouhá, vystupovali jsme na stanici Cassis. Z nádraží nás vedli několik kilometrů kamenitou

neúrodnou krajinou až do zajateckého tábora Scarpiagne. Ten byl zřízen na rovině mezi skalami a na té rovině byly postaveny v řadách veliké kuželovité stany, každý asi pro 25 lidí.

Dostali jsme jíst, francouzská kuchyň byla samá zelenina. Po dobu tří dní, kdy jsme tam byli internováni, jsme několikrát denně nastupovali, byly čteny rozkazy, byli jsme stále počítáni, zda někdo neutekl. Jeden Čech povoláním číšník uměl dobře francouzsky, dostal francouzský vojenský oblek, měl nad námi všemi komando i tlumočil nám přání a rozkazy Francouzů. Dle toho jsme začali poznávat francouzskou disciplinu. Byla tuhá, nekompromisní ke všem. Francouzské stráže se rekrutovaly ze starších ročníků a rekonvalescentů. Mimo službu se francouzští vojáci bavili hrou s koulemi. Připomínala nám kuželník bez kuželek. Každý hráč má několik koulí. První hodí koulí, pak házejí druzí, snaží se mu co nejvíce svou koulí přiblížit. Kdo je nejbližší „prasátku“, vyhraje. Pak všichni přejdou na druhou stranu a házejí zase zpět. Pozoroval jsem francouzského kapitána, nechal si zavolat jednoho z hrajících. Sám seděl mimo hru na balvanu u silnice. Zavolaný voják, byl již starší, ihned zanechal hry, poklusem běžel ke kapitánovi, štam salutoval a hlásil se. Také kapitán mu pěkně salutoval a udělil rozkaz. Pak znovu oboustranné salutování. Tím se ukončila „služebnost“, a teď ten voják si sedl vedle svého kapitána na kámen a bavili se neslužebně. To se mi velice líbilo. Napřed služba, a pak upřímné kamarádství. Od důstojníka žádná škrobenost, ale ani voják nezneužil svůj vztah ke kapitánovi.

V táboře Scarpiagne začali Francouzi vybírat zajatce dle řemesel a národností. Potřebovali hlavně zámečníky, strojníky, havíře, ti v táboře zůstali. Několik set zajatců včetně mě, samí Slované, Češi, Chorvati, Srbi, Slovinci, bylo 21. července odvedeno na dráhu a jelo přes Marseilles, Lyon, Dijon, Paříž až na sever do Rouenu. Na cestu jsme dostali na tři dni chleba, slaninu, tři krabičky olejovek, mimo to jsme ve vlaku dostávali kávu. Opět jsme jeli ve starých osobních vozech, dívali jsme se po krajině, kterou jsme projížděli, obdivovali jsme veliká nádraží a jejich zařízení a vybavení. Všude každý kousíček půdy byl oset, plno dobytka se popásalo na loukách. Projížděli jsme několikakilometrovými tunely i mnohakilometrovými úseky tratě v průkopu. Přes trať byly mosty, nikde nebylo zapotřebí závor, trať se nepletla silnicím a silnice tratím. Také jsme viděli už z veliké dálky obrovské sochy, buď pána Ježíše nebo panny Marie. Sochou byly zřízeny schody až na vrchol, odhadovali jsme výšku těch soch bez podstavce na 30 - 40 m. A zase lesy, pole, louky, vinice, už tak dlouho jsme nic tak působivého neviděli. Až jsem slzel a záviděl jsem Francouzům, jak oni bojují za jejich krásnou vlast!

V Avignonu, bývalém papežském sídle, jsme se obdivovali silným hradbám čnicím vysoko nad řekou a výstavným palácům uvnitř hradeb. Realita nás však provázela i tady, cestou jsem se bál jíst vyfasované jídlo. Neměli jsme ve vagonech záchody, mohli jsme jít na stranu jen tam, kde jsme delší dobu stáli. Kolem mnoha velkých měst včetně Paříže jsme projížděli v noci. Do Rouenu jsme dorazili 24. července, zde nás nalodili na parníček a ten nás táhl po Seině do Biessard asi 40 km od Havru. Po cestě na břeh řeky na nástupiště parníčku na nás lidé hrozili a hlasitě nám nadávali. Jedna babka hledící na nás z mostu nad řekou na nás udělala posunek, který nás měl hrozně ponížít, nás ale všechny upřímně rozesmál. Zvedla totiž všechny sukně a košili a ukázala nám své holé břicho! Ta nám dala! Na parníčku jsme

měli pěkný výhled na historickou část města, množství výstavných kostelů, jeden z nich měl zvláště krásné štíhlé věže.

Seine je u Rouenu asi 15 metrů hluboká, k městu, kde ještě nebylo mostů, bylo možno plout i s velkými mořskými paroloděmi. Jeden most je speciálně vysoký tak, aby ho mohly podplout lodě s vysokými stožáry. Po mostovce vedou koleje a po nich jezdí přes řeku z jednoho břehu na druhý nad vodou zavěšený a elektrinou poháněný prám, vejde se na něj několik vozů a hromada pěších. Podle řeky po obou stranách bylo zřízeno mnoho překladišť, z lodí se zboží překládalo rovnou na vagony. Město je průmyslové, nad továrnami se tyčí nemožné komíny. Jsou neuvěřitelně křivé a sešňérované obručemi, u nás by byl strach, že se zřítí.

Biessard, P. G. 2270

Z Rouenu jsme vyjeli všichni, po cestě nás stále ubývalo. Byli jsme určováni na různá místa, do německého zajateckého tábora v Biessardu se nás dostalo asi 120. V táboře bylo již internováno mnoho set německých zajatců z říše. Hned nastalo velké seznamování. K nám se česky přihlásil jeden zajatec původem z pruského Slezska. Ten nás Čechy o všem informoval, co nás zde čeká.

Ubytovali nás v dřevěných barácích na břehu řeky, tábor byl ohrazen dvojitým drátěným plotem, na stranu k silnici byl postaven jen plot prkenný. V baráku pečoval o pořádek německý voják, v civilu učitel. Inteligenti bez šarže totiž byli svými německými seržanty přikázáni na zametání a úklid táborových baráků a prostor, aby nemuseli jít na těžkou fyzickou práci. Uprostřed tábora stála strážní vyhlídka, spíše kazatelna. V určitých hodinách v noci na ni vystupoval francouzský seržant a volal jako muezzin na mešitě silným hlasem: „Sentinelles, pas dormirez vous?“ (Stráže, bdíte?) Seržant ve službě to vždy volal zpívavým hlasem a dlouze, protahoval slabiky: santynelýýý...padormírevůůů! Naši Češi si jeho slova přeložili jako: „Santinel, pijete rum?“ Stráže se na toto volání ze všech stran jedna po druhé ozývaly. Z počátku nás to volání rušilo ve spaní, ale pak jsme na to zvykli.

V tomto táboře jsme každý dostali své číslo, já 2270. Seřazení dle čísel jsme třikrát denně nastupovali na dvoře, počítali nás a kontrolovali, zda jsou všechna „čísla“ doma. Čísla jsme měli na prsou a u nich písmena „P.G.“, která značila: prisonier de guerre, tj. válečný zajatec. Šarže měly pod čísla ležaté čáry 2270, značilo to hodnost a možnost nepracovat.

V barácích jsme měli každý svou postel a deku. Já měl mimo toho i svou deku z Asinarry, velkou a těžkou, kterou jsem si donesl až domů. Co jsem se jí ale naschoval! Francouzi občas udělali u zajatců prohlídku, lepší deky zabavovali a posílali je vojákům na frontu. Naopak zajatcům přidělovali chatrné deky z fronty. Před vizitou jsem několikrát zakopal svou deku za barákem. Na prkně měl každý své číslo, s tím se chodilo do kuchyně pro menáž. V kuchyni vařili Němci, kteří místo porcí maso, brambory a zeleninu krájeli na malé kostky a vařili ze všeho Eintopf. Menáž však byla chutná a čistá. Mimo to jsme dvakrát denně dostávali horkou vodu na čaj. Všechno tam šlo jako na drátku. Na všechno byl signál: na nástup k počítání, na horkou vodu, na menáž, nástup do práce.

Signál vždy vytroubil trubač, ten měl celý den co dělat. Jinak však nemusel pracovat. Mimo toho byl kapelníkem táborové hudby, pěkně každou neděli hráli. Novotný a Stehlík měli oba své housle přivezené z Asinarty, hned na prvním koncertu hráli s místní hudbou bez zkoušky. Antonín Stehlík byl původně šikovatelem od hudby 73. pěšího pluku. Ten se však brzy s německou hudbou rozešel a pouze s německým harmonikářem pořádali vlastní koncerty. My jsme jim říkali „trucmuzika“, mysleli jsme si, že Stehlík žárlil na Novotného. Ten byl jen kaprálem, ale u Němců měl větší váhu. Pak si Novotný půjčil krásnou, jako stříbrnou křídlovku, krásně na ni hrál sóla. Pro všechny nástroje Novotný rozepsal směs českých písní, později nám je Němci pěkně zahráli. Při skladbě „Básník a sedlák“ učitel, který zametal náš barák, hrál na cello. Měl brýle, při hře kýval hlavou sem a tam, celý soustředěný. Vždy ho v duchu vidím a vždy si na něj vzpomenu, když slyším ten kus hrát.

Dále tam měli Němci kabaret, divadlo a hlavně kantinu, dostalo se tam dobré pivo i víno. Obojí se prodávalo s vědomím vedení tábora, když však přišel na prohlídku nějaký vyšší důstojník zvenku, všechny stopy po pivu i vínu se musely zahltit. Když jsem psal domů sestře a chtěl jsem, aby věděla, že si můžeme dopřát pivo a víno, napsal jsem, že tam koupíme i takové dobré zboží, jako prodává pan Bamba (hostinský čepující pivo), a co nosila od alžbětinek (víno). Dále jsem psal, že v táboře dostaneme ke koupi dobrý bílý chléb, paštiku, marmeládu i kondensované mléko. Ale pan rakouský censor to na jednom lístku pečlivě zaškrtal, v Rakousku se muselo věřit, že ve Francii nemají co jíst.

Ze styku s Němci jsem poznal, že Němci z říše jsou z hlediska výchovy a společenského chování zcela jiní lidé než naši Němci. Kupříkladu při jedné debatě dva byli různých názorů. Pak se ale jeden z nich druhý den přesvědčil, že se mýlil, hned šel k tomu druhému slušně ho požádat o prominutí. Vůbec byli Němci až neuvěřitelně zdvořilí. Při každém sejití i rozejití se navzájem zdravili a přáli si dobré chutnání či dobré poledne pozdravem: „Mahlzeit!“ Jednou jsem si to po obědě seděl na latrině a přišedší Němec mě také zdravil „Mahlzeit!“. Bylo mi to velice směšné vzhledem k úkonu, co jsem dělal. Pak jsme dali jméno čepicím, co Němci nosili: málcajtky. Jednu jsem od nich dostal na památku, ale špatně jsem si jí vážil, jak později uvidíme.

Jednou jsem coural po táboře a zašel jsem za prázdné baráky. Tam jsem uviděl sedět spolu dva mladé Němce. Tiše dojdou až k nim, oni mě nezpozorovali, mluvili krásně česky. Byli asi z Hlučínska, a když si chtěli spolu promluvit mateřskou řečí, takto někam zalezli a v skrytu spolu mluvili. Před námi se do té doby neprozradili, ač už jsme tam byli asi tři měsíce. Mluvili tehdy se mnou česky a zapírali, že by se byli báli před Prušáky česky mluvit. Ale potom už se mnou nikdy rozmlouvat nechtěli, vyhýbali se mi.

Naopak slezský Němec, který hned s námi česky mluvil při našem příjezdu, vyprávěl o Hindenburgovi, jaký to byl bezcitný generál. Před válkou dlouhá léta působil ve Východním Prusku a připravoval pastí na ruskou armádu. Do jezer a močálů nechal nastavět silnice z pruské strany, ty náhle končily v močálech. Ve čtrnáctém roce Němci ustupovali, Rusové za nimi obcházeli jezera. Za jezery se Rusové spojili a Němce hnali, ale teď přišla ta pravá Hindenburgova chytristika. Pustil je hodně daleko, kde měli Němci připraveny zákopy, poté je protiofensivou hnali zpět. Rusové se dali po silnicích a octli se v bažinách. Hindenburg dal

do nich z děl střílet, Rusové se topili a vzdávali se, ale muselo se stále střílet. Vojenská hudba bez ustání hrála, aby přehlušila kvílení topících se Rusů.

Život na Seině a v přístavu

Do práce se chodilo, vlastně jezdilo, parníčky na velké zámořské lodě. Pracovalo se nepřetržitě ve dne i v noci, party se střídaly po osmi hodinách. Po práci jsme přijeli a měli jsme 16 hodin volno, spali jsme po noční šichtě či jsme se bavili, četli, hráli šachy a dámu. Vylodňovalo se uhlí, brikety, koks, papír, dříví, obilí. A sice buď na vagony, nebo na velké vlečné čluny. Některá loď musela tam stát týden až čtrnáct dní, lidé dostávali základní plat za šichtu 20 centimů a mimo toho příplatek mezi 20 a 40 centimy. Když byla loď vyložena dříve, než bylo určeno, dostal každý prémii asi 1 frank 20 centimů.

Dělal jsem velitele pracovní čety a tlumočníka. Chodil jsem tedy také na loď, nejraději na papír, ten se dal nejlépe vykládat. Byl to surový papír dovážený v balících ze Švédska. Lodi byly vybaveny parními jeřáby, na konci lan měly upevněny jakési váhy a na nich troje či čtvery kleště. Tři až čtyři lidé každý vzali jedny kleště, spustili je do lodi, připevnili kleště na balíky. Dalo se znamení a jeřáb si už bez lidské námahy balíky vytáhl a přesunul vzduchem na místo určení. Uhlí a koks se muselo nakládat do okovů, do kterých se vešla celá tuna. U každého jeřábu byly dva hrnce, jeden se nakládal a druhý se mezitím sypal do vlečné lodě. Pak se hák přepnul vždy z prázdného na plný hrnec. Jen brikety na dřevěné vály jsme neskládali rádi, při tom se rozedřely ruce a prach z nich nepříjemně štípal v obličej. Rozumí se, že jsem všude všechno prolezl a prohlédl. Byla to změna, opět něco nového, to mně vždy dělá dobře.

Také jsem se naučil jezdit s parním jeřábem, ač jsem nemusel. Lodní jeřáby byly obsluhovány lidmi z posádky. Já to ovšem okukoval, jak to ten lodník dělá, jak spouští motor, otáčí jeřábem, vytahuje nebo spouští. A když jeřábík odešel na svačinu a nejezdil, tu na mě moji lidé volali, abych jim s jeřábem popojel, aby si zboží mohli upravit k nakládání. Zprvu jsem se bál, všichni museli od toho daleko pryč, ale později jsem jezdil, dokud námořník nepřišel. Jednou na jedné lodi, když se námořník vracel z kajuty od svačiny, uviděl mě, že jezdím, tak se vrátil, a pak jsem jezdil až do konce šichty. Nikdo proti tomu nic nenamítal, a tak jsem jezdil dál. Když byla pěkná nová loď, šlo to pěkně, ale na staré lodi byl stroj vyběhaný, když se zapnul první stupeň, tak pára ucházela z cylindrů a neotočilo se to, až jsem dal druhý stupeň, pak to najednou hrklo a píst zabral.

Na řece byl dobře pozorovatelný veliký příliv, řeka tekla zpět korytem říčním a voda se zvedla asi o šest metrů. Šlo to tak náhle a rychle, že lodi (a bylo jich tam mnoho podél obou břehů) uvázané na silných ocelových lanech byly proudem taženy zpět a jak to dovolovalo lano, a jednou se lano přetrhlo. Připlouvaly lodi všech možných států a typů. Skoro denně jsme viděli velké námořní lodi s anglickými vojáky, jezdily až do Rouenu, řeka byla hluboká. Jak uviděli německé zajatce, pokřikovali na ně „nieder mit Kaiser!“ Němci zase jim odpovídali, Angličané se nahrnuli na palubě na stranu k nám, až se loď hodně naklonila. Angličtí vojáci byli vždy v novém mundúru jak ze škatulky, krásně vyzbrojeni. Francouzi měli většinou mundúr starý a spravovaný. Na frontě a za frontou jsem později pozoroval, že Angličané jsou moc pyšní, nafoukaní, s nikým se nekamarádili.

Jednou přivezli Angličané své vojáky prastarou lodí, neměla lodní šroub, ale po stranách kola, jako jsou na Vltavě staré parníky. Lodi Červeného kříže, co vozily raněné do Anglie, musely být celé bílé, z obou stran měly velké červené kříže v noci osvětlené a po celé lodi široký pás, v noci také osvětlený. Švédskými loděmi Němci prchali ze zajetí, když se s posádkou smluvili, prý se to některým podařilo, ale šlo to těžko. Celé osazenstvo tábora stále třikrát denně počítali a v noci také. Někdy však Francouzi přece jen na to nepřišli, či pozdě, až už byla loď pryč z lamanšského kanálu.

Na řadě lodí se pracovalo i na šesti místech. Tak se stalo, že na jedné straně jsme byli my, na druhé Němci. Jeden feldvébl Němec přišel k mé partě a poslouchal moje lidi, jak mezi sebou mluví při práci. Mluvili česky a chorvatsky. Nerozuměl, tak se mě ptal: „Ti lidé mluví rakousky, že?“ Divil se tomu, když uslyšel, že rakouská řeč neexistuje a kolika řečmi se vlastně v Rakousku mluví. Náš „spojenec“ a feldvébl toho nevěděl.

Na každé lodi byl s námi Francouz interpret (tlumočník), obvykle seržant, který mluvil alespoň trochu německy. Jeden tam byl, co stále jen zbytečně sekýroval lidi a bylo jen málo šichet, aby nenechal někoho ze zajatců zavřít. Při tom němčinu ovládal velmi špatně. Jednou při vykládání koksu německý zajatec hodil hroudu koksu do vody a pes z vlečné lodi hned pro ni do vody skočil. Seržant to viděl, Němce si zavolal a prohlásil: „Warum machen Sie den Hund nach Wasser?“ Němec se nemohl neusmát té podivné němčině. Seržant se rozkřikl: „Sie müssen nicht lachen!“ Tu se smál Němec ještě více. Seržant si zapsal jeho číslo a po návratu do tábora šel zajatec na tři dny do basy. Tenhle seržant také často běhal od jedné party ke druhé a křičel: „Allez, allez, travaillez!“ Alou pracovat! Chorvati slyšeli zvuky podobné svému jazyku „ali, ali, travajé!“ a hrozně se zlobili: „Samo tráva je, tráva je, nismo magarci, da jedemo travu“ (jen tráva je, tráva je, nejsme osli, abychom jedli travu).

Byli i tací, co mluvili německy dobře a chovali se k nám přívětivě. Jeden seržant se se mnou bavil třeba po celou šichtu, vyptával se mě na všechno možné, kolik a jaké jsou v Rakousku národy a národnosti, co se u nás vyrábí, co se u nás pěstuje na polích. A nakonec, co doma vaříme a co jíme. Chtěl jsem mu vysvětlit, co jsou to knedlíky, ale nemohli jsme se dohodnout. Snažil jsem se je popsat, vysvětlit, jak se připravují a jaké používáme druhy mouky, nazýval jsem je Knödel a Glóze, jak říkají Němci knedlíkům v Berlíně. A co když jsem mu říkal, že děláme houskový, kynutý, bramborový, chlupatý, játrový, tvarohový i švestkový. Jiný seržant znal a chválil plzeňské pivo a sklo, vyprávěl, že navštívil českou sklárnu.

27. 7. jsem poslal z tábora první lístek, tam bylo dovoleno psát jen tužkou a určitý počet řádek. Jednou měsíčně bylo povoleno psát dopis. V neděli 15. 10. jsem dostal paket od sestry, měl jsem z toho velikou radost.

Ve Francii mají samé dvoukolové vozy, jen vojenské měly čtyři kola. Prý proto, že by Francouzi museli platit ze čtyřkolových vozů velké daně. Náklad na dvoukolovém voze musel být dobře upevněn, aby se za jízdy neposunul, neboť vůz balancoval jen jeden kůň. Ostatní koně, pokud jich bylo více, byli zapřaženi za sebou. Jednou jsme jich viděli za sebou u jednoho vozu dokonce devět. Vůz měl dvě oje a kůň uprostřed nich je měl připnutý horem přes jakési vysoké sedlo pasem a spodem pod břicho širokou podpěnkou. Každý vůz měl

vzadu u korby rumpál s válcem, ten se otáčel pomocí páky a řetěz se přes náklad pevně utáhl. Až v samý večer přivezli do tábora velkou řůru prken. Měli jsme zlost, že budeme muset prkna skládat z vozu a rovnat pěkně na hromadu, měli jsme už volno. Ptal se nás kočí, kam to chceme složit. Otočil se na fleku (u dvoukoláku to šlo) a zajel přesně na místo, kam jsme mu ukázali. Zastavil, vytáhl z každé ojky železný kolík, měly po dvou kolíkách, tak zůstal připnut jen při jednom kolíku. Ojky jako by se zlomily a zadek nákladu se zhoupal až na zem. Kočí povolil řetěz, zavolal na koně, ten popošel a vůz zcela lehce vytáhl zpod nákladu. Náklad, tak jak byl složen do kubíku, sklouzl po nakloněné ploše korby a vyložil se na zem nerozházen. Prázdný řetěz natočil kočí na válec, když předtím vůz srovnal do vodorovné polohy a zastrčil kolíky, dal „adieu“ a odjel. A my ani prstem na nic nemákli a bylo to tak brzo hotové. To se mi velmi líbilo.

Na Marně na předměstí Paříže

Dne 12. listopadu 1916 nás zase všechny nalodili a odpluli jsme zpět do Rouenu. Jeli jsme neradi, tam jsme se měli tak dobře. Byla tam prádelna i koupelna, sprchy, mohli jsme se vykoupat v Seině. Na druhý den nás naložili do vlaku, a sice do dobytčích vagonů, vagony zamkli a zapečetili. Táhlí nás nákladním vlakem celý den a celou noc, ven jsme mohli se koukat jen malými okénky, v nich hustá mříž. Kdo musel na velkou potřebu, musel to udělat na zem a okénkem skrze mříže se to vyhazovalo na koleje. Náš vagon měl poškozenou podlahu, udělali jsme si do ní díru a do té jsme potřebu konali. Dotáhli nás k Paříži, nádraží se jmenovalo Susy-Bonneuil. Tam vagony odpečetili, my vystoupili a šli pěšky k řece Marně, tam se stavěl vojenský přístav a na něj navazující železnice. Blízko našeho tábora se přes Marnu klenul most, po něm a kolem nás jezdila pařížská elektrická tramvaj. Bylo to však jen v určitých hodinách ráno a večer.

V táboře už bylo asi 80 Chorvatů, baráky dřevěné jako v Biessardu, jen že podlahy tu byly betonové. V barácích bydleli zajatci, v jednom francouzské strážce, v jiném se nacházely kanceláře a kantina. Hned jsme se ubytovali a pomalu se rozkoukávali, v tomto táboře byli internováni jen Slované. Drátěný plot kolem tábora byl jen jednoduchý, celý tábor střežil v noci jen jeden strážár. Na druhém břehu řeky se rozkládalo pařížské předměstí St. Maur. Dál od nás se vlévala Marna do Seiny. V barácích byla kamínka, v zimě jsme pak fest topili. Byli jsme jakousi místní atrakcí, v neděli přijížděli Pařížané se na nás dívat. My jsme v neděli nepracovali, hráli jsme šachy neb jsme zpívali, bylo tam dosti zpěváků z Asinary a měli už nacvičeny některé písně: Věno, U boj a jiné.

Stavěly se tam koleje a skladiště a z po Marně připlouvajících vlečných lodí se uhlí skládalo na veliké haldy nebo se z lodí ihned překládalo do vagonů. Na spodky pod koleje jsme vozili materiál vlakem z jednoho vzdálenějšího místa, tam se to muselo kopat a nakládat na vagony a pak zase skládat na určené místo. Tam jsme ale byli jen několikrát, já jen jednou, byla tam z toho místa docela hezky vidět Eiffelovka. Z tábora, ač to bylo blíže, viděti nebyla.

Četaři pracovat nemuseli, ale kaprálové (desátníci) ano, i jednoručáci. Tak desátník inženýr Mauer také nakládal, ale museli mu pak všichni ostatní pomáhat, neuměl pracovat lopatou ani krumpáčem. Rodák z Karlína, jeho otec byl úředníkem pražské spořitelny, na začátku války ho přejelo nákladní auto a hned zabilo. Také matka mu za války zemřela. Uměl dosti dobře

francouzsky, a tak později pracovat nemusel, dělal tlumočníka. Četařů nás tam bylo dvacet, měli jsme službu jen obden, za směnu jsme dostávali 20 centimů, výplata byla každých 14 dní. Z četařů jsem se přátelil s Podkrkonošákem Františkem Hančem, říkali jsme mu přezdívkou „kohát“-pařez, s Antonínem Hamouzem ze Smečna, inženýrem Rosypalem z Prahy. Rosypal byl výborný tenor a veselá kopa, společně jsme malovali hrací karty. Pak Josef Kaněra, tomu jsme říkali „pš pš“, chodil od jednoho ke druhému a stále nějaké tajnosti šeptal, až to věděl celý barák. On ale si na tom zakládal, že to věděl první. Dále tam byli Vybulka, Preclík, inženýr Volmut, Chrástek, Kreuzmann, Stehlík, Nekovář, Orlovič a další, někteří po válce vstoupili do československé armády.

Později jsme byli převedeni na práci ve vojenském přístavu, francouzsky se jmenoval Port Militaire de Bonneuil sur Marne. Tam na výkopy jezdili lidé z africké kolonie, všichni tmavé jako bronzové pleti. Po cestě do práce zpívali, při tom do taktu plácali rukama, jedna skupina zpívala píseň a ti druzí jim do toho zas tleskali a zpívali: „sedma je sedma!“ Tak mi to tedy asi znělo. Při práci mezi sebou závodili, který dál hodí lopatu písku tak, aby písek zůstal v letu pohromadě v krychli až k momentu dopadu na zem. Bydleli ale jinde, k nám na práci jen docházeli.

Jeden den se celá naše skupina dvaceti lidí dostala na velikou vlečnou loď, kde jsme měli vykládat na vagony velké železné pláty jeden centimetr silné, ty největší měly rozměr asi 4 x 8 metrů, většina jich byla rozměrů menších. Do večera jsme se dobře zapracovali, šlo o to dobře plát upevnit do řetězů, aby byl na plocho a v rovnováze. Parní jeřáb byl na prámu (lodi) mezi břehem a vlečnou lodí, plát vytáhnul do výše, natočil se s nákladem nad plochý vagon a tam se plát položil. Než se jeřáb s řetězy vrátil nazpět, my už měli v lodi v jiných řetězech připraven další plát, a tak šlo nakládání rychle.

Francouzský inženýr si nás všechny zapsal, museli jsme sem docházet denně, dokud práce nebyla skončena a loď vyprázdněna. Zpočátku jsem řídil práci, pak to mým lidem tak dobře šlo, že mě už nepotřebovali. Z dlouhé chvíle jsem měl oči jinde, rozhlížel jsem se po okolí. Na té vlečné lodi byli muž se ženou, Vlámové z Belgie. Vlámština se velice podobá němčině, tak jsem se s nimi hned pokoušel domluvit. Jemu jsem hned od počátku dobře rozuměl, snad si vypomáhal čistě německými slovy. Paní jsem však dobře porozumět nemohl, ona si vždy zavolala muže, a ten mi to přetlumočil tak, že jsem hned rozuměl. Jednou při rozhovoru řekla paní „fitín“. Nerozuměl jsem, ukazovala mi to na prstech, bylo to 15 (fünfzehn). Potom už jsme se s paní bárkařkou více a více chápali.

Moje slečna Mína

Na protějším břehu Marny naproti místu, kde jsme vykládali železné pláty, se nacházelo pařížské předměstí St. Maur. Na samém břehu řeky v zahradě se rozkládala krásná jednopatrová vila. V prvním patře obráceném na naši jižní stranu pak měla prosklenou verandu a balkon. Vilu jsem několikrát pozoroval, jednoho dne asi v deset hodin dopoledne vyšla na balkon hezká slečna. Nesla si snídani, chléb s máslem a vajíčka, hrnek s kávou. Jistě nemusela pracovat, dlouho spala, teď teprve snídala. Chtěl jsem ji pozdravit, třepal jsem na ni kapesníkem. Neurazila se, děkovala mi a odpovídala na pozdrav máváním. Žertem jsem jí ukazoval, aby mi také poslala něco k jídlu. Vztahovala ke mně ruce s jídlem a přitom krčila

rameny. Pochopil jsem, že by mi ráda jídlo dala, ale není jak. Zamával jsem tedy na rozloučenou. Za nějakou chvíli jsem uviděl svou novou známou paní z vlečné lodi, jak sedla do malého člunu a jela na druhý břeh, asi nakupovat. Napadlo mě, že bych slečně mohl poslat dopis. Ukazoval jsem, že jí budu psát, ona zase krčila rameny, že neví jak.

V poledne jsem požádal inženýra Mauera, aby mi napsal pár slov francouzsky. Opsal jsem je, složil a odpoledne jsem chtěl dopis předat paní bárkařce, aby jí jej vhodila do schránky na psaní. Ta se ale mezitím dala do praní prádla. Vlečný člun byl veliký a celý železný, v jedné špici člunu měli být, ve druhé špici prádelnu a komoru. Při praní paní používala na nabírání vody i vylévání špíny kbelíku uvázaného na provaze. Pouštěl jsem jí kbelík dolů, nabíral vodu, vytahoval a vyléval špínu, aby nemusela stále po žebříku. Pak jsem se jí ptal, pojede-li dnes ještě do města něco kupovat. Ona říkala, že ne. A co prý jsem potřeboval. Ukázal jsem jí svůj dopis a vysvětlil, že bych chtěl, aby ho doručila do vily. Zprvu mi to nechtěla slíbit, řekl jsem jí, aby si přečetla obsah, že tam není nic závadného psáno. Slíbila, že bude-li moci, zajede tam večer.

Už druhý den ráno mě paní volala dolů do lodi a předávala mi psaníčko. S pomocí svého manžela mi vyprávěla, že ke slečně večer opravdu zašla. Ta ji pozvala do salonu, pohostila ji cukrovím i vínem, zahrála na klavír a vyptávala se na mě. Nyní je ve vile sama, rodiče a bratr jsou na léčení ve Švýcařích v Schafhausenu. Bratr je bankéřem a pracuje v Paříži, onemocněl zde. Paní dostala za úkol se o mně dozvědět co nejvíce, jsem-li svobodný, kolik je mi let, odkud pocházím, mám-li rodiče a jak jsem se dostal do Francie. Paní hned poznamenala, že je slečna velice hezká, je jí 24 let, a že by z toho mohla být svatba. Já se naoko bránil, že to je jenom taková zábava a nic jiného.

Na lístku mi slečna psala francouzsky, že děkuje za mou pozornost, že je zdráva a má se dobře, ale velice se nudí. A nakonec napsala německy: Wie gefällt es Ihnen? Myslel jsem, že třeba umí pár slov německy a chce se tím pochlubit. Večer jsem jí napsal delší dopis opět francouzsky, ovšemže s pomocí inženýra Mauera, a druhý den jí ho poslal. Hned ráno mi však poslala další francouzský dopis a asi půl kilogramu cukru a balíček cigaret. Psala, že o naší existenci již delší dobu ví, v neděli nás s přítelkyní poslouchala zpívat sborově, máme velice dobrého zpěváka tenora. Byly velice překvapeny, že i za našich svízelných poměrů pěstujeme tak ušlechtilou zábavu. Bylo-li by jí to dovoleno, koupila by nám hudební nástroje, abych se na to zeptal našich strážných a potom napsal, jaké nástroje má koupit. Dozvěděla se již dříve, že jsme Češi, ona zná jen trochu jednu píseň o Čechách: „Dort in Böhmerwald, wo meine Wiege stand“ (Tam na Šumavě, kde moje kolébka stála). Více o Čechách nevěděla. Ráda by poznala naše osudy, jak jsme se tam dostali. Zároveň žádala, abych nepsal nic politického, aby nic z toho nebylo. Pak jsem se dověděl, ona že je Švýcarka německy mluvící, navíc umí francouzsky, anglicky, italsky a španělsky.

Napsal jsem jí dlouhý osmistránkový německý dopis, stručně jsem vylíčil své osudy. Dopis jsem předal paní z vlečné lodi a ta ho ještě dopoledne slečně odevzdala. Stala se nám ale přitom nehoda a také neopatrnost, které se ta slečna dopustila.

Stražár ostříž

Měli jsme s sebou ten den nového strážára. Po všem koukal jako ostříž, neušlo mu, že mě slečna ráno zdravila máváním šátkem. Dřívější strážé, všichni to byli starší lidé, si obyčejně zalezli do budky u vagonu a spali tam. Pokud se někdo blížil, už zdaleka jsme ho viděli a včas jsme strážnému dali o tom zprávu. Při tom jsme si mohli dělat, co jsme chtěli. Tento nový však stále vše sledoval. Tajně jsem slečně ukazoval na strážného, ona mi však nerozuměla. Při předávání mého dopisu paní se slečnou dlouho rozprávěly a slečna si dala můj dopis za blůzu. Pak názorně ukazovala, aby jí paní hodila na okno hrst písku, pokud s ní bude chtít mluvit (patrně jí zvonek nezvonil). Při ohnutí jí můj dopis vypadl na zem. Po rozloučení s paní šla nahoru na balkon, dopis si přečetla, po přečtení ho políbila. Stražár to vše bedlivě sledoval a kul pomstu.

Ten horlivec ve službě mě v poledne ohlásil v kanceláři a žádal, aby ho stále se mnou posílali, že nás bude hlídat a oka ze mě nespustí, viděl v tom vyzvědačství. Slečna mi poslala další dlouhý dopis, ten bárkař mně ho šikovně odevzdal, byl na to mnou dříve upozorněn, že jsme střežení. Dopis i různé dárky jsem dal raději kamarádovi, kdyby mě prohledávali, aby je u mě nenašli. Z práce jsem vedl četu, zepředu jsem neviděl, jak on vzadu po mně kouká. Večer mi vyprávěl kamarád od druhé party, co chodil skládat uhlí, jak ho náš strážár šacoval a zapsal si ho.

Bylo to tak. Odpoledne po obědě, když jsme šli zpět do práce, mě kamarád žádal o křidu. Zapisoval čárky na vagon, kolik košů uhlí do něj vysypali. S křidou běžel zpět ku své partě, tu ho chytil můj strážár a chtěl po něm „lettres“. Ten nerozuměl, strážár maloval na ruce písmena, tu ten kamarád si vzpomněl, že chce snad křidu, tak mu ji ukázal. On byl ale rozčilen a stále ukazoval za mnou, chtěl dopis. A kamarád opakoval: „oui, oui“ a podával mu křidu. Stražár ho nakonec prošacoval, nic nenašel, alespoň si napsal jeho zajatecké číslo (každý ho měl napsáno na prsou).

Hned následující neděli odpoledne přišla na cestu k našim barákům moje nová známá slečna Mína Ůhlinger, tak se jmenovala, se svou přítelkyní a psem bernardýnem. Už na té cestě postávalo množství Pařížanů, byli jsme od sebe asi 50 kroků, blíže jsme k sobě nemohli. Zazpívali jsme jim mimo české a srbské písně také německy „Dort in Böhmerwald, wo meine Wiege stand“. Měla z toho nesmírnou radost, jak mi pak později napsala.

Zatím přišly Vánoce, my jsme museli pracovat celý den na Štědrý den i na Štěpána. Jen na Hod Boží jsme nepracovali a věnovali volno praní prádla a čištění oděvů. Hodně jsme opět vzpomínali na domov, byly to už třetí Vánoce v zajetí ve válce a těšili jsme se, že snad už budou poslední. Zahráli jsme si šachy, uvařili čaj i čokoládu. Večer před spaním jsem se šel projít na dvůr, abych v noci dobře spal. V baráku bylo strašné horko, dvojce kamna byla úplně žhavá. Ten strážár, který mě sledoval, měl právě službu u našich baráků. Chodil jsem podél baráku sem a tam. Zpočátku stál na místě, později se ke mně připojil a chodil se mnou. Začal se se mnou bavit, rozuměl jsem mu tolik, že v jiném zajateckém táboře chtěl jeden zajatec utéci, ale jemu neutekl. Rychle vytáhl automatickou pistoli a bum, zajatec se svalil mrtev na zem. Smál jsem se tomu, viděl jsem, že mi dává výstrahu a nahání mi strachu, kdybych chtěl snad utéci. Pistoli mi ukázal velice rychle a hned ji zase schoval do kapsy. Byla tma, dobře jsem ji neviděl, ale měl jsem za to, že to byla bouchačka na postrašení psů, co užívají cyklisté.

Po Vánocích nastalo deštivé počasí, byl jsem při práci schován uvnitř lodi, strážár si tam vlezl také. Naschvál jsem vylezl ven ze člunu a šel jsem za prám jeřábu za člun močit. Stražár vzápětí za mnou ven, hledal mě, nedávám-li do vily signály. Zkontroloval mě, zůstal stát nahoře na dešti. Já zase slezl do lodi, jemu bylo hloupé hned zase za mnou, tak zůstal na dešti dál. Jak se přišel schovat, moji lidé mě od vagonu naschvál na mě volali, ať jdu ven, a jemu jsme nedali pokoj.

Konečně jsme loď vyprázdnili, rozloučili jsme se s bárkařem i jeho paní, poděkoval jsem jí za všechno, skoro denně mi něco přinesla. Víno, které mi Mína poslala, jsem jim nechal, jen malou odličku jsem vypil, když byl náš strážár z dohledu. Pak dopisování ustalo, jen z dálky jsem Mínu viděl, když šla kolem na procházku. Zato jsem byl zase jen obden v práci.

Spory o bílý chléb

Chodil jsem opět s lidmi na uhlí, kde byl další tlumočník Francouz, také stále jen zbytečně sekýroval lidi. Při práci se jeden Čech smál, něco vypravoval. Francouz hned na něj křičel, aby se nesmál a pracoval. Když za chvíli ten samý něco ještě řekl, Francouz si ho zapsal a mně sdělil německy, ať mu přeložím, že bude potrestán. V poledne nedostane chleba (bílý civilní chléb, dostávali jsme ho co přilepšení za dobrou práci). Přeložil jsem to a tu se všichni Češi shodli na tom, že když mu chleba nedají, že oni ho také nevezmou. V poledne při návratu do baráků k obědu se chodilo kolem kanceláří, tam se nastoupilo a vojáci se šiškami chleba v náručí za dozoru kapitána každému přidělili půlku. Tak se mělo stát i nyní.

Potrestaný Čech stál v prvním dvojstupu na té straně blíže ke kanceláři a měl by dostat chléb jako první. Tlumočník hned ukázal, který zajatec nedostane nic. Ten odstoupil dva kroky kupředu, podávali chléb druhému, ten nic nevzal, ani další v řadě. Ptali se mě německy, co to znamená: já řekl, že všichni jeho kamarádi chléb odmítnou, že ten potrestaný nic neprovedl a pracoval právě tak pilně jako oni. Kapitán nám pokynul, abychom tedy odešli. Teď ale dva Chorvati v naší řadě pochopili, co se děje, a ti nám pak nadávali, že oni by chleba byli vzali. Když se jim to rozleželo, dali se do pomlouvání. Četař Orlovič vyprávěl, že nás odsoudili za to, že jsme při pochodu přes Albánii žrali psy, koně i osly, a teď že nechceme takový fajnový chleba! Citoval jednoho z nich: „Ja by se okladio, da u češkoj ni jednoga psa nema, sve su Česi požderali!“ (Vsadil bych se, že v Čechách ani jednoho psa není, Češi všechny sežrali!)

Čekali jsme, co z toho bude, večer zase jsme museli ke kanceláři (jindy jsme šli bližší cestou), zda nepotrestají všechny. Všem nám ale chleba dali, i tomu, co měl býti potrestán. Teď byli Chorvaté usmířeni!

Proč jsme všichni ten chleba dostávali? Bylo to ze dvou příčin. První byla ta, že jeden francouzský civilní inženýr v táboře náš český národ dobře znal, měl nás rád a šel nám na ruku. Za druhé, Národní výbor československý v Paříži pod předsednictvím profesora Masaryka a dr. E. Beneše vymohli pro české a slovenské zajatce tzv. *régime de faveur*. Pozůstával v tom, že jsme denně dostávali na muže 300 gramů masa a 1 sous, tak jako to měli v míru francouzští vojáci. Jiní zajatci dostávali denně jen 120 gramů masa, protože Němci zajatým Francouzům také jen tolik dávali. Později to také vymohli Jihoslovánům a ještě později všem rakouským národům mimo Němců a Maďarů. Když nařízení přišlo, naši

Francouzi nemohli pochopit, proč to je. Oni nás měli všechny za „Autrichiens“, a teď jsme je museli opět poučovat, kolik národů v Rakousku žije, kdo jsme a co chceme. Dostávali jsme už také české noviny, vydávané čsl. národním výborem, někdy jsme také od výboru dostávali Národní politiku a někdy i české noviny vycházející v Rusku.

Národní sebevědomí stoupalo. U lékařské prohlídky jeden rakouský Srb odmítal tlumočníka. Že prý srbsky musí celý svět rozumět. Postavil se před francouzského lékaře a mluvil při tom, rodným jazykem, kladl ruku tam, kde ho bolelo: „Uderilo me je u prsa, pa u hlavu, pa me mučí, pa me mučí“.

Po Novém roce 1917 jsem už Míne psát nemohl. Sice jsem ji denně při práci viděl, ale jen zdálky. Tehdy v neděli odpoledne přišla do kantiny návštěva. Dva muži a tři ženy, byli to prý Míni příbuzní, chtěli mě vidět a se mnou mluvit. Jeden strážár, byl to dobrý člověk, je zavedl do našeho baráku. Byl jsem právě zabrán do hry šachů s kamarádem Ortmanem. Nevěděl jsem, co jsou zač, oni se mnou nakonec sice nemluvili, ale pátravě si mě prohlíželi. Až večer jsem se v kantině od četaře Beppa dozvěděl, že s ním mluvili italsky a do kantiny se dostali na zapřenou, jako by byli příbuzní s kantinskou. Vzkazovali mně po Beppovi, že mě prosí, abych Míne nepsal, že jsou na to ve Francii velké tresty, ona že si nedá říci a mohla by z toho mít velké vyšetřování.

7. ledna 1917 jsem se dal v táboře fotografovát. Přišla fotografka a musela se zavázat, že odevzdá vždy jednu fotografii každého zajatce pro kancelář. Snad je chtěli upotřebiti na zatykače v pádu, že by někdo z nás někdy utekl. Fotografka šla domů po druhém břehu Marny, potkala se s Mínou a daly se do řeči. I ta fotografka věděla, že mám s Mínou známost, bylo to veřejné tajemství, ale žádný mi to úředně nevytknul, ani výslech z toho žádný nebyl. Byl jsem stále opatrný, dopisy od Míny jsem měl dobře uschovány. Hned nato 11. ledna jsem dostal od sestry Marie bedničku s teplým prádlem a husou v plechovkách, zapečenou a zalitou v sádle pokrytou navrch lojem, aby se nezkazila. Vždy jsem si kousek ohřál, vydržela mi hodně dlouho, byla velice dobrá, tím více, že jsem dlouho něco podobného nejedl. Bylo mi to sice milé, ale úplně šťastný jsem při jídle nebyl. Věděl jsem, jaká je v Čechách a na Moravě drahota a lidé mají hlad.

Tehdy dostal šikovatel Chrástek z domova civilní kabát. Předtím mu na lístku psali, že mu kabát posílají, ale že si ho musí zašít, že pod paždí je trochu roztrhnut, oni že s tím pospíchají dát zásilku na poštu. Chrástek, když kabát dostal, díval se, kde je ta díra – nebyla tam žádná. Chmatá, nenachmátl nic, tak trochu odpáral podšívku pod paždím a on tam byl hedvábný velký kus plátna a na něm byl napsán dlouhý dopis inkoustovou tužkou. Z toho jsme se dozvěděli, jaká je doma bída, jaké jsou ceny a co se děje za rekvizice a podobně. Já měl denně 300 gramů masa, dvojí chleba, někdy jsme dostávali dobrou svačinu, krajíček chleba, na něm buď tlačenku nebo huspeninu, paštiku či marmeládu. K tomu sklenku jablečného moštu. Každý jsme měli svou čistou postel, deky a v baráku dvoje kamna. Uhlí a briket jsme si přinesli plno, zvláště na neděli. Naši hoši si vybírali velké pěkné brikety z anglického antracitu, ovšem z hromady, kterou nakládali.

12. ledna nás 18 šikovatelů a četařů spakovali a vezli k neznámému cíli. Já při tom spěchu zapomněl v baráku italskou pelerinu a už jsem ji nikdy zpět nedostal, ač jsem si o ni psal i jsem žádal seržanta, aby mi ji poslali.

Zlatá půda v Etampes a bída v Orleans

Asi 100 km jižně od Paříže jsme zastavili v Etampes. Zavedli nás do tábora, původně rozsáhlého třípatrového mlýna. Vypadal ten mlýn jako pevnost, i na střechách se táhly ostnaté dráty a všude kolem plno stráží. V táboře byli již internováni říšští Němci a bylo zde velké oddělení kancelářů, kde se vedla agenda se zajatci z velikého okrsku, kam i my jsme patřili. Volali nás do kanceláře, mně říkali „Žanda“, poučil jsem důstojníka, že my J čteme jako j a ne ž, že se jmenuji Janda. Také Václav Nekovář tam byl zapsán jako „Vakla Nekova“, ten už měl do Etampes poslané peníze, tak je hned dostal. Dali jsme hned naše jména do pořádku a zkontrolovali i seznamy těch, co zůstali u Paříže a zde měli z domova zaslané dopisy, peníze i balíčky. Pak jim vše poslali na naši původní adresu. Večer nás ubytovali vysoko nahoře na půdě, půdička byla ve srovnání s obrovskou budovou mlýna malá, lezli jsme na ni po žebříku dírou. Jen sláma byla na zemi, někteří na to nadávali a já řekl: dnes nadáváte a ještě se dožijeme času, kdy budete vzpomínat a říkat „zlatá půda v Etampu!“ To se pak ujalo a ještě teď dávno po válce mi to Hanč připomíná v dopisech. Dočkali jsme se toho opravdu, moje „proroctví“ se vyplnilo!

Večer před spaním jsme na naší půdičce dělali takový kravál, že jsme mohli zbořit mlýn. Němci k nám lezli a dívali se v úžasu, co provádíme. Zpívali jsme česky písničku „Za císařovny Josefíny“, dělali jsme hauptškindál, jeden troubil flíglhornu, druhý cinkal na cimbál. Stáli jsme tak, že jsme tvořili kolo, bylo nás dvacet, a pak se zpívalo: tramtaratatrata, přitom se deset posadilo, při opakování tramtaratatrata tito vstali a současně se posadilo druhých deset na bobek, vždy ob jednoho, tak se to opakovalo co refrén osmkrát. Dělalo to veselý obraz. Po každém přezpívání měl Rosypal sólo, že císařovna Josefína žádá, aby se zpívalo tišeji, že princ spí. To se několikrát opakovalo po každé sloce a vždy se zpívalo tišeji a tišeji, až se konečně jen šeptalo. Když však císařovna znovu zase vzkazovala, abychom zpívali tišeji, tak jsme se rozzlobili a zpívali jsme co možná nejsilněji, nejřvavěji, a tím píseň končila. Pak jsme čekali, že se s námi ta půdička zboří, houpalo se to s námi, nebo že na nás Francouzi přiletí.

Nestalo se nic z toho, co jsme očekávali, jen Němci kouleli očima, nerozuměli nám naši „österreichisch“. Druhý den si od nás oddechli, hned následující den 13. ledna jsme putovali do Orléansu. Tam byl zřízen veliký zajatecký tábor postavený zase z dřevěných skládacích baráků. Zatím byl jen zčásti obsazen asi tisícem zajatých Němců a ještě mnoho baráků zůstávalo prázdných. Do jednoho z nich nás ubytovali, měli jsme 20 postelí na jednom konci, větší část baráku byla prázdná až na kupu slámy uprostřed. Postelí se dalo do jednoho baráku umístit až 90, lidí bez postelí na slámě na zemi 250.

Nastaly mrazy a my tam neměli žádná kamna. Také stravy z německé kuchyně bylo málo a samá mrkev. Už se začalo vzpomínat na půdu v Etampes, tam bylo aspoň teplo. Pak nám přidělili malinkatá kamínka a do nich jsme denně vyfasovali nevím už kolik kilo syrového dříví, samé borové větve. V kanceláři byl zaměstnán seržant původem Slovák, s tím jsme se

rychle dorozuměli a on se i snažil vyhovět našim žádostem, například o ta kamna. Dalo to práce, než to chytlo, ten, kdo topil, vedl si tak, že měl kamínka mezi koleny, ale přitom mu záda mrzla. Byl jsem na tom ze všech nejlíp, měl jsem mimo francouzské deky ještě svou velikánkou italskou, tu, kterou jsem si přivezl až domů. Proto mi v noci bylo nejtepleji ze všech. Někteří spali oblečení. Jihoslovan s přestřelenou dolní čelistí, která mu špatně srostla, byl skoro po celý den zavrtán ve slámě a statečně tam chrápal. My ostatní jsme na cestách mezi baráky cvičili italský marš s italským komandem. „Garde avanti marš – garde (h)alt!“ Na povel „Garde alt!“ jsme všichni udělali dvakrát za sebou čelem vzad a pak teprve stát. Chvilku trvalo, než jsme si zvykli, v povelích vyslovovaných italsky se hláska há nevyslovovala. V tomto táboře se signály k nastoupení k apelu dávaly bubnováním na malý bubínek.

Se seržantem Slovákem jsem měl mnoho co dělat stran Míny. Mína mi dala svoji adresu a já jí po okouknutí tamějších poměrů psal. Na to asi za týden si mě seržant dal zavolat do kanceláře, ukazoval mi lístek, co jsem Míně psal, a ptal se mně, kdo je to?! Řekl jsem mu pravdu, jak to bylo, ovšem že ne úplně všechno. On slíbil, no, já jí to pošlu, ale nemluvíte-li pravdu, bude se to vyšetřovat, budete přísně potrestán. Poslal tedy můj dopis a už druhý den ráno jsem dostal odpověď – dopis s mou podobenkou. Mína děkovala za dopis, na této podobence mě nemohla poznat, jsem-li to já. Dal jsem se fotografovat ve francouzském obleku, ale chodil jsem v italském. Seržant hned za mnou přiběhl do baráku, vyčítal mi, že jsem jí propašoval ještě tajně a mimo censuru jiný dopis, že to není možné, aby už z Paříže přišla odpověď na ten lístek, co včera dával na poštu. Přisahal jsem, že nikoliv, on mi nevěřil. Pak se na mě informoval u Rosypala, zavolal si ho do kanceláře. Rosypal mu řekl, že může být zcela bez starosti, že jsem dobrý Čech a že jak budeme mítí povolené naše vojsko dobrovolnické, že hned se do něj budeme hlásit.

Mína se mě v dopisech tázala, není-li mi zima v těch mrazech, může-li mi poslat teplé prádlo nebo nějaké obrázkové časopisy ku čtení. Ptal jsem se tedy seržanta a on mi to dovolil. Psal jsem jí zpět a ona mně poslala velký balík různých francouzských, anglických a italských obrázkových časopisů. Tam ale na zpáteční adresu se podepsala „Mína Janda“ a v dopise mě oslovovala: „Lieber Cousin!“ (Milý bratranče). Zas byl malér. Seržant zas mě volal do kanceláře, co prý je to zač a proč nenapiše své pravé jméno. Řekl mi, je-li to Švýcarka, že se nemusí bát a je-li to Němka, že s ní nemám nic mít! Další dopis jsem dostal až s odstupem času, ukázalo se, že v té době byla už někde umístěná v dívčím asyly (pensionu) v severní Paříži. Asi její příbuzní to tak zařídili - vilu měla na jihu Paříže. Psala mi pak pod svým jménem ještě několikrát, dokud jsem byl v Orleansu, pak už jsem nic o ní nezvěděl, ani po válce, když jsem psal jí i její matce do Švýcar – nedostal jsem odpověď.

Jednou si seržant Slovák zavolal Rosypala do kanceláře, a ptal se ho, co znamená slovo ihned a pak, co je to Pankrác. Tu mu řekl, že je to předměstí Prahy, že je tam velká trestnice. Pak se ukázalo, že šikovatel Stehlík psal domů, že se má „jak na Pankráci“ – tak se dostal na 3 dny do arestu. Rosypal to bohužel nevěděl, na co je vlastně tázán, jistě by Stehlíka neprozradil.

Prádlo jsme si prali v prádelně, ale to nám při praní přimrzalo na prkno. Jednou jsem si vypral asi troje prádlo a hlídal jsem si ho, měl jsem ho venku pověšeno. Dříve vyprané už suché jsem

sebral až na jedny spodky a košili, bylo to ještě mokré. V nestřeženém okamžiku mi je někdo ukradl.

Kanónenfutr

Přišlo tam právě tou dobou několik tisíc čerstvých německých zajatců. Bylo to po velké bitvě u Verdunu, kde měl velení sám německý Kronprinz, který se chtěl vyznamenat velkým vítězstvím. Dostal výprask, stálo ho to asi 600 000 vojáků mrtvých, raněných a zajatých. Ti zajatci byli tak ubozí, děti ještě, řekl jsem, že bych si jich sám vzal šest na starost' na bodák. Chudinky, mundúr se na nich plandal jako na holi a skoro každý druhý měl brýle na gumíčkách, upevněných za uši. Zkrátka kanónenfutr. Z počátku jsme z nich přece jen něco dostali, ale už druhý den nechtěli mluvit – dostali od starých zajatců pokyny, aby nic neprozrazovali. Prvně jsem viděl pak německé vši. Němec namočil špinavou košili a pověsil ji na drát na mráz, vši zmrzly a zčernaly, byly tak velké jako zrnka praženého žita.

V táboře v Orleansu americká YMCA postavila svým nákladem barák, kde se mohlo hrát divadlo, čísti, psát, hrát šachy atd. Stolní desky se daly připevnit ku stěnám nebo sklopit jediným pohybem dle toho, bylo-li stolu potřeba či nic. Němci chtěli barák slavnostně otevřít, tak k tomu účelu cvičili zpěv, ale jen dvojhlasně. Když jsme jim zazpívali my, přišli pak vyjednávat, abychom při slavnostním otevření také vystupovali. Přemluvili Rosypala jako vynikajícího tenora, aby s nimi nacvičil i německé písně. Párkrát s nimi potom zpíval.

Vedle našeho tábora byl veden výcvik francouzských dělostřelců, dívali jsme se na ně skrze plot. Mimo tohoto zde měli zkušebnu na různé výbušné látky, takže celý den bouchaly dělové rány. Stráž v táboře přes den jako by ani nebyly, jen večer nám samy donášely v konvi na vodu víno. V prkenné ohradě bylo jedno prkno pohyblivé, a tím tam tu konev s vínem strážní propašovali. Konev snad používali proto, aby se myslelo, že nosí vodu. O víno jsme se rozdělili dle toho, kolik si kdo objednal a zaplatil. Z tábora bylo vidět na město Orléans, zvláště na krásnou katedrálu, nejlépe na její sanktusovou věžičku.

Za necelé dva měsíce, a sice 10. března, jsme se zase stěhovali. Dvacet nás jelo osobním vlakem ve dvou odděleních, ve starých vozech se schody ze strany, opěradla vysoká. Přes ně bylo vidět do dalších oddělení, kde cestovali civilisté. Jeli jsme celý den, jídlo na cestu jsme dostali, ale nikde nebyla delší přestávka, aby mohli jít na stranu tu, na které ta pohroma přišla. V našem oddílu se to nestalo, ale ve druhém měli dva „případy“. V prvním případě jsem posloužil kamarádovi německou čepicí „málcajtkou“. Udělal to do čepice a pak vyhodil. Pro druhého nikdo nic neměl, tedy to rozřešili jinak. Postižený stáhl kalhoty, vystrčil spanilomyslnou část těla ven z okna, přičemž ho dva kamarádi z každé strany drželi. V plné jízdě to šlo dobře, nic se nestalo, jen lidé, co tu a tam stáli u šraňků, mohli být zasaženi, a pak trochu stupátka to odnesla. Jinak Francouzi nejsou na tyhle věci cimprlich, pozoroval jsem paní v sousedním kupé, ani se neusmála, spíše se dle výrazu jejího obličeje zdálo, že litovala postiženého, jaké má při tom nepohodlí.

V Roanne jsme přestupovali na vlak do Avignonu a asi dvě hodiny čekali v jednom rohu čekárny III. třídy, kde byla umístěna schránka na psaní. To mě „inspirovalo“ k tomu, že jsem napsal Míně italsky lístek po ní pošty. Zpětnou adresu jsem udal vymyšlenou jako by od

vojáka italské národnosti, také jsem udal pluk, ve kterém jich hodně sloužilo, jeden italský voják z Korsiky, stráž mající, se hodně bavil s naším četařem z Terstu. Ten četař mi to napsal na kus papíru, já to pak opsal na lístek, aby to bylo mou rukou a Mína to poznala. Nejhorší bylo hodit lístek nepozorovaně do schránky na dopisy. Čtyři si před ní stoupli, dělali zed“ a já tam lístek vhodil.

Serres Carpentras

Jiným vlakem jsme cestovali do Carpentras asi 26 km na sever od Avignonu. Odtud jsme šli pěšky asi 2 km do Serres, kde se nacházel zajatecký tábor. Byl zřízen pro mnoho tisíc zajatců, naděláný čtyři velké kuchyně. Zatím se používala jen jedna, rozdělená na tři díly. Baráků tam bylo málo postavených, ale fundamenty, betonové podlahy a vše bylo již pro ně připraveno, v pádu potřeby se mohly nastavět v jediném dnu. Několik lidí bylo schopno postavit takový veliký skládací barák do hodiny. Později jsem to sám viděl, jak rychle to šlo. Bylo tam asi tisíc, někdy jen několik stovek Němců z říše, asi 300 Bulharů a nás rakouských zajatců se tam sjelo asi 400. Z celé Francie sem byly soustředěny přebytečné šarže, fahnrichové (praporečníci), šikovatelé, četaři, pak invalidé. Tady nikdo z nás nemusel pracovat, jen pár lidu tam bylo zaměstnáno jako kuchaři, ševci, krejčí a ti, co udržovali pořádek. Zpočátku jsme měli co dělat, shledali jsme se tam s těmi, s nimiž jsme se rozešli v Srbsku či na Asinaře nebo někde ve Francii. Měli jsme si zase mnoho co vyprávět a dělali jsme si nové známosti. Byli jsme rozděleni dle národností, v našem baráku bydlel jen jeden Chorvat Franja Jurjevič ze Záhřebu, který nechtěl ke svém.

Komandantem tábora byl francouzský Žid v hodnosti kapitána. Stráže byly silné, zase dvojitý plot a stráže hlídající i mezi ploty. Kanceláře byly mimo oplocenou část, také strážnice a arest. Vojna tuhá. Ve dne nikdo si nesměl lehnouti na postel, ani na ni knihu položit. Četař Prchlík šel na záchod, knihu nechal ležet na posteli, než přišel, už na něho čekal seržant a stálo ho to tři dni arestu. Naše baráky byly uprostřed tábora. Baráky říšských Němců i Bulharů byly od našich odděleny plotem. Třikrát denně nás na velkém dvoře počítali, ráno, v poledne a večer. Nastoupili jsme do řad od každé národnosti zvlášť a teprve když dle listin to „štimovalo“, dostali jsme rozchod. Při tom jsme dostávali rozkazy a různá nařízení, co se smí, nesmí nebo musí.

Večer před spaním před devátou hodinou večerní nás počítali v jednotlivých barácích po čtvrté, každý musel stát u své postele. U nás byl nějaký „matematik“, který nás nikdy najednou nespočítal, vždy se dvakrát či třikrát vrátil a počítal znovu, my museli stát v pozoru po celou tu dobu. Když nás konečně spočítal a dostali jsme rozchod, Nekovář hodil vtip, že až bude po válce, ten náš počítač to potom Němcům bude počítat, co mají Francouzům platit.

V politickém varu

Bylo nás v baráku asi 60 Čechů, ale byli jsme smýšlením rozděleni do třech skupin. Byl jsem ve skupině „revoluční“, která chtěla rozbití Rakouska-Uherska a poražení Německa. Druhá skupina si to přála také, ale ze strachu před „Rakušáky“ mlčeli, jen mezi čtyřma očima nám dávali za pravdu, ale nahlas své mínění se báli pronášet. Až na četaře Karla S., v civilu strážníka z Plzně, ten chtěl českou autonomii v rámci Rakouska. Pak tu byla skupina třetí, ta

chtěla jen vítězství Německa a Rakouska, z nich si počínal až zuřivě František P., jemu pak sekundovali dva Židé, Hugo R. a Otto K., a pak také několik zaprodanců stálo na jejich straně. Měli jsme mezi sebou slovní půtky, a to dosti často, při nichž jsme dostávali najevo, že až bude konec, že se domů nesmíme vrátit, že budeme viset.

P. byl před válkou úředníkem z***ského státního cukrovaru, dostával stále podporu, proto se asi tak za Rakousko bral. Uměl slušně francouzsky, četl denně noviny, překládal zprávy, ale vždy tak, že Němci vítězí na celé čáře, i když opak byl pravdou. A pokud Němci skutečně šli někde kupředu a měli na frontě úspěch, tu si P. mazal bílý francouzský chleba máslem a říkal přitom hlučně na celý barák, abychom to my v druhém konci baráku mohli dobře slyšet: "Na oslavu vítězství hodně tlustě máslem namažem si chleba". Někdo z nás mu na to řekl, že může být rád, že je ve Francii, v Rakousku že by měl místo bílého chleba řezanku. Pak byla hádka o to, je-li v Čechách zle či nic. Dostávali jsme z Paříže české noviny, někdy i z Prahy propašovanou Národní politiku. Rakušáci prohlašovali, to že je podfuk, že to tisknou v Paříži.

Hádky byly často po celou tu dobu, co jsme tam byli (skoro celý rok), ale k pračkám nedošlo. Bulhaři také měli mezi sebou hádky, ale ty často končily až krvavými pračkami, kdy musely zasáhnout francouzské strážce. Mezi sebou měli frankofily i germanofily. Skoro všichni byli invalidé, jeden ten chudák tam byl bez nohou i bez rukou. Jeho kamarádi ho museli krmit, oblékat, nosit na latrinu, on se nemohl sám ani hnout. Bylo tam několik případů, že měl invalida pryč obě nohy a jednu ruku, mimo velkých jizev v obličeji. Jeden Bulhar se mě při praní prádla, byli jsme sami, ptal, kde jsem byl zraněn. Říkal jsem mu, že jsem vůbec nebyl raněn, a tu on opáčil, že jsem tedy desertér. Divil se tomu, když jsem mu vyložil, že mezi rakouskými zajatci není asi celá čtvrtina, co byli raněni. Díval se kolem, zda tam nikdo není, a pak se mi přiznal, že také nebyl raněn ve válce. Ale to že mezi svými kamarády nesmí říci, že by ho ubili. U nich kdo nezraněn upadne do zajetí, že je považován za desertéra, oni že se musí bránit, dokud jim síly stačí a nejsou zraněním vyřazení z boje. Ukazoval mi svou jizvu, tu že má z civilu, ale že o ní prohlašuje, že ji utržil teď na bojišti. Pak jsem se s ním často scházel, on se učil z knížky německy a prosil mě, abych ho zkoušel, zda slova správně vyslovuje. Později mi namlouval svou sestru, že je poctivá a ne taková jako Francouzky. Byl doma velice majetný, chovali několik tisíc ovcí.

Říšští Němci žili mezi sebou velice rozšafně, měli také knihovnu, také jsem si od nich někdy vypůjčoval knihy. Nejvíce ale hvězdářské, pozoroval jsem oblohu, hvězdy tam byly večer krásně vidět. Dle hvězdné mapy jsme pak určovali a pozorovali hvězdy. Aldebaran krásně zářil červenavým světlem. V neděli se Němci dali do gala a odpoledne se procházeli po táboře, jeden z nich měl klobouk od afrického vojska, podobný jako boerský. Široký, na jedné straně okolek zdvižen nahoru, s velkou kokardou. Lidé z Carpentras se na nás chodili dívat jako do zoologické zahrady. Dále jsme tam měli velikou umývárnu a prádelnu, ale venku pod širým nebem. Byla to dřevěná koryta na nohách, nad nimi byla dírkovaná roura, z dírek tekla voda, mohlo se současně umývat několik set lidí najednou. Voda se pumpovala ručně do nádrže, ze které se rozváděla do rour. Byly určeny „dny prádla“ pro tu kterou národnost, umývatí jsme se mohli společně. Úroveň vaření byla nejslabší ze všech táborů, jimiž jsem ve Francii prošel.

Nad rakouskými zajatci byl velitelem kadet Sladkovski, nad baráky podvelitelem některý šikovatel a každý barák měl svého velitele, kteří se střídali vždy po týdnu. Velitel měl pak zodpovědnost za celý barák, aby bylo čisto, jinak byl zavřen do arestu. Rozumí se, že nikdo o to nestál.

Spory o régime de faveur

Do tábora také přišel pokyn o „régime de faveur“ pro Čechy. Kadet Sladkovski považoval tento větší příděl za velezradu a docílil toho, že se nás přihlásilo jen 17 Čechů, kteří jsme chtěli přídavek brát. Skoro všichni už přídavek někde jinde brali, ale teď se toho obávali. Kadet svolal schůzi a na ní prohlásil, že těm, co už režim brali a nyní ho odmítnou, se nic nestane, že se o to postará. Stál jsem těsně u něho, zeptal jsem se ho tedy, co se má stát těm, co ho budou zase brát. On si začal vymýšlet, že za nic neručí, co se stane. Kapitán prý řekl, že budeme odděleni ostatním drátem a snad nás budou hlídat strážé. Ohlásil jsem se u kapitána, vysvětlil jsem mu raději s pomocí tlumočníka, o co nám jde. Kapitán se ohradil, že nic takového neřikal. Pak se dostavil Sladkovski a kapitánovi tvrdil, že „oni“ to považují za zradu a že jeho lidé by mohli být tím vyprovokováni k násilí. Kapitán opáčil, že má po ruce dosti prostředků, aby každé násilí rychle zlikvidoval.

Kapitán měl seznam těch, kteří měli režim už jinde, a trval na tom, aby ho zase všichni dostávali. Teď ale někteří se začali bát a nechtěli ho brát před Němci, čekali, že je budou udávat. Četař Kreuzmann se jako první prohlásil, že je Němec, a nechal se vyškrtnout z českých seznamů. Seržant nad tím kroutil hlavou, co jsme to za národ, že zapíráme sami sebe. Ukázalo se, že Němci straší naše lidi, že nám Francouzi budou nějaký čas dávat více jíst, a pak se nás ani ptát nebudou a poženou nás rovnou do fronty. Německo že musí vyhrát a pak že se naši nebudou smět navrátit domů. Snažili jsme se přesvědčovat je, že je zbytečné se bát, ale lidé nám říkali, ať nás dají do českého tábora bez Němců, a že pak s námi půjdou všichni. Bylo nás tedy jenom 17 lidí asi z devadesáti Čechů, co jsme režim přijali. Jak jsem psal výše, bylo to tedy tolik, co dostávali francouzští vojáci v míru.

Přestěhovali jsme se do zvláštního baráku, sami jsme si vařili ve své kuchyni. Ale ani teď Němci nepřestávali strašit, a tak i ti Češi, co s námi nešli, báli se s námi i jen mluvit. Dokonce prohlašovali, že kapitán sám se vyjádřil, že nás považuje za zrádce a špatné lidi, když za jídlo prodáme svou vlast i svou důstojnost lidskou. Možné by to bylo, my se toho ale nemohli dopátrat, byla-li to pravda. Sladkovski byl mazaný chlap, mluvil francouzsky, anglicky, měl s kapitánem stálé styky a jistě mu hodně o naší národnosti napovídal a nás haněl. Vydával se za Němce, ač měl polské jméno, také prý uměl dobře česky. Sám jsem ho česky mluvit neslyšel. Také později z těch 17 zase některé slabší povahy prohlašovaly, že půjdou zpět, když i francouzský kapitán je proti nám. Nakonec jsme se zvýhodnění vzdali všichni. Seržant zase kroutil hlavou, já mu řekl, že když kapitán nám to jídlo vyčítá, že se ho tedy zříkáme a až budeme mít povolenou naši armádu, že půjdeme bez toho jídla, jistě ne kvůli jídlu, a za vyšším cílem.

Potom se nám zase jiní smáli, jeden maďarský Žid vykládal, jak jsou Češi hloupí, kdyby prý Francouzi dali Němcům nebo Maďarům třeba husy pečené, viděli byste, jak bychom všichni

jedli. Jaká pak je to zrada, když mám hlad a dává se mi jíst! Kdyby Němci lepší krmili francouzské zajatce v Německu, tak bychom se zde v táboře měli všichni dobře.

Zanedlouho přišlo oznámení o režimu pro Srby a Chorvaty. Srbi se o něj přihlásili všichni i někteří Chorvati. Bylo zakázáno Srby v baráku navštěvovat nebo s nimi mluvit. Taxa na to byla tři dni arestu. Bylo to divné, že já jsem byl u Srbů často uvnitř baráku, i jsem s nimi před jejich barákem mluvil, ale nikdo mě nikdy neudal. Zato ale Artur Valenta, právník, četař jednoročák, ten jen jednou promluvil se Srbem a už se dostal do arestu.

Bylo to v neděli ráno, kdy se Valenta vracel po mytí s ručníkem. Ze srbského baráku vyšel zajatec a něco se Valenty ptal. Maďarský zupák Valentovi řekl, zda ví, že se srbskými zajatci nesmí mluvit. Valenta mu řekl, že mu do toho nic není. Maďar mu vyhrožoval, že ho nechá zavřít, Valenta mu řekl, aby mu políbil pr... Maďar ho udal a Valentu dali hned do arestu. Když jsme se to dozvěděli, šli jsme hned intervenovat ke kapitánovi, aby Valentu pustil, že Maďar lže, že je proti Čechům zaujat a říkali jsme, jak se spor udál. Ovšem o tom jsme se nezmínili, že si od Maďara nechal ... Ač jsme se hodně namáhali, nebylo nám to nic platné, kapitán se nenechal přesvědčit.

Šli jsme na to tedy jinak. Ten den odpoledne byla veliká zábava, mělo se hrát divadlo, zpěv, hudba. Měli jsme tam barák, v něm jeviště a sedadla, jeviště, oponu a kulisy pěkně namaloval sochař Adolf Svárovský. Ohlásili jsme kadetovi Sladkovskimu, že odpoledne Češi účinkovat na té slavnosti nebudou, pokud nebude Valenta ihned propuštěn z vězení a maďarský zupák Valentu neodprosí a prohlásí, že lhal. Co se týče propuštění z vězení, bylo by to šlo. Ale tu druhou podmínku zupák že nesplní. Prohlásili jsme tedy, že účinkovat nebudeme (Valenta byl důležitý, zpíval druhý bas). A bez účinkování Čechů zůstala slavnost bez programu. Češi hráli divadlo, sborově zpívali, i hudbu měli svou. Němci a Maďaři uměli po jedné písničce a zpívali to jen dvojhlasně. Češi oproti tomu měli nastudováno dvacet sborových písní čtyřhlasně, a to české, srbské a chorvatské.

Předtím v neděli o týden dříve byl kapitán a ostatní důstojníci na zábavě přítomen, moc se mu líbila a přál si, aby se tuto neděli začalo dříve. Pozval též svou paní s dětmi, dámy a pány z Carpentras. Sladkovski běhal a vyjednával, na podporu si povolal šikovatele Jana H., ale marně. Já jsem mezitím došel do srbského baráku a tam jsem jim vysvětloval celou situaci, oni o tom nic nevěděli, že Valenta byl zavřen. Velitel srbského baráku hned běžel pod okno vězení, to bylo zamřížováno a ještě hustým drátěným pletivem pokryto, a volal na Valentu: za 5 minut budeš venku! Pak běžel za kapitánem a opravdu, za pět minut už jsme vítali Valentu s velkým jásotem mezi sebou. Maďaři ovšem měli zlost, utěšovali se tím, že se alespoň bude odpoledne „hrát“. Vyjednávalo se dál, jaká to bude ostuda, až přijde tolik významných hostů a nebude se hrát, ale poukazovalo se na to, ať si Němci a Maďaři tedy hrají sami, Češi že bez úplné satisfakce Valentovi hrát nebudou. Kapelník Stehlík si hned po obědě zavázal hlavu do hadrů, simuloval silné bolení zubů a utekl do baráku říšských Němců.

Po obědě přišel kapitán se svými hosty a tu musel Sladkovski hlásit, že Češi uraženi odřekli účast a že se hrát nemůže. Hosté vyvalovali oči, byla to pro ně malá poklona, ale aspoň se všichni přesvědčili, že to bez Čechů nejde! Kapitán je vedl ukázat jim jeviště, když šli kolem

našeho baráku, upozorňoval je, že tady jsou ti Češi, oni si nás prohlíželi, my se jen usmívali. Po odchodu hostů jsme si zazpívali v našem baráku jen pro sebe.

Zmatení jazyků

I Maďaři se dali do zpěvu, zpívali maďarské písně, ale s ukradeným nápěvem od slovenských písniček. Když dozpívali, zazpívali jsme jim tu samou melodii, ale slovensky. Pak nastala živá debata. Maďaři tvrdili, že je melodie maďarská, my zase tvrdili, že si ji od Slováků jen vypůjčili. Při tom pření jsem jednomu Maďarovi řekl: jak se řekne maďarsky koňalka? On mi odpověděl, že pálenka. Přesvědčil jsem ho, že je to čistě slovensky a česky (debatovali jsme německy). Pak jsem ho přesvědčil, že Maďaři používají české pojmenování dní, zejména: szcerda, čentvertok, pěntok, vombat, a vysvětlil jsem mu to tak, že středa je střed týdne, německy Mittwoch, čtvrtek a pátek čtvrtý a pátý den týdne, apod. Pak už jsem si ho dobíral, kabát že je maďarsky „kabat“, že kalhoty maďarsky řečeno „nadrágy“ jsou zase srbského původu. Napovídal jsem mu, že když Maďaři přišli před tisíci lety do Evropy, přijeli na koních, byli oblečení jako Asiaté v sukních a pak, když tu nastala zima, na kterou nebyli zvyklí, třásli se chladem. Tu jedné Srbkyni se zželelo jednoho vojáka Maďara a podávala mu kalhoty se slovy: „Na, dragi!“ (Na, drahý!). On měl za to, že se tak jmenují ty kalhoty, řekl to druhým Maďarům a oni se také začali do nich oblékat a říkali jim omylem nadrágy. Na Valentu pak měli Maďaři zlost, stále po něm pásli, zvláště kadet, ale nic mu neudělali.

V táboře byla kantina, v níž kantinská prodávala i zboží, které bylo zajatcům prodávat zakázáno, zejména pivo a víno. Přála Němcům z rajchu, my když si chtěli dopřát piva, tak neměla. Po nás ale přišel Němec a ten dostal všechno. Jedenkrát se tam stala veselá příhoda. Před kantinou stála fronta, jeden zajatec za druhým, z různých národností: Bulhaři, Češi i Němci. V té frontě také čekal Čech Jan Němec. Byl v civilu obchodním cestujícím jedné velké vídeňské firmy. Před válkou cestoval ve Francii, Belgii, Španělsku, Itálii, Egyptě, Turecku i Sýrii a také mluvil plynule německy, francouzsky, španělsky, italsky, srbsky a nyní se učil anglicky. Pozoroval, jak kantinská prodává, chtěl si koupit zrnkovou kávu, ale viděl, že ona těm před ním tvrdila, že už kávu nemá. Přišel na řadu německý zajatec, tomu kávu hned dala a oba, on i ona, se hlasitě smáli, že ji druzí nedostali a jemu že ji schovala. Mluvili francouzsky, Němec mluvil velice dobře. Náš Jan Němec ale to poslouchal, co mluví, oni mysleli, že nerozumí (my jsme uměli mluvit málo, při nakupování jsme často ukazovali rukou, co chceme, nejvýše, že jsme tu věc znali francouzsky jmenovat). Dopálilo ho to, pustil se do kantinské před tím Němcem, že Němci jsou odjakživa Francouzů největší nepřátelé, tři roky pustoší Francii, zajatí Francouzi že v Německu mřou hlady a ona že Němcům dělá protekci před druhými. Německý zajatec i kantinská poslouchali s vyvalenýma očima a pak se kantinská dala do řeči s německým zajatcem italsky! Ovšem že mluvila proti našemu Němcovi, ale náš zase jí vyčínil čistou italštinou! Kantinská začala tedy španělsky, náš ji chvíli nechal mluvit, ale pak ji zase napadl španělsky! Tu se oba, kantinská i ten Němec, dali ze všeho do takového smíchu, že nebyli k utišení. I náš Němec kávu dostal a pak před ním měl celý tábor respekt. On totiž tomu zajatému Němci také řekl své mínění německy!

Také se mi stala při nakupování příhoda, ovšem trochu jiná, ale pro mě s dobrým výsledkem. Stál jsem ve „frontě“ před kantinou, a tu se přede mě cpali dva Maďaři, šikovatel a četař. Já

jsem se nedal odstrčit a nepustil jsem je před sebe, a to bez jediného slova. Tu ten šikovatel měl zlost, podíval se ze strany na mě a něco povídal maďarsky četaři. Nerozuměl jsem ani slova, co povídá, ale věděl jsem, že mluví proti mně, proto jsem nelenil a hned jsem použil jednu větu maďarskou, kterou jsem znal plyně: „Csokol meg a segem!“ Působilo to dobře, hned byli ticho! Asi si pomysleli, že znám dobře maďarsky, a já znal jen několik maďarských vět, tahle znamenala jen: polib mi pr... Valenta řekl tu samou větu jinému zupákovvi maďarskému, ale německy, já to řekl tomuto maďarsky. Měl na to svědka, ale neudal mě, zavřen jsem nebyl. Pak měli přede mnou respekt, jindy, když mě potkali, už přede mnou nemluvili. Později byly stanoveny určité hodiny pro nákupy jednotlivých národností a mohli jsme jít nakupovat dle časového rozpisu.

V táboře se hrála také kopaná a šachový turnaj. My Češi jsme v turnajích vyhrávali skoro všechny první ceny. Nejlepší z nás byl v šachu četař Vladimír Mareš z Ústí nad Orlicí, známý z Valjeva. I já jsem odehrál přes 80 zápasů, přes polovinu jsem jich vyhrál, několik remizoval, ale byl jsem tak nervově vyčerpán, že ani ve dne při bdění jsem čist nemohl, všude jsem viděl jen šachovnici místo písmen, a všude i figury šachové. Musel jsem to vydržet, kdybych byl nevydržel jako mnoho jiných, byla by má vítězství anulována a naši nejlepší hráči by tím byli poškozeni. První cenu pro vítěze turnaje udělal opět A. Svárovský, bylo to vyřezávané pouzdro na cigarety, na víčku šachovnice a rok 1917 s nápisem Carpentras. Němci a Maďaři zase pohořeli. Svárovský opět modeloval a vyřezával krásné věci, mezi jiným španělskou stěnu. Jiní zajatci dělali pouzdra a špičky na cigarety a jiné věci.

Pokusy o útěk

Němečtí zajatci z rajchu a z Rakouska-Uherska se chtěli vyznamenat hrdinským činem. A sice utéci ze zajetí přes hranice do Švýcarska. Připravovali se na útěk dlouho, přísně to tajili. Vůdcem celého podniku byl vídeňský Němec šikovatel Baumer. Dostával hodně peněz z domova, ale peníze zůstávaly v kanceláři a do rukou jsme dostávali jen papírové bony, které platily pouze v zajateckém táboře. On však si je tajně za pomoci kantinské vyměňoval za franky, nakupoval různé konzervy a suchary, opatřil tři civilní obleky ještě pro dva kamarády, z nichž jeden byl bohužel Čech – šikovatel od 8. zeměbraneckého pluku Jan H.

Na dvoře tábora jen asi dva metry od plotu stál barák, v jehož části bylo skladiště nástrojů, lopaty, krumpáče, a ve větší části pracovali ševci a krejčí, všichni němečtí zajatci. Ti jim v baráku uschovali civilní obleky i rance se zásobami. Měli pravděpodobně dvojce klíče, a tak v noci po večerním počítání se jeden po druhém vkradli do skladiště, tam se převlékli a čekali na vhodnou chvíli. V noci měli jen otevřít dveře skladiště, přelézt plot a prchat vinicemi a blízkým lesem do hor, do Francouzských Alp a dále ku švýcarským hranicím. Ve dne chtěli v lese spát a v noci jít. Mohlo se jim to povést, ale byli jak ten hloupý Honza v pohádce. V noci se dalo do deště, přišla bouřka, hrom bil, a oni zůstali za pecí. Právě při té bouřce by mohli nerušeně přelézt plot (nebylo by to slyšeti). Stráže byly poschovávány v budkách a oni mohli za tu noc utéci daleko od tábora a vystoupit do hor. Co na tom, že by zmokli? Oni se ale schovali v tom skladišti a mudrovali: zítra ráno budeme scházet při počítání, velitel pošle telegramy na všechny strany a četníci nás budou hledat. My tu ostaneme tak dlouho, až si

Francouzi budou myslet, že už jsme přešli přes hranice. Pak teprve půjdeme a lehce se nám to podaří.

Ráno byl fofr, ti tři scházeli, nikdo o tom nechtěl vědět! Dopláceli jsme na to, stále nás venku počítali a rozkaz stíhal rozkaz. Pak zalarmovali vojáky, jízdu i pěší z Carpentras, byli to vojáci původem z afrických kolonií, ti obstoupili celý tábor. My jsme stáli nastoupeni uprostřed a kapitán k nám držel dlouhou řeč, hned se překládala do všech jazyků. Říkal, že ví o tom, že chtějí ještě někteří další utéci. Že ale nikdo neuteče, ani ti, co už jsou pryč. Stráže že budou okamžitě bez volání či upozornění střílet. Pak že těm, co chytanou, dají takový výprask, že na to, co živi budou, nezapomenou. Tak nás honili dva dny, i v noci nás počítali a kolikrát za dne. Třetí den ti utečenci vylezli z díry a sami se přihlásili. Dostávali denně zprávy, co se děje, doufali, že oni biti nebudou, ale zklamali se strašně. Dostali takový nářez, že místečko na nich nezůstalo bez modřin, mlátili je puškami, kolbou i do hlavy a obličeje. O H. přerazili pušku, ten neviděl v první dny na oči, tak byl oteklý.

Francouzský arest

Potom je vsadili na 30 dní do žaláře. Francouzský žalář na vojně je krutý, jeden den jíst a každý druhý den půst! Tam byla strava hubená a ještě dostat jíst obden, to už bylo moření hladem. Bylo to v létě, na jihu Francie tedy veliké vedro. Jejich žalář byl nízký, asi dva metry široký a čtyři metry dlouhý, byli tam všichni tři. První dny měli jistě všichni silnou horečku, slunce ještě na střechu pražilo, měli tam jak v pekle a přitom tam museli činit malou i velkou potřebu, vždy ráno si to sami vynášeli ven. Jinak v tom byli celý den a noc. A takových dlouhých dní a nocí tam dleli devadesát! Večer ten den, co dostali ten nářez, se o tom mluvilo v baráku. Přišel k nám četař Strejc z druhého konce baráku, vyprávěl nám, jaká to prý je špatnost, že prý některý Čech řekl, že to H. patří. Litoval ho a vyprávěl, jak je zřízen. Já Strejcovi řekl hezky hlasitě, aby to slyšel celý barák: že utíkali Němci, těm to za zlé nemám. Ale H. měl dostat ještě jednou tolik! Ti na mě pak koukali, a nikdo se nahlas ani neozval. Já totiž moje mínění hned dobře odůvodnil, že jako Čech to dělat neměl, že to mohl nechat Němcům.

Tehdy přišel na inspekci do tábora francouzský generál, všichni jsme zase nastoupili na dvoře do řad, i vězňové, a ptal se nás, máme-li někdo nějakou stížnost. Tu se přihlásili vězňové a stěžovali si, že je stráž ztřískala. Generál se ptal kapitána, ten řekl, že o tom neví. Také stráže to zapřely. Generál odejel, my tam ale všichni zůstali a tak ti, co si stěžovali, dostali za to dalších 30 dnů, ač těch prvních třicet neměli ještě odpykáno. Druhý měsíc přišla komise španělského Červeného kříže, a oni si jim zase stěžovali. Komise odešla a vězni dostali ještě 30 dní! Ve francouzském vojsku to jde s arestem zcela jednoduše a rychle. Každý desátník má právo zavřít vojáka na tři dny hned z fleku! Ale to ještě není konec. Voják se musí hlásit služební cestou od nejnižšího k nejvyššímu veliteli a každý mu ještě dá nějaký přídavek. Tak se stane, že i za malé provinění dostane voják velký trest.

V táboře byl také zajatec Slovinec, ten z dlouhého zajetí a z útrap bláznil. Ale byl to jen tichý blázen, chodil ponejvíce sám po táboře, mluvil sám se sebou, smál se, rozkládal rukama. Velmi ho zaujalo, že ti tři „utekli“, tak druhou noc utekl také. Ale utekl opravdu, přeskočil oba ploty právě v těch místech, co oni chtěli utéci, stráž po něm vystřelila, ale nezasáhla ho.

V noci zase počítali, hned zjistili, kdo utekl, pak se říkalo, že byl zastřelen a že ho Francouzi pochovali. Avšak druhý den po tom dni, co dostala ta trojice výprask, ho četníci přivedli, byl chycen asi 40 kilometrů od tábora. On utíkal ve vojenském obleku, po cestě na samotách žebrel jíst, ale pak v mlze vlezl četníkům do rukou. Bit ani zavřen nebyl, velitel pochopil, že to udělal z mdlého rozumu.

Přihláška do vojska a na dobrovolnou práci

Přiblížil se den 4. října, četli jsme v novinách „Československá samostatnost“, že už se o to jedná, že nám bude povolena naše čsl. armáda. A tak se nás ten den přihlásilo 10 – jako k svátku císaře Fr. Josefa – do legií. Byli to: Benedikt Rosypal, Adolf Svárovský, Václav Nekovář, Jan Němec, Artur Valenta, František Fábera, dále Hofhausl, Linek, já a ještě jeden, nemohu teď to jméno vzpomenout. Přihlášky jsme psali česky a francouzsky a předali je do kanceláře. Věděli to zatím jen někteří dobří Češi, druhým jsme to tajili. Chtěli jsme co možná nejdéle pobýti mezi ostatními Čechy a dle možnosti mezi nimi pracovati ve prospěch zahraniční akce.

Zajetí, stále mezi dráty a mezi stejnými obličejí, a pak ty věčné hádky působily na nás neblaze. Rozhodli jsme se, že se přihlásíme dobrovolně na práci. Kácel se les asi pět kilometrů za Carpentrasem. Nejprve nás bylo přihlášených sedm a pak se jich přihlásilo ještě dalších 13. Se dvěma Němci nás bylo 22. Ostatní Němci a většina Maďarů nás prohlašovala za zrádce, že jdeme pomáhat Francouzům, ač nemusíme. My si z toho ale jen tropili smích, měli jsme se dobře, v lese jsme si vařili, zaměstnavatel, byl to židovský podnikatel, nám přál. Dal nám na vaření tolik surovin, že jsme měli všichni plný šálek dobrého oběda i plný šálek k večeři. Když jsme přišli do tábora, dostali jsme druhou večeři a ráno snídani. Práce nebyla namáhavá, žádný nás nehonil, bylo nám velice dobře. Denně jsme šli dvakrát přes město, leccos zajímavého a nového viděli, cítili se trochu jako na svobodě, třeba s námi chodila stráž. Byli to už starší vojáci, celý den hledali v lese lanýže, ani jsme toho nepozorovali, že nás hlídají. Oblast jimi byla vyhlášená, chodili jsme denně kolem továrny, kde se lanýže následně konservovaly. Děvčata zaměstnaná v továrně na nás volala a lanýže nám házela.

V táboře si na to Němci i Maďaři brzo zvykli, i byli rádi, když jsme jim prodali dříví. Každý den jsme si udělali každý jednu či dvě otýpky, svázali je drátem, pak šátkem přes rameno jednu na záda a druhou na prsa k sobě připevnili. Měl jsem pak za postelí velkou zásobu dříví, večer a v neděli, když jsme nepracovali, jsme si na ohni vařili kávu. Měli jsme už i nádobky na vaření, vyrobil nám je Chorvat četař Jurjevič z plechovek. Byl v civilu klempířem, zfalcoval vždy bez letování několik konserv dohromady.

S příchodem podzimu následovali našeho příkladu i Němci a Maďaři a postupně se též hlásili na práci. Někteří přes celou zimu až do března česali olivy, olivových hájů zde byla ohromná spousta. Před válkou sem každoročně jezdilo z Itálie prý až 65 000 česáčů. Teď za války to nebylo možné a místní obyvatelé to sami nemohli stačit očesat. Ten rok se za 1 litr načesaných oliv platilo 26 krejcarů. Z oliv se tlačí olej neb se nakládají a jedí jako sláný kompot, jen tak natrhané se nedají jísti, jsou velice trpké. Naložením ztrácejí trpkost, nasáknou olejem a jsou velice dobré a zdravé.

Za česání zajatci také měli dobrou stravu, i víno dostali. Aby však nebyli „zrádci“, někteří denně přinesli olivy do tábora, buď si je pekli, což jim nechutnalo, nebo je házeli do latriny, aby tím poškozovali Francii. Jindy „poškozovali Francii“ tím, že v noci vlezli do skladiště, nakradli hodně sucharů, z nichž nám tam vařili polévku, a také je házeli do latriny. To se jim ale povedlo tak, že to potom odskákali všichni. Ve skladišti bylo sucharů několik vagonů, a to muselo vystačit pro tolik a tolik zajatců na tak a tak dlouho. Měli jsme tedy o to, kolik toho vyházeli, řidší polévku, tedy poškodili jen sebe. Jiní pracovali na vinicích, tahali staré kořeny révy heverem. Vinná réva má kořeny hluboko a ty se vytahují vždy, když se sázejí nové hlavy. Kopání by dalo mnoho práce, proto se používá přístroj. Velitel tábora si to vyjednal tak, že se kořeny vozily do tábora a topilo se jimi v kuchyni místo dříví. Dříví zajatci rozsekali a pak ho kapitánovi odvezli do bytu. Tím si hodně dříví ušetřil pro svou potřebu.

Rakušáci si podali žádost na rakousko-uherský Červený kříž, aby jim poslal nějaké obleky. Když zásilka došla, rozdělovali červené dragounské čepice, pak blůzy a snad kalhoty. Já dostal čepici, ale brzo jsem ji někomu dal. Franja Jurjevič ji dostal a přede všemi utrl „jablíčko“ a zašlapal do země. To se pak ti „věrní“ Chorvaté na něj chystali, chtěli mu dát na pamětnou. Rosypal dostal blůzu, pak mu ji R. vyčetl, že proti Rakousku mluví, ale blůzu že si vzal. Tu Rosypal opáčil, že Němci v Rakousku a ve Vídni jsou také proti Čechům a peníze od nich berou, a že i ty blůzy a kalhoty jsou určitě za české peníze. Brzy ji někomu přenechal, aby jim to nebylo líto. Od Červeného kříže jsme všichni dostali dárky, každý stejný balíček s kartáčkem na zuby, pastou či práškem, čokoládou. Ze Švýcarska nám poslali české knihy, mezi nimi Zapadlé vlastence a vůbec všechny knihy „národního“ obsahu, kde se psalo o Čechách, jak kde v minulosti udatně bojovali. Někteří pak dostávali dle těch příběhů různé přezdívky, četař František Pilousek, důlní dozorce, byl přezděn „Lancoch“.

Do baráků pražilo celé léto nemilosrdně slunce, až spálilo dehtovaný papír na střeších. V létě v nich nebylo možná přes polední hodiny vydržet. Směli jsme dvě hodiny přes poledne ležet venku v chládku uprostřed tábora pod piniovými stromy. Na zimu začaly větry a deště. Vítr papír na střeše dotrhal a při dešti na nás děrami tekla voda. To bylo to nejhorší, co může být. Celou noc jsme popotahovali naše postele sem a tam, ale to zase voda kapala na obličej. Střechu jsme si spravovali, jak se dalo. Uvnitř plechovými žlábků z konzerv, venku papírem. Kapitán nám žádný materiál na opravu nechtěl dát, jen nějaké kousky, a střecha byla zapotřebí spravit celá. Všude jsme měli bláto a kaluže, i uvnitř baráku. Někdy přšelo celý týden bez ustání, to bylo přímo k zoufání.

Nekonečnost čekání

Stále jsme čekali, že nám z Paříže pošlou nějaký dopis, kdy už máme „rukovat“, a nemohli jsme se dočkat. V tom čase se hroutila ruská fronta a Němci a Maďaři už viděli, jak brzo nastane vítězný „německý mír“! P. si zase hodně mazal máslem chleba a jak mohl, dával

najevo věrnost „Rakousku“. Těšil se z hroucení největšího slovanského státu. Také dával najevo starost o nás, kam že půjdeme, domů že už nesmíme, že by nás tam pověsili, a div že se nám rovnou do očí nesmál. On si velice potrpěl na narážky, na špičkování, popichování jedovatými řečmi. Ani teď za republiky se nezměnil, myslel jsem, že se zastyděl za to, co dříve dělal, ale jeho příslovečná drzost nemá mezí, ani studu nezná.

Potom přišel rozkaz, saniteráci a invalidé budou vyměněni. Šel jsem k Sladkovskému a ohlásil jsem se u kapitána, že nechci být vyměněn. Oba mi řekli, že rozkaz je rozkaz a že musím! Napsal jsem ihned dopis na národní radu do Paříže a třetí den už jsem dostal telegram, že nepojedu nikam, že se o to postarají. Také jsem nejel. Z Čechů se někteří, i když většinou to byli naši kamarádi a slušní lidé, propůjčili k udávání. Jeden z nich, desátník invalida Václav V., na nás nesl udání ukryté v podrážce bot. Spojil se s Němci ševci a ti mu ho přibili mezi podrážky. Měli společně smluveno, že nechají-li mu Francouzi boty a on udání proveze, pošle lístek a napíše, že se „šťastně dostal domů“. Skutečně to provezl, po příchodu lístku se P. smál, jako by vyhrál terno. Měli v tom mnozí prsty, ale udání psal asi Sladkovský. Nejvíce tím trpěl Rosypal a jeho matka, zarazili jim poštu a u jeho matky vykonávali časté prohlídky. Rosypal také po jednom vyměněném saniterákovi vzkázal kamarádovi v Praze, že je přihlášen do legií, ale prosil ho, aby matce nic neřekl. Jeho matka se to přece dozvěděla, a tak se trápila zbytečně dvojnásob.

V prosinci byl v táboře opět velký pohyb. Přijeli naši zajatci přihlášení do srbské armády, ti pak byli převezeni do srbského zajateckého tábora v Toulonu. Tam si už žili svobodněji. Pak přišli čerství rakouští zajatci z italské fronty od Francouzů zajatí. Samí praporčíci. Pak Poláci, opět Maďaři a Němci. Mezi Maďary byl jeden jménem Andor Roth. Protože jsem v aktivní službě chvíli sloužil u štábního lékaře dr. Rotha, který měl synka Andora, hned jsem se ho ptal, zda-li to není on. On mi však moji domněnku nepotvrdil. Byl také praporčík a takových tam bylo více, ještě děti. Nic na nich nebylo než ty kamaše, ale ani ty na ně nepasovaly, byly jim velké, sotva vláčely nohy. Praporčík Koutný nám vyprávěl, že Italové za rakouské ofensivy frontu pustili bez výstřelu a nechali se zajmout. Koutný sloužil u bosensko-hercegovského pluku a viděl prý na vlastní oči, jak Rakušáci mnoho tisíc bezbranných italských zajatců z kulometů postříleli, aby je nemuseli krmit. To byla odměna za to, že se vzdali bez výstřelu.

„Naše práce bude krvavá“

Přišly zase nové Vánoce, čtvrté ve válce a moje osmé na vojně. Ač byla situace bez Ruska pro dohodu zlá, přece jsme doufali, že už to budou poslední. Přinesli jsme si stromek a okrášlili si ho cukrovím a cigaretami. Zazpívali jsme si a vzpomínali. Hned po Vánocích jsme byli my všichni Češi pozváni do kanceláře, kde nás očekávali dva legionáři, bratr poručík Martínek a jeden desátník v legionářském obleku. My dříve přihlášení jsme měli radost, doufali jsme, že se naše situace konečně změní. Bratr poručík Martínek k nám měl řeč, ale řekl bych, že mohla mít lepší účinek, kdyby byla pronesena jinak, volena jiná slova, třeba byl smysl slov týž. On ale volil slova, která v mnohých budila hrůzu, třeba: „naše práce bude krvavá“.

Výsledek byl ten, že dva z už přihlášených ubyli, pod záminkou, že požadují, aby jim byla zachována hodnost. Kdežto my ostatní jsme tam všichni vstoupili jako prostí vojáci. Docílili

toho později a oba pak za námi přijeli. My však už tehdy byli z Cognacu pryč, setkali jsme se s nimi až na frontě. Potom ti, co do legií nechtěli, odešli z té schůze a nás osm tam zůstalo. Podepsali jsme se do přihláškových archů a setrvali jsme tam asi půlhodinu v zábavné rozmluvě. Poukazovali jsme hlavně na to, že by bylo dobře, aby všichni Češi byli dáni do samostatných táborů bez Němců a Maďarů.

Když jsme se vrátili do baráků, ostatní se k nám podivně chovali: jedni odmítavě a pohrdlivě, jiní se nás stranili, báli se s námi mluvit, ač s námi sympatisovali. Tak třeba četař V. hodně nahlas všude prohlašoval, že je dobrým Čechem a chce rozbití Rakouska, ale na frontu že nepůjde, že se zabít nenechá. A nešel vůbec ani potom. Zato po navrácení do Prahy zůstal na vojně a byl by rád nějakým způsobem nabyt našim prostřednictvím svědectví, že byl dobrým Čechem a snad také legionářem. Několikrát mě i Rosypala navštívil a pokoušel se nás přesvědčit. My ho však resolutně odmítli a poukazovali jsme na ty padlé bratry, kteří nedali život proto, aby ti, kdož s námi v osudové chvíli nešli, teď z jejich obětí kořistili.

Druhý den jsme se museli přestěhovat do baráku po Srbech, několik zajatců Čechů tam odešlo s námi. Dostali jsme jiné obleky již bez označení čísla a písmeny „P. G.“ Sami jsme si vařili, někteří k nám chodili na návštěvu po celou tu dobu, co jsme tam ještě dleli. Němci z říše byli někteří až zuřiví, naši Němci, Maďaři a nejvíce Poláci. Po našem odchodu z baráku sezvali z podnětu Rakušáků schůzi a mluvili proti nám a vůbec celé akci zahraniční, že nemáme právo mluvit za celý český národ, ten že je loajální k habsburské monarchii. Avšak také jeden Němec, četař původem od Mostu, do této doby vždy mě zdravil: „Servus Janda“, teď mě zdravil: „Nazdar Janda“ a přitom se na mě usmíval. Ten před Svárovským či Rosypalem prohlásil, že nás zcela chápe a že je zcela v pořádku a naší povinností chytí svou samostatnost, že nás to jen ctí. V baráku po Srbech jsme byli asi dva týdny, pro nás celá věčnost, až konečně jsme se hnuli.

Do Cognacu

Jeli jsme přes Avignon k jihu. Nejprve bylo ovšem loučení s táborem. Všichni jsme měli na čepicích bíločervené stužky. Mnoho se jich přišlo s námi večer před odjezdem rozloučit. Ze ze všeho nejmilejší nám byla řeč mladého bulharského kadeta na rozloučenou. Mluvil velice pěkně, čistě a pomalu, že jsme mu všichni dobře rozuměli. Češi, co s námi nešli, plakali a slibovali, že přijdou, abychom se ale postarali o to, aby byli dáni do jiného tábora bez Němců. Druhého dne ráno jsme tedy odjížděli přes Avignon, ve středověku sídlo vzdoropapeže, do Marseilles. Tam jsme byli ubytováni na lodi společně s mnoha našimi bratry z jiných míst jižní Francie. Zdrželi jsme se celých 6 neděl, čekali jsme na další. Sešel jsem se tam s mnoha známými ze Srbska, z Asinarry, a poznal jsem zde nové známé. Někteří bratři měli hudební nástroje a za dirigování kapelníka učitele, později kapelníka 21. pluku, pěkně hráli. My jsme cvičili zpěv a i jinak si krátili dlouhou chvíli.

Denně jsme mohli pozorovat cvičení hydroplánů, rozjížděly se kolem nás po vodě a pak vzlétly do výše, střílely na pohyblivý cíl. Také jsme sledovali stavbu mola, byli při tom zaměstnáni potápěči, šlo to dosti rychle a prakticky. Na břehu na velkém prostranství stavěli zedníci z balvanů a betonové malty velké kostky 2x2x2 metry. Těch již měli naděláno v řadách několik set. Krychle, které ztvrdly, se velkými parními jeřáby nakládaly na lodě,

byly dopraveny na místo, a zase jeřáby se to spouštělo do moře a pod vodou je potápěči stavěli dle plánů, až z toho povstala mohutná nad vodu vyčnívající zeď. K takovému molu mohou přistávat až k samé zdi i ty největší parníky a vykládat zboží přímo z lodi do vagonů vlaků.

Po šesti nedělích nás naložili na vlak a jeli jsme přes Toulouse, Bordeaux, Angoulême do Cognacu. Doprovázeli nás francouzští seržanti, měli jen pistole, omlouvali se nám, že nás nevedou co zajatce, ale že nás doprovázejí jen jako průvodci. Všichni jsme měli na čepicích bíločervené pásky a obleky bez potupných čísel a písmen. Cestou jsme ovšem budili značnou pozornost civilního obyvatelstva a mluvili i s mnoha českými zajatci zaměstnanými na nádražích. V úseku trati mezi Angoulême a Jarnacem jsme viděli na stráži u skladiště stát už československého vojáka. Jeli jsme opět starými osobními vozy, ve stejném vlaku s námi Indové, dobře Angličany vyzbrojení, na hlavě fezy a turbany, oblek khaki dle anglického vzoru.

V Cognacu na nádraží nás očekávala česká vojenská hudba, zahrála nám obě naše hymny a vedla nás do města. U kádru na dvoře nám ještě vyhrávali, a někteří se dali i do tance, když se dostavil generál Janin s kapitánem Šnejdárkem. Kapitán byl od zuávského pluku a měl ještě na sobě kroj tohoto pluku s fezem a pŕlměsícem. Rozdělili nás po rotách, dostal jsem se s Rosypalem k 6. rotě 21. pluku. Naše četa byla většinou z bývalých srbských zajatců, několik „Rusů“ a „Amerikánů“. Všichni ale Češi, a tak jsme si také říkali, abychom se rozeznali. Byli jsme ubytováni v prvním patře ve skladištích upravených k bydlení. Druhý den už jsme dostali vojenský oblek, pušku atd. a večer už jsme mohli jít volně do města na vycházku. Tím už opravdu končilo naše dlouhé zajetí a my se cítili velice šťastni a svobodni.

V legii

Ani už nevím přesné datum, kdy jsme přijeli do Cognacu, avšak legie nám byla počítána ode dne první přihlášky 4. října 1917, ač legie byla oficiálně povolena až 17. prosince 1917. Tenkrát jsme si ale neříkali, že jsme legionáři, a tomu, kdo by nás byl tak nazval, vedlo by se velice zle. My jsme se nazývali „československá armáda“. Když se řeklo „legie“, všichni jsme měli na mysli cizineckou legii francouzskou, která je složena ze všech možných „národů“ i Němců, a tou jsme nebyli a být ani nechtěli. Ale přece u nás byl jeden Němec, a zrovna u naší roty. Byl sám mezi českými zajatci, myslím v Saint Nazaire, a ti, když mu pak oznámili, kam pojedou a proč, tak prohlásil, že je také obyvatelem Čech (byl někde od Chebu) a že také chce československou republiku, a proto také chce za ni bojovat. Bylo tedy vyjednáváno vše s národní radou v Paříži, a když se tamní bratři za něj zaručili, byl do svazku naší armády přijat. Jméno legionáři jsme dostali až v Praze, když tam někteří naši důstojníci po převratu byli. Když se k nám do Francie vrátili, tak nám to oznamovali. Z počátku jsme to přijímali všelijak, ale po ujištění, že legie byly dávno před francouzskou cizineckou legií, že tedy není od ní jméno, jsme se s tím smířili.

Při zapisování šikovatel Chrástek (ten už tam byl dříve a měl hodnost seržanta) chtěl mě hned dát zase k saniterákům, a že budu desátníkem. Já jsem však o tom nechtěl ani slyšet, chtěl jsem k střelcům a zabíjet Němce. Nejprve ovšem byla lékařská prohlídka a zase nové očkování a injekce, už po kolikáté ve válce, a pak začalo cvičení. Často jsme v Cognacu

stříleli na střelnici, ale to se mi moc nelíbilo. Střelnice byla tak stavěná, že se střílelo malou ouzkou dírou na terče, pro nás to bylo tak nezvyklé, že jsme se ani neorientovali v tom, kolik jsme měli zásahů.

Na cvičení a ze cvičení cestou jsme si stále zpívali, a nebylo divu, že všichni kluci z Cognacu za chvilku hvízdali a znali všechny naše melodie. Jedna malá tak šestiletá holčička pak znala zpívat česky „Spějme dál!“ Denně jsme cvičili, šerm bodákem, házení granátů, atd., čas nám přitom rychle utíkal. Nejlepší ovšem byl večer, když nepřipadla služba, tak bylo možno jít volně na procházku. Připadali jsme si jako znovuzrození. V neděli jsme podnikali výlety daleko do okolí Cognacu. Navštívil jsem několik výroben koňaků a všude jsem dostal ochutnat. Sám jsem si koňak koupil jen jednou, dával jsem přednost vínu. Pivo jsme také ochutnali, ale bylo drahé.

Hlavní naší starostí bylo vzorné vystupování, abychom naší armádě a našemu národu nedělali hanbu. Když tu a tam někdo po napomenutí přestoupil dovolenou mez chování, dostal v ubikacích pěkný výprask řemeny na lavici na napnuté kalhoty, kde se sedá. Často stačil jeden trest, bratr se zastyděl a dělal dobrotu. Při opakování mu bylo pohroženo, že půjde zpět do zajetí – a to nechtěl nikdo.

Časem přijížděli noví bratři, transporty z Ameriky, stále jsme se seznamovali s novými lidmi. Cvičili jsme sokolská prostoná, cvičil nás bratr Seidl, nyní velitel hradní stráže. Ten přijel i se synem z Ruska, jeho dcera Božena prodělávala cestu na východ s ruskými legionáři. Ti nadanější, většinou Sokolové, cvičili i v gymnastických cvičebnách sestavy na hrazdě, na bradlech a s kužely. Poznávali jsme další osudy. Jedna Češka z Ameriky, na jméno teď si nemohu vzpomenout, učila nás francouzsky, ta byla činná co ošetřovatelka s americkou misí v Srbsku. Při útěku ze Srbska loď, na které jela, byla torpédována, a ona plovla vybavena jen záchranným pásem v moři několik hodin, než mohla býti zachráněna. Psali jsme dle slibu do Carpentras, jak se máme, a tak naše dopisy změnily i smýšlení některých, co byli dříve silně proti nám. Ti potom za námi přijeli. Intervence do Paříže napomohly i výměně velitele carpentrského tábora. Nový velitel Čechům přál a žádné pomluvy proti Čechům na něj neplatily. Po zvratu na frontě a blízkosti porážky Německa a Rakouska se do legií najednou hlásili všichni, i P., R. et comp. Ovšem že do svazku legionářů nebyli pojati. Některé pak ještě vodili naši pod bajonetem do arestu, a když žádali o přímlovu, připomněli jim, jak nám vyhrožovali šibenicí.

Již po našem odjezdu z tábora v Carpentras došlo ještě k dalšímu pokusu o útěk. Němci z říše chtěli utéci všichni najednou. Kopali si tunel z jedné rezervní kuchyně, která sloužila za skladiště slámy a postelí, pod zemí za ohradu do lesíka. Materiál roznášeli nenápadně po táboře, bylo by se jim to málem povedlo, ale stráž zpozorovala, že se něco pod zemí děje, až když si kopali díru nahoru z tunelu. Ještě asi půl metru prý scházelo, a byli by všichni jeden po druhém z tábora utekli. Vyprávěli nám to později ti bratři, co za námi přijeli již do Cognacu.

Zatím se nás v Cognacu nashromáždilo tolik, že jsme se tam ani nemohli vejít, a tak se měl stavět 22. pluk a ten byl určen do Jarnacu. Jedna četa z každé rotы měla tvořit základ rotы pluku č. 22. Všichni jsme chtěli ale zůstat u 21. pluku. Proto se losovalo. Na naši četу padl

los. Museli jsme se rozloučit s Cognacem. Loučili jsme se neradi. Prožívali jsme tam mnoho různých příhod a dojmů, které ovšem všechny nemohu popisovat. Byla by to velká kniha. Navštívil nás také dr. Edvard Beneš. Hrál se tam fotbal, cvičili jsme před obecenstvem naše sokolská prostrná, při nichž jsme napodobovali vrh granátem, a prováděli cvičení puškou s bodlem na píseň „Spějme dál!“ Bylo to úchvatné, když při hudbě pušky několika set vojáků létaly a míhaly se vzduchem a při slovech: „a kdo se odrodí, čepem v tu zrádnou hrud“ jsme naznačovali výpad a bod bodákem do prsou (dopředu). Velice se líbil nástup a odchod nacvičený dle sletového cvičení.

Převelení do Jarnacu

Do Jarnacu jsme šli všichni pěšky, na kufry jsme si najali povoz. Naše rota byla ubytována ve skladišti mlýna. Jeden bratr, který byl v civilu mlynářem, si se mnou šel mlýn prohlédnout. Mlýnské stroje měli všechny z Maďarska, soudě dle štítků s firmou. Dlouho jsme tam nebydleli, brzo jsme se přestěhovali na náměstí, a to do jednoposchodového domu a dvou sousedních velkých místností, v minulosti skladiště či kůlny.

Moje záliba byla vždy, abych všude všechno prohlédl, napřed město a pak celé okolí alespoň do vzdálenosti 20 km. Hned první den jsem šel městem hlavní ulicí a jedna hezká dívka, dívající se z otevřeného okna, když jsem k ní došel, mi česky řekla: „Miluji Vás“. Byl jsem překvapen, ale hned jsem odpověděl: „Já Vás také“. Ona řekla: „Děkuji“. Jak se však dále ukázalo, více neuměla, asi ji to naučili naši kvartýrmistři, kteří pro nás předtím připravovali ubytování. Byla tam hezká děvčata, ale většinou starší nad třicet let, snad jen jedna z deseti neměla vousy. Ostatních devět bylo vousatých. Některé měly vousky velice slušné, že by se za ně ani muž nemusel stydět. Prý to bylo tím, že se stále mezi sebou ženili a vdávaly. Brzo jsme tam znali celé město a cítili jsme se jako doma.

Šel jsem jednou po ulici a po druhé straně šel bratr legionář, který se mi zdál povědomý, ale nemohl jsem si vzpomenout, odkud ho znám. Znal jsem mnoho lidí ze Srbska, z Asinary, z Francie. Šel jsem k němu, chci se ho ptát, ale vtom jsem ho poznal – byl to můj bývalý spolužák Václav Tovara z Mezouně. Divil se tomu, když jsem ho ihned jmenoval jménem a sám se mu prohlásil. Neviděli jsme se jak ve škole, on pak emigroval do Ameriky, a teď přijel z Ameriky co dobrovolník. Měli jsme si mnoho co povídat. Psal jsem domů na jeho žádost, aby v Mezouni vyřídili pozdrav jeho rodičům. Můj bratr Frantík tam s tím lístkem doběhl, ale pan Tovara-otec řekl, to je mýlka, Václav je v Americe, to nemůže být on. Ovšem jsem sám nepsal, že jsem v armádě naší. Napsal jsem pouze, že jsme spolu.

Druhého krajana jsem poznal jiným způsobem. Byl to František Šourek, řezník ze Sedlce u sv. Jana pod Skálou, který byl kuchařem naší roty. Ten jednou při rozdělování oběda křikl: „Tak za sebou, jako v Kozolupech!“ Ptal jsem se ho, zná-li to v Kozolupech a on se hned ptal, odkud jsem. Vysoký Újezd dobře znal, „Na Marjance“ mnohokrát tancoval. A hned mě seznámil s druhým „bačalákem“, to je přezdívka Vysokým Újezdákům, Šeflem, který tam byl vychován u Václava Prepsla. Z Loděnice Václav Svoboda, klempíř, tam byl také.

Dále tam bylo sedm Jandů, co jsem znal, jeden dokonce Jaroslav Janda z jižních Čech. Ten dostával omylem mou poštu a já naopak tu jeho. Byl dobrovolníkem srbské armády u Soluně.

Potom byli někteří přeloženi do Francie, ale ne všichni, např. Volmut tam zůstal. Část jich zůstala v Cognacu a druhá část přitáhla do Jarnacu. Pro tohoto Jandu mohla válka trvat až do dnešního dne, ten se válčení nemohl nasytit. Dostal několik vyznamenání, sám sebe nazýval „duchem amerických pralesů“, a sice vždy velice hlubokým hlasem pronášel ta tři slova.

Poznávání života v Jarnacu a okolí

V neděli jsme chodili na vycházky daleko do okolí, v jedné vesnici v hostinci se otáčela šikovná holka, uměla se s vojáky dobře bavit, ale tito se mezi sebou pro ni až poprali ze žárlivosti. Říkali jí „černá Máry“. Také jsem ji viděl – no hezká byla a kvůli jednomu si nechťela ty všechny ostatní rozhněvat. Hostinec byl nabit našimi hochy, ti tam nechali hodně peněz, já však tam byl jen jednou, pro mě bylo něco jiného. Chodili jsme s kamarády raději tam, kde našich bylo co možná méně, a tam jsme se velice dobře bavili. Byla nás malá partička, Rosypal, Svárovský a já z Carpentras, pak jeden učitel, a Jaroslav Bucek. Krásně jsme zpívali a francouzským civilistům se to velice líbilo. Velký sál hospody ani mnohdy nestačil, i venku při otevřených dveřích stálo plno lidí. Bylo to v malém městečku daleko od Jarnacu, jméno jsem už zapomněl. Civilové, později pak i hostinský nám nalévali vína, co jsme vypili, hostinský měl pak díky zpěvu vždy velikou návštěvu. Prvně, když jsme tam přišli, byli jsme téměř sami, ačkoli se určitě jednalo o nejlepší moderní hostinec v místě. Měli nás tam rádi, zvali nás vždy na druhou neděli, oni se těšili celý týden na nás a my na ně. Všedního dne jsme pilně cvičili, a večer tam jít bylo daleko. Proto jsme tam chodili jen v neděli.

Jednou jsme dělali velké pochodové cvičení a táhli jsme přes to městečko. Byl nás celý pluk, těžko by nás byli našli, ale my jsme se sami přihlásili. Rozumí se, že radost byla na obou stranách a že nás hodně uctívali vínem i koňakem. Škoda, že jsme se tam dlouho nezdrželi. Táhli jsme dál, až v lese po cvičení jsme měli velký pohov.

Vesnice i městečka v tom kraji byla podivně stavěná, zvláště jedna vesnice z nich – na ulice nevedla vůbec žádná okna. Vysoké zdi bez oken, vysoká vrata prkenná, nebylo ani do dvorů viděti. Na vratech přibity různé věci co talismany, beraní rohy, lebky zvířat, svazečky různého koření. Kde byla vrata otevřena, všude udržovaná pěkná květinová zahrádka, v ní lavičky či besídka, a do této zahrádky vedla okna obývacího stavení. Na druhé straně byl dvůr a chlévy a hospodářské stavení. Dále za tím zahrada. Když se šlo takovouto vesnicí a všechna vrata byla zavřena, nikam viděti nebylo, kolem jen holé vysoké zdi stavení, či zdi ohradní. Divně to na nás působilo. Jen pár nových staveb působilo tak, jak jsme byli zvyklí. Také kolem kostela postavili pevnou vysokou zeď a v ní střelny. Později jsme se dozvěděli, že tam dříve zuřily náboženské boje, a proto každý statek byl vystavěn jak pevnost.

Jednou jsme „mluvili“ se sedlákem na poli, jeden z našich selských hochů mu ukazoval, jak u nás sekáme obilí. On nás pak pozval k němu do statku, kde nám ukazoval svoje hospodářství. Také do kuchyně nás zavedl a častoval vínem. Viděl jsem, jak dobře si francouzští sedláci žijí. Bylo to všedního dne, a ten čas začaly žně a tudíž nastalo mnoho práce na poli. Neměli tedy v kuchyni uklizeno, jak se najedli, sklídili se stolu nádobí a příbory na zem, a večer asi teprve umývaly nádobí jejich ženské. Měli v kuchyni celé sloupce porcelánových talířů, pěkné lžice, vidličky a nože, na stole bílý ubrus a servítky. Jedla se tedy různá jídla v poledne

a tak, jako u našich sedláků jen o lepších svatbách. Také bratři, co byli zaměstnáni u sedláků, to chválili, jak se měli dobře, každý den několikero jídlo, ovoce, víno. Víno pijí sedláci míchané s vodou, naši ale si ho vodou nechtěli kazit, čemuž se Francouzi vždy upřímně divili.

Nedaleko Jarnacu byly lomy na pískovcový kámen, lámal se tam ve velikých blocích, a pak na menší se rozřezával pilou. Proto také všude bylo viděti stavby z pískovcových kvádrů, sloupy v plotech také řezané pískovcové.

Prádlo jsme si prali ve veřejných městských prádelnách. Buď na lodi v řece Charente nebo ve městě, kde bylo na sušení prádla určené místo a již nataženy zinkové dráty. Francouzky doma neperou. Mají trakař, na tom odvezou prádlo k řece či potoku, tam ho vyperou mydlením a tlučením dřevěnou plácačkou, vymáchají, odvezou domů a doma suší. Ve městech mají společné prádelny. Prádlo jim nedá tolik námahy co našim ženám a přitom ho mají velice čisté. Doma si nic prádlem neznečistí. Na nohou nosí dřeváky - dřevěné podešve, nahoře kožené - ale na noze mají lehké střevíce a na to teprve obují dřevák. Venku se chodí ve dřevácích, ale do stavení se nenosí, nechají přede dveřmi a chodí se v lehkých botkách. Tím si do bytu nenanesou prach a bláto.

Střelecký výcvik

Dobře se nám v okolí městečka cvičilo. Střelnici jsme měli sice provisorní, ale rádi jsme na ní stříleli. Střílelo se proti vrchu, kolem byly postaveny stráže, a na střelnici, odkud se střílelo, byly udělány „granátové“ jámy a z těch se střílelo. Při nabíjení se pušky musely nechat ležet na okraji jámy, aby při nahodilém výstřelu se nic nestalo. My starší vojáci jsme museli dávat pozor na dobrovolníky, nevojáky z Ameriky. Měl jsem na starosti jednoho Slováka, ten po vystřelení třech ran (francouzské pušky byly jen na tři patrony) při novém nabíjení zvedl pušku. Upozorňoval jsem ho na to, on mi odpověděl: „Vždyť by se nic nestalo, mám ji přeci nařízenou na 400 m“. On měl za to, že kule letí jen tak daleko, na kolik je nařízeno hledítko, „aufsatz“. Dlouho trvalo, než to pochopil, když jsem mu to stále dokola vysvětloval.

Začalo se jezdit do kursů, a sice kursu kulometného a lehkých kulometů, zákopových děl. Hlásilo se nás mnoho, všem ovšem nemohlo býti vyhověno. Dělal to ale přece zlou krev. Důstojníci přišli větším dílem z Ruska a stranili lidem, kteří přijeli přes Murmaňsk až z Ukrajiny ze Žitomiru. Tak kupř. byl do kursu k lehkým kulometům (Fusill mitrailleurs) určen bratr Záhořík, sice dobrovolník z Ameriky, ale původně býval desátníkem u 35. pěšího pluku v Plzni a sloužil tři roky. Mimo toho byl strojník-mechanik, který měl několik patentů na různá technická zlepšení a nechal v Americe dílnu. V poslední chvíli však jeho určení odvolali a byl tam poslán člověk, který měl jen čtyřnedělní výcvik v Rakousku a byl hned zajat, vojně tedy nerozuměl. Také po navracení z kursu, kdy nás měl s puškou učit, jak pracuje, špatně to vykládal, sám jsem ho opravoval- načež se mi přiznal, že mám pravdu. Při střelbě z této pušky udělal z dvaceti ran 2 zásahy, já z 20 ran měl 18 zásahů. Na frontě pak vůbec z ní nestřílel, přidělili ji jinému. Z obyčejné pušky na 400 kroků jsem měl z deseti ran sedm zásahů. Terče malé, tříhranné, jeden bratr, který předem sliboval, že nám dá všem flek, že střílel na honech, udělal jen tři trefy. Dnes pracuje na vinohradském policejním komisařství v Praze.

Základní velení jsme měli české, francouzští důstojníci byli jako poradci, avšak velitelem pluku byl kolonel Phillippe. Všichni francouzští důstojníci byli velice přátelští, měli jsme je rádi. Generál Janin brzo odejel do Ruska. Také jsme měli důstojníka šlechtice, byl to hrabě, velice hodný důstojník. Ten nám ukazoval, jak se má správně držeti puška při střelbě ve stoje, aby se neklátila, a mohli jsme dobře mířit. Nejraději jsem měl pochodová cvičení, zvláště noční. Služba nebyla namáhavá, a bylo zajímavé, jak těžko se dali sehnat lidé do kanceláří, platilo to mezi námi za ulejvání. Zase se hrála kopaná, sokolská cvičení atd.

Nanečisto na frontu

Pak přišel rozkaz poslat několik set našich lidí na frontu, aby se seznámili s tím, jak služba na frontě vypadá. Prozatím nesměli býti používáni k útokům. Vždy po deseti byli umístěni mezi francouzské vojáky, drželi jen hlídky a pozorovali, jak si francouzští vojáci počínají. Z každé roty nás šlo několik, z naší roty byl vybrán Rosypal. Byl tehdy snad už desátníkem. V jeho oddílu byli také kadeti-aspiranti, zvláště jistý Vávra, kterému jsem dříve v noci, když jsem měl službu, udělal nohy. On totiž bydlel asi ještě s deseti aspiranty v prvním poschodí, okna na náměstí, V noci byl líný jít dolů na záchod, tak močil s okna dolů, inteligent. Dal jsem mu patřičný díl, ale měl jsem ho ještě hlásit.

Vybraní dobrovolníci se dostali na frontu k Soissons. Tam hrdina Vávra, který věděl, že je zakázáno, aby byli Čechoslováci využíváni k výpadům („coup de main“), obtěžoval francouzské důstojníky, že by se také rád zúčastnil chystaného výpadu. Počítal s tím, že mu to nedovolí, a on bude počítán za hrdinu. Předstíral, že by velice rád, tím více, když mu Francouzi řekli, že to nesmějí dělat. Když ale stále se nabízel, velitel v zákopech poslal zprávu o tom na divisi a ta to překvapivě povolila! Ted' Vávra ztratil kuráž a chtěl to odřící. Rosypal však proti němu vystoupil, že to bude veliká ostuda, odřící že se to nesmí, a nabídl se, že půjde sám. Přihlásili se ještě dva bratři, ale ne ti, co původně to chtěli. Obětovali se jen proto, aby Francouzi neřekli, že jsou Češi zbabělci.

Výpady se dělaly za tím účelem, aby bylo možno přivést aspoň jednoho nebo dva zajatce a dle toho se poznalo, který pluk proti našim leží, a zda-li se něco nechystá. Zajatcům se na frontě dalo hodně jíst, pít a kuřivo, přátelsky se s nimi pobavili a za tepla nenápadně na nich vyzvěděli všechno, co potřebovali vědět. Ovšem vyslychali je jen jednotlivě, aby se nebál jeden před druhým mluvit.

Na ten výpad dostali dýky, automatické pistole, ruční granáty, na nohy bačkory. Všechno je předem do detailu připraveno, dle leteckých fotografií už každý jednotlivec má stanoven svůj úkol, kam má jít a co má dělat. Hlavní věcí je dostat se nepozorovaně až k samým nepřátelským zákopům, ti na křídlech jsou určeni zabránit tomu, aby ti ve středu nebyli přepadeni ze stran, mohli skočit do zákopů a pár nepřátel odzbrojit a vzít s sebou. Jak padne první rána, dělostřelectvo už předem připravené u děl spustí hroznou uzavírací palbu, aby nikdo nemohl tomu přepadenému místu na pomoc. Než se Němci vzpamatují, tak už je vše hotovo, a naši už jdou zpět. Rozumí se, že se to dělá pouze v noci pod ochranou tmy.

Dobře se jim to povedlo. Po břiše se plazili kupředu, na můstku přes potok stál Němec na stráž, kterého dýka učinila v mžiku neškodným, aby je neprozradil. Pak už se naši snadno

dostali k zákopům a vykonali daný jim úkol. Všech bylo asi 20 a mezi nimi tři Čechoslováci včetně Rosypala. Několik Němců v zákopech pobili, asi čtyři živé vzali s sebou, a náš Rosypal nesl na zádech francouzského poručíka, který byl při tom raněn do nohy. Jiným se nic nestalo. Čest Čechoslováků byla zachráněna, ale mohli tam také vinou Vávrovou zůstat. Všichni tři pak dostali válečný kříž s hvězdičkami, vyznamenání divisní. To ovšem teď Vávra a spol. těžce nesli a Vávra se utěšoval tím, že nebýti jeho, tak oni by to vyznamenání nedostali. Dělal si z toho zásluhu, že on toho byl původce. Kdyby tam byli ale zůstali, to by se k tomu nehlásil, že se tak stalo jeho zásluhou.

Na frontě byli naši deset dní a sotva odešli, Němci hned druhý den začali ofensivu a vytvořili průlom francouzské fronty mezi Soissonsem a Remeši až k řece Marně k Château-Thierry. Byl to poslední německý úspěch. Stál ovšem na obou stranách mnoho krve, Němci ale byli vrženi zpět a od té doby byli stále v defenzivě.

Pivní hodování a život v Darney

My se zatím loučili s Cognacem a Jarnacem. Celé město šlo s námi na nádraží. Nechtěl jsem tomu věřit, že jsme v cizí zemi, připadalo mi to jako v Berouně. Každý druhý náš „kluk“ měl holku, a šlo s ním celé příbuzenstvo. To loučení a líbání, to bylo nezapomenutelné. Lidé nás měli velice rádi a my je také. Jeli jsme vlaky přes Tours do Darney u Epinalu. Cestou jsme viděli spousty děl amerických, vlaky americké a přípravy na mocný úder na Němce, počítalo se na jaro 1919, že se válka ukončí. Množství těžkých děl a nesmontovaných dělových hlavních bylo vyloženo z vlaků po stranu trati, později asi byla děla montována dohromady. Když jsme se blížili k Darney, viděli jsme chmelnice. Těšili jsme se na pivo. V Cognacu a Jarnacu panovalo víno, pivo bylo drahé a špatné. V létě víno pít se dobře nedá, žízeň stále větší, a brzo se točí hlava.

Konečně jsme dojeli na nádraží v Darney. Z nádraží do města je daleko, mezi městem a nádražím rozloženo údolí, u samého nádraží les. Tam jsme vykládali naše trény a kuchyně, a pak táhli jsme do města. Před námi byli ve městě černoši (vojáci). Šli jsme, rota za rotou za hlasitého zpěvu. Ač jsme někteří přišli o půlnoci, přece se zpívalo jako ve dne. Lidé otvírali okna, zpěvu nerozuměli, naříkali, co to tam bude zase za vojsko, ti budou horší než černoši!

Byly nás celé dva pluky, byli jsme ubytováni po celém městě a v sousední obci Attigny, také ve dvou barákových táborech u města. Těch obcí je toho jména mnoho ve Francii. Často jsme se stěhovali potom sem a tam, naše rota se za ten čas, co jsme tam byli, stěhovala dvakrát.

Druhý den ráno, bylo po vyplácení žoldu, nastalo ve městě rušno. Do hostince, co jsem přišel, se nahrnulo plno našich, že nás ani nestačili obsloužit. Sklenice tam měli vysoké a ouzké, asi 1/3 l. Šel jsem si po marném čekání k výčepnímu stolu, dostal jsem plnou sklenici, naráz jsem ji vypil, a hned zase znovu nastavil. Pivo bylo velice dobré a laciné. Po natočení se to předešlé zase opakovalo. Znovu jsem nastavil. Zaplatil a teprve se třetí sklenicí jsem si sedl ke stolu. Takovým způsobem to prováděli všichni. Francouzi na nás vyvalovali oči. Město bylo asi jako Beroun velké a mělo hodně hospod. Ten den však ve tři hodiny odpoledne po celém městě bylo pivo vypito, nikde se už nedostalo, ani kdyby zlatem platil. Od toho dne denně jsme viděli jezdit vozy z Epinalu s pivem a zpět s prázdnými sudy.

V neděli jsem seděl se Záhoříkem, byli jsme už nerozluční přátelé, na pivu v hostinci, kde měli pivo lahvové. Ptali se nás, chceme-li malou láhev (la bouteille petite) nebo velkou (ou grande). Řekl jsem dvě velké. Vedle u stolu hráli Francouzi-civilisté karty, každý měl před sebou odlivku a do nich si nalévali z jedné lahve čtyři dohromady. Podívali se po nás, my si načali každý svou láhev a ťukli jsme si. Přišel další náš bráška a dal si také velkou. A tak se trousili další a další naši a opakovalo se stále totéž. Jeden Francouz už to nemohl vydržet a tak nám říkal, jak to, že my každý máme svou láhev, a upozorňoval, že oni čtyři pijí dohromady jen jednu. Záhy si nás civilní obyvatelé oblíbili, zvláště asi hostinští, a cítili jsme se tam jako doma. Podporovali jsme chudé děti jídlem, jednomu klukovi asi desetiletému ušili naši krejčí náš stejnokroj. Jeden domek pak naši zruční malíři krásně zvenčí namalovali slovanskými ornamenty a napsali naň „Na bělidle“.

Bylo tam velice rušno, kulomety a ruční granáty tam bouchaly na všech stranách. Naše rota např. při jednom cvičení vystřílela za hodinu 1500 ostrých granátů. To je za hodinu 1500 silných výbuchů. Rosypal se zase vyznamenal tím, že když jednomu Slovákovi vypadl z ruky již zapálený granát, Rosypal, který dával pozor, granát rychle zvedl a rychle vyhodil ze zákopu. U jiné rotý tímto způsobem asi dva bratři byli zabiti a několik raněno.

Se Záhoříkem jsme chodili každý večer, zvláště v neděli, na procházky. Jednu neděli jsme ušli asi 40 km. Lidé se nám divili, jak daleko děláme výlety. Tam se to dobře cestuje, lépe než u nás. Silnice jsou pěkné, na křižovatkách všude tabulky, kam cesta vede a kolik kilometrů. Také lidé nikdy neřeknou, že je někam hodinu daleko, ale řeknou, je tam tolik a tolik kilometrů. To je nejspравnější, někdo ujde za hodinu 5 km, jiný 3 km. Proto se nemůže stát jako u nás, že za hodinu chůze se ptá člověk znovu, a doví se, že za půl hodiny, ale jde zase celou, a ještě pořád není na místě. I u Darney jsou lomy na pískovcový kámen, z kterého vyrábějí brusy, některé až dva metry v průměru. Všude je plno brusů využívaných k různým účelům, viděl jsem i můstek přes strouhu, totiž prkno a na každé straně pod prknem brus podložen.

Dostali se k nám francouzští telefonisti a lékaři. Telefonisty jsme měli u nás na stravu. Jednou jsme měli v neděli pečenou šunku a knedlíky se zelím. Velice dobré, kuchař-řezník Šourek nám dobře vařil. Francouzský kolega všecko snědl až na knedlíky, ty si dal na poličku. Ptal jsem se ho, proč nejí knedlíky, on mi řekl, že si je raději nechá na památku (pour souvenir).

Jednou jsem měl stráž u skladiště u obce Attigny, stál jsem nahoře na kopci, pode mnou byla silnice, z druhé strany silnice kostel, fara a škola. Zvonilo poledne. Vzpomínal jsem na tatínka, zda ještě zvoní, nezabrali-li jim zvony. Po odzvonění vyšel zvoník z věže kostela, zamkl dvěře a klíč nesl na faru. Před jednou hodinou se scházely děti před školou, v jednu přišel zvoník a zapískal na píšťalku. Všechny děti se hrnuly do školy. Myslel jsem si, že kostelník dělá také školníka. Poslední vešel do školy - zvoník.

Vyměnili mě ze stráže a služby. Šel jsem kolem školy, chtěl jsem vědět, jakého mají učitele. Škola byla přízemní a jednotřídní. Dívám se do oken a on tam „zvoník“ učil. Byl to tedy učitel, zvoník a kostelník v jedné osobě. Jak jsem se potom přesvědčil, francouzské a italské školství na venku je hodně za naším. Ve Francii snad v každé vesnici je škola, ale většinou jen jednotřídní. Obvykle také ve škole je obecní úřad. Ve městech je lepší, ale jistě našeho

nedosahuje. Seděl jsem v hostinci, měli kluka, přišel právě ze školy. Požádal jsem ho, aby mi ukázal „učení“. Měl v tašce knížku, ta byla „universální“. Ač byla menší než naše čítanka do páté třídy, obsahovala všechnu moudrost: čítanku, mluvnici, početnici, dějepis, zeměpis. Měla malé obrázky, byly tam základní tahy ku psaní písmen, počty, i dějiny, mapy, atd. Tedy ta jediná knížka stačila po celou dobu do dvanácti let věku, co dítě chodilo do školy. Také v Itálii jsem viděl učitele (bydleli jsme 11 dní ve škole u Padovy), štípal pařezy na dvoře, vypadal jako lepší kočí, sám jezdil s trakařem a dělal všechny práce v domě. Učit jsem ho neviděl, snad se za války neučilo v oblastech poblíž fronty.

Byl jsem u šesté rotě 22. střeleckého pluku, komando naší čety měl Rosypal. Jeden náš bratr jménem Červinka byl komandován co nosič raněných. Jen u nás spal a jedl, měl za povinnost denně chodit na cvičení a do školy, učil je lékař obvazovat a všechny úkony spojené s ošetřováním. Na všechno nadával, na jídlo a fasuňk, avšak nic nechtěl u nás dělat, noční službu, ani si pod svou postelí nezametl. Přišel rozkaz poslat od čety dva muže někam k jiné rotě. Samo sebou se rozumí, že ti „nejhodnější“ se vždy posílali. Aby se ho naše četa mohla zbavit, bylo nutno za něj na jeho místo dát jiného. Rosypal mě žádal, abych tam šel asi na týden, že tam pak pošle jiného a přijdu zase zpět. Muselo to být ihned, četa byla někde venku zaměstnána, byl jsem doma sám se Záhoříkem. Šli jsme tedy oba. Červinka a ještě jeden zase se stěhovali pryč od nás. Asi třetí den četlo se však v rozkaze, že se nesmí ti bratři, co jsou u saniteráků, stále měnit, že se pak musejí znovu všechno učit, a na frontu by nebylo dosti řádně se svou prací obeznámených saniteráků.

Chtěl jsem zpět, ale francouzský lékař se dověděl, že jsem byl četařem u sanity v Rakousku, nechtěl k tomu svolit, říkal, že jsem na správném místě. Nedalo se nic dělat, časem jsem se s tím smířil, zvláště že tam byl i Záhořík. Chodili jsme tedy na cvičení s nosítky a fáci, ale mnoho nového jsem se nenaučil. Naši lékaři se totiž ničím pozitivně nelišili od většiny vojenských lékařů rakousko-uherských. Také se chtěli stát populárními mezi vojáky tím, že sprostáčili. Já se Záhoříkem jsme to odsuzovali. Většinou jsme někde v lese v chládku udělali pár cviků a pak se kecalo. Ještě jsem byl nejraději, když s námi byl francouzský lékař. To byli řádní lidé. Ti vykonávali plně svou povinnost. Když jsme byli ve službě při házení ostrých granátů, místo zbytečného lelkování nás francouzský lékař učil francouzsky. Dal nám číst francouzské noviny, zajímalo ho, jak naši hoši neznalí francouzské výslovnosti čtou text v novinách s českou výslovností, a ukazoval, jak správně vyslovuje Francouz. Když došlo na mě, četl jsem to dobře, chválil mě, že se snažím vyslovovat jako Francouzi. Kdybych byl mohl býti stále s ním, mohl jsem se naučit francouzsky velmi dobře.

Slavnost předání praporu

Přišlo slavnostní předání praporu 21. pluku. Bylo to něco krásného. Účastnil se ho francouzský prezident Poincaré, náš ministr dr. Beneš, mnoho francouzských vysokých důstojníků i cizích, i srbský tam byl. Pěvecký sbor za dirigování bratra Rytíře zpíval sborové písně. Všichni, oba pluky, jsme zpívali: „Bývali Čechové“ a „Kdož jsú boží bojovníci“. Pak bylo mohutné defilé. Zašli jsme za návrší, kde nás nebylo viděti. Za návrším jsme se seřadili ve dva mohutné proudy po rotách. Pak jsme vyrazili. Stále se objevovaly nové a nové řady. Před francouzským prezidentem a celou jeho vznešenou společností byla louka, rovina, šli

jsme jako ocelové hradby. Dostali jsme pochvalu, všechno velice dobře dopadlo. Následovala prohlídka našich ubikací. Měli jsme je okrášlené. Popsané nápisy, česky i francouzsky, kupř. následovně: „La Victoire ou la Mort!“ Vítězství nebo smrt!

V Darney jsme se měli velice dobře, lidé si nás oblíbili, prožívali jsme tam mnoho krásných dní. Naše hudby pěkně hrály na náměstí u sochy francouzského vojína, který ukazoval rukou v tu stranu, kde leželo Alsasko-Lotrinsko. Při předávání praporu bylo přítomno také několik starých francouzských vysloužilců z německo-francouzské války roku 1870.

Bydleli jsme nyní na opačné straně města než dříve, do města bylo po silnici daleko, dělala veliký oblouk, proto jsme chodili „zadem“ kratší cestou polem a lesem. Museli jsme ale přeskakovat potok, někdy jsme se přitom i vykoupali. Proto jsme s bratrem Amerikánem Frühaufem postavili most. Přitáhli jsme z jednoho lomu širokou a silnou fošnu, konce té fošny jsme upevnili mezi kmeny olší, po obou stranách potoka rostoucích, jinde by fošna byla krátká. Jako „předmostí“ jsme po obou stranách potoka vybudovali násyp z kamení a země. Hned jsme mostu dali jméno, a sice na návrh Frühaufa „most Svobody“.

Ve městě scházelo hodně mužů povoláných do války, tak tu práci konaly ženy. Byly tam tedy řeznice, pekařky, listonošky atd. Naši hoši řezníci i pekaři u nich vypomáhali ve svém volném čase. Jednou jsme šli ve čtyřstupu domů ze cvičení, před námi se stejným směrem ubírala místní listonoška. Umluvili jsme se, rozdělili se na dva dvojstupy, jeden šel vlevo, druhý vpravo od listonošky. Pak, když se ocitla mezi námi, jsme se semkli a musela jít s námi uprostřed roty. Držela s námi krok, my do pochodu zpívali, lidé se smáli a ona také.

Na frontu

Po důkladném všestranném výcviku jsme opustili městečko Darney a táhli jsme na frontu. Zase celé město nás vyprovázelo a nerado se s námi loučilo. Pochodovali jsme asi šest neděl, a to pěšky na frontu v Alsasku-Lotrinsku. Zpočátku jsme pochodovali ve dne, později v noci, když už jsme se blížili k frontě. Tam už létaly německé aeroplány. Obvykle jsme vyšli asi o 11 - 12 hodině noční a šli jsme do rána do sedmi až devíti hodin. Bylo to také cvičení a otužování a přivýkání nočním pochodům.

Pro mě to bylo dobré, rád jsem cestoval, viděl jiné a jiné vesnice a města. A pak jsem měl vždy peníze, proto to pro mě nebylo nic těžkého. Šlo se přesně dle plánu a dle hodinek, aby se cesty vojáky nezacpaly. Ráno po příchodu do městečka či vesnice, kde jsme měli mít odpočinek, díval jsem se z řady pochodujících do dvorů a zapamatoval si ty, kde byl kravský hnůj. Jakmile jsem tornu shodil se zad na místě odpočinku, odepnul jsem šálek a už jsem s ním pádil k vyhlédnutému statku. Než se druzí rozkoukali, já už si nesl mléko, které jsem si svařil neb koupil už svařené. Byly nás celé dva pluky a ti poslední už nedostali nic. Já měl ale vždy bílou kávu. Najedl jsem se, šel si do oběda lehnout, neměl-li jsem náhodou službu. Jen v tom případě, když měl být delší odpočinek, den neb dva dny, jsem spáti nešel, prohlížel jsem si město, neb jsme šli se Záhoříkem na pivo. Záhořík si potrpěl na lepší restaurace, kam chodila jen noblesa.

Jednou ráno jsme dorazili k většímu městu, k Lunèville. Přišli jsme třemi silnicemi, před městem jsme se celé dva regimenty seřadili a táhli jsme přes celé dlouhé město „na rámě zbraň“ a při hudbách nebo za zpěvu. Lidé měli podívanou. Cestou jsme také potkali německé zajatce, v okolí Lunèville jich hodně pracovalo na poli a v parní pile. Někteří byli ubytováni ve městě, my jsme však zakotvili asi hodinu za městem ve větší vesnici. Rast byl dva dny, tak jsme se hned na podpatku obrátili a šli do města. Někteří, co byli dříve u sedláků na práci, hned jim šli pomáhat na poli a ve stodole při svážení obilí. A sedláci byli ovšem rádi a hned jsme si je tím naklonili. Ve městě byli Italové, Američané a ovšem Francouzi, hlavně hodně důstojníků. Šel jsem se Záhoříkem po ulici, potkal nás náš plukovník Phillippe a nařídil nám, abychom hledali bratry zpěváky a posílali je na jedno místo na hlavní třídě. Tak jsme je sháněli, i jiní bratři nám pomáhali, a brzo všichni byli na místě koncertu.

Bylo to místo pro koncert a zpěv jako udělané. Náměstí ze tří stran obklopené vysokými domy, čtvrtou stranou ústilo do hlavní veliké třídy. Domy měly galerie jako v divadle. Uprostřed hudba naše vojenská a zpěváci. Ti se střídali. Generálové a vysocí důstojníci a plno lidu poslouchalo s velkou účastí. Také francouzskou hymnu zazpívali naši francouzsky. Já vím, že ještě dnes lidé tamní na to vzpomínají. Všude se to hemžilo Čechoslováky, bylo tam krásně. Po dvoudenním odpočinku jsme neradi odcházeli. Táhli jsme však zase dál a zažívali zase jiná dobrodružství.

Jednou jsme ráno přitáhli do menšího městečka, já jako obyčejně jsem si běžel pro mléko, a když jsem se vracel, štěkal na mě pes ze sousedního domu. Vyšla paní, psa okřikla a česky pak řekla: „ten pořád štěká“. Já si nebyl jist, zda jsem dobře slyšel, nechtěl jsem tomu věřit, zůstal jsem zaražen stát. Ona ale znovu začala, podivil jsem se tomu hlasitě, kde až se tam bere Češka. Řekla tou nejčistší češtinou, že není Češka, ale Francouzka. Mezitím se nás tam více seskupilo, tak nám vyprávěla, že její rodiče žili 16 let v Roztokách u Prahy, kde byl otec ředitelem továrny na barvy. Chodila na plesy na Žofín, znala dobře Klofáče, Kramáře a všechny naše předáky. Nejmladší její bratr se narodil v Roztokách, vychodil českou školu, a když se vrátili po 16 letech do Francie, neuměl ani slovo francouzsky.

V tomto městečku jsme byli jen do půlnoci, pak jsme táhli zase dál. Ubytovaní nám našli ve stodole, ale to pro mě nebylo. Ve Francii mívají totiž ve stodole slepice a na mě šli čmelíci. Celé tělo mě páliło a nemohl jsem spát. Proto jsem si postavil stan na zahradě a se mnou ještě asi tři bratři. Sedláka to ale moc mrzelo, on dal do stodoly na mlat novou slámu, druhým se snad spalo dobře. Před půlnocí, když jsme vstávali, už měli pro nás všechny uvařeno mléko (bylo nás tam 17 mužů) a každý dostal celý litr a kus chleba. Když jsme chtěli platit, nevzali nic. Litovali jsme, že musíme jít pryč a nemůžeme se jim za to odměnit nějakou prací.

V druhé linii

Stále jsme šli dál a dále, až jsme se dostali do Elsas, kterých měli Francouzi část obsazenu. Byli jsme v Rougemont (Červený vrch) blíže Altkirchu. Bylo to tedy území německé, málo se tam střílelo, Francouzi i Němci si to území šetřili. Tam se tedy mohlo stát, že sedlák sekal trávu mezi francouzskou a německou frontou. Ovšem také tam kvetla špionáž, vědělo se o každém pohybu vojsk. Po odpočinku šel 21. pluk do první linie, náš pluk 22. byl v druhé linii. Měl jsem tedy čas si prohlížet okolí.

Několikrát denně tam Francouzi ostřelovali německé aeroplány, ale nikdy jsem neviděl, že by se jim podařilo některý sestřelit. Létały tam jen ojediněle, nejvýše tři najednou, a když už šrapnely vybuchovaly blízko letadel, letadla se střemhlav pustila 200 metrů dolů, a hledání vzdálenosti začalo znovu. K dělům jsem se nedostal, ale byl jsem ještě asi se dvěma bratry u dělostřelecké pozorovatelny. Měli tam zaměřovací dalekohled umístěný na stojanu, který, když se nařídil na aeroplán, hned ukazoval přesnou vzdálenost v číslech. Takové pozorovací stanice měla baterie tři na různých místech a byla s nimi spojena telefonem. Zrovna žádný aeroplán neletěl, tak jsme se dívali tím dalekohledem na Mylhúzy a Basilej. V Mylhúzách statečně dýmaly komíny, jistě tam Němci vyráběli munici ve dne v noci, a Francouzi na to jen koukali. Dalekohled tak krásně ukazoval, že byly vidět cihly i spáry na komínech, i se mohly počítat. Také švýcarská Basilej byla dobře vidět.

Dále byli na tom úseku Amerikáni, také jsem je navštívil. Amerikáni i naši hoši se nemohli dočkat bojů, hlavně útoků, a tak brzo z tiché fronty udělali „bouřlivou“. Pak se hodně střílelo a útočilo. Amerikáni byli za samovolné výpady trestáni, pokud útočili bez rozkazu na svou pěst'. Stalo se, že německá dělostřelba usmrtila několik Amerikánů v táboře za frontou. Na revanš Amerikáni zorganizovali bez vědomí vyšších důstojníků výpad na Němce, svlékli si na to blůzy, u košil si vyhrnuli rukávy, do rukou vzali bomby, pistole a dýky s boxerem a v noci vnikli do německých zákopů. Pak Němci překvapení velice na to dopláceli – za jednoho zaplatili deset. Také tam byla holubí poštovní stanice, holubi se večer prolétávali nad vozem a dle píšťalky na signál zase hned se sletěli „domů“. Snad jich bylo dvěstě. Holuby si brali vojáci do zákopů v koších. V pádu potřeby, když telefonní dráty byly přestříleny a úsek byl obklopen nepřáteli, posílaly se zprávy pomocí holubů. Ti dolétli ku svému domovu na kolech, a odtud se zpráva dál telefonovala.

Přijela těžká artilerie, zmotorizovaná a velice pohyblivá. Dělová hlaveň, dlouhá asi 8 m, kalibr asi 25 cm, se vozila zvlášť, lafeta také zvlášť na šestikolových autech s gumovými pneumatikami, všechna kola táhla. Stříleli 18 km daleko střelou několik metrů těžkou. Obsluha těchto děl jezdila a bydlela asi v deseti obrovských autech, podobných stěhovacím vozům. Vozili s sebou dílnu, jeřáby, munici atd. Čekali, až se setmí, uschováni pod stromy, aby je aeroplány nevyslídily. V noci pak odjeli na předem určená místa pro postavení děl (byla už dávno předem vybetonována), děla připravili k palbě, rozstříleli, co chtěli dle programu rozstřílet, a ráno, když je německé aeroplány hledaly, už byli dávno na jiném místě daleko odtud. Sešli jsme se s nimi později na frontě u Vouziers.

Do první linie

Dostali jsme rozkaz jít do první linie. Táhli jsme tam v noci, a sice více napravo ku švýcarské hranici. V jedné vesnici u první linie jsme dostali jíst a šli spát. Spali jsme ve stodole nahoře na patře na slámě. Ještě jsme neusnuli a Němci nás začali z děl ostřelovat. Dělové koule létały se silným hvízdodem přes naši stodolu, dopadaly ale dále za vesnici. Neměli jsme žádných ztrát. Počítali jsme s tím, že naše noční pochody byly vyzrazeny. Nemohli jsme dlouho usnout. Konečně střelba ustala a my únavou usnuli.

Ráno jsme však zaspali. Voják, co měl službu, nás ráno nevzbudil, a ani naši slavní velitelé na to nepřišli, že jim schází 17 mužů. Když jsme se probudili, naši byli pryč, a my nevěděli,

kterým směrem odešli. Byla ještě tma, pustili jsme se nazdařbůh a v jednom domku objevili světlo. Žili v něm civilisté, ptali jsme se jich, zda neslyšeli či neviděli vojáky jít kolem. Přisvědčili, že ano, že jdeme správně. Mnoho jsme tomu nevěřili, zvláště když ráno vycházelo slunce a my jsme pak poznali, že místo k frontě, tj. k východu, jdeme od fronty na západ. Pak jsme znovu dostali potvrzeno, že jdeme správně, Čechoslováci že jsou v Belfortu. Pospíšili jsme si tedy a šťastně jsme je v Belfortu stihli. Měli odpočinek, skočil jsem si na sklenku vína. Vinárník jistě mluvil německy, vyptával se mě však francouzsky, co jsme za vojáky a kam táhneme. Řekl jsem, že jsme Čechoslováci, a kam táhneme, že nevím. Dal mi sklenku vína zdarma. Nechtěl jsem, ale on mluvil proti Němcům, tak jsem si nechal říct. Táhlí jsme dál za město do vesnic, celá divise, 21. a 22. pluk československý a 119. pluk francouzský. Ve vzduchu bylo plno německých aeroplánů, Francouzi proti nim stříleli z děl protiletadlových. Demonstrovali jsme odchod z fronty z té příčiny, abychom Němce uvedli v omyl, že se tam nic nechystá. Zatím se tam chystal útok většího stylu společně s Amerikány, vojska tam byla spousta poschovávána v lesích za frontou.

Samosoud nad zrádci

Spali jsme ve vesnici, kde měli sedláci všude zavedené elektrické světlo, i ve stodole. Ze stodoly řezanku a krmivo házeli okénky přímo do žlabů zvířatům. Druhý den jsme táhli dál a zastavili se na několik dní v městečku Champigny. Naše hudba uspořádala koncert na náměstí, bylo tam živo. Spali jsme zase ve stodole na patře. Francouzští četníci přivedli dva naše zběhy. Byli to lidé, kteří se přihlásili do legií s tím, že na frontě utečou k Němcům. Nezdařilo se jim to, a teď je vedou četníci! To vrhalo hanbu na nás všechny. Hoši jedné rotý dali hlavy dohromady a usnesli se na tom, že je budou soudit sami. V noci vešli do vězení (strážé přemohli, byli to legionáři) a ty dva delikventy odvedli za město do prádelny kryté střechou jako kůlna. A tam je vyzvali, aby se na žebříku pověsili. Oni tak učinili. Jeden z nich si oprátku špatně dal na krk a spadl do vody. Ještě prý se tomu pustě smál. Podruhé si to už udělal dobře.

Naši francouzští velitelé se toho ráno zhrozili, hledali viníky a přihlásila se jim celá rota. Dověděl jsem se o tom později. Chodili jsme se Záhoříkem na houby do blízkého lesa. Sbírali jsme hříbky, kozáčky i holubinky. Vydlužili jsme si od selky kastrol a houby jsme čistili a krájeli ku smažení. Selka nad námi lomila rukama a vodila sousedky, všechny nás varovaly, že zemřeme, že se otrávíme. A když jsme pak jedli a pochutnávali si na nich, to bylo teprve nářku. My však na to nedbali. Ráno jsme měli volno, proto jsme spali dlouho. Selka opravdu myslela, že jsme mrtví, vylezla po žebříku nahoru a volala na nás. Potěšilo ji, že jsme živí a zdraví.

Potom jsme jeli vlakem k Epernay, krajina byla hrůzně zpustošena válkou, bylo to místo, kde za posledního německého náporu Němci vytvořili průlomem francouzské fronty jakousi kapsu mezi Soissons a Remeši až k řece Marně, k Château -Thierry. Kostelní věž byla silně aeroplánovou bombou poškozena, celá kamenná, špička ležela vedle věže. Táhlí jsme přes město na sever do vrchu. Kolem silnice leželo plno střeliva do děl.

Houbové žně u Epernay

Zapomněl jsem napsati, že za Epernay byl les a za ním vinice, mezi tím rozbité vesnice. Tam jsme asi dva dny spali. Při odpočinku jsme ve větší skupině opět šli na houby, přes opuštěné zákopy se stopami po italských vojácích, kteří je kdysi hájili. Dále v lese jsme potkali francouzského vojáka, nesl na zádech plný pytel hříbků. Bloudil, ptal se nás na cestu, poradil nám, kudy se dát, kde je hodně hub.

Za malou chvíli jsme našli plno hub, samé hříby, jen se srdce na ně smálo. Z jednoho místa, když jsme zůstali stát a kolem se rozhlíželi, bylo viděti tisíce hřibů najednou. Všechny možných velikostí. Vybírali jsme jen ty nejlepší a ve chvíli jsme měli plná stanové plátna. Houby jsme si hodili na záda, do ruky každý vzal jednoho hříba-obra na ukázkou a šli jsme zpět. Cestou jsme nacházeli ještě větší hříby, než jsme nesli v ruce. A tak jsme ten původní zahodili a vzali vždy větší, až jsme se chlubili hříby většími než klobouk na hlavu. Cesta se nám zdála dlouhá, já podle slunce soudil, že jdeme právě na opačnou stranu, ale druhí mi tvrdili, že se mýlím. Došli jsme v lese k místu, kde jsme hluboko pod námi viděli město Epernay, měl jsem tedy pravdu. Dali jsme se zpět a tak jsme došli ku svým rotám. Měli jsme pak k večeři smažené hříbky, litovali jsme, když jsme druhý den museli dál. Chtěli jsme si nějaké nasušit, ale nešlo to. Snad soudím správně, mám za to, že v této zóně, co se čtyři roky střílelo, nikdo mimo vojska nebyl, vinice ani pole se neobdělávala, a tak se houby rozrostly, když je nikdo nesbíral.

Mezi Soissons a Remeši

Přišli jsme na místo, kde stál kůl a na něm přibitá tabulka, že na tom místě stávala obec ta a ta. Avšak ani to nejmenší tam nezůstalo co stopa po obci. Celá obec byla doslova rozemleta granáty. Tabulka se zachovala kvůli orientaci, neb na mapách ta obec ovšem existovala dosud. Všude kolem se rozkládaly zpustlé vinice, vše zarostlé travou. Černé prsti bylo místy jen asi 30 cm do hloubky, pod ní pak silná několikametrová vrstva křídly. V křídě těžké dělové granáty často nevybuchly. Na poli ležel volně na povrchu těžký několikametrákový granát nevybuchlý, bylo viděti, jak ryl pod zemí jako krtek, až nakonec vyjel ven.

Postupovali jsme pak asi deset dní za první linií na frontě mezi Soissons a Remeši. Šlo to rychle a radostně, Němci ustupovali denně 10 - 25 km, my je pronásledovali. Nekladli skoro žádný odpor, hrozil jim obchvat po křídlech a úplné obklíčení. Viděli jsme úžasná německá opevnění, zákopy, nekonečné pruhy drátěných překážek. Drátěné překážky byly až 16 m široké a troje za sebou. Kůly byly železné a mezi tím po zemi rozházeno plno pichláků ze železa tak dělaných, že vždycky jeden ostrý hrot trčel vzhůru, ať se to převalilo, jak chtělo. Překážky byly v místech, co jsme táhli, málo poškozené, jen tanky nám projely cestu.

Dělostřelectva tam byla ohromná spousta a bez ustání přes nás stříleli, mezitím co jiné dělostřelectvo jelo kupředu. Střelba byla řízena z balonů telefonem. Byl to nádherný rozhled na všechny strany, zvláště když jsme se dostali do vrchů, odkud bylo viděti, kam se do dálky na obě strany táhne naše fronta. Vpravo i vlevo zároveň s námi postupovaly francouzské balony upoutané lany k těžkému nákladnímu autu. Někdy cesta vedla pod most, odpoutání a nové připevnění balonu se však dalo rychle zařídit, za chvíli už se jelo zase dál. Německé balony jsme viděli jen dva.

Jeden den přiletěla nad náš balon celá letka německých aeroplánů. Střílelo se po nich, byly ve veliké výšce, najednou jeden se stočil na křídlo a bokem letěl prudce dolů. Radovali jsme se, že byl zasažen, on se ale mizera v blízkosti země srovnal, střelil do balonu a už rychle přechal pryč. Pozorovatel okamžitě skočil dolů padákem, při dopadu na zem rychle běžel od místa možného pádu vraku, a vtom z balonu vyšlehl plamen a hořící koule se řítily dolů. Pozorovateli se nic nestalo. Druhý den to francouzští letci Němcům oplatili.

Zatímco sta děl nepřetržitě střílelo, jiných sta děl postupovalo. Pak zase postupovali ti, co přestali střílet vzadu, a stříleli ti, co je předjeli. Po dlouhém pochodu jsme se na noc dostali do smrkového lesa, postavili si stany a těšili se, jak se nám to bude spát. Ale to už si za námi dělostřelci postavili baterie děl a začali pálit přes nás, že jsme při každé ráně nadskakovali a že to bylo na svahu, pořád nám naše lože ujíždělo. Další den v místě, kde měli Němci tábor, našli jsme několik koňských poštovních plných vozů naložených balíčky, které si Němci již nestačili odvézt. Já si rychle vytáhl balík novin a zase dál. Byly to bavorské katolické noviny asi tři dni staré. Úvodní článek pojednával o čtyřletém trvání války, která vypukla ve špatný den, neboť tehdy se četlo v evangeliu, jak Pán Ježíš pláče nad Jerusálemem.

K Terronu a Vouziers

Fronta byla stále v pohybu, vojsko se nevyměňovalo. Bylo stanoveno, že voják v první linii je nasazen jen 8 dní, v tomto případě se „přesčas“ psal vojákům do knížek a mohli dostat delší dovolenou. My jsme byli nadšeni tím, jak postupujeme. Mysleli jsme si, to by byla veselá vojna, dojít takto až do Berlína. Jinde fronta stála, a tak nás celé tři pluky, 21. a 22. čsl. a 119. francouzský, naložili na velká transportní auta krytá jako stěhovací a převezli nás v noci přes Remeš do Marmelonu. Postupovali jsme dále k Terronu a Vouziers. Ve dne lesem, jinak v noci.

Cestou lesem jsme přišli k baterii francouzských děl asi 15 cm kalibr. Při střelbě jsem se díval, budou-li vidět granáty, jak létají z hlavně. Po odpálení asi 20 ran z každého děla zakryli dělostřelci děla stromy a sami se k nám schovali do lesa. Požádal jsem, aby mi poradili, jak se přesvědčit o tom, že je možno letící koule vidět. Bylo nutno se pozorně dívat hodně vysoko ve směru střelby. Německé aeroplány přiletěly a hledaly, dobře zakrytá děla však nenašly. Pak Francouzi zase stříleli. A skutečně, teď jsme granáty viděli po dobu, co by pomalu napočítal do deseti, až zmizely v oblacích. Tyto granáty měly železné nástavce, které způsobily výbuch na zemi, než se granát zaryl do země, usmrtil a poranil tím mnoho lidí. O těchto granátech psal Remarque ve své knize „Na západní frontě klid“. „Obyčejný“ granát se zaryje do země, utvoří kráter, z něhož hlína a kameny létají nahoru, ne do stran. Když píšou o tom, že na nás Němci stříleli, tedy tím myslím vždycky z děl, abych nemusel opakovat „dělostřelci, děla, granáty“. Ke konci války se velmi málo střílelo z pušek, používaly se převážně kulomety, ruční granáty, miny a děla.

Dále jsme postupovali jen v noci. Ač nás vedli francouzští důstojníci, přece s námi ve tmě sešli na jiné cesty, museli jsme se vracet a hledat znovu. Pohybovali jsme se před linií střílejících děl. Byla zakopána v zemi a oheň šlehající z jícnu děl přiosvětloval nám cestu. Na křižovatkách jsme byli velmi opatrní, předem jsme byli upozorněni, že je Němci často v noci ostřelují, bylo nutno tiše a co nejrychleji přeběhnout. Jeden den jsem si moc utáhl ovinovačky,

nohy mě bolely, špatně se mi to běželo. Šťastně mi to dopadlo, byli však raněni dva naši telefonisti. Svítíl tu noc pěkně plný měsíc a celá četa přede mnou skákala přes nějakou strouhu. Přišel jsem k ní a opatrně šmátral nohou, zjistil jsem, že jde jen o stín velkého stromu, co stál u silnice. Další za mnou už skákat nemuseli. Při odpočinku jsem si ovinovačky povolil a šlo se mi to pak lépe.

Ve velké, skoro nepoškozené vesnici před námi hospodařili Němci. Ve všech domech nadělali tři palandy nad sebou, místo slámy na nich postlaná dřevitá vlna. Měl jsem ten den službu, šel jsem spát až po předání pozdě v noci, a tak jsem si musel vlézt až nahoru ke stropu, dole bylo vše obsazeno. Při usínání jsem ucítil, že mi něco leze po obličejí, smetl jsem to rukou, myslel jsem, že to byl pavouk. Ráno jsem vstal, celé tělo mě svrbělo, šel jsem na latrinu, a co tak sedím na bobku, přemýšlím, čím to je? Aha, už to mám, jsou to německé vši. Říkám to kamarádům a hned jsem je lovil. Chytil jsem jich přes třicet, a jak jsem se tak soustředil, vtom na nás začaly dopadat německé dělostřelecké granáty. Natáhnu kalhoty, utíkám do zahrady, kde po Němcích zůstaly dobré úkryty. Po uklidnění situace jsme s kamarády vylezli ven a viděli naše dělostřelce, jak se vracejí ku svým dělům, od nichž při útoku utekli. Dále od nás ve vesnici střepy granátů zasáhly dva naše bratry, jednoho těžce do hlavy.

Cíl dosažen!

Postupovali jsme dál na první frontu. Ve dne tam před námi byli naši důstojníci to okouknout, v noci to pak vše úplně jinak vypadá, a v noci nás tam vedli. Měli jsme za to, že přijdeme k Francouzům, ti odejdou a my obsadíme jejich místa. Ale Francouzi odešli jinými cestami, ani jsme je neviděli a oni nás. Jen řídce a daleko od sebe zůstal nějaký kulomet, a když na ně naši přišli, kulometčík nám ukázal rukou: „Boches, la-bas“, hodil si kulomet na rameno a zmizel. My ale to štěstí neměli. Na kraji lesa kopali vojáci zákopy. Měli jsme je za Francouze, hlásili se tiše heslem: „Čekoslovak“. A ti Němci hned do nás kulometem, a v tom chaosu nám sebrali jedenáct lidí do zajetí. K tomu jsme měli značné ztráty, mrtvé a raněné. Ustoupili jsme asi sto metrů, tam nic než mírně nakloněná rovina, bez zákopů, bez travičky. Každý si pod sebou vyhrabal pekáč jako zajíc a tam jsme leželi celý den, nad námi německé aeroplány, řídily na nás palbu z děl. Němci naštěstí špatně stříleli, jinak by nás tam mohli rozsekat na kaši. Ale stejně jsme měli velké ztráty. Někde tam jsem také ztratil své poznámky.

Před rozedněním jsme zahájili útok. Dělostřelectvo bylo obeznámeno, kdy to začne, a tu čekali u nabitých děl. Když jsme neočekávaně začali útok, potom teprve nám dělali tzv. baráž. Kolem oblasti, kterou jsme chtěli obsadit, dopadalo tisíce granátů, tou hradbou střel nemohl nikdo přijít Němcům na pomoc. Dobře se nám to podařilo, obsadili jsme celou tu část lesa, co jsme chtěli, a vystřelili signál: cíl dosažen! Ukořistili jsme několik děl, kulometů, minometů a celé skladiště min. Zajali asi 100 Němců a další pobili.

Ted' jsme značně zlepšili pozice. Les byl z větší části hustý, tam se nedalo projít, a šla lesem jedna blátivá cesta, bylo tam poškozeno vodovodní potrubí. Po dobu, co jsme měli trochu čas, jsme si prosekávali novou cestu, tu dosavadní Němci moc často bombardovali. Času se nám nedostávalo, měli jsme mnoho raněných. Převaziště jsme si zřídili ve staré pískovně, jáma byla asi 40 kroků dlouhá a 20 kroků široká. Po ošetření se těžce ranění nosili do Vouziers, tam dělali i menší nutné operace a pak je sanitními auty odváželi do zázemí, do nemocnic. Bylo to

asi 5 km nosit, někdy nám z města přišli na pomoc francouzští nosiči. Nosítka nesli čtyři muži na ramenou, lehce ranění šli ovšem do Vouziers pěšky. Zpočátku jsem jen obvazoval, ale když z mé čtveřice mi jednoho nosiče němečtí letci střelili do nohy, musel jsem také nosit. Už druhý den (nosili jsme ve dne i v noci) nám zase jednoho postřelili a zůstali jsme jen tři. Rozřešil jsem to tak, že nám tři dni pomáhal Němec, kterého právě naši samotného chytili. Ten byl u nás spokojený, stále jedl, nosil s sebou chlebník. Byl to mladý, silný a tlustý Bavorák. Vyprávěl, že už mají všichni války po krk. Že když k nim na frontu přijel jejich „Kronprinz“, že po něm jejich vlastní vojáci stříleli.

U jámy-převaziště jsme měli zapíchnutý velký červený kříž – prapor. Ale Němci nic na to nedbali a stříleli na nás, éra řídila palbu, granáty padaly kolem jámy, hlína se na nás sypala, ale do nás se netrefili, až později v noci. Tak jsme raději prapor s červeným křížem odstranili. Přiběhl k nám do jámy jeden bratr-Amerikán a udělal poplach: Němci jdou! Nechal jsem obvazování, skočil po pušce a nábojích, lehl si na kraj jámy a koukám po Němcích. Bylo jich opravdu hodně, asi padesát, ale všiml jsem si, že kolem nich jsou naši bratři s bodáky na puškách. Vynadal jsem tomu poplašenci a šel po své práci.

Němečtí zajatci

Po boji jsem se šel také podívat na zajaté Němce. Byli to chlapi jako hory, Bavoráci. Stáli vyřazení ve dvojstupu, nesměli jsme s nimi mluvit. Kolem nich naše stráž. Na samém kraji stál v první řadě chlap-obr, celý podřobaný od neštovic, hrůza z něj šla. Tu přišel ke mně jeden bratr, abych mu dal cigaretový papírek, který jsem měl schovaný před deštěm v pouzdře pod devítirannou pistolí. Otevřu pouzdro, vytáhnu pistol, a tu jsem si všiml, že ten podřobaný strachem vyvaluje oči a svému sousedovi v řadě říká: „Schau!“ („Podívej!“). Vytáhl jsem druhou rukou cigaretové papírky, dal jsem z toho kamarádovi a zas papírky i pistol do pouzdra zpátky a podíval se na Němce. Němec si oddychnul, byl celý zpocený za tu chvilku, utíral si šátkem obličej, smál se na mě a řekl mi: „Es ist warm“. Myslel jsem si: však já vím, proč ti bylo horko. Pak jsem se ho ptal, co udělali s našimi jedenácti lidmi, co nám na začátku bojů sebrali.

Horlivě mě ujišťoval, že se mají dobře, že byli hned posláni do zázemí. Dopíšu to tedy nyní, jak nám to po návratu vyprávěli. Naši bratři mnozí uměli německy, ale na frontě nechtěli mluvit. Všichni Němci prý horovali pro to, aby byli pověšeni na stromy, abychom je zdálky viděli. Jejich velitel - major se vyjádřil, že by byl také pro, ale hned poznamenal, že by to mohl být špatný kšeft, že bychom jim jich pověsili desetkrát tolik. 21. pluk začal u Terronu válčit dříve než my, a tak už měli hodně zajatých možnou odplatou „ohrožených“ Němců. Tedy od původního záměru upustili. Naši se potom už nebáli mluvit a někteří obhajovali náš boj za samostatnost a svobodu. Německý oficír mezi jiným opáčil, že Češi a vůbec Slované se rozmnožují jako králíci a že je nás všude plno. V noci hnali naše bratry do zázemí a jeden zajatec zraněný na noze, který nemohl rychle jít a uskočit před autem, byl jím přejat a usmrčen. Zbýlých deset se dostalo do Belgie do ohrady za drátěný plot a s mnoha dalšími francouzskými zajatci chodili opravovat cesty. Jednou zpozorovali, že stráž jsou pryč a skrz plot viděli jakéhosi krajánka, jak si to hrne k jihu. Křičeli na něj: „Où vas tu?“ (Kam jdeš?) Odpověděl radostným křikem: „Chez nous, la guerre a fini!“ (Domů, války je konec!)

Osazenstvo tábora se s radostí pustilo k jihu, a když došli až tam, kde už jezdily vlaky, jeli do Paříže a naši odtud putovali vlakem zpět za námi.

Bombardování pozic

Při troše oddechu jsme si v břehu lesa kopali úkryty pro spaní. Nejprve jsme spali v jámě, ale ta byla na stranu k Němcům otevřená a často ve dne i v noci bombardovaná. Už jsme se chtěli do lesního lože nastěhovat, když jsme dostali opět raněného, a museli ho odnést. Když jsme se pak z města vrátili, měli jsme naše úkryty rozbité granáty na padrt'. Do těch se dobře střelili, snad, že to byl kraj lesa a dle mapy si mohli přesně odměřit vzdálenost. Pozorovali nás asi z letadel, když jsme si naše úkryty kopali. Vlevo od nás byli naši jedenadvacátníci a vpravo 119. francouzský pluk.

Francouzi byli silně bombardováni a začali rychle ustupovat podle lesa. Náš bratr Urban, starý voják z cizinecké legie, myslel, že jsou to naši Češi, křičel na dálku česky, proč ustupují? Zůstali stát a volali zpět francouzsky, že mu nerozumí. Tu jim to opakoval francouzsky a přidal k tomu, přitom okazoval rukou na kulomet: jak se nevrátíte, tak vás tím kulometem pokropím! Francouzi zalehli, a když Němci přestali bombardovat, vrátili se na pozice.

Jednou jsem seděl na valu starého německého zákopu (naši si udělali nové kus dál) a četl noviny. V Paříži vycházela naše „Čs. samostatnost“. Najednou uslyším nějaký silný šumot, zdvihnu hlavu a vidím: Němec stojí v letadle, jednou rukou drží páku řízení a dívá se dolů, slídí po nás, kde jsme, a letí přímo směrem na mě. Letěl s vypnutým motorem úplně tiše a byl nad špičkami stromů asi 25 metrů. Jak jsem litoval, že jsem ho neviděl dříve, jistě jsem ho mohl trefit, ale pušku jsem u sebe neměl. On mě přelítl, zapnul motor a byl pryč. Od té doby jsem měl pušku stále u sebe a často pátral po obloze, ale taková krásná příležitost se mi více nenaskytla.

Volali nás v noci, abychom ošetřili raněného poručíka Slavíčka, byl střelen dvakrát z kulometu do břicha. Ležel před našimi zákopy na kraji vysokého borového lesa, k Němcům to bylo asi 40 metrů, mezi oběma liniemi fronty rovina, louka. Už měl prozatímní obvaz, naložili jsme ho na nosítka a čtyři jsme ho položili na ramena. Byli jsme úplně tiše, ale přece asi něco u nosítek klaplo. Němec na stráží vystřelil světelnou raketu s padáčkem a my stáli, ani se nehnutí. Zdálo se nám to celou věčností, než raketa zhasla. Dlouho se vznášela uprostřed louky. Šilhal jsem po německých zákopech, ač bylo jako ve dne, nic jsem neviděl, raketa mi svítila do očí. Podobně svítila asi také Němci, a že jsme se nehýbali, splynuli jsme všichni se silnými borovicemi. Pak rychle tiše pryč. Ti by nás byli rozšvihali, vždyť tam měli namířený kulomet. Pak mě těšilo, že ač nikdo nic neřekl, všichni jsme přesně věděli, co máme dělat.

Poručík byl střelen nešťastnou náhodou, když procházel linií při prohlídce našich stráží, zda nespí. Němci to prováděli tak, že měli kulomety postaveny ve frontě namířené na naše zákopy. A samy německé stráže hlásily, že bdí, tím, že občas zmáčknuly spoušť kulometu, daly dvě nebo tři rány, ta ta ta, a tak se hlásili po celé frontě, aby němečtí důstojníci nemuseli chodit visitýrovat.

Zranění poručíka Slavíčka a konflikt s doktorem

Nesli jsme ho pak blátivou cestou lesem k našemu obvazišti. Když jsme tam došli, v jámě nikdo nebyl a po celé jámě rozházeno plno bílých obvazů. Při prohlídce jsme zjistili, že se Němci tu noc trefili jedním granátem do koše s obvazy, a ty se výbuchem rozlétaly kolem dokola. Francouzský doktor spal u stěny jámy v mělké prohlubni a k němu mu postavil Čech (tlumočník a sluha) ten koš. Spalo tam několik lidí. Jak jsme se později dozvěděli, nikomu se nic nestalo, ani doktorovi, odešli si lehnout někam do lesa.

Co teď? Ptali jsme se poručíka Slavíčka, jak se cítí, máme-li ho nést dál do města. Řekl nám, že má mokro na zádech od té rány a neví, co bylo lepší. Bylo pak rozhodnuto nést ho zpět cestou, co jsme přišli, někde blízko by měl být náš doktor Fiedler. Hledali jsme ho a posléze našli v silnostěnném betonovém úkrytu, který původně postavili Němci pro svého generála. Byl hluboko v zemi, dolů vedly dvojí schody na dvě strany, úkryt měl rozlohu asi 5x5 metrů a před vchodem na schodišti byly postaveny tři palandy nad sebou, na nich slamníky. Tam asi spávali sluhové.

Doktor se bál vyjít ven, museli jsme poručíka snést do krytu. Šlo to špatně, ale nedalo se nic dělat, náš velitel to tak chtěl. Měl tam světlo a jen kecal. Když jsem požádal, aby raněného převázal, vymlouval se, že to už bude asi zaschlé, ani se na to nechtěl podívat. Řekl jsem mu, že už jsme mohli být na půli cestě do Vouziers, kde mohl dostat řádné ošetření od francouzských doktorů. Měli jsme vztek a táhli poručíka zase po schodech nahoru. Bratr Záhořík hlásil doktorovi, když viděl, že kolem něho poskakuje sedm lidí, že je mi špatně, že jsem přiotráven plynem (sundal jsem předtím brzo masku), aby mě vyměnil. Nařídil, aby Záhořík a Janda zůstali, dal za nás dva jiné bratry. Už jsme byli se Záhoříkem dole v krytu, ale najednou si to Záhořík rozmyslel, nic neřekl, myslel jsem, že šel konat malou potřebu. On zatím utíkal za nosiči, že raněného odnese, a poslal jednoho bratra zpět. Mrzelo mě to, ale zůstal jsem. Doktor mi žádný lék nedal, dal mi víno, toho měli dost.

Lehl jsem si na schodišti na slamník a chtěl jsem už spát, ale doktor pořád chodil nervosně sem a tam po úkrytu. Myslel jsem si: proč si nelehne? Venku musel stát jeden bratr na stráž. Než jsem usnul, najednou slyším hukot těžkých granátů: hů, hů, hů. Ty lítaly zrovna na břeh, právě tam, kde jsme vždy s raněnými průplav přecházeli. Myslím si, zda-li pak už ta nebezpečná místa přešli, aby se jim nic nestalo. Tu slyším Fiedlera, jak si libuje: ti jim to dávají, ti jim to dávají! Chtěl jsem ho upozornit na omyl, ale tu začali kanonádu zase Francouzi. Doktor bědoval celý nešťastný, mnul si dlaní oko, až mu to mlaskalo (potom to po něm napodoboval smíšek Frühauf, ale ten musel to mlaskání dělat ústy a jazykem), a tu jsem pochopil, že nic nezná. Tak jsem mu vysvětlil, že je to vše opačně, na šestnáct německých střel odpoví Francouzi stopadesáti, že mají děla postavená přímo ve městě mezi domy a ten praskot se odráží od dlažby a domů, tím ten děsný rámus. Už jsem do rána neusnul, pořád se mě na něco ptal. Nadával na svoje lidi, že ti nic nevědí, (ale proč on to nevěděl?) a nařídil, aby naše parta přešla k němu a jeho parta na naše místa.

Ráno jsem Záhoříkovi oznámil, co Fiedler nařizuje. Ten mi vyprávěl, co mu dříve po cestě prozradil bratr, který jim pomáhal místo mě, jak to u Fiedlera vypadá. Že těch sedm lidí má jen pro sebe, musí mu v noci nosit od kuchyní (ty byly za frontou) jídlo a víno, kořalku, že se

sám bojí vylézt z krytu, i potřebu koná uvnitř a oni to musí vynášet. A tak hned poté, když jeho lidé přišli s ranci, Záhořík je poslal zpátky, že už to za to nestojí, že to tam doděláme.

Doktora to děsně rozčílilo, prohlásil nás za vzbuřence, on náš velitel nám dal rozkaz a my ho neuposlechli. Nebyl hrdina, aby se za námi sám rozběhl, těšil se, až budeme v zázemí, že nám udělá „nohy“. Dopíšu teď, jak to později dopadlo. Báł se tolik, že když později francouzské velení svolávalo k sobě na noční poradu všechny naše důstojníky, aby je informovalo, jak se bude provádět odchod z fronty, jedině on nešel. Bratr Martin Král, který mu pozvání přinesl, nám pak říkal, jak ho Fiedler prosil, aby řekl, že ho nemohl najít, a že on pošle svoje lidi, aby ten odchod nepropásli. Za frontou se na nás mračil a jeho dva vrtichvosti nám nadhazovali, že si to u vojenského soudu vypijeme, že jsme ho neposlechli. Záhořík jim řekl, že oni dostali medaile, aniž by se vyznamenali. A když on ji nedostane, že bude pak on mluvit. Tak dostal medaili i on a já, že mlčel, nedostal jsem nic. Vůbec ale sám s námi Fiedler nemluvil a my ho ignorovali. Měl asi strach, že bychom nemlčeli.

Záchrana nepřítele ze „země nikoho“

Mezi naší a německou frontou „v zemi nikoho“ postavili Němci prkennou boudu a v ní nám zanechali dva těžce raněné Němce. Naši je obvazovali jen v noci, krmili je, přinášeli chleba i víno. Jejich „vlastní“ německé granáty kolem nich rvaly zem, ranění se nemohli ani hnout, jen čekali, kdy ji dostanou a poletí do nebe. Nedaleko stála velká kamenná budova a starý vodojem. V něm měl úkryt velitel kulometné roty poručík Vejmelka, u něhož jsem také několikrát seděl. Ve dne střežil celé okolí jeden bratr, musel tam být bez výměny celý den, aby mohl dát včas signál, kdyby se Němci chystali k útoku. Z jeho pozorovacího místa na ně bylo dobře vidět, bylo to blízko. Němci jen náhodou nebyli zasaženi, jeden na místě zemřel na následky zranění.

Dříve jsme měli našich raněných dost co nosit, tak mu nešlo pomoci. Ale potom Záhořík prohlásil, že ho odneseme. Byl raněn do kyčelního kloubu, když mu zachráníme život, třeba o nás bude po válce dobře mluvit a chválit Čechoslováky. Dva naši bratři k tomu prohlásili, že je ani nenapadne, aby oni sami pro Němce nasadili život, kdyby to byl náš, s radostí, ale za Němce - ne!

Konečně nám slíbili, když ho doneseme až dolů z lesa, že na nás budou čekat a pomohou nám. Tak jsme šli Němce se Záhoříkem v noci vyzvednout sami. Němec se loučil a srdečně děkoval našim bratrům, co ho krmili a ošetřovali, my jsme si ho položili na nosítka, popruhy na ramena a nesli jsme ho ven. Bavorák byl veliký a těžký. Museli jsme na rozstřílené a blátivé cestě často odpočívat. Při odpočinku padl můj zrak na mou masku v plechovém pouzdře a vzpomněl jsem si, že Němec masku nemá. Tak jsem hned utíkal zpět nahoru do starých německých zákopů, tam se jich povalovalo plno. Popadl jsem tři, aby si z nich mohl vybrat, která mu bude pasovat. On si jednu vybral a šli jsme dál. Když jsme byli asi v půli lesa, Němci nás začali zasypávat plynovými granáty. Všichni jsme si rychle nasadili masky, Němce jsme nechali stát na nosítkách na cestě a sami jsme se kousek stranou od cesty prodírali lesem do houští, jen asi 15 metrů. Pláclí jsme sebou, granáty dopadaly kolem nás, hlína a kamení na nás lítalo, dostal jsem jednu kamenem do kasky, ta je ocelová, vymáčkl jsem z ní prohlubeninu, hlava zůstala celá.

Byl to takový frmol, že jsme úplně zapomněli počítat, a zdálo se to nekonečné. Když palba přestala, šli jsme k Němcům zpět. Mimo zablácení a zamáčení se mu nic nestalo. Kráterů kolem všude plno, zázrak! V lese se v bezvětrí plyn dlouho drží, a tak to šlo v maskách dál jen s velkou námahou. Ještě častěji jsme museli odpočívat, mysleli jsme, ještě kus, budeme z lesa venku a dostaneme pomoc. Tam už bude čisto bez plynu a bude to ve čtyřech rychlejší. Ještě jsme se trmáceli asi půl hodiny a vyšli z lesa úplně vyčerpáni.

Snímáme masky, díváme se kolem po pomocnících. Nikde nic, byli jsme zrazeni. A tak nám nezbývalo, než se plahočit dál. Šlo to pomalu. Ten, co nese u hlavy, to má mnohem těžší, ten u nohou lehčí. Střídali jsme se. V té době se Němcům konečně podařilo rozstřílet hráz průplavu a voda nám zaplavila luka v šíři asi jednoho kilometru, kudy jsme museli chodit. Teď jsme se s Němcem brodili vodou, při světle raket hledali, kde z vody čouhá tráva, kde je mělko, aby se mu voda nedostala do rány, když jsme museli odpočívat. Nosítka měla jen asi 15 centimetrů vysoké nožičky. Byli jsme už tak vyčerpáni, že ten, co byl u hlavy, nosítka už ani sám zdvihnouti nemohl. Musel druhý pomoci, a pak šel k nohám, a tam už to sám zdvihl. Když totiž nosí jen dva lidé, na velkou vzdálenost musejí mít popruhy. Ty je třeba uvázat hodně zkrátka, když do popruhů vlezou, mají pozici těla vleče a hlavu skoro u země. Při velké únavě se sami ani nezvednou. Kdyby neměli nosítka nakrátko uvázaná, nebyly by jim popruhy nic platné, místo na krku a na ramenou by tíhu nesli jen v rukách.

A tak se to opakovalo stále a stále až k průplavu. Položili jsme nosítka na hráz v místě, kde byla nepoškozena, a teď jsme si šli prohlédnout můstek. V průplavu plavaly hadrové vzduchem nafouknuté velké plováky podlouhlé jako balony. Na nich byla přivázána obyčejná prkna asi 1,5 cm silná, 16 cm široká. Jeden balon byl prostřelen, z té strany vyprchal vzduch a potopila se. A tak jsme znovu začali uvazovat ta prkna, vůbec prkna po celé lávce byla rozlezlá, tak jsme to dávali dohromady, lezli jsme přitom po kolenou.

A co teď. Lávka se při chůzi houpala, bylo naprosto nemožné, abychom to při naší slabosti a vyčerpanosti s tou tíhou se zdarem přešli. Čekat jsme moc nemohli, tam bylo nebezpečné se zdržovat kvůli dalšímu útoku. A tak jsme nosítka jen rukama bez popruhů postavili na prkna, já vpředu na kolenou couval, Záhořík také na kolenou z druhé strany postrkoval. Oba současně jsme nosítka nadzvedli a o 10 cm posunuli dopředu, zas po kolenou popolezli a znovu 10 cm dál. Při tom jsme museli rychtovat prkna, když se rozbíhala, abychom je měli stále pod nožičkami nosítek. A tak se to s námi houpalo a pomalu po deseti centimetrech jsme s tou tíhou přešli celý průplav. Na druhé straně voda nebyla. Přešli jsme trať dráhy, a když jsme se vymotali z těch kráterů kolem, dostali jsme se na lepší cestu.

Pak se objevili dva francouzští nosiči, jindy přišli čtyři, teď byli jen dva. Byli chytráci, šli ke straně u nohou. A teď chtěli honem, honem. Věděli, že tam je to nebezpečné, ale nám už to rychle nešlo. Říkal jsem jim: „Nous sommes beaucoup fatigués“ („Jsme moc unaveni“). Postavili rychle nosítka na zem, přešli k hlavě a přitom si jeden všiml, že je to Němec. Tu mi vyčítavě ukazoval, že jsme ho měli na místě odkráglovat a ne se s ním dřít.

Ale pak už to šlo velice rychle. V nemocnici bylo náhodou volno, přidrželi jsme nosítka u operačního stolu, Francouzi ho hned vzali do práce. Písař hned se ho vyptával a zapisoval jméno, rok narození, pluk atd. Pak diktoval doktor, jakou má ránu, jaké mu bylo poskytnuto

ošetření. Seděli jsme se Záhoříkem v koutě a pili čaj s rumem, byl vždy připraven horký ve dne i v noci. To už jsme znali z dřívějších, sami jsme si natočili velkou sklenici a při tom jsme se dívali na lékaře, jak se zraněným pracují. Ne tak jako s Němcem-nepřítelem, ale jako by to byl jejich vlastní syn. Očistili raněná místa, rány obvázali, na povrch na obvaz položili měkkou podušku z tmavší vaty, aby byl při transportu chráněn před otřesy auta. Přinesl jsem Němci také sklenici čaje, rozloučili jsme se s ním, popřáli mu, aby se zdrav vrátil domů. On nám poděkoval a šli jsme zase zpátky.

Vzpomínal jsem na profesora P., když ho kdysi v Srbsku v Kamenici prosil český jednoročák, aby ho plukovní lékař Milota ošetřil. Ten už mu chtěl vyhovět, ale P. prudce odmítl se slovy: „Pan doktor je unaven, musí si odpočinout!“ A pánové šli před obědem na procházku, aby jim lépe chutnalo. A tady francouzští doktoři po půlnoci pracují beze slova jako šroub. I ten náš hrdina Fiedler byl z té samé školy. Kdybychom bývali nesli poručíka Slavička rovnou do Vouziers, dostal by se francouzským doktorům dříve do rukou, třeba ho mohli ještě zachránit.

Dopíši to o Slavičkovi. Když jsme se dostali domů do Prahy, dočetl jsem se, myslím v Památníku osvobození, že byl zapsán mezi mrtvými. Byl synem učitele z obce nedaleko Mělníka. V novinách psali, že mu v té obci budou stavět pomník. Napsal jsem panu učiteli dopis, jak to s ním bylo na frontě, že v noci kontroloval stráže a byl přitom těžce raněn. Při slavnosti odhalení pomníku ho potom přečetli. Pan učitel měl ještě druhého syna legionáře v Rusku.

Odchod z první linie

Tak zase dál o Záhoříkovi a mé maličkosti. Šli jsme se vyspat do vily na předměstí, už jsme tam dříve jednou spali. Celé město bylo obyvateli opuštěno. Ráno jsme se vrátili na frontu, a následující noci jsme byli vyměněni francouzskými vojáky. Ke každé rotě byli přiděleni dva saniteráci, my se Záhoříkem jsme se vrátili na naše místo a dočkali jsme se Francouzů. Ti se ve vodojemu usadili jako doma. Dveřní otvor bez dveří, který byl na stranu k Němcům, zakryli zavěšenou dekou a rozsvítili si svíčku. Na to naši nepřišli, byli tam v noci potmě. Pak naše rota opouštěla zákopy ve dvojstupech. Muselo se dodržovat úplné ticho, aby to Němci nezpозorovali a nezpůsobili nám další ztráty. Když jsme docházeli konce lesa, Němci začali bombardovat naše obvaziště v jámě. Šel jsem kupředu, chtěl jsem důstojníkovi, který nás vedl, hlásit, kolik granátů tam pošlou. Došel jsem a viděl, že počítá, vrátil jsem se tedy. Jak vybuchl dvacátý granát, hned jsme šli dál, znal to také.

Když jsme přišli na zaplavená luka, byl už položen dlouhý můstek přes louky a i můstek přes průplav, vše z nových bílých prken. Průplav jsme překonali, ale na druhé straně řeky se na nás zase sypaly granáty. Granátový střep poranil Slováka bratra Brestovanského, ve stehně naspodu u kolena měl díru asi 3 cm širokou a 10 cm dlouhou. Rota šla dál, já ho obvázal, položili jsme ho na nosítka a nesli. Ještě nám dva bratři pomáhali, ale bylo co nosit! Brestovanský byl sice malý, ale tlustý, na břicho si dal tlumok a my měli naše tlumoky také na sobě, tak to lehké nebylo. Šel s námi jeden bratr, měl nám za noci ukazovat cestu. Přišli jsme k trati malodrážky, kterou se dopravovala munice pro děla k frontě. Bratr tvrdil, že musíme jít po trati. Ukazoval jsem na pěknou ušlapanou cestu polem rovně do vršku, ale on, že musíme vlevo po trati. Trať byla uzoučká, špatně se nám tudy šlo, a po dlouhém čase se

začala kroutit vpravo. Až nahoře jsme přišli k silnici, a tam byla zase dobře znát ta krásná široká cesta, kterou jsme mohli jít pohodlně a rovně. Když jsem mu ji opět ukazoval, říkal, že to tak měl nařízeno. Silnice teď vedla přímo dolů do města Vouziers, my jsme předtím město velkým obloukem obešli. Raněného jsme položili na zem, dali jsme dolů rance, Záhořík ještě s jedním bratrem u něho čekali.

Já se dal ulicí dolů, že snad najdu někde v provisorní nemocnici místo. Došel jsem ke dvěma barákům označeným červeným křížem, všude jsem odříkával: „Nous avons un soldat blessé, avez vous place ici?“ („Máme jednoho raněného, máte tu místo?“) Ukazovali mi, že mají plno, až značně dále jsem měl štěstí, přislíbili, že ho vezmou. Na ulici měli stát prázdný lehký dvoukolák na převoz nosítek, tak jsem si ho vydlužil a jel jsem dlouhou ulicí nahoru zpět. Když jsem konečně dorazil, byl už Brestovanský pryč. Kolem jezdila americká sanita auty pro raněné, a tu jeden bratr z Ameriky, byl mladoučký, říkali jsme mu „Boženka“, Amerikány zastavil a oni vzali raněného s sebou. Teď zase nezbyvalo než vrátit dvoukolák zpět, a musel jsem zase já, neboť jen já věděl, kde mi ho půjčili. Ujížděl jsem si vesele dolů ulicí a skládal jsem si dohromady větu z mých sporých zásob francouzských slovíček, abych jim mohl vysvětlit, proč jedu bez raněného. Snadno jsem ten rohový dům našel, všiml jsem si, že protější rohák byl rozbombardován až do sklepů, cihly a prejzové tašky úplně rozemleté. Snad se při střelení zaměřovali pořád na to samé místo. Něco podobného bylo dole ve městě, kam jsme nosili raněné. Když jsme je přinášeli, stály v ulici třípatrové domy. Jen za těch pár hodin, co lékaři pracovali a než jsme mohli odejít, byly najednou celé rozstřílené a my šli zpět úplně jinou „ulicí“.

Vozejk jsem s poděkováním vrátil a ubíral se zpět. Asi na poloviční cestě začaly létat plynové granáty, já skočil do průjezdu, kam najednou vjelo velké osobní auto s generalitou, měli nasazeny masky, volali na mě „gaz, gaz!“ Já jen unaven odpověděl: „C'est égal“ (to je jedno) a masku jsem si nenasadil. Plyn jsem viděl, plazil se po ulici do domu a průvan šel naopak a plyn srážel. Když to skončilo, chvíli jsem ještě počkal a pak se trmácel dál. Zatím se rozednilo. Našel jsem Záhoříka a dalších asi deset bratrů, měli zprávu, kam dále jít. Vzali jsme si své rance a šli po nově postavené silnici po rovině a mezi vršíčky, jimiž byla silnice proříznutá. Bylo to vysoko nad městem, daleký byl rozhled, také Němci brzy nás uviděli a tak nás popoháněli střelbou plynovými. Ty mají slabé stěny a po roztrhnutí střepy s hvízdodem přes nás létaly. Někteří bratři už nemohli, já ještě s jedním doběhli jsme do průřezu silnice vrchem a tam jsme sebou teprve plácli. Čekali jsme na kamarády a díváme se po nich s obavou, aby nebyli zasaženi. Šťastně to dopadlo. Když jsme vyšli z vršků zase na rovinu, začalo to znovu. Až po delší době nám dali pokoj, a tak jsme se táhli až do večera a hledali své druhy. Ještě jsme se ani neusadili a už nám jeden vrtichvost od Fiedlera vyhrožoval, že si to vypijeme. Snad si myslel, že jsme někde leželi, a proto jdeme moc pozdě. Záhořík ho hned zpražil, a že se na to těší, že si to potom povíme!

Yperit

Utábořili jsme se v pěkném smrkovém lesíku. Na svém místě jsem našel krabičku a v ní skleněné trubičky s čirou tekutinou, v nich zasazený doutnák s háčkem a rozbuškou a na krabičce návod, co se s tím má dělat. Při opuštění místa natrvalo má se to rozvěsit za háčky na

stromy, zapálit a rychle odejít. Byl to yperit, německý vynález, čirý a bez zápachu, kterým Němci zamořovali terén. Jediná kapka, když přišla na holé tělo, vyleptala do hloubky díru a udělal se velký vřed. Po zapálení kapalina vybuchla, rozstříkla se po křoví, a pokud tudy někdo procházel, dostala se snadno na obličej nebo na ruce. V létě se vypařovala a po vdechnutí z toho mohla být opět smrt. Tehdy za války se nevědělo, jak si s yperitem poradit. Vyzkoumali jen, že se kapky mají spláchnout horkou vodou a postižené místo posypat chlorovým vápnem. Objevená zamořená místa se ohraničila ohrádkou z kůlů a provázku a nápisem „yperit“. Krabičku jsem odevzdal na velitelství.

V lesíku jsme odpočívali, courali po okolí a prohlíželi německé staré zákopy. Němci vykopali plno úkrytů (abry), do jednoho se snadno vešlo sto mužů. Každý měl dva východy, uvnitř byl asi 20 metrů dlouhý a 2 metry široký. V jednom úkrytu nechali celý vagon raket a vystřelovací pistole, někteří bratři si jich nabrali a po cestě v Čechách a před Prahou je při jízdě vystřelovali. V tomto místě Němci zajistili frontu ostnatými dráty do veliké šíře a dálky, dráty vedla úzká „cickak“ cestička před opevněním na stranu k nepříteli, a tam měly německé strážné hnízda. V jednom hnízdě zanechali sedm ručních granátů svázaných pevně drátem, v prostředním bylo přišroubováno dřevěné držadlo s provázkem- šňůrkou na zapálení. Byl jsem tam sám a zvědav, jakou to dá ránu. Donesl jsem granáty k jednomu abru, zavolal dolů, zda tam nikdo není. Pak jsem zatáhl šňůrkou a hodil svazek do abru. Čekal jsem a myslel, co když to nevybuchne, a pak tam vleze někdo z našich a ono ho to zabije? Byl jsem rád, když to bouchlo. Ono to bouchne po zapálení za 8 vteřin, ale když se na to čeká, zdá se to být věčnost.

Měli jsme mezi sebou také ulejšváky. U Epernay se jeden „Amerikán“ ze strachu před frontou opil a střelil se sám do nohy. Teď se k nám vrátil jeden „Čech“, který se potloukal vzadu. Na frontu nešel, v noci si chodil ke kuchyním pro jídlo, víno i kořalku, a my ho neviděli, až teď zase mezi nás přilezl. Žádný s ním nechtěl mluvit, nevím, jak se vymlouval, snad ho lidé ani neudali. A třetí byl také „Amerikán“, ten, co dělal poplach, že „Němci jdou“. Ten odešel s raněnými. Musím se ale také zmínit o dalších dvou našich bratřích, jak ti se chovali na frontě. První, zapomněl jsem už jeho jméno, byl zajat na soluňské frontě a k nám do legií přijel rovnou z Řecka. V noci chodil ke kuchyním a ochotně nám nosil většinou všechno najednou: kávu, chleba, oběd, večeři, víno a někdy i kořalku. Byl stále ověšen nádobami jako dromedár. Byl mladičký, pocházel z Náchoda a mluvil východočeským nářečím. Když jsem mu něco povídal a on tomu nevěřil, říkal mi: „Jando, hrdloužeš!“ Jednou jsme spolu seděli nahoře na zákopech, on na prstech obou rukou počítal, jaké nádoby bude potřebovat. Kuchaři jim předem řekli, co budou vařit. V tom začali Němci kanonádu. Skočil jsem dolů do zákopu, lehl na dno. Chlapec ale seděl dál a počítal na prstech. Křičím, pojď se schovat, on nešel, tak jsem ho za nohy stáhl dolů, střepy granátů přes nás frnčely. Báł jsem se, aby se mu nic nestalo, ale on mi vynadal, že jsem mu spletl počítání. Byl dítě, povahou ale úplně klidný.

Druhý byl „Amerikán“ bratr Andreas Počepický. Jeho rodiče pocházeli od Blatné, měli v Americe farmu. Druzí Amerikáni ho pomlouvali, že nic prý nechtěl doma dělat, že se válel doma za stodolou, že se ho jeho rodiče chtěli zbavit a tak ho poslali do války. Ten měl smysl pro humor a dal se snadno k leccemu navést. Kupříkladu když jsme byli v Cognacu na cvičišti, a tenkrát jsme měli často mrkev, navedli ho, a on řekl: „Bratře kapitáne, jesli si

myslíš, že ti budeme po té mrkvi hvízzat jako kosové, to se teda mejlíš!“ Ten tehdy, když jsme byli v jámě v pískovně přikrčení při bombardování, stál nahoře, měl přes rameno pušku s bodlem, na ní zavěšen vojenský tlumok a při řevu granátů na nás dolů křičel: „Kde je tady pátá rota?“ Dolů nechtěl, Záhořík ho násilím svedl dolů a pak jsme mu ukázali, na které straně je, až když přestaly granáty padat. Když jsem později uviděl Ladovy obrázky Švejka, vzpomněl jsem si na Počepického.

Ted' píší trochu na přeskáčku, jak se mi vzpomínky vybavují. 4. července na francouzský státní svátek bylo v Paříži slavnostní čtyřhodinové defilé a ode všech spojeneckých národů tam pochodoval určitý počet vojáků. Také Čechoslováci pochodovali. Ten den ani tlustá Berta Paříž neostřelovala, ač den předtím i den následující střílela.

Pronásledování nepřítele

Na části fronty, kde jsme pronásledovali nepřítele, kryli Němci ústup rychlou palbou z děl. Děla nechali na místě, u každého hromada wilson (patron) ze železného plechu, ne mosazné, jak se užívaly dříve. Jícny děl byly tak rozžhaveny, že se u dvou z nich vyfoukly od rozpětí plynu velké boule. Zanechali tam pasy (řemeny), ty měli jen z papíru, také chlebníky se zbytky chleba. Chleba měli černý jako cikorku, ze zvědavosti jsem ochutnal. Byl chutný, ač tak nevypadal, divil jsem se tomu.

Na jiném místě jsme táhli po silnici, bylo to na náhorní rovině. Francouzi nosili své mrtvé, bylo jich hodně, na nosítkách z velkého pole na místo, kde je zákopníci pochovávali. Každý měl svůj vlastní hrob a do dočasného náhrobku mu vždy zapíchli litrovou láhev dnem vzhůru, v ní byly listiny o totožnosti padlého. I když pršelo, byly v suchu. Vedle silnice před polem vyhloubeno deset velkých jam, německá kulometná hnízda, v každém několik mrtvých Němců ve všech možných posicích. Jeden seděl u stěny jámy, vršek hlavy uražen granátem, asi je Francouzi dělostřelectvem zničili. Předtím však Francouzi ustupovali do kopců do hlubokých lomů a Němci ze svých dobrých posic stačili mnoho z nich postřílet.

Pak silnice klesala dolů do údolí, na druhé straně se rozkládal smrkový háj a v něm leželi mrtvoly krásných koní od dělostřeleckých baterií, s úplně novým řemením, spřažené vždy po šesti. Koně byli asi otráveni plynem. V první světové válce se užívalo mnoho koní, u vozatajstva i děl.

V údolí opustili Američané zákopy a zanechali tam své zajímavé polní kuchyně. Používali obyčejný železný plech ohnutý jako koryto. V břehu vykopali strouhu, do té dali dnem nahoru dva tři plechy a pod tím rozdělali oheň. Dva kuchaři vždy stáli u stolů, obden se střídali, jeden řezal maso na guláš, druhý cibuli, ve velkých pekáčích se za chvíli vařila večeře. Bylo s podivem, co Američané nechali v zákopech válet věci. Pěkné nepromokavé pláště (jeden jsem přinesl švagrovi), deky, plachty, stany, kolíky ke stanům, kilogramové konzervy masové, z každé trochu snědeno a více než tři čtvrtiny plechovky s masem zahozené. Americká armáda byla velice důkladně vyzbrojena a vystrojena, zapomněli však, že to nebude nosit slon, ale člověk. Proto se toho vojáci rychle zbavovali. Celé fůry se toho mohly sebrat na pouhém kilometru fronty. V zázemí nevyhazovali, když pochodovali na dlouhé vzdálenosti, objednali civilní povoz, ale na frontě to nešlo.

Přecházeli jsme místem, kde Francouzi při ústupu vyhodili silnou náloží silnici do povětří. Povstal veliký kráter, Němci kolem něho udělali z obou stran ze silných klád provizorní cesty, mohli jezdit s těžkými kanony bez závady. Vůbec Němci rabovali lesy, měli v nich parní pily, řezali na místě trámy a prkna a co nepotřebovali v zákopech, dopravovali domů, dřevem nešetřili. Pak jsme táhli místem, kde se celé čtyři roky střílelo, tam to bylo granáty tak přeoráno a zpusťošeno, až hrůza, tam musely padnout statisíce lidí. Ze silných starých lesů čouhalo jako by strniště ze silných stromů, a ty zbytky stromů ještě celé rozštípané na stojato od granátů.

V dalším pochodu se mě zeptal bratr Frühauf, „viděl už jsi telegraf bez drátu?“ Řekl jsem, že ještě ne, jen v Praze na malém rynečku před válkou model za výkladem. On ukázal rukou na telegrafní sloupy: „tady ho máš!“ Dráty byly strhané ze sloupů. Smutná byla krajina u Somme Py a Maria Py. Tam měla všechna města a vesnice domy z vepřovic, tj. z nepálených cihel. Zase jsme četli na sloupu, tady stávala obec ta a ta. Marně jsem se namáhal najít stopu po bytí i jediném domě, zbylo po nich jen bláto.

Letadla ze začátku války byla ubohá, jen na výzvědy a později kulometry opatřená. Dohoda měla nakonec také bombardovací, ale letadla nosila jen menší bomby, a tak při jedné akci v jednom dnu se třikrát vrátila z fronty pro bomby. Sůčastnilo se toho několik set letadel, slyšeli jsme silné hřmění.

Válka se vedla na počátku tak, že Angličané drželi půl fronty od moře a druhou půlku Francouzi. Každý měli svoje velení. Když Angličani to nemohli udržet, a to se stávalo dost často, tu musela francouzská armáda pomoci Angličanům ucpávat díry ve frontě. Později přišli Američané, také měli svoje velení. Američané šli na to po „americku“. Jak vyprávěli bratři, co pracovali v Saint Nazaires, přístav u moře, vykoupili tam celou část starého města, srovnali budozerama se zemí, stavěli nový přístav, mola, vybetonovali ulice, nastavěli vlastní dráhy a sklady, přivezli z Ameriky lokomotivy, vagony i svůj personál. Viděl jsem americký vlak stát na nádraží, strojvůdce a topič měli čepice s dlouhým štítkem, aby jim nesvítilo slunce do očí, na rukou bílé kožené rukavice až k loktům. Stroje měli silné, ale nevzhledné, jako narychlo splátované znýtované, oni prý nic nespravují, když přestanou sloužit, dají je do šrotu. Obuv se prý v Americe také neopravuje.

Ještě něco o bratřích ze Saint Nazaires. Ti chodili do práce ještě jako zajatci kolem pracovních baráků, v nichž bydleli američtí černoši pracující v přístavu. Tu slyšeli, jak černoši zpívají česky “Když jsem já šel do Vršovic na posvícení..., Má roztomilá Baruško... jenom místo Vršovic zpívali jiné jméno obce v Americe. Požádali stráž, co je vedla, zašli k barákům, a dlouho se s nimi česky bavili. Stráže pak říkaly o našich, že jsou to cikáni, že se domluví i s černochoy.

Odchod z fronty

Pak přišel rozkaz, a oba regimenty, 21. a 22., jsme odešli (bez ranců, jen pušky jsme měli, kuchyně, vozy a jiné jsme nechali pod strážemi na místě) na rovné velké místo za frontou, kde nás seřadili do velkého čtverce a očekávali jsme příjezd dr. Beneše. Přijel a měl k nám řeč o válečné situaci (bylo to 8. listopadu, smutné výročí ztráty naší samostatnosti), že každou

chvíli lze čekat německou kapitulaci. A opravdu už druhý den 9. listopadu 1918 Němci žádali o příměří, chtěli zastavení palby a vyjednávání. Také jsme se dozvěděli o převratu doma a měli jsme radost, že jsme vyhráli a budeme zase skoro po 300 letech svobodni.

Už jsme na voze také měli s sebou rozhlasový přijímací aparát bateriový jen na sluchátka. Jeden náš inženýr poslouchal zprávy, stenografoval a pak je napsal na papír a vyvěsil. Maršál Foch Němcům určil vyklidit Francii a Belgii, museli za sebou zanechávat různý vojenský materiál, děla, kulomety, pušky atd. i v určitém počtu.

Dále jsme putovali zničeným územím, kudy prošla válka, až jsme se dostali do oblasti, kde už jezdily vlaky. Francouzi používali k transportům prastaré vagony, ty byly úplně dřevěné, místo železných travers ve spodku byly dřevěné trámy, jen kola železná. Cílem měl být opět Darney. Nebyl, neboť cestu nám zatarasila srážka vojenských vlaků (později jsme se tam šli se Záhoříkem podívat, ač to byla dvoukolejná trať, v největší rychlosti narazily na sebe vlaky, že každé prkénko bylo zvlášť, jen hromada dříví. Chudáci francouzští vojáci, celou válku co vytrpěli a teď po válce jich muselo ještě několik set zahynout.)

Oslavy konce války

Vlakem nás dopravili do malého lázeňského města s prameny léčivé vody jménem Vittel, tam jsme se však všichni nevešli a byli jsme ubytováni v celém okolí. Naš prapor v městečku Attigny, těch míst toho jména je plno, jako u nás Lhota. Hned jsme byli jako doma. Naši hoši řezníci zabíjeli panu faráři prase, nadělali jaternic, jelit, tlačanky, a ten byl velmi spokojen. Byl s námi pařížský Čech, hodinář, spravoval věžní hodiny na kostele, vytahal z nich vrabčí hnízda, vyčistil, a hodiny zase bily a ukazovaly čas ke spokojenosti všech obyvatel. Tam jsme zase žili jako lidé, dobré jídlo a včas, dobré pivo, víno jsme si mohli koupit láhev za 1 frank. A zase výlety po okolí, když nebyla služba. Na kolonádě hrála v hudebním pavilonu americká vojenská hudba. Bylo to hodně muzikantů, měli krásné nástroje, šest bombardonů jiného tvaru než jsou u nás heligonky, ale mimo jednoho pochodu, tenkrát populárního, nic líbivého nehráli. Na tribunách při hudbě sedělo plno amerických důstojníků. Byla na ně podívaná! Všichni přežvykovali jako hovězí dobytek, skoro všichni měli žvýkačky.

Po týdně nás ve Vittelu objevila jedna žena z Darney. Hned udělala doma poplach a město Darney žádalo, aby tam byli Čechoslováci přeloženi. A tak brzo rance na zjednané vozy a putovali jsme pěšky asi 20 km do Darney. To bylo vítání a radosti na obou stranách. A nedočkavosti toho, až pojedeme domů a kdy. Do Prahy již odjelo několik důstojníků. Když přijeli zpět, ujišťovali nás, že je doma všechno normální, všechno k dostání. Já nevěřil, koupil jsem dva kilogramy pražené kávy, dal jsem si ji nasypati do dvojitého papírového pytlíku, vložil do chlebníku, byl úplně plný, a pak jsem chlebník zašil. Do druhého chlebníku jsem nakoupil několik krabiček prvotřídních olejových rybiček. Pak tabák, americké doutníky, čokoládu, nitě černé i bílé, a sice několik špulek, americká holicí mýdla. Škoda, že jsem jich tenkrát nekoupil víc, něco jsem rozdál, nechal jsem si jen jedno. Když jsem ho pak spotřeboval, nemohl jsem se českým mýdlem oholit.

Na oslavu vítězství jsme pili šampaňské, naše hudby hrály na náměstí, pěvecké sbory zpívaly, promítali nám film z Prahy osvobozené 28. X. I nás filmovali, ale film byl nepovedený.

Potom přijel do Darney T. G. Masaryk, konaly se slavnostní přehlídky, proslov střídal proslov. Chystal jsem se na dovolenou do Paříže, tenkrát jsme mohli jeti kamkoliv. Každý si byl povinen obstarat potvrzení, že má v místě dovolené zajištěný byt a stravování. Potvrzení jsem měl, psal jsem bratru Ortmanovi, který byl zaměstnán u čs. národního výboru, a ten mi je opatřil. Potom ale se vyjednávalo, že už pojedeme brzo domů, a tak jsem raději zůstal.

Vlakem před Itálii domů

Jako první měli jeti 1. prapor 21. čs. pluku a náš 2. prapor 22. čs. pluku, oba prapory dostaly vyznamenání. Nemohli jsme se dočkat. Ale přece bylo několik případů, že se tam oženili a zůstali. Loučení bylo veliké, celé město nás vyprovázelo na dráhu. Vlaky jsme mohli použít až do Padovy v Itálii. Jeli jsme na jih alpskou krajinou provrtanou mnoha tunely, u každého tunelu kovová tabulka s udáním, jak je tunel dlouhý. Byl jsem v noci v krytém vagonu, spal jsem ve visutém lůžku až u stropu. Měl jsem pevnou velkou americkou plachtu, tu jsem upevnil, uvázal, na koso na třech místech jeden cíp v čele vagonu a dva cípy po stranách zachytil za železnou mřížku u okének. Čtvrtý cíp jsem zavěsil do druhého čela vagonu tak, že jsem cípem, kde byly pevné díry okované, provlékl silný hřeb (předem ale mě bratři vysadili nahoru) a navlékl do díry u okénka. Když jsem chtěl dolů, tak jsem požádal, bratři mě nadzdvihli, abych mohl hřeb vyndat, a pak mě sundali dolů. Rádi to dělali, spali na podlaze a měli tak více místa, když jsem dole neležel. Jednou se stalo, že se mi hřeb ve spaní vysmekl a já mohl spadnout na bratry. Udržel jsem se nahoře na třech závěsech, počkal, až vlak zůstal stát a po malém úkonu venku zase mně pomohli na „lože“. Ve dne jsem jel v otevřeném vagonu bez střechy, abych se mohl rozhlížet po krajině.

Ve Francii zůstal s námi stát vlak před stanicí, semafor nás nepustil. Náš vagon se zastavil před krámem, kde se prodávaly pohledy. Na jednom byl vyfotografován Mont Blanc. Z krámu vyšel obchodník a ukazoval rukou, který v tom množství hor je Mont Blanc, 4807 metrů vysoký. Z místa, kde nám to ukazoval, zdál se nejmenší, ale jak jsme jeli dál, teprve jsme uviděli, o co je vyšší než druhé hory. Pak jsme přijeli k jinému tunelu, ten byl asi 15 km dlouhý, k našemu vlaku připojili elektrickou lokomotivu a už jsme uháněli tunelem velkou rychlostí a asi za čtvrt hodiny jsme byli v Itálii. Bylo to u hory Mt. Cenis, 2082 m výšky.

Pak jsme jeli přes Turin, Alessandrii, Milán, Brescii, Veronu, Padovu. Cestování bylo pěkné, ale méně pěkné bylo, když musel člověk konat velkou potřebu. Vlak zůstal stát na trati a tak se slezlo z vagonu, člověk sundal kalhoty a se strachem se díval na semafor. Ten dal volno, tak kalhoty nahoru a honem se drápat za jízdy na vagon. Tak mě jednou drželi za ruce dva bratři, vlak jel pomalu, ale oni mě nemohli nahoru vytáhnout, vagon měl vysokou korbu. Tak jsem křičel, aby mě pustili, oni se zase obávali, že padnu pod vlak. Konečně mě pustili, já sebou šťastně plácl podle tratě, postavím se a čekám, až přijede poslední vůz. To proto, kdyby se mi to nepovedlo, abych se nedostal pod jiný vagon. Podařilo se mi zachytit na stupátku a vlak mi neujel, ani mi „neujel“ nohy. To se mi stalo mezi Milanem a Brescií. Teď si vzpomínám, tam měli Taliáni na úplné rovině nastavěny celé kilometry tratí na viaduktech, nic nestálo v cestě, nemuseli vechtři zavírat šraňky a otvírat ani hlídat, cesty se křižovaly pod viaduktem. Ve Francii to měli obráceně, celé kilometry tratě měli i na rovině v průkopech, přes trať silnice vedly mosty.

Odpočinek v Padově, poslední vánoční svátky na vojně

V Padově jsme se rozloučili s vlakem. V tomto městě už bylo plno našich italských legionářů. My se dostali asi 10 km za Padovou směrem na východ. Zapomněl jsem na jméno té obce, byla velká a úpravná, s pěkným kostelem. Naše četa o 17 mužích byla ubytována ve škole. I my ve Vysokém Újezdě jsme jako děti měly školu mnohem lepší. Zde měli podlahy jen z červených cihel, na oknech žaluzie, když se zavřely, byla ve třídě úplná tma. Při našem příchodu vozil nějaký člověk do školy na trakaři pařezy. Hned se hlásil, že je řídící učitel, že tam učí. Na učitele ani nevypadal. Ani slamníky jsme neměli, jen slámu nám postlali na ty červené cihly.

Za školou byl potůček, tam jsme se ráno chodili umývat. Vedle školy hospodářství a za stavením řada stromů, od stromu ke stromu nataženy zinkové dráty. Hospodář na ně přivazoval vinnou révu. Jeho manželka byla na zemi, hospodář na štaflích. Ona mu potřebné věci ze země nahoru podávala. Jednou ráno se myjeme a jeden bratr křikne: „Kluci, podívejte se!“ Co se stalo? Zatím, co hospodář pracuje na štaflích, jeho pěkná panička sedí na bobku proti nám, nezahalená, my dole u vody, ona asi dva metry nad námi, koná velkou potřebu, vidíme všechno jako v panoramě. Mysleli jsme, že muž o tom neví, ale věděl o tom, tam s tím nedělají tajnosti.

Již tu první neděli jsem šel sám do Padovy, kus přede mnou seděl u cesty na bobku asi třicetiletý muž, druhý stál na silnici a čekal, až bude s konáním potřeby hotov. Také nic nezakrýval, vše bylo vidět. Za mnou asi padesát kroků šla dvě mladá děvčata, já přešel, ale byl jsem zvědav, jak se budou tvářit. Tvářily se obě velmi roztomile, mládence zdravily, nic se nestyděly. Divil jsem se, že v zemi papežů jsou mravy na takovém nízkém stupni. Padova je bývalá pevnost, mimo pár hlavních tříd je město protkáno velmi úzkými příčnými uličkami, a v nich hned na kraji u hlavní ulice jsou zřízeny pisoáry úplně nekryté. Když jsem se rozhodl a u jednoho močil, žena, která šla tou uličkou, se o mě otřela. Byla to jistě slušná paní, ale tam to není nic divného.

Pili dobré a laciné víno, uno mezzo litro (1/2 l) stačilo, a hned byla dobrá nálada. Pobyli jsme si tam jedenáct dní, čekali jsme na vlaky k další jízdě. Italští bratři legionáři měli příslibeno 95 vlaků, slíbili, že se zmačknou a dva vlaky z jejich ušetří. My se Záhoříkem všechno kolem procestovali v okruhu na kolik kilometrů. Byli ale mezi námi bratři, kteří se o nic nezajímali. I když jsme jim denně vyprávěli, co jsme kde viděli, nešli nikam, Zavřeli si okenice, udělali si tmu a celý den leželi na podlaze na slámě. A už tam zůstali ležet, nikdy nevstali, zemřeli na nějakou epidemii. Bylo jich několik, z naší čety dva. Bratr Bílý, jeho žena ho mezi námi na nádraží v Praze sháněla, my jsme jí to nemohli říct; druhý bratr byl mladý a silný Hanák, zapomněl jsem jeho jméno, zůstal tam také. Co ti lidi zkusili na frontě v Srbsku, nemoci, cesta pěšky pod stráží Albánií, na lodích cestou na Asinaru, pak do Francie, znovu na frontě, a na cestě domů zahynou. Ale řekl bych, že onemocněli proto, že jen leželi a nikam nechtěli jít. A hlavní příčina byla ta, že nedovedli se žoldem hospodařit. Nikdy neměli peníze, když je dostali, brzo je v pivu a vínu promarnili. Měl jsem stejný příjem jako oni a zbytečně jsem neutrácel, a přece nikdy jsem nebyl zcela bez peněz. Oni měli dluhy, když je splatili, málo zbylo, a to propili ten samý den a pak neměli na nic jiného náladu.

My se Záhoříkem stále spolu cestovali, dělali výlety. Zašli jsme na pivo a víno a nějakou svačinu, ale všeho s mírou, a zas se vraceli vesele domů. Když nám do toho přišla služba, ten druhý, co měl volno, šel sám. Jednou jsem dostal službu vykropit všechny naše ubikace lysolem. Měl jsem ho velkou plechovku, udělal jsem si ze slámy a kusu dřeva kropáč, chodil jsem od domu k domu a kropil. Naše velitelství mělo kanceláře ve velkém domě ve městě, s dlouhými chodbami a halou uprostřed. Chodil jsem od dveří ke dveřím a jedny dveře jsem otevřel. Byl to civilní byt, dospělá dcera pomáhala nemocné matce na nočník. Řekl jsem pardon a vrátil se. V koutě haly ležel na zemi asi dvanáctiletý kluk, byl nemocný, koukal na mě, jak kropím chodby, a vyvaloval na mě oči. Došel jsem až k němu, kropím zem kolem a říkám: „In nomine Patris et Filio et Spiritui Sancti“ (Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého). Kluk mi ihned odpovídal jako v kostele, ale hrozně křičel: „Sicut erat in principio, et nunc et semper, et in secula seculorum amen!“ (Jakož byla zpočátku, nyní, vždycky, až na věky věkův). Pokračoval dál a s velkým řevem. Snad myslel, že jsem páter a z něj vyháním nemoc. Ze všech dveří vyběhli lidé, hlavně naši důstojníci, všichni koukali, co se to děje. Také vyšla ta dcera a zvala mě dál do bytu, a tak jsem byt také vykropil, paní už byla v posteli, dcera říkala, že je to pro santé, tj. pro zdraví.

Nastaly moje deváté vánoce na vojně (1905-1908 čtvery a 1914-1918 patery). Na široké schodiště u kostela ženy nasypaly holubům hodně kukuřice a vcházely do kostela. Muži chodili úzkou uličkou po straně za kostel směrem na faru. Myslel jsem, že tam panuje nějaký obyčej a chodí přát svátky vánoční panu faráři. Přát jsem jít nechtěl, vstoupil jsem do kostela hlavním vchodem. Ale tam jsem byl mezi samými ženami, viděl jsem, že jen vpředu u oltáře jsou muži. Tak jsem šel k mužům (byl už kostel plný lidí) a tu jsem viděl, že je v půlce přehrazen plůtkem, dál jsem nemohl. Co teď? Koukám po ženských, v kostele nebyly lavice, ale židle vyplétané slámou. A tu mi jedna přistrčila židli a já si sedl a zašeptal: gracia. Všechno v kostele zpívalo, muži, ženy, babičky i děti, a sice krásně, ale velice hlasitě, jako ten kluk, jak jsem psal. V Praze se zpívá někdy až hnusně v kostele. Někdo zpívá rychleji, aby ukázal, že to umí zpaměti, jiný zase to hodně protahuje, aby ukázal svou zbožnost, a varhany úplně ignoruje. Při pozdvihování v celém kostele to zašumělo, a to tím, že všechno naráz vstalo, židle zezadu rázem se přendaly dopředu a všichni stejně na židle poklekli. Udělal jsem to také, ale trochu jsem se opozdil. Až když pak při přijímání se to opakovalo, dal jsem si pozor a klaplo to jako na komando. Mrzelo mě po mši jen to, že jsem se neuměl italsky omluvit, že jsem vlezl, kam jsem neměl.

Zřídla u Padovy, setkání s bratrem Zelenkou

Při jednom výletu do okolí s bratrem Záhoříkem jsme přišli u vody k místu, kde jsme dle stop na trávníku poznali, že zde někdo pařil prase. Byly tam štětiny a sloupnutá kopýtko. K tomu je potřebí vařící voda a stopy po ohni nikde žádné. Až jsme zkoušeli vodu a ta sama byla vařící. Dále jsme přišli do velké vesnice právě v době, když z jednoho statku na voze vyváželi vypařené prase. Přimo na dvoře statku měli pramen vroucí vody a při tom hned uděláno z prken zařízení, stoly, koryta, aby tam pohodlně mohli s prasetem otáčet a pařit. Dle stavu toho zařízení bylo možno poznat, že už to používali celé roky. Když jsme se rozhlíželi po vesnici i dál po okolí, zjistili jsme dle vystupující páry na různých místech ze země, že horkých pramenů je všude plno.

Po dalších asi pěti kilometrech jsme došli do města. Tam byly zřízeny lázně, veliké asi třípatrové budovy, ale jen holé fasády, bez příkras, a u budov obezděná velká kulatá kašna, asi o 1 m 40 cm převyšovala terén. Z té vyvěral silný pramen a byl odváděn kameninovými rourami asi do deseti menších hranatých bazénků. Voda přepadala z jednoho do druhého, zchladila se a pak dál tekla do velikého hlubokého čtverhranného bazénu. Nikdo tam nebyl, ani v těch budovách, ani na nekrytých prostranstvích, tak jsme se svlékli a koupali se, dalo se plovat. Za 10 minut jsme byli červení jako vaření raci, voda byla ještě dost teplá. I když bylo o Vánocích, lidé sekali na polích otavy. Asi hodinu jsme se koupali, pak jsme si našli hospodu, dali si tam víno, sýr a chleba. A posilnění v dobré náladě jsme nastoupili cestu zpět. Doma jsme o tom vyprávěli a dost jsme jich přiměli, že tam se šli také vykoupat.

Jednou jsem šel sám zase do Padovy, chtěl jsem si město pořádně prohlédnout. Cestou jsem jako obvykle potkával bratry italské legionáře. Proti mně jel na oslovi jakýsi italský legionář a kroutil chvílemi hlavou. Tak to měl ve zvyku dělat Zelenka, co jsme se spolu setkali ve Valjevu v Srbsku. Přišli jsme k sobě a opravdu, byl to on. Vyprávěl, že při útěku ze Srbska už nemohl stačit, tak někde u Prizrenu vlezl v lese do jeskyňky. Zrovna přšelo, tam byl v suchu, do deště se mu nechtělo, tak tam zůstal asi dva dny a dostal se do rukou rakouské armády. Vyslýchali ho, hrozili soudem, pak ho poslali zpět do Rakouska, zařadili do nějakého maršbatalionu, a tak se dostal na italskou frontu. Jak to v zajetí vypadá, to už znal, a tak při nejbližší příležitosti přeběhl do italských zákopů. Já mu zase vyprávěl o svých osudech. V Praze jsem se s ním sešel ještě mnohokrát, za okupace prodával v pekařství roh Máchovy a Francouzské ulice, pozval mě, abych tam přišel a dal mi vánočku a bábovku bez ustříhnutí lístků.

V Padově jsem běhal všude, kde jsem to ještě neznal, a pak unaven vešel do vinárny se posilnit. Ve vinárně seděl jeden italský bráška, hned se dal se mnou do řeči, jmenoval se Kočí, byl myslím z Hradce Králové, mluvil velmi dobře italsky. Huba se mu chvilku nezavřela, mluvil s vináříkem a zase s civilisty, a zas se mnou. Měl o mě velkou starost, chtěl mermomocí, abych si vyměnil franky za italské liry. A než jsem dopil „mezzo litro“, odněkud zblízka přivedl vojenskou sestru, mluvil s ní italsky a ona pak do mě vandrovala francouzsky, že ta výměna peněz bude pro mě velice výhodná. Já jsem jí poděkoval, že co budu potřebovat v Itálii, to mi stačí, že už brzo pojedeme domů. Byl jako štěnice, nemohl jsem se ho zbavit. Patrně na tom chtěl vydělat.

Konečně jsem se oprostil, byla už noc a cesta daleká asi 8 -10 km. Šel jsem směrem k naší výpadevé silnici a tu vidím, že tam stojí vláček, měl čtyři vagony, jezdil po okraji silnice jako tramway. Takový vláček měli ve Francii v Jarnacu. V jednom vagoně byl parní stroj, ani půl vagonu nezabral, v ostatním místě jelo obecnstvo, většina míst ku stání. Vlezl jsem dovnitř, vláček se dal do pohybu, ale na opačnou stranu, než jsem chtěl jeti. Lidu bylo plno, cpal jsem se k východu, ale jak jsem se mohl domluvit, když jsem ani jméno té obce, kde jsme byli ubytováni, neznal. Když jsem byl u kraje, tak jsem s radostí zjistil, že se vlak zatačí na velkém kole směrem, kam jsem potřeboval. Toto byla hlavní silnice a asi po šesti kilometrech naše cesta odbočovala vpravo, tam už vláček nejel. Když už se mi zdálo, že bychom tam mohli být, vystoupil jsem ven a obhlížel, kde jsem. Tam jsem to ještě poznal, zase jsem nastoupil a jel dál. Potom jsem vystoupil a šel pěšky. Přitom jsem zjistil, že jsem mohl jeti ještě jednu

stanici. Ale stejně jsem byl mnohem dříve doma. Pak jsem zvěděl, že ten den si několik bratrů udělalo výlet do Benátek, litoval jsem, že jsem nebyl s nimi.

Konečně doma!

Nastal den odjezdu, zas zavěsil jsem si plachtu ve vagonu a jelo se domů. Čím dále k severu, tím větší zima, více jsem se zachumlal do deky. Cestou v Itálii k nám přistoupil Ital, mluvil dobře česky, byl v zajetí v Čechách, tak se česky naučil. Moc si liboval, že se měl v Čechách dobře. Viděli jsme elektrickou dráhu, lokomotiva sbírala proud z trolejí u samé země. Troleje byly chráněné dřevěnými korýtky, sběrač šel stranou dovnitř. Kde šla trať přes cestu, bylo vedení přerušeno, a dál za cestou zase pokračovalo. U Udine byl přes řeku postaven provizorní železný most, podobné konstrukce jako u Vyšehradu přes Vltavu. Byl tak užoučký, že kdyby někdo vystrčil hlavu z okna, tak mu ji to urazilo. Aby se to nestalo, byla kus před mostem z obou stran zavěšena březová košťata, a ta ho měla úderem do hlavy upozornit, aby ji rychle schoval.

V Rakousku jsme stáli v noci na stanici Amstetten, naši měli uvázáno na vagonu jízdní kolo, někdo ho hned ukradl. Na samých hranicích přistoupil asi desetiletý český kluk, byl Pražák, navykl si jezdit načerno po trati a shánět potravu. Tou tratí jsem už jel po čtvrté, když jsem narukoval do Dubrovníka, pak zpět, znovu do války a teď zase domů. Hned jsme poznali naši českou krajinu, značně se liší od německé, italské i francouzské. Pak jsme slyšeli českou řeč, vítali nás, radost nebrala konce. Z Veselí Mezimostí se vlaky měly vrátit zpět, nevím, proč se tak nestalo, snad nemohli pro nás sehnat naše vlaky. A tak jsme jeli dále ku Praze. Celou cestu naši vystřelovali barevné německé signální rakety, a nejvíce u Prahy. Ani už nevím, jak dlouho ta cesta trvala, do Prahy jsme přijeli 4. ledna 1919. Vjeli jsme tunelem tehdy na nádraží císaře Františka Josefa, nyní na Hlavní nádraží, tam nás vítal první československý ministr obrany V. Klobáček. Tam jsme z vlaku vystoupili, jen pušky jsme měli, já při sobě dva chlebníky s kávou, a táhli jsme Prahou, Václavským náměstím, Ovocnou ulicí, Ferdinandkou, teď ulicí 28. října a Národní třídou a dál na Hradčany. Ve vlacích zůstaly strážce, pak je přetáhli do Dejvic, nádraží Bruska. Pak se to stěhovalo do Černínských dělostřeleckých kasáren, dnes ministerstva zahraničí.

Shledání s příbuznými

Šli jsme ve čtyřstupech, rota za rotou, velký jásot a vítání. Došel jsem k Perlové ulici, když se Záhoříka, který kráčel vedle mě, nějaký civil ptá, jestli náhodou nezná – a už nedopověděl, dopověděl jsem sám – Jaroslava Jandu. On se divil, ale já ho hned po těch letech poznal, byl to můj bratranec Ladislav Kunte.

Otec Ladislava Kunte a moje matka byli bratr a sestra. Jeho matka chtěla z něj mít kněze, Ladislav študoval, ale na kněžství se mu nechtělo. Maminka moc plakala, šel do semináře kvůli ní. Po vysvěcení kaplanoval na různých farách, byl správcem družstva koleje Arnošta z Pardubic. Po maminčině smrti vystoupil z církve a byl potom redaktorem „Času“. Za války byl nějakou dobu vězněn v Praze na Karlově náměstí a poté příbuzní přemluvili moji sestru Marii, aby mu vedla domácnost, on že vařit neumí, všechno by spálil a ani by se nenajedl.

Ted', když jsme se s Ladislavem sešli, požádal jsem Záhoříka, aby mi v kasárnách zajistil postel. Ze slavnostního průvodu jsem se na Národní třídě trhnul a jeli jsme s Kuntem elektrikou na Letnou do Ovinecké ul. č. 44, kde měl byt. V bytě zase radostné shledání se sestrou Marií, která mě po celou válku tolik podporovala. Ladislav kouřil dýmku, tak si hned po večeři pochutnával na francouzském tabáku, pili jsme dobrou kávu a vypravovali dlouho do noci.

Druhý den jsem jel elektrikou do Černínských kasáren, mohli jsme jezdit zdarma, stál jsem jen na plošině a rozhlížel se kolem. Naše „cimra“ byla v nejvyšším patře, pravý roh budovy. Vešlo se tam osm postelí, se Záhoříkem jsme měli postele vedle sebe a bydlel s námi i Andreas Počepický. Jezdil jsem po příbuzných po Praze na návštěvy, také navštívil mého šéfa Karla Krále v Krakovské ulici i spoludělníka Josefa Havlína. Ten zrovna marodil, pozval jsem ho a on za mnou přijel do kasáren. Přiznal se, že ač je od svých šesti let v Praze, za řekou nikde nebyl, chodil nejdál na Střelecký ostrov, tam rád poslouchal vojenskou hudbu, seděl v restauraci, pil pivo a kouřil doutníky.

Jel jsem ovšem, co nejdříve jsem mohl, domů na Vysoký Újezd. Bylo vítání a vyprávění. Tatínek měl o všechno živý zájem, bratr Frantík také. Ve škole hrál divadlo, a co herec mluvil na jevišti francouzsky. Spal jsem u strýčka Kose, navštívil jsem všechny naše příbuzné, strýčka Francka a strýčka Václava. Pan Klein, místní řezník, Žid, mě pozval k obědu, uzené maso, zelí a knedlíky. Každý vyprávěl, co prožíval za války a kdo na frontě padl. Můj spolužák Václav Markus padl na srbské frontě hned první den, vystrčil hlavu ze zákopu, nestřílelo se, chtěl vidět Srby, a dostal ji přímo do čela.

Nevrátil se Josef Kalous, Bedřich Pušman a Josef Vošahlík. Ten poslední se utopil, byl snad u pionérů. Zajímavo je, když byl malý kluk, měli stavení proti rybníku, on s pohrabáčem seděl na hrázi a mlátil s ním do vody. Z druhé strany rybníka bydlela paní Kalousová, a jak z okna viděla kluka padat do vody, vyběhla ven a ještě včas milého Pepíka z rybníka vytáhla. To se stalo mnohokrát, byl už školák, a to se topil zase v zimě při klouzání. Nepamatuji se už na všechny padlé z Vysokého Újezda, ale také se několik mužů vrátilo jako legionáři a později postavili pěkný pomník na památku padlých druhů.

Když jsem dostal osmidenní dovolenou, jel jsem k sestře do Mnichova Hradiště, Pepičce Knoblochové. Švagr Břetislav Knobloch byl strojní zámečnický a nevoják. Ve válce byl však odveden a pracoval ve Vídeňském vojenském arsenálu. Po válce se dostal do Haškova do ústředních dílen opraven hospodářských strojů z 16 velkostatků bývalých hrabat Valdštýnů. Měli služební byt, dostávali jako deputát maslo, mouku, krupici, brambory jim zasázeli, krmili si dvě prasata, měli husy, slepice. Ještě dlouho mě podporovali, když jsem byl už v civilu, švagr byl zlatý člověk.

Setkání v Praze

V Praze jsem navštívil také paní Faloutovou, bratra kamaráda Boška a strýce desátníka Linharta, vyprávěl jsem jim o životě a smrti jejich drahých, ti všichni zemřeli ve Valjevu v Srbsku. Karel Zajíček, který ve Valjevu dostal peníze a při oslavě si zlomil nohu, byl v pořádku dávno doma. Na pochodu z Valjeva nám nestačil, někdy přijel na voze, když se

civilní obyvatelé nad ním smilovali. Špekuloval, jak by se dostal domů, v Kruševaci se schoval v soudní budově na půdě s dalšími uprchlíky, asi za tři dni tam přišli Němci a rakouská armáda. Do konce války nikam nešel, byl mazaný, švindloval.

Zajíčkovi měli předplatné do Národního divadla, několikrát mi ho nabídli. Místa byla v přízemí, třetí řada. V Padově nám kapitán Šnejdárek chtěl opatřit nový oblek. Něco nám tam poslali, dostal jsem nový krátký plášť a omotky také nové (kamaše, omotávaly se od bot ke kolenům). Na Hradčanech byl krejčí rodák z Čestína, dal jsem si z pláště ušít blůzu, která vypadala dobře, a měl jsem slušný oděv do divadla.

Když jsem měl volno, prohlížel jsem si Prahu. Jednou mě večer potkal civilista a ptal se, chtěl-li bych jít do divadla, do „Červené sedmy“. Věnoval mi dva lístky, tak jsem si sehnal ještě jednoho brášku a šli jsme. Bylo to v Hybernské ulici, sedělo se u stolů, ten civil tam měl celou partu, poručili nám k večeři každému láhev vína a nutili nás, abychom pili. Nechtěl jsem jim dělat velkou útratu, pil jsem pomalu. Víno nebylo dobré, ale ukrutně drahé, stála láhev asi 70 korun. Z divadla jsem moc neměl, nerozuměl jsem narážkám, když jsem neznal poměry, co se tu všechno dělo, když jsem byl v cizině. Jen si pamatuji, jeden herec hrál rakouského censored, škrtał v novinách článek, odůvodňoval proč, nakonec mu zůstalo: „Ať žije Masaryk!“

Ladislav mě zval na obědy a večeře, ale v tom čase a bídě, kdy se nemohlo nic sehnat, jsem nechtěl být na obtíž. Jednou seděl u oběda farář Karafiát, autor Broučků. Bydlel v tom samém domě, co Ladislav. Potom jsem byl pozván na zabijačku do Čestína, do rodiště mojí zemřelé maminky. Ladislav tam měl bratra Antonína, tomu připadlo malé hospodářství, měl jednoho koně, několik krav, nevím kolik rozměrů polí. Antonín měl pět dětí, Ladislav je dle svých možností podporoval na studiích. Můj katecheta Karel Vimr byl teď v Čestíně farářem, dodnes mě mrzí, že jsem ho nenavštívil.

Po návratu do Prahy šlo vše postaru, měl jsem také dvakrát službu na Hradě. Poprvé jsem byl v místnosti v pravém rohu u hlavní brány, podruhé u Černé věže. Jednou jsem jel k sestře na Letnou a na plošině tramvaje se mě ptal starší pán, u kterých jsem sloužil za Rakouska. Když jsem mu odpověděl, říkal, to tedy asi neznáte mého syna. Vysvětlil jsem mu, že za hranicemi jsme už nebyli pohromadě podle rakouských útvarů. Když mi sdělil jméno svého syna - Jan H., odrecitoval jsem mu všechny možné údaje o jeho rodině a vyprávěl, kde a za jakých okolností jsem se s jeho synem setkal. Už věděl, jak se syn choval, a byl z toho velmi smutný. Jindy se mě náhodou doptal před nádražím na syna Antonína Stehlíka jeho otec, sešel jsem se ještě s mnoha bývalými spoluzajatci z Francie.

O něco později, když už jsem byl v zaměstnání, stále jezdili z Francie a Itálie naši zajatci. Zajatci dostali před odjezdem z Francie stejný stejnokroj jako legionáři, a tím mohli lidi u nás doma klamat. Jana H. jsem pak viděl, jak na Hradčanech tlačí vozejk a stěhuje se z nádraží do kasáren. Byl zcela jistě bez šarže. A pak po půl roce v Aréně na Smíchově, v gala, měl novou legionářskou uniformu a byl seržán! Ten si to dovedl zařídit. Protože s panem Králem obchodoval papírem, sešel jsem se s ním dosti často. Nikdy už jsme spolu nemluvili, asi cítil, že bych mu nezamlčel své mínění.

Sňatkové machinace

Zatím se blížila matějská pouť. Někteří bratři si dali sňatkový inzerát do Národní politiky, došla jim halda dopisů i s fotografiemi, každá teď chtěla jen legionáře. Dopisy rozdávali těm, kdo by se chtěl pokusit o štěstí, a náš Počepický si také jeden vzal. Nabídku svěřil Záhoříkovi, aby ji dal na poštu, šel právě do města. Záhořík ale usoudil, že by Počepický udělal ostudu. Počepický slídl, zda dostal odpověď, a byl více a více zklamán.

Měl jsem službu, kluci mně přinesli růžovou obálku a papír, abych mu napsal odpověď od ženské. Já se dal nachytat a dopis jsem napsal. Potrpěl si vždy na dobré jídlo, napsal jsem tedy jménem té slečny, že má velikou radost z dopisu a těší se na shledání. Její tatínek je hrdý na budoucího zetě legionáře. On se asi teď tak dobře nemají, jako se měl ve Francii. Mohli by se v neděli u Matěje sejít a ona by mu přinesla ze zabíjačky jaternice, jelita, tlačenu a kus pečeně. Ať si nezapomene vzít chlebník, ona to přinese v košíku. Bude stát u kostela, podle košíku že ji dobře pozná. Popsal jsem hustě čtyři stránky, dal to spiklencům přečíst, pak napsal adresu, zalepil a sehnal starou známku. Tehdáž známky na dopisy měly tu vadu, že se nedaly nalepit, odpadávaly. Vklouzl jsem do kanceláře, měl jsem štěstí, na stole připravena hromádka dopisů na rozdávání a nikdo tam. Namazal jsem lepidlem známku a strčil do té hromádky.

Rozdala se pošta, Počepický zajásal a hned vlezl do kouta a četl. Potají jsme ho pozorovali. V neděli jsem mu ukázal z okna, kudy na pouť jít. Vytáhl chlebník, měl v něm špinavé prádlo, to strčil pod slamník. Chlebník sroloval do malé roličky a omotal páskem, vtom se otočil, viděl, že na něj koukáme. Zvedl ruku s roličkou ku stropu, vítězoslavně se zasmál a strčil ji do kapsy mantlu. Po obědě se rychle vydal na cestu.

Já jsem v poledne předal službu a jel k sestře Marii. Vrátil jsem se až v pondělí ráno. Dopoledne jsme se natáhli na ustlanou postel a povídalo se. Andreas vzal papír a tužku, sedl k oknu a začal psát. Napsal adresu a chtěl nalepit známku. Záhořík na něj křikl: „Nelep tu známku!“ A vyskočil z postele a vysvětlil mu, jak jsme si z něho vystřelili, šel si na pouť pro zabíjačku a ona ji nepřinesla, ani tam nepřišla! Andreas nechtěl věřit, že šlo o podfuk, musel jsem celý ten dopis citovat, než konečně pochopil. Roztrhal dopis a hodil ho do kamen, v nichž nebyl oheň. My ho vytáhli, dali dohromady a přečetli, co jí odepsal: „Já tam čekal a Vy jste nepřišla. Když někomu napíšete, že přijdete, tak máte přijít a ne někoho tahat za nohu“. Když přišel na to, že jsme dopis četli, tak nám vynadal.

Služba na Kladně a demobilizace

Náš prapor byl přeložen do Kladna, měli jsme tam hlídat Munu. Ubytování jsme byli v reálce. Prováděli nás v hutích a vedli na vysoké pece, dělníci k nám byli velmi chladní. Navštívili jsme kladenské divadlo a já jako všude jinde coural v době volna daleko po okolí. A abychom také něco dělali, byla nařízena prohlídka zbraní. Nástup jsme měli na chodbě, stál jsem v řadě až poslední, co sanitář přidělen ke kulometné rotě. Četař si vzpomněl, že má také zbraň, požádal jednoho vojáka jménem Honza, aby mu přinesl pistoli. Ten šel pro ni do třídy, přišel a ptá se četaře: „Je to nabitý?“ Četař mu řekl, že ne. Tak Honza četařovou pistolí namířil na hlavu jednoho bratra se slovy: „Tondo, já tě střelím“. Střelil, naštěstí střela se odrazila u

Tondovy hlavy od zdi a zalétla po dlouhé chodbě až ke mně, kde jsem ji zvedl. Četař mu pistol vzal, vytáhl z pistole zásobník a káral Honzu: „Vy máte takové pitomé zvyky, hned na někoho mířit!“ Přitom s tou pistolí ukazoval, jaké mají ty pitomé zvyky a bác! Ono to vystřelilo a on se trefil, zasáhl dva bratry do paží, jak stáli u sebe a měli u sebe lokte. Ten jeden měl průstřel jen masem, ale druhý měl zasažený kloub. Já četařovi řekl, že se divím, že četař od kulometné roty neví, že po výstřelu automatické zbraně ihned skočí zase nový náboj do hlavně.

Pak se ptali, kdo zná Prahu, a poslali mě s raněným na Karlák. Jeli jsme do Prahy vlakem, už byla tma, bratr prohlásil, že nemusím s ním chodit, že Prahu dobře zná. Jel jsem tedy na noc k sestře a Ladislavu Kuntemu. Postupně jsme se stýkali méně a méně, moje sestra od něho odešla. Až po druhé světové válce jsem se dozvěděl, že byl v koncentracích v Německu a na samém konci války při pochodu smrti zemřel vysílením. Byt měl v Komořanech v domě u dráhy, zrovna proti ústí Berounky do Vltavy. Na domě mu odhalili pamětní desku, v sokolovně se pořádala slavnost a přednáška. Sešel jsem se tam s jeho synovci.

10. května 1919 jsem byl demobilizován, jel jsem do Berouna k mému vojenskému doplňovacímu velitelství, tam mně dali propouštěcí listiny. Při tom jsem zahlédl v knize, že můj bývalý spoluvoják Petr Šteiner, s nímž jsem narukoval do Dubrovníka, zemřel ve Vídni ještě před válkou. V Berouně jsem si nechal napsat „maršrútu“ do Březiny u Čachrova v západních Čechách.

Na maršrútě v západních Čechách

S Turečkovými, s rodinou ve Valjevu zemřelého kamaráda, jsem udržoval písemný styk po celou válku. Paní Turečková mezitím ovdověla a v dopisech prosila, až skončí válka, abych k nim přijel a o synovi znovu vyprávěl. Do večera jsem dojel jen do Klatov, na nádraží jsem se ptal, kudy se dostanu do Cvrčovce. Chtěl jsem využít možnosti a navštívit kamaráda z války Josefa Rubáše, měl tam hospodářství. Putoval jsem podle potoka, kolem jatek, pak cestou přes les, a tak jsem se dostal do Cvrčovce. Psi štěkali po celé vsi, za dlouhou dobu vyšel na náves soused v dřevácích a k Rubášovým mě dovedl. Sdělil mi, že Rubáš vyhořel a rodina bydlí u pantáty. Přijdu do stavení, tam na podlaze sedělo asi deset mužských, měli natažené nohy a kouřili.

Pomyslel jsem si, no pěkně děkuji, přišel jsem nevhod. Rubášovi jsem projevil účast, a hned jsem dodal, abych ho zbavil starostí, že zase půjdu a pojedu dál. On mi však pozval na noc a vyprávěli jsme si, co kde kdo dělal a jak se měl. Když přišla výměna zajatců, jel ještě s jinými domů přes Švýcarsko. Na rakouských hranicích mluvil Hrabák, který byl před válkou v Plzni u dráhy, s nějakým dráhařem. Dozvěděl se, že to v Rakousku za nic nestojí, že se neměl vracet. Hrabák se chtěl dostat zpět do Švýcarska, ale byl na hranicích zastřelen. O Hrabákovi jsem psal, jak se chtěl sám ve Valjevu zastřelit, bál se komitů.

Dlouho jsme se s Rubášem bavili, a pak ti muži, co seděli na zemi, jeden po druhém se zvedl, dali dobrou noc a odešli. Pak jsem se dověděl, že byli „na hyjtě“, to že je tam takový obyčej. Druhý den po snídani mi Rubáš ukazoval hospodářství, vyhořelé stavení už měli hodně opravené. Vnutili mi hroudu másla a bochník chleba a rozloučili jsme se. Z Klatov jsem jel

vlakem do Běšiny. Tam jsem vystoupil a ptal se na cestu do Březí. Přihlásil se jeden velice hezký a elegantně ustrojený mladík, abych šel s ním, že tam jde kolem. Byl kominík, vyučil se ve Vídni. Divil jsem se, prý z okolí je mnoho učňů ve Vídni. Nic kominického na něm nebylo, to náš Miksa, co jsem s ním byl na Asinaře, ten při mluvení kroutil očima tak, že na něm bylo to jeho kominictví vidět.

Rozloučili jsme se, on šel ještě dál. Paní Turečková měla velkou radost, hned snášela kde co na přivítanou. Vedla mě na hřbitov, kde byl pochován pan Tureček a jejich jediný syn. Měl na pomníku fotografii, kterou mu dali udělat z té, co jim moje sestra již v roce 1915 poslala. Byli jsme na návštěvě na faře, farář Tureček byl bratrem jejího muže. Bylo velice podivné, že jeden se nenaučil ani číst a psát a druhý studoval a byl farářem. I paní Turečkové psal dopisy pan farář nebo slečna učitelka. Chtěla jet do Valjeva, kde leží její syn, žádala, abych ji doprovodil. Byla celá nešťastná, že nemá svůj hrob a že nebyl pochován v rakvi. To jsme všichni byli nemocni a asi sedm tisíc našich bylo pochováno v hromadných šachtách, jen kadet František Manda, Jaroslav Peťule a dr. Václav Milota měli rakve. Tak jsem jí to rozmlouval, že jich je plno tisíců, co nemají rakve.

V okolí Čachrova a Březí byla polovina obyvatel Němci. Když jsem šel s paní Turečkovou a potkali jsme nějakou Němkyni a ony se daly do řeči, já rozuměl sotva každé desáté slovo. Hrozná němčina. Vyprávěl mi pan učitel, že jeden tamní sedlák byl jako voják na srbské frontě. Když v roce 1914 Potiorek ustupoval, když jsem při tom ústupu zůstal v zajetí ve Valjevu, sedlák ustupoval až domů k Čachrovu. Měl v polích starou rozbořenou tvrz, jen sklepy a základy z ní zůstaly. Ukryl se a předržel celou válku. Chodil za pluhem v ženských šatech, kouřil fajfku, bylo to dál od silnice a viděl daleko na vše strany. Když čul nebezpečí, ukryl se ve sklepě. Domů nešel, spal v tvrzi a jeho lidé mu donášeli jídlo, prádlo atd. A co je hlavní, byl to Němec.

Paní Turečková mě stále zdržovala, byla by mi dala hospodářství, i dvě nevěsty byl bych tam měl, ale já spěchal zpět. Vrátil jsem se ku svému zaměstnání v Planografii v Krakovské ulici v Praze. Můj šéf pan Král pozval jednu neděli k obědu skupinu deseti francouzských legionářů. Sešel jsem se s bráškou Brestovanským, kterého tehdy odvezla americká sanita, měl nohu amputovanou. Pokračoval obyčejný život...

Dodatky

Srbové jako vojáci

Při začátku války byl vrchní srbský velitel vojvoda Putnik na léčení v lázních na území Rakouska-Uherska. Vracel se do Srbska už po vypuknutí války. Rakousko-uherské velení udělalo gesto a propustilo ho domů snad přes Rumunsko, to už dobře nevím. Srbská armáda měla za sebou vítěznou válku proti Turecku a nakonec také proti Bulharsku, a tak byli Srbové na frontě jako doma, měli dobrou kázeň a organizaci, a žádný strach nebo paniku, jaká byla v rakouské armádě.

Kdyby byli měli dost munice a Bulhaři a Němci je nenapadli, rakouská armáda by se do Srbska sama nedostala. Srbové se velmi divili, když v listopadu 1914 dostali rozkaz

ustupovat. Ale vojvoda Putnik dobře věděl proč. Předem měl plán, kam až je pustí. Srbské velení ustupovalo velmi promyšleně. Večer srbská jízda řídce obsadila celou frontu a celou noc udržovali na frontě palbu. Zatím srbská pěchota po celou noc ustupovala na jinou frontu. Přitom na různých místech zakopala blízko cest municie, pušечnou měli v dřevěných bednách uvnitř plechových zaletovaných. Tak ji asi dostávali přes moře z Francie do Soluně. Připravili si ji, až poženou austrijáky zpět, aby ji měli po ruce.

V noci stačilo, když srbská jízda spustila jen na chvíli živější střelbu. Rakouská armáda po celé frontě vystřílela miliony patron v krátkém čase, a když přestali střílet, Srbové je znovu rozdráždili jako vosy, a tak se střílelo znovu. Střílelo se bez míření, ani hlavu nikdo přitom nevystřčil, byl strach a dělal se rámus. Srbská pěchota celou noc ustupovala do nových posic a pak celý den odpočívala. Srbská jízda před rozbřeskem dne naposledy rozdráždila rakouskou frontu, naskákala za frontou na koně a uháněla z fronty. Nepřítel ještě hodinu ostřeloval prázdnou frontu i z děl, a když neviděli odpor, dali se na „vítězný pochod“ vpřed. Teď už byli všichni rakouští důstojníci přesvědčeni, že jsou hrdinové, vítězové, a že Srbové jsou poraženi.

Tak to šlo pomalu den ze dne, rakouská vojska se vzdalovala od svých zásob, přišly podzimní deště. Cesty byly rozbité, chcípalí koně, aut bylo málo, poslední auto uvázlo v blátě před Kamenicí. Následoval hlad, a když už i oficíři měli hlad, hlásili se marod, jak o tom píše na jiném místě poznámek, zažil jsem to v Osječíně. A byli to Němci, a bylo po náladě a po disciplíně. Lidé se začali ulejšvat, a starali se sami o sebe, ti chytří začali dřívě.

Když jsme táhli ke Kamenici, nevím, zda-li jsem o tom již nepsal, viděl jsem stranou od cesty kůču (chalupu), šel z ní kouř. Myslel jsem, že je tam srbská rodina, chtěl jsem si s nimi popovídat, tak jsem tam zašel. Zatím jsem tam našel dva české vojáky. Pekli si tam na šálkách (měli nové, hranaté) vepřové maso, už měli v plechovkách od konzerv část vepřového upečeného, zalitého sádlem. Nechávali ho stydnout, dělali si zásoby. Říkal jsem jim, že my jsme si upekli celé prase na rožni, chválil jsem je, že jsou chytří. Oni řekli, že mají času dost, že nikam nepospíchají, války že už mají dost.

Tak se rakouská armáda hladová, šaty roztrhané, propálené od ohňů, dostala až tam, kam ji Srbové chtěli pustit. Pak Srbové zaútočili a celou rakouskou armádu sebrali. Děla, kulomety, pušky a všechn proviant, bylo asi 65 000 zajatých rakouských vojáků. Srbští slepci, často invalidé z minulých válek, hráli na gusle o jedné struně a zpívali k tomu písničku:

„Išo Švába baš do Rajle, pa iz Rajle nemož dalje, ój, kako to, ój, za što to“. Rakouskému vojákovi říkali „Švába“, ač byl třeba Čech. Když mně jeden guslar tu písničku zpíval, jeho průvodce mu šeptal, aby ji nezpíval, že ho poslouchá Švába. Já mu však hned řekl, jen zpívej, já nejsem Švába, dal jsem mu 20 para a on zpíval.

Co trvalo Rakušákům asi 6 neděl a měli přitom mnoho mrtvých a raněných, ač sami přitom Srbi dobrovolně ustupovali, to Srbové dostali asi za týden zpět.

Deště, bláto, mokro a hlad

Jako rakouský voják na frontě jsem strach neměl. Nejhorší, co může na vojně a ve válce být, jsou deště, bláto, mokro a hlad. Na frontě v Srbsku jsem byl dál od fronty v rezervě, střelbu

jsem slyšel a plameny šlehat viděl až u Driny v Sulin-Hánu. Zde byly rakouské posice na srbské straně na vrchách nad Drinou. Pak jsem zažil jednodenní dělostřelecký souboj ve Valjevu, jak na sebe Srbové a Rakušáci stříleli přes město. Viděl jsem z pudy gymnasia, jak Srbové táhnou jiná děla volskými potahy pod posicemi rakouských děl. Pěší se tam zcela klidně přibližovali a připravovali se k útoku. Škoda, že jsem neviděl samý útok, musel jsem dolů, pak jsem tam šel ještě jednou se srbskými vojáky. Hledali kulomet, který střílel na železný most přes řeku Kolubaru, a Srbové nemohli po mostě přejít. Psal jsem, jak pak našli kulometčíka v Grandhotelu na půdě, střílel z vikýře.

Na francouzské frontě jsem chtěl střílet, nechtěl jsem k saniterákům. Přece mě to neminulo, ač jsem se na střelbu a boj poctivě připravoval. Tam už to bylo jiné než v Srbsku. Hodně se střílelo z děl a kulometů a denně jsme se několikrát dostali do granátové palby, zvláště na počátku u Vouziers, kde jsme neměli zákopy a leželi jsme na holém poli. Německá aera řídila střelbu z děl, měli jsme mrtvé a raněné. Mohlo to být daleko horší, kdyby to Němci lepší uměli. Jistě jsem měl strach a čekal, kdy mě granát trefí, ale byl jsem svobodný. Více jsem měl zlost, že se snad nechám zabít a nebudu si na ně moci vystřelit. Druhý den ráno už jsme si útokem zlepšili posice, ale těch raněných co bylo.

Na střelbu si člověk zvykne a už se v tom zcela jinak pohybuje. Nejvíce však útrap působí déšť, zima a bláto. Nejlépe, co znám, to popsal francouzský spisovatel Henri Barbusse v románu „Oheň“: „To veliké drama, jež hrajeme, trvá již příliš dlouho a nedivíme se už tomu, jak jsme si upravili hlavy, ani maškarádě, kterou jsme si tu vymysleli, abychom se ochránili před deštěm shora, před blátem zdola, před zimou, která je cosi jako nekonečno a je všude“.

Jinde píše: „Ale nebe zůstalo zataženo a teď se rozpouští ve vodu. Vodní pára se třepí a klesá. Mží. Vítr přetahuje přes nás svou velikou, mokrou prázdnotu, pomalu až k zoufání. Mlha a kapky jako by všechno obalily těstem; všechno je zašlé, i červeň na lících Lamussových, i oranžová skořepina, již je obrněn Tulacque, a voda zhasíná v nás tu živou radost, kterou nás jídlo naplnilo. Prostor se scvrkl. Na zemi, pole mrtvých, se těsně klade nebe, pole smutku“.

A dále píše: „Prší – stále ten déšť, který v mých vzpomínkách ulpívá na všech tragédiích té veliké vojny“. A zase jinde: „Byla doba, kdy jsem měl za to, že nejhorším peklem války jsou plameny dělových střel, pak jsem dlouho myslel, že je to dusivé podzemí, které se věčně nad námi zužuje. Ale ne, peklo, toť voda“.

Vojna veselá, ale také tragická. Kdybych měl všechno napsat, hlavně kdybych to uměl, byl by to kus života a velká daň, co musel člověk platit a většinou pro cizí zájmy. Šťastní lidé, až už nebude válek a vojančiny. Byl jsem přes 100 měsíců na vojně, tj. 8 roků. A za celou vojnu žádná dovolená, až co legionář dvakrát po 8 dnech.

Poválečné spory o příslušnost k legii

P., který si „na počest vítězství německých zbraní vždy tlustě chleba namazal“, se stal ředitelem státních lázní v Bohdanči u Pardubic. Vydával za legionáře-důstojníka francouzského a rozrýpal celou legionářskou odbočku. Někdo ho poznal, dal tamějším

legionářům na mě a na Hanče adresu, aby se o něm dozvěděli pravdu. Hančovu odpověď uveřejnili v tamních novinách, tuším ve „Východočeských listech“.

P. poté zažaloval redakci novin, bylo několik stání. To už pouze sháněl svědky, že byl „vlastenec“ a choval se dobře. Ovšem že byl legionář, o tom už se nezmiňoval. Za svědka si bral ty Čechy, kteří ze zajetí utíkali společně s Němci. My ovšem také nelenili, já byl co svědek předvolán k vyšetřujícímu soudci v Praze na Karlově náměstí. Viděl jsem tam H., oznámil jsem soudci, že bych chtěl proti němu (H.) podat do protokolu námitky. Sehnal jsem korespondenční lístek od Nekováře, on měl různé upomínky z legií. Psal např. na Československou národní radu z fronty, aby P. a R. nebrali do svazku legionářského. Dostal oficiální odpověď s razítkem, a myslím, že tímto důkazem P. porazil. Ten musel vzít žalobu zpět a všechno zaplatit. Ovšem existuje dál, drzé čelo lepší než ...

© PhDr. Jaroslava Hlaváčková, CSc., www.legionarjaroslavjanda.cz

Další archivní dokumenty a paměti legionářů

Spis Jaroslava Jandy i. č. 747987 v VHÚ-VHA v Praze obsahuje několik dokumentů (především úředních spisů) vztahujících se k úřednímu řízení proběhнувšímu v období ledna až května 1932 na MNO – odboru Kancelář čs. legií na základě žádosti výše jmenovaného o vydání legionářského průkazu.

V této žádosti uvedl J. Janda své osobní číslo dobrovolníka 1015 ze dne 12. 3. 1918 přidělené po příchodu do tábora v Cognacu a přiložil některé další v té době běžné doklady (křestní list, potvrzení o domovské příslušnosti, vysvědčení zachoalosti). Nejzajímavější přílohou je v tomto spisu průkaz válečného zajatce, který sloužil i jako pracovní knížka. Byl mu s číslem 2270 vydán v táboře ve francouzském Biessardu. (Vždy po převezení do dalších táborů bylo číslo změněno, postupně z 2270 na 3965, 10479, naposledy jako zajatec před vstupem do dobrovolnického vojska obdržel číslo 17 338, po vstupu do dobrovolnického vojska 1015). Průkaz obsahuje základní osobní údaje zajatce, přesné záznamy o převodu do dalších táborů a míst pobytu ve Francii (Biessard, Orleans, Serres Carpentras, Marseilles, Cognac), údaje o fasování oděvu, podrobný přehled odpracovaných dnů a vyplacených sum („fonds particuliers“) stvrzených podpisem zajatce, potvrzení o očkování proti tyfu a paratyfu.

Příslušný odbor MNO se úřední cestou dotázal Památníku národního osvobození na uložení záznamu o přihlášce J. Jandy do dobrovolnického vojska, dostal však negativní odpověď. Dále zaslal dopis bratru Benediktu Rosypalovi, št. kpt. v. v., do jeho bydliště v Jičíně, Jiráskova 135 s dotazem, zda zná bratra J. Jandu. B. Rosypal obratem potvrdil, že J. Jandu zná od roku 1916 ze společného pobytu v zajateckém táboře v Bonneville sur Marne u Paříže, kde již tehdy vystupoval jako „nadšený zastánce naší věci“.

Po obdržení tohoto dobrozdání byl průkaz č. 73662 vystaven a pod č. j. 14567/32-E3 J. Jandovi 2. 6. 1932 předán.

Uvedený osobní spis i. č. 747987 dále obsahuje pod č.j. 11022/19 demobilizační záznam vyhotovený Čs. doplňovacím velitelstvím v Berouně, kde je J. Janda demobilizován jako střelec 2. kulometné rotы 22. pluku československé legie, držitel revoluční medaile, občanským povoláním světlotiskař.

Dále VHÚ-VHA archivuje kmenový list vojáka J. Jandy „Haupt-Grundbuchblatt“ založený při odvodu v r. 1905, přiděleno číslo vojenské knížky O - 2037. Záznamy v kmenovém listu zcela pomíjejí období zajetí a působení v zahraničním vojsku. K roku 1912 se váže záznam o přidělení J. Jandy ke Garnisonspitalu No. 26 v Mostaru, k 28. 7. 1914 záznam o převedení ke Garnisonspitalu No. 11 v Praze, dále je uveden záznam z roku 1919 vztahující se k demobilizaci a záznam o propuštění desátníka v záloze ze svazku branné moci k 31. 12. 1934.

V Národním archivu ve fondech Policejního ředitelství v Praze – evidence obyvatelstva (fondy řazený dle příslušné dekády) se nacházejí údaje o přihlášení k trvalému pobytu v období let 1919 -1920 (14. 10. 1920 se J. Janda přihlásil na adrese Praha – Vršovice, Palackého třída č. 48, kde 24. 9. 1969 i zemřel). Dále je zachována žádost o vystavení

osvědčení o bezúhonnosti z roku 1932, žádost o vystavení a potvrzení o vydání občanské legitimace č. 14487 v září 1939, dále ve fondu Svazu protifašistických bojovníků – členská evidence přihláška do Československé obce legionářské z roku 1945, apod.

Za laskavou pomoc a umožnění nahlédnutí do archivního materiálu upřímně děkuji řediteli VHA PhDr. Júliu Balážovi, CSc. a vedoucímu 6. oddělení Národního archivu PhDr. Jiřímu Křesťanovi, CSc.

Z dnes již poměrně rozsáhlé dostupné legionářské literatury doporučuji paměti dvou vojáků popisující obdobnou válečnou zkušenost, tj. pobyt a boje na srbské frontě, přechod přes albánská pohoří, převoz na Asinaru, pobyt v zajateckých táborech ve Francii. Jedná se o:

Válečné zápisky Josefa Maříka, rodáka ze středočeských Křečovic, od roku 2003 publikované na pokračování v elektronickém časopise vydávaném obcí pod názvem „Křečovické listy“.

Paměti Josefa Šrámka z Ústí nad Labem, pobývajícího na Asinaře v táboře Stretti, ve Francii pak např. v La Sable Vendee.

Tyto materiály je možno dohledat na internetu.

Memoirs of Jaroslav Janda

Summary

Jaroslav Janda (1.1.1884 - 24. 9. 1969) was my grandpa. He wrote a book of memoirs devoted to his involvement in the First World War.

The former Austro-Hungarian Empire, of which Bohemia, where he had lived, was a part of, declared general mobilization and simultaneously declared war on Serbia and Russia which soon grew into World War I. My grandpa had been already drafted in 1905 and between 1905 -1908 he had spent nearly four years in active service in Dalmatia which he had finished as a corporal in military medical service.

In July 1914 after the mobilization he was forced to report again for duty immediately. He was housed and was on duty in the Prague Archduke Albrecht's barracks. After the formation of special medical troops in early August they were sent off to the Serbian front to become part of the General Potiorek army. They went by train from Prague to Vienna, Graz and Maribor to the Bosnia/Herzegovina and Serbia border. After some period of time grandpa was promoted to the rank of platoon sergeant. He and his fellow soldiers were to fight the Serbians whom we Czechs had never considered an enemy. Of course the Serbians did not know that this time there were soldiers of Czech origin in the trenches in front of them who would much rather go over to their side. The Serbians meant they were Germans and called them all "the Schwaba".

After the battle on the Kolubara River in December 1914 my grandpa and thousands of his fellow soldiers got taken prisoners by the Serbians. In 1915 the Serbians had to retreat and withdraw their troops from their homeland territory to go to Albania and Greece. After having served in a couple of military hospitals in Valjevo in southwest Serbia during 1915 the prisoners had to set out on a long journey on foot under guard. Their 800-kilometre route took them from Valjevo into the far off Albanian mountains and then to the Mediterranean coast. At the beginning they were getting some bread or flour, but with time they were starving cruelly. They were helping themselves out a little with selling underclothes, handkerchiefs, rings, watches, pocketknives, all they had in their packs- just to get a loaf of bread or a maize corn. Thousands of prisoners died of exhaustion during this march of death!

At Christmas time in 1915 they finally arrived at Porta Valona (port Vlorë in today Albania) and were transported by sea on Italian military ships and disembarked in the island of Asinara where they had to build up their own war camps. They were transported to France in July 1916 after roughly a six-month stay in Asinara. In France my grandpa spent another year in four French camps doing different kinds of work in ports, in the railway stations, in the woods.

It was an obvious decision for him to join the corps of the Czechoslovak legion in France (that time it was called the Czech army of volunteers. Such armies were formed also in Russia and much later in Italy). Grandpa signed up for the legion on 4 October 1917. Along with about 120 000 Czech (and a few Slovak) prisoners of war he switched sides and joined the legion to fight the hated German and Austro-Hungarian Empires and create an independent country out of his homeland. In October 1918, Czechoslovakia declared independence from the Austro-Hungarian Empire.

In 1918 the Czechoslovak legion in France had three rifle regiments manned mostly by Czech prisoner of war volunteers. In the order of battle the 21st and 22nd Czechoslovak regiment and

the 119th French army regiment under the French army leadership my grandpa took part in the fight against Germany at Terron and Vouziers.

My grandpa returned to his homeland by train through Padova, Verona, Vienna and České Budějovice on 4 January 1919 to be greeted by the first Czechoslovak Defense Minister V. Klobáček in Prague. After having been demobilized in May 1919 he returned to his civil profession. His memoirs were written down at the age of 50 in 1934 only.

Editing and Commentary

It took me more than one month to transcribe the hand-written manuscript and while doing this I realized some editing was also necessary. I devoted the next three months to preparing a serious historical commentary and plugging the historical holes.

It has been quite easy to get used to my grandpa's meticulous and tiny handwriting. I have strived for accuracy and have tried to preserve the original writing style although in some cases I had to shorten his ridiculously long sentences. I have had to leave out some details related mostly to the fate of grandpa's fellow prisoners of war and his fellow legionnaires which he had included twice or three times. In those cases I've rearranged sentences to keep his train of thought smooth and chronological. Chapter headings and commentaries are my own additions.

My grandfather spent the war period in Serbia and Albania, in Italy and in France successively. He could speak well Serbian and a little of all the other languages and so he often used some direct speech to enliven his narrative. It took me and my husband a lot of time to research a meaning and a spelling (especially the French spelling) of the original sentences written almost always phonetically.

As a little girl I had surprisingly enough patience to listen to my grandfather's war stories. Although I tried to remember every word that time, now that I am much older I feel happy to rediscover his stories and his personality. I also believe that my family and friends will be hooked reading the memoirs the same way I was.

Jaroslava Hlaváčková

October 2013

Slovník, vysvětlivky a komentáře

abfertigung *něm.* zde: převzetí rozkazů a pošty, odevzdání hlášení na velitelství voj. sboru

ablézung *něm.* vystřídání ve službě

akcesist (akcezist) čekatel úřednického místa, kancelářský podúředník, zapisovatel

Albrechtské (Štefánikovy) kasárny kasárna arcivévody Albrechta v Praze na Smíchově, dnes Justiční palác

alejkum salem („mír i Tobě“) odpověď na pozdrav „salem alejkum“

Amerikáni zde: Čechoameričané bojující v legiích, též jednotky americké armády účastníci se bojů 1. světové války v Evropě

anilinová barva tehdy jedovatá, vyrobená na bázi aminobenzenu, benzenaminu či fenylaminu

aparát zde: zařízení pro dezinfekci osob a šatstva

apparatsmann zde: pomocník připravující raněného k operaci

Arnauti *hist.* turecké označení Albánců a obyvatel přilehlých horských oblastí, pův. zejména vojáků sloužících v turecké armádě

Arumuni (moderní označení národa) příslušníci románského národa žijící rozptýleně v oblasti jižního Balkánu, zejména v severním a středním Řecku, Makedonii, jihozápadním Bulharsku, jižní a střední Albánii. Vlachs (středověký termín), v Řecku jsou označováni jako Vlchoi, v Albánii jako Vllehe. V Albánii je jejich počet dnes odhadován na 200 000. Hovoří arumunštinou, latinským jazykem blízkým rumunštině, jazyk má mnoho dialektů. V současné době přes snahu oživit jazyk probíhá asimilace s většinovým obyvatelstvem balkánských států. Věnovali se zejména pastevectví, stavěli svá obydlí z proutí.

arsenál zbrojnice

Asinara ostrůvek ve Středozemním moři rozkládající se severozápadně od Sardinie, rozloha 51,9 km². Od r. 1885 v majetku italského státu, sloužil jako karanténní stanice, vězení, místo internace zajatců v 1. světové válce, místo internace etiopské nobility v době italské okupace Etiopie. Vězení uzavřeno v r. 1997. V současnosti není osídlen, společně s přilehlými vodami vyhlášen národním parkem.

Autrichiens *fr.* Rakušáci

batalion pluk

bergsaliéři oddíly italské armády vytvořené v 1. pol. 19. století, vysoce mobilní jednotky lehkých střelců. Součástí uniformy byl klobouk se širokou obrubou zdobený černými kohoutími pery. V 1. sv. válce jich bojovalo asi 210 000.

bitva na řece Kolubara 3.-14.12.1914; vítězství Srbska nad rakousko-uherskou armádou bez ohledu na její početní převahu. 1. srbská armáda obsadila 9. 12. Valjevo. Srbové zajali 76 000 nepřátelských vojáků. Srbský velitel Ž. Mišić byl povýšen na vojvodu, O. Potiorek byl odvolán a nahrazen arcivévodou Evženem jako nejvyšším velitelem balkánské armádní skupiny. Dalších 10 měsíců Rakousko proti Srbům nevystoupilo. Síly byly přesunuty na italskou frontu. Ztráty Srbska spolu s epidemií tyfu v zimě 1914-1915 srbskou armádu oslabily a v roce 1915 zůstala v defenzivě spoléhajíc na pomoc spojenců, která však nepřišla.

boerský búrský, připomínající klobouky Búrů z období anglo-búrské války na přelomu 19. a 20. stol.

cimprlich *něm.* choulostivý, rozmazlený, nedůtklivý

cugsfira *něm.* Zugsführer, četař

čiča *srbo-chorv.* stařík, strýc

d'aur nevěřící, zejména křesťan (označovaný takto vyznavači islámu)

desentér desertér

Deutschmeistři zde: 4. dělostřelecký pluk (zal. na konci 17. st.) rakousko-uherské armády

dienstreglamá *něm., fr.* služební řád

Etappetrainzug *něm.* zde: vojenský konvoj přepravující mužstvo a vojenský materiál

fasunk, fasuňk náklad na voze, přiděl potravin

feldkurát vojenský kněz

feldruf *něm.* heslo (*hist.:* polní příhlas)

feldšpitál *něm.* polní nemocnice

feldvébl, felák *něm.* (Feldwebel) šikovatel

febris recurrens návratná horečka, střídání horečnatých stavů s 1–2 dny normální teploty (typicky při malárii, břišním tyfu)

flota námořnictvo

Foch, Ferdinand (1851-1929), francouzský maršál, hrdina 1. světové války, v březnu 1918 jmenován vrchním velitelem Spojeneckých sil. Pod jeho velením byl zastaven postup německých jednotek v druhé bitvě na Marň v červenci 1918 a zahájen protiútok. V listopadu 1918 přijal německou kapitulaci v železničním vagónu v Compiègne. Hrál důležitou roli na Pařížské mírové konferenci.

fortšristmesif *zkomol.* dle předpisu

fráter zde: kněz s nižším svěcením

gruppo *it.* zde: oddělení

halt! *něm.* povel zastavit, stát!

Hindenburg, Paul von (1847 - 1934), německý polní maršál, významná osobnost 1. světové války, prezident Německa v letech 1925 -1934. V pamětech J. Jandy jeden z vojáků připomíná vítězství Hindenburga nad Ruskem v bitvách u Tannenbergu a u Mazurských jezer v roce 1914 a krutost vůči nepřátelským vojákům.

Hroby v dáli válečná iniciativa setníka Lenze, stavba pomníků (kenotafů) na frontách zahynulým vojákům v místě jejich původu. Vytratilo se z obecného povědomí.

infanterie dělostřelectvo

Janin, Pierre-Thiébaud-Charles-Maurice (1862-1946), od dubna 1916 francouzský generál a vojenský velitel. Vedoucí francouzské vojenské mise na Sibiři v době ruské občanské války. Nositel řádu bílého lva (1923).

jednoročák jednoroční dobrovolník

kačamak kaše, připravovaná zejm. z kukuřičné mouky

kamot *rak.* zde: seřazený, nastoupený, upravený

kantina zde: prodejna pro zajatce

kaprál *it.* (Korporal) nižší vojenská hodnost, desátník

kavalerie jezdectvo

kellner *něm.* číšník

komisárek vojenský chléb kyselé chuti

komita příslušník srbských partyzánských jednotek („komite“, major Vojislav Tankosić) původně bojujících v Makedonii proti osmanským jednotkám

konduktér průvodčí

korpskomando, korpskomanda *něm.* velení vojenského sboru

Kronprinz *něm.* zde míněn korunní princ Bedřich Vilém (1882 – 1951), syn německého císaře Viléma II.

kuča *srb.* dům

kuláš *zast.* guláš

Kunte, Ladislav (1874-1945), dědečkův bratranec L. Kunte byl významným činitelem protirakouského i protifašistického odboje. Spoluzakladatel Volné myšlenky, redaktor Času a Národního osvobození. Za okupace spolupracoval pod pseudonymem Čeněk Věrný

s ilegálním časopisem V boj. Od r. 1940 vězněn, zejména v Ebrachu. Zemřel ve Straubingu při pochodu smrti v roce 1945. Publikoval především na téma úlohy náboženství v moderní společnosti, jeho práce se vyznačují vytříbeným a i dnes čtivým stylem. Např. viz na internetu dostupné vzpomínky na Jana Herbena.

lágrovat *něm.* tábořit

lajtnant *něm.* (Leutnant) poručík

landšturmák *něm.* (Landsturm) člen domobraneckého vojska

landwehrák, landvérák *něm.* (Landwehr) člen zeměbranceckého vojska

Lejhanec, Václav, rakousko-uherský diplomat, v období 1. světové války konzul v Drači (Dures). Drač tehdy byla tehdy sídelním městem albánského knížete W. Wieda a hlavním městem Albánského knížectví. Přešel do československé zahraniční služby, v letech 1919-1921 např. působil jako vedoucí úřadu delegáta ČSR v Maďarsku. Generálním konzulem v Drači byl v té době Alfred Rappaport (1868-1946).

lettres *fr.* dopisy

losung *něm.* zde: heslo dne

mantl *něm.* vojenský plášť

marodní kniha *něm.* kniha nemocných

marodvisita *něm.* návštěva nemocného u lékaře

maršbatalion prapor s pozdějším datem mobilizační a pochodové pohotovosti, složený většinou ze záložníků, určený k doplnění ztrát, připravující se k přesunu na frontu (pochodový prapor)

maršrúta *něm.* pověření k pracovní cestě

mantúra vojenský oblek

merhaba *arab., tur.* uvítání, pozdrav („vítej!“)

Mišić, Živojin (1855-1921) srbský polní maršál (vojvoda) a nejúspěšnější srbský vojenský velitel v období 1876-1918. Velel 1. srbské armádě v bitvě na řece Kolubáře (1914), účastnil se velkého ústupu před hory do Albánie v zimě 1915-1916, porazil a donutil k ústupu bulharskou armádu v bitvě u Gorniceva v roce 1916 a při průlomu soluňské fronty v září 1918 byl náčelníkem nejvyššího velení. Poté náčelník generálního štábu armády Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.

náredník (srbský felák) nižší srbský důstojník

obrlajtnant *něm.* nadporučík

oficírsmenáž *něm., fr.* důstojnická kuchyně

ohne Schritt *něm.* postup vpřed nikoli pochodovým krokem (nebezpečí rozkolísání vratkého mostu, „break step“)

para, krejcar drobné mince srbské/rakouské

pasírka *něm.* povolenka

Pašič, Nikola (1845 -1926), významný srbský politický činitel a diplomat, pětinasobný předseda vlády srbského království, první (celkem třikrát) předseda vlády Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. V pamětech vzpomínán pro svůj mohutný krásný plnovous.

pelerína *it.* pláštěnka, volný plášť bez zapínání

Petar I., Karadjordjevic (1844 – 1921), 1903 – 1918 poslední srbský král, první vládce Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (1918 – 1921)

Pferdespital *něm.* koňská ošetrovna

piklhaubna *něm.* pruská vojenská helma s kovovým hrotem na vrcholu

piksla *něm.* zde: kryt poloosy kola vozu

pionérsébl *něm.* vojenská šavle, součást výzbroje

pionýři, pionéři *něm.* zde: ženisté

posichrovat *něm.* pojistit, zajistit

Potiorek, Oskar (1853-1933) rakousko-uherský vojenský činitel. 1911-1914 guvernér v Bosně a Hercegovině, svědek atentátu na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este 28.6.1914. 1914 vrchní velitel rakousko-uherské armády v srbské kampani, poražen v bitvě u Ceru a na řece Kolubáře, 1.1.1915 zbaven vrchního velení

profesor P. známý pražský lékař, profesor, dle svědectví paměti na frontě léčil způsobem nevybočujícím z praktik vojenského „léčitelství“ běžného v rakousko-uherské armádě

Putnik, Radomir (1847-1917) srbský polní maršál, náčelník generálního štábu srbské armády v období balkánských válek a 1. světové války. Účastník všech válek, vedených Srbskem v letech 1876-1917. V říjnu 1915 po zahájení ofenzívy spojených rakousko-uherských, německých a bulharských sil o 300 000 mužů pod velením polního maršála A. von Mackensena rozhodl Putnik 31.10.1915 o ústupu srbských armád. Poslední boje byly vedeny na Kosově poli (19.- 24.11.). 25. listopadu konečné rozhodnutí o ústupu přes albánské hory. 155 000 vojáků došlo do přístavů. V lednu 1916 byl odvolán z postu a zemřel v Nice.

rakije pálenka

raport hlášení

rast *něm.* odpočinek

Rauberinsel *něm.* loupežnický ostrov

régime de faveur *fr.* zde: zvýšený přiděl jídla na osobu a den

Regimentsarzt (Reg. Arzt) *něm.* plukovní lékař

rekonvalescent *lat.* zotavující se pacient

Reserve Feldmaroden Haus *něm.* rezervní polní nemocnice

Ristung *něm.* výzbroj

salem alejkum *arab.* uvítací muslimský pozdrav „salam alejkum“ („mír s vámi/vám“), odpověď „alejkum salam“

saniterák vojenský ošetřovatel

separace oddělení

studovat zde: zabavit

Slavonie nížinné úrodné území rozdělené mezi Chorvatsko a Srbsko, historická země ležící mezi řekami Drávou, Sávou a Dunajem

Stationskomando *něm.* posádkové velení

stražár *srb.* strážce

štram *něm.* fešně, švihácky, upraveně, dle předpisu

Šnejdárek, Josef (1875-1945) generál čs. armády, 1899 vstoupil do fr. cizinecké legie, v době formování 21. střeleckého pluku jmenován pomocníkem velitele pluku

Šváb, švába srbské pohrdavé označení vojáků nepřátelské rakousko-uherské armády bez ohledu na jejich národnost

tagskaprál *něm.* kaprál v denní službě

tagwach *něm.* budíček

therový papír (térový) asfaltem napuštěný, používaný v nedávné době zejména na izolaci střech

trén *něm.* vojenský zásobovací oddíl, vozatajstvo

třetí výzva vojáci povolání do služby ve třetím kole, většinou záložníci věkově starší

Vergäterung *něm.* pův. Vergatterung, vojenský signál, povel ke shromáždění vojska na určené místo, poplach, nástup

Verpflekcetl *něm.* poukaz na ošetření

Vilém II. (1859-1941), německý císař a pruský král v letech 1888-1918

Vopička, Karel (1857-1935), úspěšný Čechoameričan, podnikatel, ředitel a později spoluvlastník pivovaru Atlas Brewery v Chicagu, veřejný činitel. Dle článku opublikovaného čechoamerickým listem Denní hlasatel dne 16.8.1913 byl „Charles“ Vopička tohoto dne navržen Státním departmentem na funkci budoucího velvyslance USA v Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Po následném jmenování prezidentem W. Wilsonem zastával funkci v letech 1913-1920. Člen Československé národní rady v Paříži. Viz nejnověji knihu Czechs of Chicagoland. Ed. by M. Sternstein. Charleston, SC., Arcadia Publishing, 2008. 127 pp. ISBN 13 9780 7385 5178 4.

wendlovka, vendlovka (dle konstruktéra Werndla) puška zadovka používaná v rakousko-uherské armádě

zřídla u Padovy Euganee Terme, lázeňská oblast jihozápadně od města Padovy v severní Itálii

zuávský pluk, zuávové obecně koloniální vojáci muslimského vyznání, jednotky lehkých střelců francouzské armády založené v 1. pol. 19. století v Alžírsku s nápadnou orientální pokrývkou hlavy, v době 1. světové války sloužili v khaki uniformě a hlavu jim pokrýval červený fez

zupák *voj.slang* přezdívka poddůstojníka, zejm. šikovatele